M.K. ČIURLIONIS

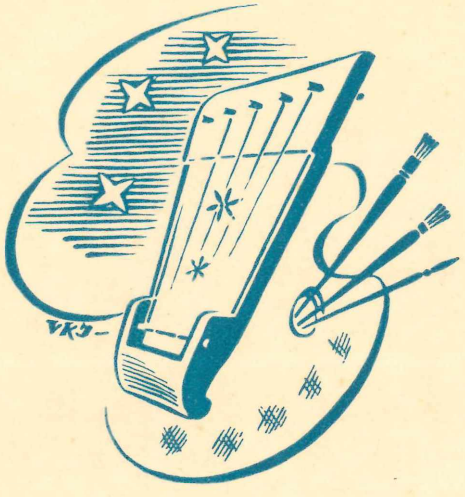

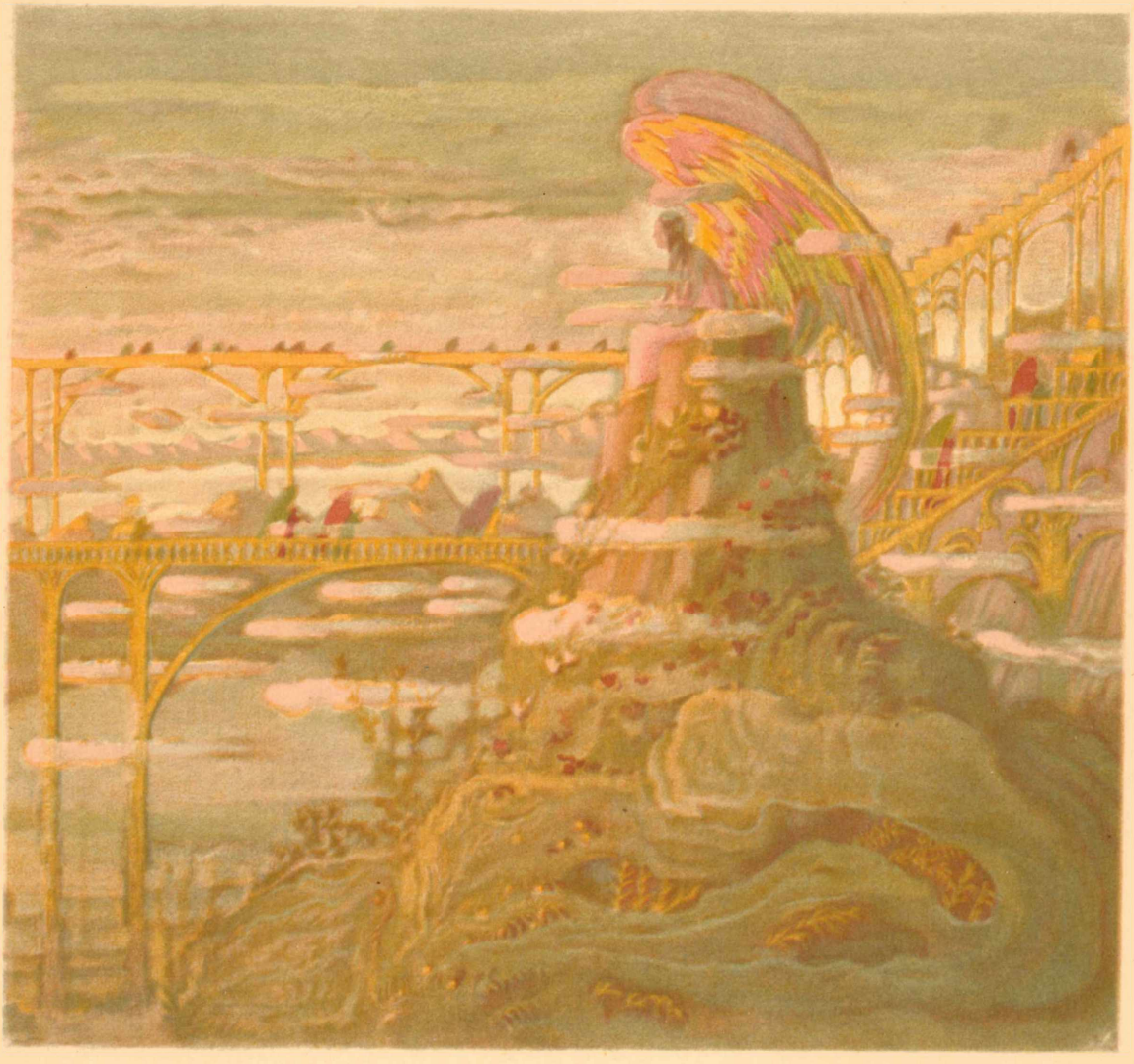

98. „Angelo" preliudas. — Prélude de „L'Ange".
(tempera — détrempe, 1908)

VYTAUTO DIDŽIOJO KULTŪROS MUZIEJUS
M. K. ČIURLIONIES GALERIJA
LEIDINYS Nr. 9

M.K. ČIURLIONIS

Rašo: S. Čiurlionis, M. Dobužinskis, P. Galaunė, V. Jakubėnas, V. Kairiūkštis, V. Karužienė-Čiurlionytė, J. Tallat-Kelpša ir A. Žmuidzinavičius

Redagavo P. Galaunė

KAUNAS 1938

Inicialai ir užsklandos M. K. Čiurlionies.
Viršelis V. K. Jonyno.
Spalvotos reprodukcijos ir autotipijos
pagamintos „Spinduly“.

Išspausdinta 3.000 egzempliorių
„Spindulio“ spaustuvėje.

REDAKTORIAUS ŽODIS

Ši knyga nėra M. K. Čiurlionies gyvenimo ir kūrybos sintetinė monografija, bet atskirų autorių straipsnių rinkinys. Rašyti apie Čiurlionį išsamią sintetinę monografiją dar per anksti: dar yra ne vienas Čiurlionies gyvenimo laiko tarpas, kurį tinkamai nušviesti galima bus tik vėliau. Be to, rašyti apie Čiurlionies kūrybą ir šiaipjau yra nelengvas darbas: Čiurlionis buvo muzikas ir tapytojas, ir netenka abejoti, kad tos dvi meno šakos jo kūryboje viena antrą veikė, kad tarp jų buvo gilesnių ir glaudesnių ryšių. Tuo tarpu, nusimanantieji apie muziką, ne visuomet tenusimano apie tapybą, ir antraip. Todėl paskelbimas vienoje knygoje atskirų žmonių pažiūrų apie Čiurlionies muziką, tapybą, grafiką yra pateisinamas dalykas. Skelbiamoji medžiaga ateityje kaip tiktai turės padėti tiems, kurie rašys apie Čiurlionį sintetinę monografiją. Redaktoriaus noras buvo — kiek galima daugiau tokios medžiagos surinkti. Gal viename kitame skelbiamųjų straipsnių atsiras klaidų, bet jos, gali būt, ir bus tas akstinas, kuris žadins kitus jas taisyti ir tuo dar daugiau skelbti medžiagos apie Čiurlionį, nuodugniau studijuoti jo meninį palikimą.

Teikiamoji knygoje apsti iliustracinė medžiaga kiekvienam savaip bylos apie Čiurlionies kūrybą ir jos kelius. Šią medžiagą stengtasi išdėstyti chronologine tvarka. Greta išbaigtų tapybos ir grafikos kūrinių duodama ir piešinių - škicų reprodukcijų, kurios rodo, kaip tam tikros kūrybinės idėjos Čiurlionyje gimdavo ir bręsdavo.

Redaktorius laiko malonia pareiga tarti gilios padėkos žodį: Švietimo Ministerijai už suteiktas lėšas šiai knygai tinkamai išleisti, M. K. Čiurlionies 25 metų mirties sukaktuvių minėjimo komitetui už paramą, straipsnių autoriams ir visiems tiems, kurie vienokiu ar kitokiu būdu prisidėjo prie šios knygos tobulesnio išleidimo.

*

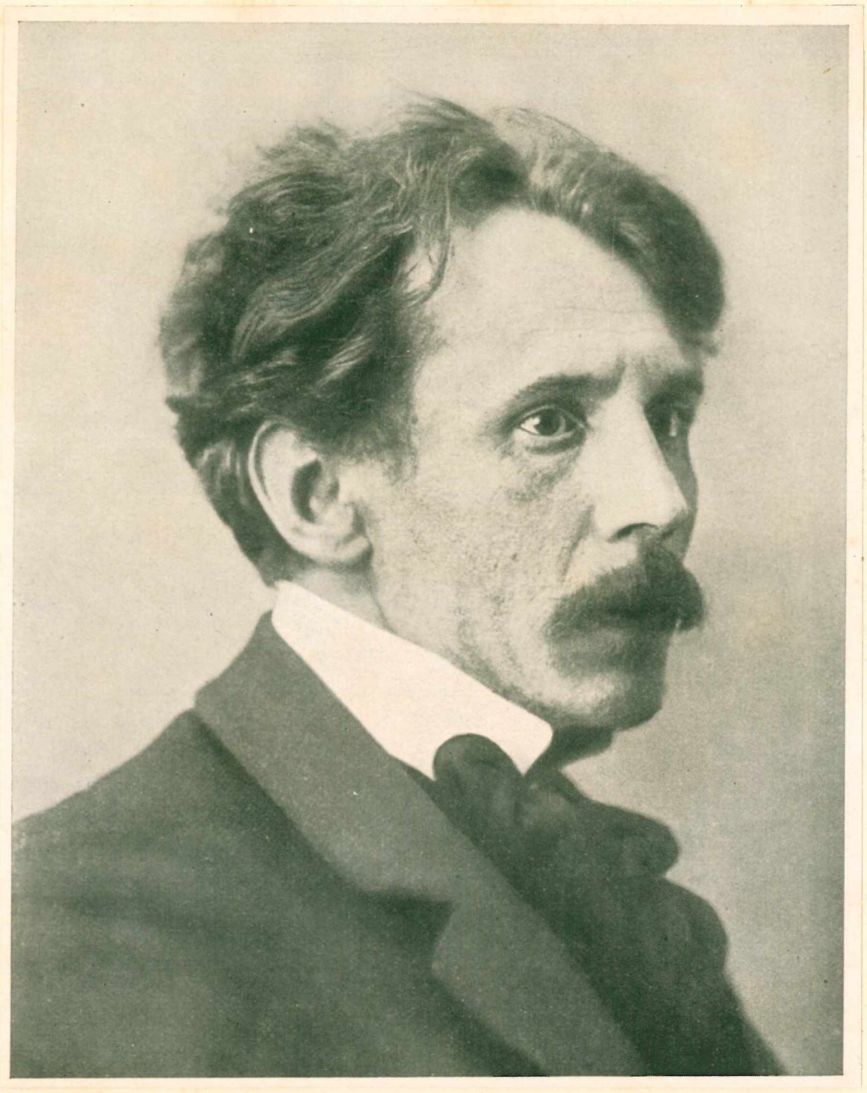

M. K. ČIURLIONIS

(Iš 1907 m. Fleury Vilniuje nuotraukos)

MIKALOJAUS KONSTANTINO ČIURLIONIES GYVENIMO BRUOŽAI

Stasys Čiurlionis

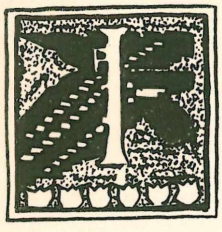

vairiai pasireiškia žmogaus siela kūryboje, bet stipriausiai vis dėlto ji pasireiškia mene, kurio paminklai nesuskaitomi. Vieni iš jų mažiau ar daugiau didingi, kiti mažiau ar labiau savaimingi ir vertingi. Tačiau grynas menas reiškiasi muzikos, architektūros, tapybos, skulptūros, poezijos kūriniuose. Šiose kūrybos šakose žmonijos siela pasireiškia didingu, gražiu ir nuostabiu įvairumu, skaistumu ir šventumu. Čia didieji meno korifėjai atrodo labiausiai vykdą žmonijos sielos pastangas ir ilgesį tapti panašiais į Viešpatį Kūrėją. Daugelis didžiųjų menininkų, kaip Leonardo da Vinči, Michel-Angelio Buonaroti, Ticijanas, Albertas Düreris ir kiti, iš savo religinės sielos ekstazės pasisemdavo gražiausio įkvėpimo ir galingo impulso savo kūrybai. Žiūrėdami į jų kūrinius, jaučiame, kokio nepaprasto dvasios pajėgumo ir sielos turtingumo reikėjo tiems kūriniams sukurti. Jei religijos ir filosofijos mokslų uždavinys nurodyti žmonijai kelius tiesai ieškoti, atskirti gerą nuo pikto, tai didieji menininkai savo kūriniuose atskleidžia mums begalinį Visatos Kūrėjo, Jo sukurto pasaulio grožį ir įprasmina Jį mūsų gyvenime. Jie savo kūriniais ne tik sužadina mūsų sieloje vienokius ar kitokius išgyvenimus, ne tik pagimdo vienokią ar kitokią nuotaiką, kaip meno kūrinių nuotrupos, bet taip pat pakelia mūsų širdis ir sielas, ugdo aukštesnius pasiryžimus ir pažangos ilgesį.

Prie panašių didžiųjų menininkų reikia priskirti ir M. K. Čiurlionį, nepalaužiamos valios, didelio pasiryžimo ir skaisčios sielos žmogų kūrėją, kuris, palyginti, per trumpą savo gyvenimą suspėjo tinkamai išsilavinti ir ištobulėti, kad sėkmingai įvykdytų savo menininko misiją. Jo pilnas nenuilstamo darbo gyvenimas nepažįsta vingių į šalį ar atgal. Jis nepaprastu pasiryžimu, nematomos šviesos vedamas, pasiekė savo Šventojo Kalno viršūnę, iš kurios su nuostabiu nuoširdumu atskleidė begalinį grožį ir didingą

žemės ir Visatos reiškinių prasmę. Rodos, kad jo kūriniuose atskleista dalis to, kas iš pat pasaulio pradžios buvo paslėpta nuo išminčių akių. Tad nenuostabu, kad dažnai tie, kurie prie jo kūrinių prieina ir stebi savo proto ir sielos galia, teisingiau jį vertina ir supranta, negu tie, kurie erudicija ir meno žinovų vardu apsišarvoję.

Žymių žmonių kūrybai pažinti ir įvertinti reikalinga žinoti tų žmonių smulkesnį gyvenimo vaizdą ir pažinti visas jų gyvenimo aplinkybes, kurios šiokiu ar tokiu būdu formavo jų asmenybes; idėjas ir kūrinius, kurie labiausiai juos veikė; pagaliau įdomu susekti ir tų žmonių kilmę, kad būtų galima suvokti, kurių kultūrinių paveldėjimų jie galėjo gauti iš savo tėvų.

Mikalojaus Konstantino Čiurlionies tėvas Konstantinas Čiurlionis buvo pasiturinčio Gobinių kaimo, Liškevos parapijos, laisvojo ūkininko sūnus. Išėjęs tėvų Domininkonų vienuolyno mokyklą, pajuto patraukimą prie muzikos ir, kelerius metus jos pasimokęs, tapo vargonininku.

Motina Adelė Marija Magdelena Radmanaitė buvo vokiečio bavaro emigranto Pranciškaus Oktavijaus Radmano duktė. Senelis Radmanas pasižymėjo skulptūros darbais, o ypač smulkiais iš gintaro ir kaulo dailės dirbiniais. Motina, be tėvų namų, keletą metų gyveno pas tetą Pacevičienę Anykščių dvare ir vėliau buvo atiduota keleriems metams grafienės Opermanienės globai į Kudrėnų dvarą. Čia ji susipažino su K. Čiurlioniu, už kurio porai metų praėjus ištekėjo.

Pirmą vargonininko vietą K. Čiurlionis gavo Varėnoje ir čia rugsėjo 10 dieną (pagal naują stilių 23 d.) 1875 metais gimė Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Mažas, nykus Varėnos bažnytkaimis negalėjo patenkinti gabaus vargonininko Mikalojaus tėvo, tad sužinojęs, kad Druskininkų kurorte galima gauti panašią vietą, jis persikėlė į gretimąjį Ratnyčios bažnytkaimį, o po dviejų metų jam buvo pasiūlyta Druskininkų vargonininko vieta, kur jis ir vargoninkavo iki 1906 m.

Druskininkuose, gražiausiame Lietuvos miestelyje, laimingai bėgo Mikalojaus kūdikystės metai. Mikalojaus tėvas mėgo gamtą, jis visą laisvą laiką praleisdavo Nemuno pakrantėse ar miške. Jaunas Mikalojus taip pat pamėgo puikius pavasario ar vasaros saulėtekius ir saulėlydžius. Nemuno ir Ratnyčios vandenų čiurlenimas ir miškų šlamėjimai gimdė skaidrias mintis ir džiaugsmingas gyvenimo nuotaikas bei jausmus. Man rodos, kad tie puikūs gamtos vaizdai sužadindavo jo sieloje gilius išgyvenimus. Jo svajingam, gyvam būdui didelės įtakos darė inteligentiškos, turėjusios didelę atmintį, močiutės senovės padavimų pasakojimai. Ji savo pamokančiais pasakojimais ypatingai

ji stengdavosi sužadinti aukštesnes aspiracijas, įkvėpti jiems mokslo meilės. Ji bendraudavo su kaimo moterimis ir visur, kur galėdama, stengės būti naudinga. Ji skirstydavo žmones pagal jų būdą ir sielos privalumus ir to paties mokė savo vaikus.

Jau būdamas 5 metų amžiaus, jaunas Mikalojus Konstantinas pradėjo skambinti iš klausos. Tėvas, matydamas nepaprastus jo gabumus, padėjo jam pažinti gaidas, prižiūrėdavo jo pratimus ir jau 7 metų berniukas gan sklandžiai skambino iš gaidų.

Druskininkų kurortą kasmet lankė gydytojo J. Markevičiaus šeima. Pats gydytojas buvo baigęs Maskvos konservatoriją ir mėgdavo groti vargonais, dažnai sueidavo su M. Konstantino tėvu, ir tos dvi šeimos greit suartėjo.

Markevičiaus namuose jaunas pianistas Mikalojus rado didelį muzikos kūrinių pasirinkimą ir instruktuojamas kasmet ėmė daryti muzikoje didesnę pažangą. Be to, bendravimas su einančiais mokslus gydytojo vaikais turėjo teigiamos įtakos jo bendrajam išsilavinimui.

Matydamas jaunuolio talentą, Markevičius savo pažįstamam kunigaikščiui Mykolui Oginskiui parašė laišką, kuriame prašė jį paimti jaunąjį Mikalojų Konstantiną į savo muzikos mokyklą. 1888 metų rudenį, kunigaikščio kviečiamas, Mikalojus Konstantinas išvyko į jo muzikos mokyklą, kurioje išbuvo kelerius metus.

Jau esant Plungėje, M. K. Čiurlionis pamėgo piešti. Atmenu tų laikų jo piešinėlius: Plungės bažnyčios, kunigaikščio rūmų, Bobrungos upelio ir parko gamtos vaizdelius. Tačiau jis labiau domėjosi muzika ir daugiausia jai dirbdavo.

Plungėje laisvu nuo muzikos pamokų laiku kunigaikštis mėgdavo pasižiūrėti savo mokyklos mokinių žaidimų, išvesdamas juos į laukus ar į medžioklę. Kartą, žiemos metu, jis išėjo su jaunuoliais į laukus ir, padalijęs mokinius į dvi grupes, leido jiems mėtytis sniegu. Mikalojaus Konstantino vadovaujama grupė du kart nugalėjo priešininkus; trečio žaidimo metu kunigaikštis pats įsimaišė į žaidimą ir smarkiai puolė Mikalojų, taip pat duodamas ženklą ir kitiems jį pulti. Kunigaikštis sniego gniūžte skaudžiai sudavė Mikalojui Konstantinui į ausį; tas taip pat neliko skolingas, ir taikliai paleido sniego gniūžtę kunigaikščiui į nosį. Įsiutęs kunigaikštis suriko: „Kaip išdrįsai mane pulti?“ Tačiau berniukas drąsiai išlaikė ugningą kunigaikščio žvilgsnį ir ramiai tarė: „Jūsų Šviesybės smūgiai ir duotas ženklas mane pulti man suteikė drąsos pulti Tamstą, kaip stipriausiąjį žaidimo priešą“. Kunigaikščio pyktis greitai atslūgo, ir visi nustebo, kad, užuot nubaudęs, kunigaikštis priėjo ir, paėmęs jaunuolio galvą, draugiš-

kai pabučiavo jam į kaktą. Tada tik jaunuolio akys prisipildė ašarų. Nuo to laiko kunigaikštis ypatingai pamėgo jaunuolį ir išskirdavo jį iš kitų tarpo.

Tačiau nei kunigaikščio Oginskio muzikos mokykla, nei draugai negalėjo kiek labiau padėti Mikalojaus Konstantino muzikos talentui ir bendrajam intelektualiniam išsilavinimui plėtotis. Visa tai nebent tik tiek padėjo, kad jis išmoko griežti keliais instrumentais, o kelerių metų darbas orkestre jam, turinčiam gerą muzikai klausą, daug padėjo jo vėlyvesnėje simfoninėje orkestrinėje kūryboje.

Baigdamas Plungės mokyklą, Mikalojus Konstantinas parašė porą muzikos kūrinėlių, paskirtų kunigaikščio garbei; šie kūrinėliai orkestro sugroti jo vardinių dieną visiems labai patiko. Kun. Oginskis patarė Mikalojui Konstantinui stoti į Varšuvos konservatoriją ir pažadėjo jam duoti materialės paramos. Tačiau to savo pažado jis dažnai neištesėdavo, ir M. K. Čiurlionis ne kartą laiškuose griežtai kunigaikščiui apie tai primindavo.

Varšuvoje M. K. Čiurlionis nuo 1893 iki 1900 metų išgyveno patį svarbiausiąjį savo gyvenimo laikotarpį. Tuo laiku jis studijavo ne tik muziką, bet ir kitus bendrojo lavinimosi dalykus. Čia, dideliame kultūros centre, jis pajuto savo bendro išsilavinimo trūkumus, kuriuos griebėsi visomis jėgomis šalinti. Šiame darbe jam gana daug padėdavo jaunieji Markevičiai, o taip pat naujasis jo draugas Eugenijus Moravskis, talentingas ir išsilavinęs jaunuolis, kuris taip susibičiuliavo su M. K. Čiurlioniu, jog liko jo ištikimiausiu draugu iki gyvenimo pabaigos. Tame laikotarpyje knyga buvo M. K. Čiurlionies artimiausias draugas. Perskaitytas mokslo ir literatūros knygas jis, vykdamas švenčių ar atostogų, parveždavo į Druskininkus ir tuo būdu čia sudarė tais laikais gana didelę biblioteką, iš kurios godžiai sėmėsi šviesos jaunesnieji broliai ir seserys. Iš tuomet studijuojamų mokslo šakų M. K. Čiurlionis labiausiai domėjosi astronomijos ir kosmogonijos problemomis. Kad geriau suprastų studijuojamus veikalus, jis studijavo matematiką, fiziką ir chemiją. Itin mėgdavo gilintis į pasaulio kūrimąsi ir Kanto-La-Plaso dangiškos mechanikos hipotezes. Studijavo visus veikalus prancūzų astronomo Kamilio Flamarijono, kuris, mano manymu, drauge yra ir didis mokslininkas ir didis poetas. Pakanka perskaityti K. Flamarijono veikale „Atmosfera“ skyrių „Vakaras“ ar „Rytas“, kur nuostabiai gražiai aprašomas saulėlydis ir saulėtekis Šveicarijos kalnuose ir kur autorius sako, kad matytų gražių reginių įspūdžius galima lyginti tik su girdėtos muzikos sukelta nuotaika, kad suprastume, kiek savo siela buvo artimas M. K. Čiurlioniui šis poetas-mokslininkas.

M. K. Čiurlionis turėjo savo mylimas žvaigždes ir žvaigždynus; dažnai svajodavo apie kelionę į pietus, kad galėtų pamatyti Pietų Kryžiaus žvaigždyną.

Kita M. K. Čiurlionies studijų šaka buvo istorija. Jis ją plačiai studijavo. Iš visuotinės istorijos perėjo prie meno istorijos, o vėliau prie istorijozofijos. Taip pat pradėjo studijuoti gamtos mokslus, o ypač susidomėjo geologija ir paleontologija. Studijuodamas žmonijos kultūros istoriją ir gamtos mokslus, lygiagrečiai domėjosi numizmatika: su broliu Povilu surinko gana didelius senų monetų ir mineralų rinkinius, kuriuos vėliau gausiai papildė kelionės metu po Kaukazą. Šis jo gyvenimo laikotarpis — tai nenuilstamo mokslinimosi laikotarpis. Drauge studijuodamas įvairius mokslus, jis neapleido ir savo pagrindinių muzikos studijų; be to, surasdavo dar laiko ir literatūrai: pamėgo Viktorą Hugo, Ibseną ir kitus Skandinavų rašytojus. Vėliau jį patraukė psichologinio turinio veikalai. Jis perskaitė Dostojevskio, Leonido Andriejevo, Edgaro Poe veikalus.

Konservatorinių studijų metu M. K. Čiurlionis parašė didoką knygą muzikos veikalų, kuriuose formos atžvilgiu dominuoja mazurkos ir preliudijos. Vasaros atostogų metu, kurias praleisdavo Druskininkuose, vakarais, akademinio jaunimo apsuptas, eidavo pasivaikščioti ir su savo palydovais įdomiai diskutuodavo.

Konservatorinių studijų metu, M. K. Čiurlioniui gyvenant S. šeimoje, jį įsimylėjo p-lė N. Jis, rodos, taip pat jai nebuvo abejingas. Jaunuolio likimas pradėjo aiškėti, tačiau jo ištikimas draugas E. Moravskis, geriau pažinojęs Varšuvos miesčionių šeimos dvasią, visokiais būdais jį atkalbinėjo ir apsaugojo nuo vedybų. Draugo įsitikinimu, vedybos pakenktų ir sutrukdytų jo kūrybinio talento plėtojimąsi.

Prieš baigiant konservatoriją, 1898 metais keletas M. K. Čiurlionies muzikos kūrinių buvo atspausdinti, tarp jų „Nokturnas“ ir viena preliūdija buvo kritikos labai palankiai sutikti ir savo laiku gana plačiai skambinami.

Pabaigus konservatoriją, M. K. Čiurlioniui buvo pasiūlyta direktoriaus vieta naujai stegiamoje Liubline muzikos mokykloje, tačiau savo ištikimo draugo E. Moravskio įtikintas, jis to pasiūlymo nepriėmė, o pasiliko Varšuvoje ir, versdamasis muzikos pamokomis, laisvą laiką skyrė muzikos kūrybai. Be to, tuo metu jis pradėjo mokytis vokiečių kalbos. Vasaros atostogų metu, kurias praleisdavo Druskininkuose, pradėjo tapyti; aliejiniais dažais padarė visą eilę peizažų ir vaizdelių iš Nemuno ir Ratnyčios pakrančių.

1900 metais buvo paskelbtas mecenato Zamojskio konkursas simfoniniam veikalui parašyti. M. K. Čiurlionis panoro laimėti pirmąją premiją ir tuo būdu susidaryti sąly-

gas išvažiuoti į Leipcigą pagilinti kompozicijos studijų. Kitais metais jo parašytai simfoninei poemai „Miškas“ konkurso jury komisija pripažino pirmąją premiją. Tų pačių metų vasarą Mikalojus Konstantinas su broliu Povilu praleido Palangoje. Ten susitikęs su kun. M. Oginskiu pasipasakojo jam savo planus. Kunig. Oginskis vėl pažadėjo jam finansinę paramą, ir M. K. Čiurlionis 1901 metais, baigiantis vasarai, išvyko į Leipcigą. Studijavo kompoziciją pas prof. Reinecke ir kontrapunktą pas prof. Jahdasoną. Šie profesoriai jam imponavo, ir jis uoliai atsidėjo studijoms. Būdamas pirmą kartą svetimam krašte, trumpais bet gausiais laiškeliais koresponduodavo su namiškiais ir draugais. Susidraugavęs su studijų draugu švedu Paulsenu ir juo sekdamas, pradėjo gilintis į vokiečių filosofiją: laisvu klausytoju lankė eksperimentalinės psichologijos kūrėjo prof. Wundto paskaitas, susipažino su E. Kanto ir Fr. Nietzsche filosofija. Ypač jam giliai į sielą įstrigo kai kurios Fr. Nietsches filosofijos idėjos. Nors M. K. Čiurlionis daug dirbo įvairaus darbo, gyveno sunkiose materialinėse sąlygose ir buvo sunkiai susirgęs pirštų sąnarių reumatu, tačiau muzikos studijos jam sekėsi kuo puikiausiai. Jis lankydavo koncertus, ypač buvo pamėgęs garsius Thomas Kirches berniukų choro koncertus.

1902 metų vasario mėnesį M. K. Čiurlionis pranešė namiškiams, kad jo parašyta ir Jahdasonui dedikuota kontrapunkto fuga buvo išpildyta viešajame koncerte — „Gewandhause“. Porai mėnesių prieš studijų pabaigą mirė kunig. M. Oginskis, ir M. K. Čiurlionis atsidūrė nepavydėtinoje būklėje. Tačiau jo draugas E. Moravskis suteikė jam paskolą, ir M. K. Čiurlionis laimingai baigė studijas, gaudamas antrą kompozicijos studijų diplomą. Prieš išvažiuodamas iš Leipcigo dar aplankė netolimo Dresdeno garsiąją meno galeriją ir kai kurias žavingas Saksų Šveicarijos vietas.

1902 metų vasaros pabaigoje M. K. Čiurlionis sugrįžo iš Leipcigo į Druskininkus. Džiaugsmingai namiškių sutiktas, neskubėjo išvažiuoti, bet ilsėjosi po įtempto darbo ir tik rugsėjo pabaigoje išvyko į Varšuvą. Nors dir. Mlynarskis jį kvietė dirbti konservatorijoje, tačiau, gavęs Krašeninikovo (vėliau rusų senatoriaus), prof. Liachnickio ir Choroševskio šeimose gerai apmokamų pamokų, atsidėjo muzikos kūrybai ir pabaigė rašyti antrąją muzikos kūrinėlių knygą, kur formos atžvilgiu dominuoja fugos, kanonai, fugetos.

1904 metais M. K. Čiurlionis pradėjo rimtai domėtis plastikos menu ir, psichologinių disputų draugo Kolodziejskio žadinamas, įstojo į Kauziko vedamąją paišybos mokyklą. Joje dirbo uoliai, tačiau viena paišyba nesitenkino ir pradėjo dirbti pastelėmis.

87. Jūros sonata. — Sonate de la Mer. Allegro.
(tempera — détrempe, 1908)

1905 m. pavasarį mokyklos darbų parodoje M. K. Čiurlionies tapybos darbai ir kompozicijos bandymai kritikos buvo palankiai vertinami. Tais pačiais metais M. K. Čiurlionis su keliais savo draugais įstojo į ką tik įsteigtą Varšuvoje meno mokyklą. Čia pas prof. Tichy ir Krzyžanovsky studijavo paišybą, tačiau gana greit ją pametė ir pradėjo savarankiškai kurti iš pradžios pastelėmis, o vėliau tempera. Tuo pat laiku M. K. Čiurlionis pradėjo gilintis į Šventąjį Raštą. Jo pirmieji kūriniai kaip tik ir yra biblijos temomis: pirmas „Pasaulio sutvėrimo" ciklas, „Juozapo sapnas", „Regėjimas", dvi Kristaus galvos laisvos kopijos, vitražai „Jehova" ir kiti. Ilgainiui jo kūrinių tematika darėsi vis fantastiškesnė ir savotiškesnė. Meno mokyklos profesoriai suprato, kad jie M. K. Čiurlionies pasireiškusiai individualinei kūrybai negalės vadovauti. Studijuojančių lenkų jaunimo tarpe neatsirado nė vieno, kuris savo kūrybinės fantazijos turtingumu ir kompozicijų įvairumu būtų žadinančiu akstinu kitiems, o tokiu buvo tik vienas Čiurlionis. Jo gilus išsilavinimas ir aukšti moraliniai savumai patraukdavo ir suspiesdavo apie jį gabiausius ir vertingiausius mokyklos jaunuolius. Direktorius K. Stabrauskas, norėdamas Čiurlionį sulaikyti mokykloje, davė jam atskirą atelje ir visokiais būdais paakindavo jį kurti toliau. Be kitko, šeštadieniais buvo rengiamos studentų darbų parodos, kuriose M. K. Čiurlionies kūriniai beveik kiekvieną kartą būdavo premijuojami, pavyzdžiui, ciklai: „Laidotuvės" „Procesija", „Audra". Ciklą „Audra" pati mokykla įsigijo. Šis dalykas M. K. Čiurlioniui, matyti, buvo labai malonus, nes jis, prieš atiduodamas šį ciklą mokyklai, padarė jo kopiją; o to su kitais savo paveikslais jis, paprastai, nedarydavo. M. K. Čiurlionis tapo vis labiau populiarus ir pageidaujamas dailininkų ir muzikų tarpe. Jo kambarys vakarais visuomet pilnas svečių, kurie buvo žmonės entuzijastai; kiekvienas iš jų savaip buvo įdomus, ir kiekvienam iš jų M. K. Čiurlionis buvo reikalingas. Iš tų žmonių paminėtini šie: seniausias jo draugas E. Moravskis, gilus ir gabus matematikas ir karštas klasikinės muzikos mylėtojas inž. M. Kalužynskis, skaisčios sielos ir kilnaus būdo dailininkai J. Zaluska ir B. Čarkovskis ir visa eilė kitų, kuriems bendravimas su M. K. Čiurlioniu buvo tikras stiprybės šaltinis. Psichologas Kolożinskis ir Vundt'o mokinys Lesnievskis, kilus kuriai nors idėjai ar minčiai, jausdavo reikalo jomis pasidalyti su M. K. Čiurlioniu. Ir pats M. K. Čiurlionis, be muzikos ir tapybinės kūrybos, skaitydavo psichologinius Höfdingo, Riboto ir Gustav-Le-Bonno veikalus. Šio paskutiniojo „Minios psichologija", „Tautų išsivystymo psichologija" ir kiti veikalai sutvirtino M. K. Čiurlionies socialinės ir politinės santvarkos pažiūras. Jis tapo griežtu priešininku politinės dema-

gogijos ir jos siekiamų tikslų. Tuo pat metu M. K. Čiurlionies ir jo namiškių tautinė sąmonė labiau atgijo. Jau seniau skaityti lenkų literatūros veikalai, kaip A. Mickevičiaus „Gražina“, „Konradas Valenrodas“, J. I. Kraševskio „Vitolio Rauda“, „Mindaugas“, L. Kondratavičiaus „Kun. Margis arba Punios pilies gynimas“ žadino tautinę sąmonę ir stiprino jame lietuvio ir lenko skirtingumo sąvoką. Taip pat lenkų kalba teko M. K. Čiurlioniui susipažinti su Lietuvos istorija ir skaityti gražius „Jūratės — Baltijos Jūros Karalienės“ ir kt. padavimus. Jūratės padavimu jis susižavėjo ir sumanė tą temą parašyti operą.

1904 metais pasirodė pirmasis lietuvių kalba „Vilniaus Žinių“ dienraštis. M. K. Čiurlionies tėvas su savo vaikais godžiai ėmėsi jį skaityti. Nors daug ko nesuprato, tačiau visi nutarė mokytis gimtosios kalbos. 1904 m. rudenį Varšuvoje dailininkas A. Varnas, mok. V. Palukaitis ir k. sumanė steigti lietuvių savitarpio pašalpos draugiją, kurios tikslas — suburti Varšuvoje gyvenančius lietuvius. Sumanymas pavyko — draugija buvo įsteigta, o M. K. Čiurlionis pasisiūlė tai draugijai suorganizuoti ir vesti chorą. Šis pasiūlymas organizacinio susirinkimo dalyvių su dėkingumu buvo priimtas. M. K. Čiurlionis energingai pradėjo dirbti; jam, renkant dainininkes, daug padėjo a. a. V. Palukaitis. Kadangi lietuvių dainininkių pakankamai nebuvo, tai a. a. Palukaitis surado lenkaičių, kurios uoliau dirbo už pačias lietuvaites. Vesdamas chorą, M. K. Čiurlionis vis labiau ėmė pamėgti lietuvių liaudies dainas. Jis pradėjo jas uoliai rinkti; gražesnes harmonizavo, ar paimdavo siužetu savo mažesniems muzikos kūrinėliams, pav., „Bėkit baraliai“, „Oi giria, giria“, „Vai, močiute“ ir kt. 1905 m., į Varšuvą atvykus dail. A. Žmuidzinavičiui, įvyko lietuvių dailininkų pasitarimas, kurio metu kilo sumanymas ir pasiryžimas steigti Lietuvių Dailės Draugiją. Tam dalykui M. K. Čiurlionis dirbo vienas iš pirmųjų. Tyrinėdamas liaudies dainas ir meną, Čiurlionis vis daugiau pasisemdavo iš jų įkvėpimo ne tik muzikos kūrybai, bet ir tapybai. Jis suprato didelį lietuvių liaudies meno grožį ir įvairumą. Visa tai jis yra išdėstęs savo straipsnyje apie lietuvių muziką ir jos plėtojimąsi.

Sueidamas su meno mokyklos direktoriumi K. Stabrauskiu, kuris save laikė lietuviu, M. K. Čiurlionis susipažino su hipnotizmu ir, sakoma, turėjo jam reikiamų savybių. Pradėjo studijuoti senovės indų tikybinius filosofijos ir literatūros veikalus, kaip „Nalis ir Damayante“, „Ramayana“, „Legenda apie Krišną“, o vėliau ir Rabindranato Tagore raštus. Pamėgo Merežkovskio veikalus „Kristus ir Antikristus“, „Leonardo da Vinči“. Ypač jis susižavėjo paskutiniuoju veikalu ir jame atvaizduota Leonardo da Vinči

asmenybe. Taip pat pamėgo anglų rašytoją filosofą Joną Ruskiną, Oskarą Wilde ir R. Kiplingą. Anglų literatūros veikalai paskatino jį arčiau pažinti anglų menininkus, iš kurių jam patiko anglo Birdslejo grafika. Šioje srityje ir M. K. Čiurlionis pradėjo kurti: sukūrė gražius inicialus, kurių daugumas, deja, žuvo. Tačiau grafika ir fluorofortai mažiau patraukdavo M. K. Čiurlionį, negu tapyba. Jį daugiausia traukė spalvos, kuriomis jis galėjo atvaizduoti savo dvasios pasaulį.

1904 metų pabaigoje M. K. Čiurlionis susipažino su atvykusia iš Irkucko Volmanų šeima, ir p. H. Volmanaitę mokė muzikos. P. Volmanienė buvo didžios inteligencijos, nepaprastai subtilių jausmų ir skaisčios sielos moteriškė. Ji suprato M. K. Čiurlionies žmogaus ir M. K. Čiurlionies dailininko didelę individualybę. Sužavėta jo pirmojo atsilankymo metu skambintais muzikos kūriniais, ji džiaugėsi, kad jos vyresnysis sūnus, turįs patraukimą prie skulptūros, pasiduoda M. K. Čiurlionies įtakai. Ji pakvietė pas save M. K. Čiurlionies artimiausius draugus, ir jos salione buvo ruošiami klasinės muzikos vakarai ir įvairių temų diskusijos. P. Volmanienė pakvietė prof. A. Marburgą, seną Wundto mokinį, kuris jos salione pradėjo skaityti psichologijos paskaitų ciklą su diskusijomis. Jose gyvai dalyvaudavo ir M. K. Čiurlionis.

Tuo pat laiku Varšuvoje buvo pirmą kartą simfoninio orkestro išpildomas Richardo Strausso simfoninių poemų ciklas: „Mirtis ir išsivadavimas“, „Didvyrio gyvenimas“, „Taip pasakė Zaratustra“, „Don Juanas“ ir kiti. Tuos koncertus lankė ir P. Volmanienės saliono dalyviai. Šie koncertai Čiurlioniui davė impulso tolimesnei jo muzikos kūrybai. Jis ėmė toliau rašyti savo simfoninę poemą „Jūra“, pradėtą 1904 metų pabaigoje.

1905—1908 metais M. K. Čiurlionies kūryba pasiekė didžiausio produktingumo ir jo savotiško pasaulėvaizdžio ryškumo. 1905 metais jis sukūrė antrąjį „Pasaulio sutvėrimą“ — 13 paveikslų ciklą, kurį tuojau nupirko P. Volmanienė. Jai M. K. Čiurlionis paskyrė paveikslą „Bičiulystė“.

Toliau jis sukūrė: „Garsą“, „Praeitį“, ciklą „Miestas“, „Preliudas“, „Tylą“, „Liūdesį“, „Himną“ ir visą eilę kitų kūrinių. Šie ir kiti jo kūriniai nuo 1906 m. buvo išstatomi metinėse Lietuvių Dailės parodose Vilniuje. Tuo pat metu, be tapybos, M. K. Čiurlionis intensyviai dirbo ir muzikos kūrybai. Jis sukūrė visą knygą vertingiausių savo muzikos kūrinių: humoreskų, fugų ir fugečių; du kūrinius simfoniniam orkestrui, kurie, deja, 1915 metais, puolant vokiečiams Viekšnių miestelį, žuvo degančioje klebonijoje.

Tuo pat laiku M. K. Čiurlionis pabaigė savo didžiausią muzikos kūrinį, dedikuotą p. Volmanienei, simfoninę poemą „Jūra".

Nuo smarkiai įtempto darbo 1905 metų pavasarį M. K. Čiurlionis sunkiai susirgo vidurių liga. P. Volmanienė pakvietė jį vasarai į Anapos kurortą, ties Juodąja jūra, kur po mėnesio jo sveikata sustiprėjo. Jaunojo Volmano ir jo draugų lydimas, M. K. Čiurlionis pradėjo keliauti po Kaukazą. Keliavo kariškais gruzinų ir osetinų keliais; užlipo į Kazbeką, matė Elbrusą, žavėjos Darijalo tarpekliu. Pakeliui surinko turtingą mineralų kolekciją. Perkeliavęs apaugusį atogražų augmenijos kraštą, Rijono upės slėnį, M. K. Čiurlionis iš Batumo jūra iškeliavo į Krymą. Iš čia sugrįžo į Anapą. Patirtų kelionėje įspūdžių gausumas vertė jį palikti savo draugus ir atsidėti kūrybai. Vėliau tie įspūdžiai ne kartą atgijo jo kūriniuose „Debesis", „Mano kelias" ir puikiai juos atvaizdavo viename savo rašinėlyje.

Rugpiūčio mėnesio pabaigoje M. K. Čiurlionis sugrįžo į Druskininkus ir čia užsidaręs kambarėlyje visa siela pradėjo dirbti. Niekas nedrįsdavo tuo metu jo trukdyti, tik susirūpinusi močiutė tyliai pro atdarą langą pastatydavo pieno ar kavos puodelį su užkandžiais. Pavakare, pabaigęs darbą, įsileisdavo namiškius ir rodydavo nutapytus paveikslus. Intensyvios kūrybos metu M. K. Čiurlionis vengdavo žmonių ir net vakare pabaigęs darbą eidavo vienas į mišką. Ypač mėgdavo tarp dviejų gražių ežerėlių takelį, vedantį į esantį miško gilumoje jo mėgiamą Ramybės kalną, iš kurio viršūnės buvo matyti begaliniai plotai ir mažas protarpis melsvosios Nemuno juostos. Tylos apsuptas jis ilsėdavos ir gėrėdavos mišku ir gražiais saulėlydžiais.

Rudenį, sugrįžęs į Varšuvą, M. K. Čiurlionis nemetė tapybos, bet intensyviai kūrė toliau. Meno mokyklos beveik nelankė. Tuo laiku tarp mokyklos kai kurių profesorių ir paskirų dailininkų kilo nesutarimų. Į tuos ginčus kai kurie profesoriai įtraukė ir meno mokyklos mokinius. M. K. Čiurlionis su keliais savo draugais pasipriešino nekultūringiems kovos metodams. Čia jis laimėjo, bet nutarė galutinai pasitraukti iš mokyklos ir, užsidaręs savo kambarėlyje, nenuilstamai dirbo. Tuomet jis sukūrė garsųjį 12 paveikslų „Zodiako" ciklą ir „Saulės" sonatą, be to, dar visą eilę atskirų paveikslų.

1906 metais vasarą meno mokykla surengė plain air'o studijas kalnuose. Izdebnos kaime, Tešino Silezijoje, netoli Ostravos miesto, buvo parinktos gražios apylinkės. M. K. Čiurlionis, profesorių kalbinamas ir draugų prašomas, taip pat sutiko dalyvauti, bet triukšmingoje dailininkų šeimoje jam darbas nesisekė. Jis kaupė gražius kalnuotos

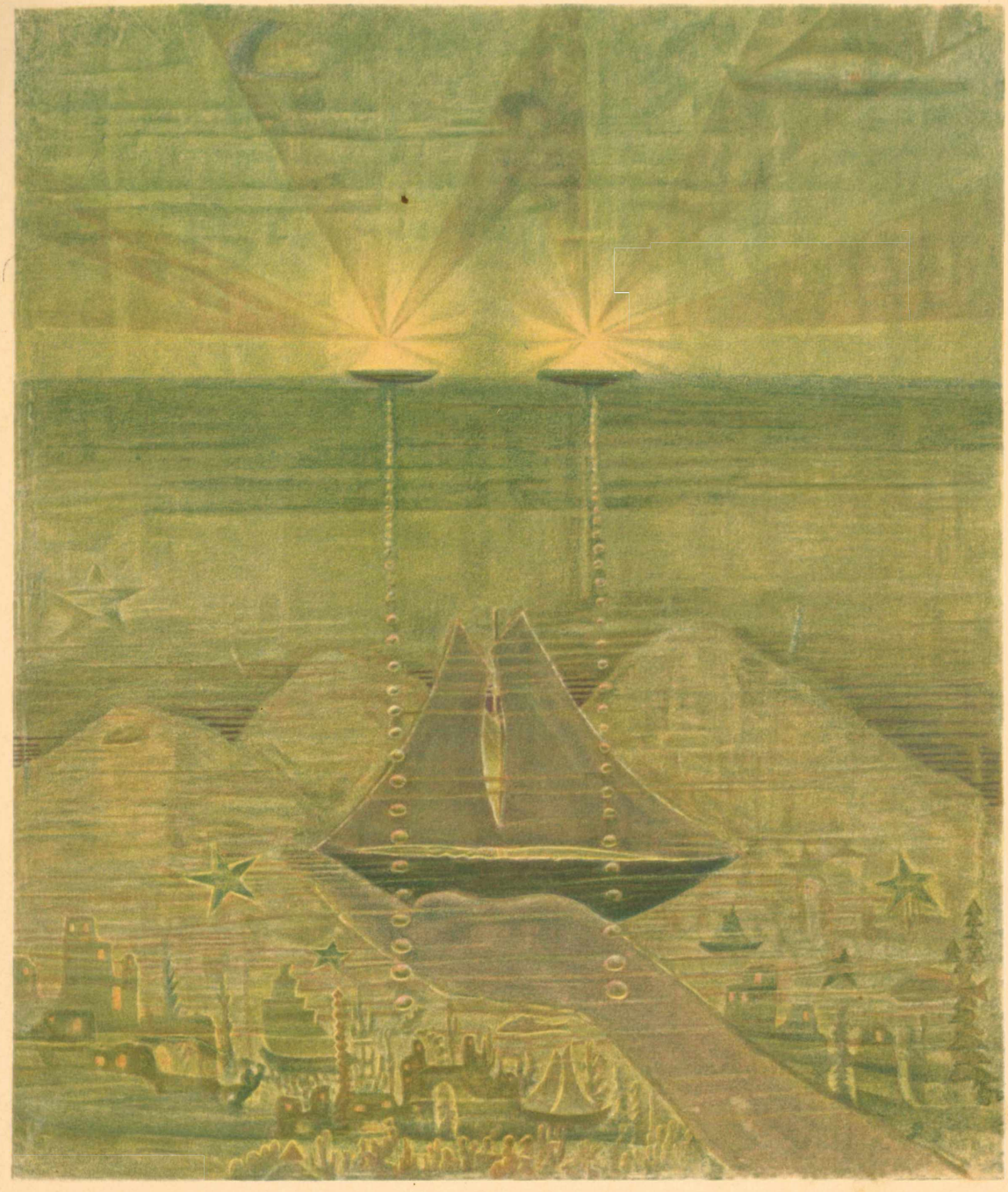

88. Jūros sonata. — Sonate de la Mer. Andante.
(tempera — détrempe, 1908)

šalies vaizdus, įspūdžius, dirbo škicus sumanytiems paveikslams. Pagaliau, p. p. Volmanų patariamas ir finansuojamas, paliko plain air'o studijas ir išvyko į Dresdeną, Prahą, Vieną, Nürnbergą, Müncheną, kur labai uoliai lankė meno muziejus, galerijas, parodas. Sugrįžęs į Druskininkus, toliau kūrė savo paveikslus. Pavakariais skaitydavo Šventąjį Raštą ir pranašus. Vakarais harmonizuodavo liaudies daineles, sukūrė savo didingumu kiekvieno sielą žavinčią kantatą „De profundis", kurią su savo suorganizuotu choru dažnai išpildydavo. Pavakariais dažnai išeidavo į apylinkes, pamėgo Mizerų kaimo miške esantį slėnį, bendraudavo su Čiurlioniams artima ūkininko Vailionio šeima. Jis pamėgo idealistą Juozą Vailionį ir dažnai su juo kalbėdavos. Jam vakarais besikeliant per Nemuną, Vailionių šeima, sustojus krante, jį lydėdavo dzūkų ilgesio kupinomis dainelėmis. Daina buvo gilus meilės ir pagarbos ryšys, kuriuo aplinkiniai ūkininkai jautėsi su M. K. Čiurlioniu glaudžiai susiję.

1907 metais M. K. Čiurlionis galutinai paliko Varšuvą ir persikėlė į Vilnių, kur pradėjo organizuoti ir vesti chorą. Su A. Žmuidzinavičium ir P. Rimša dirbo jų įsteigtoje Lietuvių Dailės Draugijoje ir stengės Vilniaus muzikos mokyklą pakelti į reikiamą aukštumą.

Vilniuje M. K. Čiurlionis susipažino su p-le S. Kymantaite, kuri jį mokė lietuvių kalbos, ir 1909 metais sausio 1 dieną ją vedė. Vilniuje M. K. Čiurlionies materialės gyvenimo sąlygos buvo nelengvos, tad, dail. M. Dobužinskio raginamas, nutarė persikelti į Petrapilį. Čia, Rusijos meno gyvenimo centre, tikėjosi rasti sau tinkamesnių gyvenimui ir darbui sąlygų. Petrapily M. K. Čiurlionis surado naujų pažįstamų ir draugų: Dabužinskį, A. Benuą, S. Makovskį ir V. Čudovskį. Jie įtraukė M. K. Čiurlionį į jų įsteigtą pažangiųjų menininkų draugiją „Mir Iskustva", kuri su dideliu pasisekimu rengdavo savo narių darbų metines parodas. Perspektyvos ateičiai atrodė neblogos. Aukščiau išvardyti M. K. Čiurlionies nauji pažįstami priėmė jo kūrybą entuziastingai. Patyrę jo platų išsilavinimą ir gilią erudiciją, jie Čiurlionį laikė vakarų kultūros atstovu, o jo prisipažinimas lietuviu esant kritikui V. Čudovskiui davė stiprų pagrindą aiškinti Čiurlionies kūrybą kaip pasėka tų milžiniškų neišeikvotų kūrybinių pajėgų, kuriomis arijiečiai pasireiškė mistiškame gyvenime ir kurių tiek daug dar yra išsilikusių lietuvių tautoje. Net smulkiuose Čiurlionies kūrinėliuose jie pabrėždavo vakarų kultūros savybes. Makovskis, Čudovskis ir A. Benua, to laiko meno kritikos korifėjai, išgarsino M. K. Čiurlionį, tačiau jam nebuvo lemta sulaukti palankesnių gyvenimui ir kūrybiniam darbui sąlygų.

1908—1909 metais M. K. Čiurlionis, nors mažiau, bet kuria „Kapines“, preliudą — „Vytį“, „Nojaus arką“ ir eilę kitų paveikslų. Tuo laiku jis daugiausia kūrė grafikos kūrinių: darė kruopščias vinijetes savo mylimosioms liaudies dainoms, padarė keletą simbolinių kompozicijų ir šiaip kūrinėlių. Atrodo, kad pasinėręs į šį kruopštų darbą, dailininkas norėjo pasislėpti nuo jį kankinančių minčių.

1909 metais lapkričio mėn. M. K. Čiurlionis susirgo. Buvo atvežtas į Druskininkus, kur išbuvo porą mėnesių. Varšuvos draugai, susirūpinę jo likimu, patalpino jį Pustelniko psichiatrinėje ligoninėje.

Vėliau, jo draugo Eugenijaus Moravskio pastangomis ir tarpininkavimu, gyvenęs Briuselyje kunigaikštis Liubomirskis padengė visas M. K. Čiurlionies gydymo ir ligoninėje išlaikymo išlaidas. Ligoninėje M. K. Čiurlionis išbuvo 14½ mėnesių, ir 1911 metais kovo 28 dieną pabaigė savo gyvenimą.

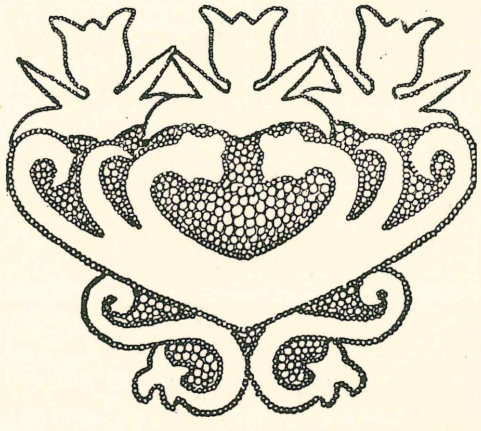

M. K. Čiurlionis improvizuoja. M. Dobužinskio pieš.
(Petrapilis, 1908 m.)

M. K. ČIURLIONIS — MUZIKAS

Vladas Jakubėnas

Jau pats likimas taip padarė, kad kiekvienos M. K. Čiurlionies sukaktuvės esti švenčiamos dviem kryptim: tapybine ir muzikine, nes šis didis asmuo buvo gausiai ir daugiapusiškai gamtos apdovanotas; jo gabumai pasireiškė ne tik vienoje meno šakoje.

Pasižvalgę po meno istoriją, panašių daugiapusiško talentingumo pavyzdžių rasime, tiesa, vieną kitą, tačiau jie vis dėlto yra gan reta išimtis. Pasitaiko, kad talentinga asmenybė keletą kartų keičia savo specialybę, kol pagaliau atranda tokią,

kurioje gali pilnai save pareikšti. Taip pat kartais esti, kad per visą gyvenimą šalia vienos svarbiausios srities gana žymūs gabumai pasirodo ir kurioje nors kitoje srityje; dažnai apie tai nė nežinome: svarbioji, žmogų išgarsinusi, sritis nustelbia antraeilius gabumus. Pav., mažai kas iš plačiosios publikos žino, kad Šopenas būtų galėjęs pagarsėti ir kaip karikatūristas; apie tai liudija nepaprastai talentingi jo eskizai dar iš mokyklos laikų. Dviejų beveik lygių gabumų pavyzdys yra Aleksandras Borodinas; kuone genijalių gabumų rusų kompozitorius jis kartu buvo pagarsėjęs ir chemijoje — savo pagrindinėje specialybėje. J. S. Bachas labai domėjosi to laiko matematikos atradimais (tada kaip tik gimė mūsų laikų aukštosios matematikos pagrindai) ir turėjo daug šio mokslo žinių. Pagaliau visus nustelbia savo daugiapusišku tiesiog legendinis Leonardo da Vinči, kuris kūrybiškai pasireiškė kuone visose mokslo ir meno šakose, visur atrasdamas ką nors naujo. M. K. Čiurlionis nėra todėl vienintelė išimtis didžiųjų žmonių tarpe. Tačiau ir šių išrinktųjų mastu matuojant, jis yra vienas iš nedaugelio. Jo plėtotė yra originali tuo, kad savo tikrąjį kelią jis atrado gana vėlai, jau po trisdešimts metų amžiaus. Iki tol jis visas savo jėgas buvo pašventęs tai sričiai, kurią jis pradėjo studijuoti anksčiau, dar berniuku kunigaikščio Oginskio kapeloje begrodamas. Įdomu, kad Čiurlionis-muzikas daug labiau gali pretenduoti į išmokslintą profesijonalą, negu Čiurlionis-tapytojas; muziką jis studijavo ilgai ir nuodugniai, išeidamas visą reguliarų kompozitoriaus paruošimo mokslą Varšuvoje ir dar jį praplėsdamas, susipažindamas su naujoviškesne technika Leipcige.

Pirmuosius muzikos mokslo pradus M. K. Čiurlionis gavo didelio muzikos mecenato kun. Oginskio kapeloje. Kaip žinoma, šis dvarininkas magnatas buvo nepaprastas, nuoširdus muzikos mėgėjas; savo dvare jis laikė visą orkestrą, Vienos klasikų laikotarpio vokiečių didikų pavyzdžiu. Kunigaikštis domėjosi jaunais talentais ir stengdavosi sutraukti juos į savo kapelą. Kunigaikščio dėmesį atkreipė ir Druskininkų vargoninko sūnus Mikalojus, kuris iš pat mažens rodė didelį patraukimą prie muzikos. Oginskis paėmė berniuką į savo dvarą; čia per keletą metų jis išmoko groti įvairiais instrumentais. Keletas pirmųjų jo kompozicinių bandymų jau tais laikais buvo atlikta kunigaikščio orkestro. Buvo tai polonezas ir keletas mazurkų; šie pirmieji kompozicijos bandymai, deja, nėra pasiekę mūsų, nors jie turėtų nemažo biografinio įdomumo. Talentingas berniukas atkreipia į save kunigaikščio dėmesį; jam suteikiama stipendija, ir jis vyksta studijuoti į Varšuvos konservatoriją.

Varšuvoje M. K. Čiurlionis įstojo į prof. Noskovskio kompozicijos klasę. Čia pra-

eina svarbiausieji jo muzikinio brendimo metai. To laiko Varšuva buvo gyvo muzikos judėjimo centras. Į jauną Čiurlionį veikia, suprantama, ne tik profesoriaus dėstymas, bet ir visa kultūrinė aplinkuma. To laiko muzikinė Varšuva dar tebegyveno naująja romantiška atmosfera. Dar visa pilnuma gyveno Šopeno kultas, ir buvo jaučiama jo kūrybos betarpiška įtaka; iš tolimo pasaulio atsklysdavo ir kitų to laiko galiūnų atgarsiai: jau prieš porą dešimčių metų mirusio R. Wagnerio ir ką tik savo kūrybos epogėjų pasiekusio „impresionistų karaliaus" Claude Debussy. Buvo ryšių ir su artimais Rusijos centrais, kur tuo laiku virte virė kūryba. Pažymėtina, kad Šopeno įtaka stipriai buvo jaučiama ir Rusijoje; ji gal ten buvo net ryškesnė: visa eilė žymių rusų kompozitorių gali būti pavadinti artimais Šopeno sekėjais. Kad Šopenas įtakos jiems turėjo, atvirai prisipažįsta P. Čaikovskis, N. Rimskis-Korsakovas; iš minėtame laikotarpyje kūrusių kompozitorių Šopenui artimi S. Rachmaninovas ir net tokia ryški asmenybė, kaip A. Skriabinas (pirmame savo kūrybos periode).

Ši aplinkuma negalėjo neatsispindėti ir jaunojo M. K. Čiurlionies muzikoje. Tačiau, vertindami Čiurlionies muzikos kūrybą, visuomet turime atminti du dalyku. Visų pirma Čiurlionies muzikos lygis yra tiek aukštas, jog jai reikalingas ne vietinis, bet platesnis, europinis mastas. Todėl mūsų vertinimas gali būti žymiai griežtesnis, reikalavimai didesni. Antra — reikia atminti, kad Čiurlionies muzika neturi tokio spontaniško originalumo, kuriuo pasižymi jo tapyba. Tapyboje Čiurlionis išsyk pasirodo nepaprastai originalus; jau jo pirmieji, realistišku simbolizmu tapyti paveikslai kupini savitumo. Tuo tarpu muzikoje Čiurlionis bręsta iš lėto, pradžioje neišvengdamas svetimų įtakų; tačiau jo originalūs bruožai blyksteli dažnai ir čia. Ankstyvesnėje M. K. Čiurlienies kūryboje dažnai jaučiame Šopeno atgarsių; tiesa, jau ir tada jo stilius griežtesnis, kietesnis, ypač niūraus audringo pobūdžio kūrinėliuose. Kai kur jaučiama, kad Čiurlionis galėjo pažinti ankstyvesnius A. Skriabino kūrinius; tačiau nėra to esktatiškumo, kuris pastebimas Skriabino muzikoje; Čiurlionis labiau susikaupęs savyje, ramiai mistiškas, melancholiškas. Jau ankstyvesniame kūrybos laikotarpyje Čiurlionies muzika savo lygiu išsyk prašoka visų kitų mūsų kompozitorių kūrinius; ji išeina iš vietinio provincijalizmo rėmų, kuriuose jau vien dėl to laiko istorinių aplinkybių teko kurti kitiems mūsų muzikams. Savo preliudijomis Čiurlionis pasiekia to laiko žymesnių rytų Europos kompozitorių lygį; todėl jo kūriniai tuo mastu ir vertinami. Jei atsiminsime, kaip tada varginga buvo mūsų kultūrinio gyvenimo būklė, kaip neturtingi mes tada buvome, tai visiškai paaiškės nepaprasta M. K. Čiurlionies reikšmė mūsų atgimstančiai tautai.

Iš pirmykščio M. K. Čiurlionies kūrybos laikotarpio daugiausia turime fortepijoninių kūrinių, daug trumpų preliudijų ir sonatą. Šių visų kūrinių vertingumas nėra vienodas. Pasitaiko preliudijų skystesnio, saloninio pobūdžio; bet čia pat pasitaiko ir tikrų perlų: savitumo pilnų kūrinėlių. Čiurlionies muzikos pagrindinis tonas — giliai melancholiškas, pilnas ilgesio, kartais audringai demoniškas. Šios nuotaikos kūriniai yra originaliausi; ypačiai savotiškas yra jo pamėgimas „basso ostinato" — vis monotoniškai besikartojančios boso figūros. Iš tokių pažymėtinas, kad ir No 1 iš Švietimo Ministerijos leidinio II sąsiuvinio, a-moll, arba No 8 iš to paties sąsiuvinio. Palinkimas prie ritmiško „ostinato" Čurlionies kūryboje pastebimas gana dažnai, nors kartais nėra griežtai pravedamas. Sakysime, iš kiek vėlesnio kūrybos laikotarpio preliudijų, išspausdintų Šv. Ministerijos I sąsiuvinyje šį ritmišką pradą randame No 1, (oktavinė preliudija b-moll), No 2, c-dur; No 4, (pasibaigianti c-moll) visa paremta ryškiai ritmišku naujoviškai vestu kontrapunktu, turinčiu irgi „ostinato" pobūdžio. Visai paremta ritmu, nepaprastai įdomi ir preliudija No 7, iš to paties sąsiuvinio. Gaila, kad kaip tik šie, kūrybiniu ryškumu dvelkią kūriniai, nelabai mūsų pianistų temėgiami; kai kurie jų dar iš viso koncertuose negirdėti (išskyrus oktavinę b-moll). Tuo tarpu dažnai iš visur, ir iš mūsų radiofono tenka girdėti saloninį, daug mažiau vertingą nokturną (iš antrojo sąsiuvinio). Ankstyvesnius, romantiškesnio stiliaus veikalus randame II Šv. Ministerijos leidinio sąsiuvinyje. Be jau minėto nokturno, čia nemažo populiarumo susilaukė nuotaikinga, melancholiškai dramatinė preliudija f-moll, nuolat griežiama koncertuose. Nepaprastai ryški maža preliudija a-moll (taip pat labai mėgiama), kur ant bose skambančių varpų pasigirsta visai lietuviškos nuotaikos melodija. Šis kūrinys įdomus ir tuo, kad čia ryškiai švysteli lietuviški tautiški motyvai, kurių nedaug tėra ankstybesnėje Čiurlionies kūryboje. Tame pačiame sąsiuvinyje randame ir populiarią, truputį į lenkų revoliucinį himną panašią preliudiją h-moll. Muzikos atžvilgiu įdomesnė priešpaskutinioji d-moll, savo harmonija ir melodijos linija primenanti ankstyvus Skriabino darbus. Žymus indėlis į Čiurlionies fortepijono muziką — tai velionies sesers Jadvygos Čiurlionytės suredaguoti, galutinai spaudai paruošti trys nauji M. K. Čiurlionies fortepijoninių kūrinių sąsiuviniai, kuriuos netrukus Švietimo Ministerija išleis. Jie dėl įvairių priežasčių nebuvo patekę į St. Šimkaus redaguotą ir 1925 metais išleistą penkių sąsiuvinių rinkinį.

Naujojo leidinio kūriniai sugrupuoti į tris sąsiuvinius, iš kurių vienas paskirtas jaunesniojo periodo kūriniams. Čia randame dramatiškas, tarpusavyje kiek gimininga

preliudijas a-moll, lirinę, gražios melodijos, plačiau išvystytą b-moll. Toliau eina stipriai šopeniška „Mazurka“ ir dėkingas kūrinėlis „Humoreska“ — retai Čiurlionies kūryboje pasitaikančio lengvesnio žanro pavyzdys, formališkai gražiai išvystytas. Ypatingo ryškumo kūrinių sutinkame kiek vėlesniu stiliumi dvelkiančiame sąsiuvinyje. Galime drąsiai teigti, kad čia sugrupuoti vieni iš stipriausių M. K. Čiurlionies fortepijoninės muzikos kūrybinės galios pasireiškimų. Pilnas kažkokio tragiško neramumo, o taip pat ir savitumo „Ruduo“, savotiškų chromatinių harmonijų, originaliai pavadintas „Tėve mūsų“, iš tikrųjų išreiškiąs liūdnos, gilios maldos nuotaiką pradeda šį nuosekliai sustatytą sąsiuvinį. Seka dvi greitos, daug iš pianisto įgudimo reikalaujančios preliudijos abi mistiškai niaurios; antroji — bene a-moll — rodo mums vėl taip pat M. K. Čiurlionies mėgiamo „basso ostinato“ pavyzdį. Toliau išvystame ypač savitą kūrinį: temą ir du varijantus. Šie fragmentėliai sudaro užbaigtą mistinės nuotaikos ir muzikos labai įdomią visumą. Antrame varijante vėl turime „ostinato“, tik šį kartą alte ir soprane; paskutiniame, dramatiškai gyvame varijante „ostinato“ tema persikelia į bosą; įdomu, kad kontrapunktuojanti tema turi truputį slaviškai rusiško pobūdžio: labai reta išimtis Čiurlionies kūryboje. Šie trys kūrinėliai dėl savo gilios nuotaikos ir muzikos turtų labai rekomenduotini mūsų pianistams, o taip pat ir konservatorijos pedagogams. Labai įdomūs ir kiti du audringi preliudai, abu tamsiame h-moll; ypač ritmiškai įdomus ir savitas antrasis. Pagaliau, žengiame prie paskutinio ciklinio kūrinio: trijų eskizų „Jūros“. Ir šie dalykai priklauso prie ypač savitų Čiurlionies genijaus reiškinių; ypač užbaigtas pirmas; trečiasis turi, deja, Čiurlionies kūryboje dažnai pasitaikančio eskiziškumo žymių.

Paskutinis sąsiuvinis irgi įdomus: čia randame 12 kūrinėlių jaunimui; daugumas jų tai arba mažos preliudijos, arba fugetės. Veikaliukai nesunkūs, muzikos atžvilgiu vertingi; jais irgi reikėtų susidomėti mūsų muzikos mokslo įstaigoms. Įdomi yra šių kūrinėlių atsiradimo istorija. M. K. Čiurlionies tėvas, vargonininkas kartą paprašė sūnaus parašyti jam ką nors lengvesnio. Sūnus mielai sutiko ir didelę dalį šių kūrinėlių sukomponavo per vieną vakarą. Nors šie veikaliukai iš tikrųjų skirti vargonams, tačiau, neturėdami specifinių vargonų muzikos žymių, taip pat gerai tinka ir fortepijonui.

Jau ankstyviuose M. K. Čiurlionies kūriniuose matome palinkimą prie polifonijos, kontrapunkto; toliau ši tendencija vis labiau didėja. Atrodo, kad Čiurlionies kūrybinė galia geriausiai galėjo pasireikšti ten, kur jis galėjo mąstyti kontrapunktiškai. Nema-

žai jis paliko ir grynai polifoninių veikaliukų, kaip fugos, fugetės, kanonai. Jų keletas pateko į St. Šimkaus redaguotą Šv. Ministerijos leidinį; daugelis paliko rankraščiuose; daug fugų rašyta labiau technikos lavinimo tikslais: kaip žinoma, M. K. Čiurlionis nepaprastai aukštai vertino technišką meistriškumą ir visą gyvenimą jo siekė.

Pabaigęs Varšuvos konservatoriją M. K. Čiurlionis, dar tebegyvendamas Varšuvoje, parašė savo pirmąjį stambų veikalą: simfoninę poemą „Miškas"; šiuo kūriniu jis laimėjo pirmąją vietą Zamojskio vardo konkurse. „Miškas" parašytas pilnam simfoniniam orkestrui, vadinamam dvigubam pučiamųjų sąstatui su arfa. Jo forma — labiau laisvoji fantazija, nors ir turi reprizos bei temų perdirbimo pradų. Įdomu, kad Čiurlionis, kuris tapyboje yra didelis formalistas, siekęs išreikšti griežtas muzikos formas, piešęs ištisas ciklines sonatas — savo abiejuose stambiuose kūriniuose neprisilaiko sonatos formos: užuot laikęsis dviejų temų principo, įveda vieną po kitos daugelį temų; tiesa, jis mielai jas derina viena su kita, polifoniškai vysto.

„Miško" pradžia ypač nuotaikinga: giedriame C-dure stygininkų akordai skamba lyg miško ošimas; iš monotoniškos, šviesiai svajingos muzikos palengva išauga kiti kontramotyvai, polifoniškai, imitacijų būdu plėtojami, lydimi chromatiško figūruojančio motyvo, kuris eina per visą veikalą. Vidurinė dalis „Andante espressivo e cantabile" nėra kontrastuojanti: ji palieka tame pačiame šviesiame lirizme. Vidurinės dalies pradžioje pasirodo ypač graži melodija, turinti taip pat lietuviškumo atspalvių. Toliau eina platus temų perdirbimas, iš dalies grįžtama prie jau pasirodžiusių motyvų; muzika pasiekia nemažo pakilimo, kol vėl ateina į iškilmingą, šviesų C-dur. Vėl pasigirsta pradžios stygininkų banguoją akordai; šį kartą pirmoji tema kiek plačiau išplėtojama; kūrinys baigiasi iškilmingais C-dur akordais.

Bendras „Miško" įspūdis, nors ir kiek ištęstas, bet vieningas, pilnas nuotaikos ir taurumo. Harmonija dar gana paprasta, tačiau nesudėtingos priemonės vartojamos meistriškai, panaudojant jų spalvingumo galimumus. Jau čia pasireiškia tipingas čiurlioniškas orkestro pajautimas; „Miško" instrumentacija spalvinga, nors ir paprasta; instrumentacijos stilius artimas to laiko Varšuvos romantinei mokyklai, su tam tikra nedidele R. Vagnerio įtaka.

„Miškas" iki šiol tebėra vienas iš geriausių mūsų simfoninės literatūros kūrinių, dažnai grojamas koncertuose ir radiofone. „Mišką" išpopuliarinti daug padėjo Stasys Šimkus, dažnai su didele nuotaika atlikinėjęs šį kūrinį dar Klaipėdos konservatorijos orkestro laikais, o ir vėliau, Filarmonijos simf. koncertus Kaune diriguodamas. Iš Var-

šuvos laikų yra kilęs ir didesnis M. K. Čiurlionies veikalas kantata „De profundis", chorui ir orkestrui. Ir šis veikalas pirmą kartą buvo atliktas tik 1936 m., per M. K. Čiurlionies sukaktuves; yra tai nuotaikingas, ne per daug išplėstas darbas, turįs dar pradinio kompozitoriaus plėtotės periodo žymių. Nepilnu sąstatu, su vargonais vieton choro, šis veikalas dar prieš didįjį karą buvo atliktas Petrapilyje. Grynai iš konservatorijos studijų laikų yra kilusi fortepijono sonata, palyginus su kitais veikalais, mažiau įdomi. Dar viena fortepijono sonata žuvo per gaisrą Viekšniuose.

1901 m. M. K. Čiurlionies gyvenime įvyksta svarbus faktas, nauja vaga nukreipiąs jo muzikinę plėtotę: jis, kunigaikščio Oginskio skatinamas ir materialiai remiamas, išvyksta studijuoti į Leipcigą.

Leipcigo konservatorijoje Čiurlionis patenka į žymiai kitokią aplinkumą, negu jo iki šiol gyventa Varšuvoje. Svajinga, švelniai saloninė atmosfera čia jau žymiai daugiau atgyventa; viešpatauja jau daug naujoviškesnė, griežtesnė nuotaika. Tiesa, ir čia dar tebegyvenama vėlyvu povagnerišku romantizmu, bet į jį jau įnešta daug moderniškesnių elementų. Žymią rolę čia vaidina Maksas Regeris, šis neo-kontrapunktiškas, Bachu besiremdamas, ieško naujesnių kelių polifonijoje. Jo muzika kiek sunkoka, už Vokietijos ribų mažiau mėgiama, tačiau pilna turinio, minties. Savo pirmuosius, epochinius kūrinius jau buvo sukūręs Richardas Strausas. Šis, dar tebegyvenąs stambus kompozitorius, pradžioje ėjo kiek Vagnerio keliais; vėliau jis drąsiai pasuko naujenybių link, stebindamas pasaulį savo harmonijų naujumu bei savitomis, puošniai turtingomis orkestro priemonėmis, kurias mokėjo išgauti jo neišsemiamoji instrumentinė fantazija. Kiek mažiau palietė tuometinį Leipcigą, bet irgi turėjo nemažos įtakos, ir Claude Debussy atstovaujama impresionistų kryptis.

Visa ši nauja aplinkuma negalėjo palikti be atgarsio Čiurlionies kūrybai. Leipcigo periodo kūriniuose galutinai dingsta saloniniai pradai, nebejaučiame ir Šopeno įtakų. Čiurlionies muzika pasidaro kiek sunkiau suprantama plačiai publikai, bet rimtesnė, sudėtingesnė, pilna staigių moduliacijų, drąsesnių sąskambių ir, kas svarbiausia, labai kontrapunktiška, linkusi į painius balsų supynimus. Kaip jau minėjome, palinkimas į polifoniją Čiurlionies kūryboje atsiranda labai anksti, tačiau tikro išsiplėtojimo jis pasiekia tik vėlesnio periodo kūriniuose. Apie Leipcigo periodo smulkias fortepijono preliudijas jau minėjome, kalbėdami apie Čiurlionies fortepijono kūrybą. Šio laikotarpio veikalai pasižymi savarankiškumu ir originalumu; čia kaip tik randame daugumą tų įdomių, nelengvų, ritmiškai kontrapunktiškų veikaliukų, kuriais iki šiol dar taip mažai

domėjosi mūsų pianistai. Vis daugiau rašo Čiurlionis grynai polifoninių veikalų, kaip fugos, fugetės, kanonai.

Talentingas jaunas menininkas greit atkreipia į save dėmesį ir Leipcige; jo veikalai atliekami viešai konservatorijos koncertuose, apie juos gerai atsiliepia profesoriai ir šiaip muzikai.

Sugrįžus Čiurlioniui iš Leipcigo ir apsigyvenus vėl Varšuvoje, Vilniuje, vėliau Petrapilyje, jo asmenybėje įvyksta svarbus persilaužimas, nauja vaga nukreipiąs visą jo gyvenimą. Dar Plungės dvare jis domėjosi tapyba ir rodė gabumų šiam menui. Dabar jis vėl atkreipia savo dėmesį į tapybą; naujoji sritis jį greit visiškai pavergia; prieš Čiurlionį atsidengia naujas, visiškai savitas pasaulis: jis tampa tapytoju mistiku, spalvomis vaizduojančiu savo muzikos vizijas.

Savaime suprantama, kad atsidėjimas tapybai negalėjo palankiai atsiliepti į Čiurlionies muzikos kūrybą. Jau grynai fiziškai jis negalėjo suspėti pakankamai įsigilinti į abidvi sritis. Tiesa, jis nepametė muzikos, vis dar protarpiais komponuodavo, bet dažnai nebeturėjo laiko savo muzikos mintis užbaigti, nutašyti; daugelis jo vėlesnių kūrinių daro kiek eskizinio įspūdžio, kai kurie taip ir liko nepabaigti. Tačiau ir iš to laiko yra nemažai žymių veikalų, turinčių aukštos meno vertės ir verčiančių giliai nustebti, kokios milžiniškos kūrybinės pajėgos slėpėsi šioje genialioje asmenybėje. Jau visiškai atsidėjęs tapybai Čiurlionis parašė savo stambiausią muzikos veikalą, iki šiol neabejotinai žymiausią mūsų simfoninėje literatūroje, monumentalę simfoninę poemą „Jūra".

Palinkimas prie kosmiškų, filosofiškai mistiškų temų reiškėsi perdėm M. K. Čiurlionies tapyboje. Įdomu, kad muzikoje tokias plačias temas randame tiktai abiejuose Čiurlionies stambiuose kūriniuose: „Miške" ir „Jūroje".

„Jūra" buvo pirmą kart viešai atlikta 1936 m. balandžio mėn. 23 d., B. Dvarionui diriguojant. Šio pirmo atlikimo data atrodo pavėluota, turint galvoje, kad šis veikalas parašytas jau 1904—1907 metų laikotarpyje (velionies giminių žiniomis „Jūra" buvo užbaigta balandžio mėn.). Prieš didįjį karą, žinoma, lietuvių visuomenės jėgos neleido imtis tokių didelių žygių; ir tuojau po karo, Lietuvos valstybei ką tik įsikūrus, mūsų operos orkestras dar nebūtų galėjęs imtis tokio sudėtingo veikalo. Bet prie dabartinių sąlygų šį puikų veikalą būtume galėję išgirsti bent 5—8 metais anksčiau. Tiek daug pavėluota buvo dėl daug įvairių priežasčių: viena iš tokių didesnių priežasčių buvo baimė, kad partitūroje esą buvę labai daug klaidų ir kad į orkestro sąstatą įeina

vargonai, kurių neturi Valstybės Teatras. Praktika parodė, kad pirma baimė buvo žymiai perdėta: tikrai pasitaikiusias gaidų rašybos klaidas pavyko, be ypatingų neaiškumų, ištaisyti velionies seseriai Jadvygai Čiurlionytei ir muzikui Baliui Dvarionui partitūrą noudugniai patikrinus. Kai dėl vargonų, tai kompozitoriaus pianisto Vytauto Bacevičiaus įvykdytas perdėjimas vargonų partijos trombonams ir bas-tubai, žinoma, laikytinas provizoriniu. Bet vis dėlto, susipažinus su veikalu, aiškėja, kad vargonų partija ten nėra esminė: vargonai tik palaiko vietomis harmoniją. Perdėjimas trombonams (ar kai kur valtornų kvartetui) galėjo šiek tiek pakeisti kai kurių vietų skambesio atspalvį, bet ne jų esmę. Įvykdę seną muzikų svajonę, pastatydinę konservatorijos rūmus drauge su didele koncertine sale, kur numatomi ir koncertiniai vargonai, galėsime išgirsti „Jūrą" ir visai taip, kaip norėjo M. K. Čiurlionis.

Iki šiol „Jūra" buvo atlikta du kart, abu kartus B. Dvariono vadovaujama, pirmą kart per M. K. Čiurlionies minėjimą Valstybės Teatre, antrą — per koncertą, transliuojamą per radiją Europai ir Amerikai. Žinoma, šie pirmieji atlikimai dar negalėjo būti tobuli: veikalas ilgas ir painus, dinamikos ženklai bei tempai partitūroje ne visur pastatyti. Daug smulkmenų paaiškės toliau veikalą atlikinėjant, panašiai kaip tai buvo su „Mišku". Bet tai vis techniškos smulkmenos: didingas kūrinys praskambėjo pakankamai įspūdingai, kad galėtų būti pilnai įvertintas. Buvo tai didelis, gilūs įspūdis. Tuo laiku, kai kiti mūsų kompozitoriai pasitenkino aštuonių taktų dainelėmis, turinčiomis vietinės reikšmės, Lietuvoje buvo gimęs veikalas, kuris visu savo stiliumi ėjo kartu su to laiko Europos muzikos vadovais — veikalas, kuriuo ir dabar galima drąsiai užimponuoti, ypač prisiminus, kad jis rašytas prieš 30 metų. Kai buvo radiofono vadovybės ryžtasi leisti „Jūrą" per koncertą Europai ir Amerikai, tai mūsų visuomenėje buvo girdėti daug nepasitenkinimo: veikalas esąs tokiam tikslui per ilgas ir per rimtas. Bet puikūs atsiliepimai iš užsienių parodė, kad ir mūsų sporto laikais galima užimponuoti pasauliui rimta simfonine muzika, juo labiau iš krašto, iš kurio niekas nelaukia panašaus kultūrinio lygio kūrinių.

„Jūra" parašyta dideliam, anais laikais tipingam orkestrui. Medinių pučiamųjų instrumentų yra vad. trigubas sąstatas su trimis fleitomis, dviem obojais ir anglų ragu, dviem klarnietais ir basklarnietu bei dviem fagotais ir kontrafagotu. Varinių pučiamųjų matome šešias valtornas, net keturias trūbas ir įprastus tris trombonus ir bastubą. Be to, dalyvauja vargonai ir arfa. Žinoma, turime ir įprastą styginiukų kvintetą.

Veikalas prasideda iškilminga šviesia e-dur tema, kuri yra pagrindinė visame veikale. Ši tema vyrauja visoje kūrinio pirmoje dalyje, netrukus kartojama didingu „fortissimo". Vėliau atsiranda melodingos, savo pobūdžiu nekontrastuojančios kontratemos, kol veikalas netrukus pereina iš „andantės" į „allegro moderato"; iškyla ritmiškai monotoniška, kontrastinga tema, kuri netrukus pereina į charakteringą, lyg banguojantį epizodą. Ant ornamentiškai ritminių figūrų pagrindo pasirodo toliau dažnai besikartojanti, žemyn einančios gamos pobūdžio tema, kuri plačiai vystoma, gretinama su jau anksčiau pasirodžiusiomis temomis. Vėliau atsiranda savotiškas epizodas, kur ant tipingo „basso ostinato" pinamos įvairios lyrinės melodijos. Toliau veikalas pereina į „audros" epizodą, pasižymintį sudėtinga, smarkiai ritmuota, polifonine struktūra. Ši dalis yra labai ilga, joje vartojama keletas temų, kurios tarp savęs gretinamos ir jungiamos. Per iki šiol įvykusius išpildymus dar nepasisekė surasti tinkamo priėjimo prie šios dalies; susidaro įspūdžio, kad čia muzika kai kur lyg sustoja vietoje, sustingsta nuolatiniame „fortissimo". Tolimesnė išpildymų praktika gal čia parodys kai kuriuos kupiurų galimumus. Po ilgo išvystymo pagaliau vėl iškilmingai, prašvytusiai pasigirsta pirmoji e-dur tema, šį kartą plačiai išvystyta, su kontratemomis ir pakartojimais. Vėliau veikalas paskęsta labiau ornamentiniuose orkestro perėjimuose, primenančiuose lyg nedidelių bangų žaidimą ramioje jūroje. Muzika pamažu visai nusiramina, prasideda bene gražiausi šio veikalo epizodai. Čiurlionies taip mėgiamo „basso ostinato" tame $^{6}/_{8}$ takte pasigirsta puiki melodija, dvelkianti giliu liūdesiu, o kartu begaline platuma. Šią melodiją anksčiau turi anglų ragas, vėliau ją perima valtornos, protarpiais pasirodo jau ir kitos iš veikalo pradžios kilusios temos. Visas šis nuostabaus grožio epizodas iš tikrųjų primena M. K. Čiurlionies paveikslų mistiškus tolius; yra tai gal gražiausia, ką jis yra sukūręs muzikoje. Toliau veikalas aiškiai eina užbaigos link. Tiesa, pasirodo dar nauja, iki šiol nebuvusi melodija, bet ji plačiau neišvystyta pereina į jau visai kodos pobūdžio „niūriai banguojančią" muziką e-moll. Iš viso per paskutinius momentus anksčiau drąsiai moduliavęs veikalas jau nebeišeina iš e-moll arba e-dur. Pačiam gale vėl grįžtama prie pirmosios šviesios e-dur temos, ir veikalas kiek nelauktai baigiasi: po tokio plataus išvystymo, parodžius tiek daug įvairių temų norėtųs lyg daug ilgesnės kodos. Nenoromis kyla mintis, ar šioje veikalo užbaigoje nejusti skubotumo, nuojautos gresiančios ligos ir artimo galo...

Tačiau prie šių visų kritiškų pastabų prieiname tik pavartoję griežtą, su didžiausiais Europos meistrų kūriniais sulyginto kriticizmo skalpelį. Šiaip turime visada at-

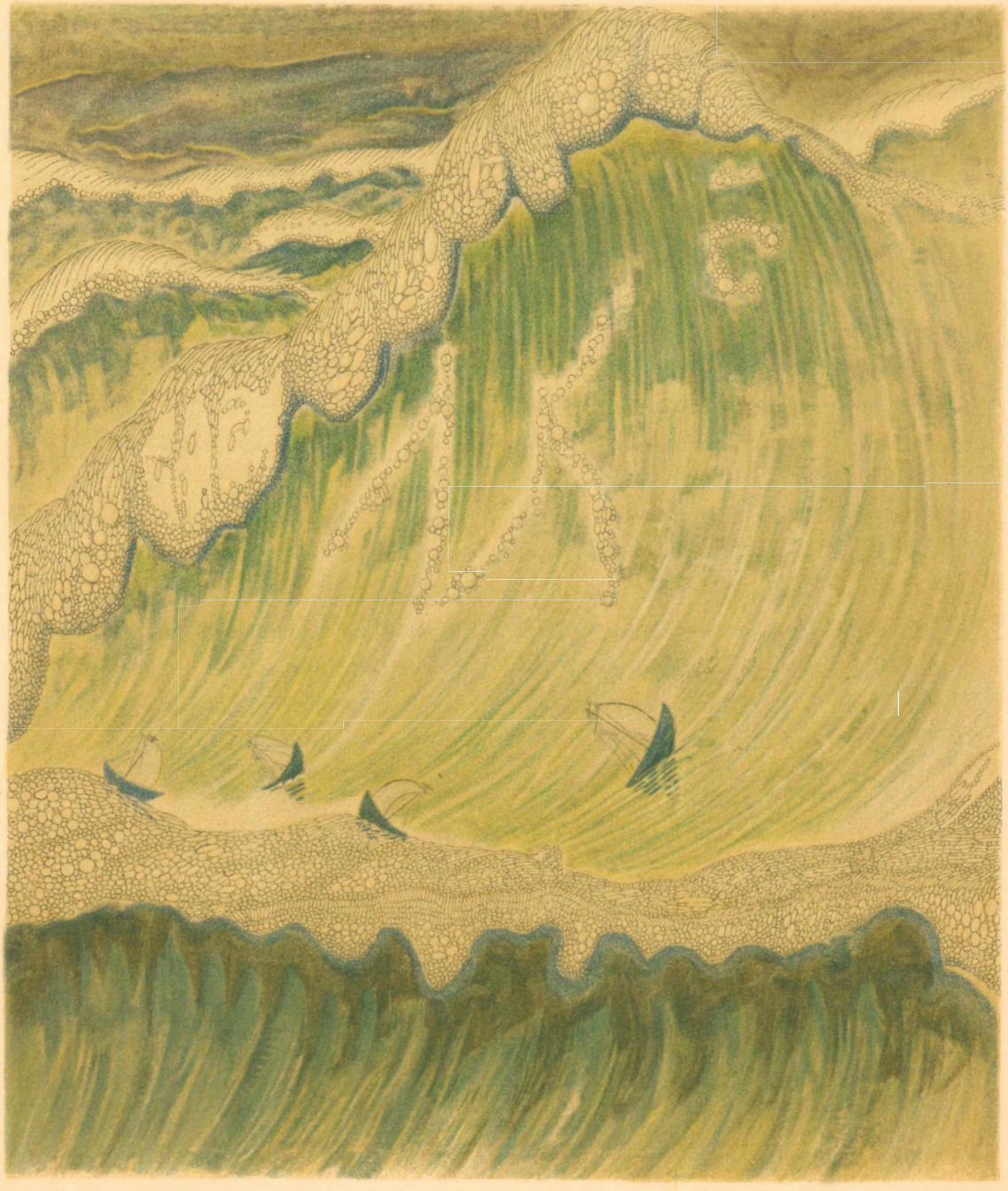

89. Jūros sonata. — Sonate de la Mer. Finale.
(tempera — détrempe, 1908)

minti, kad likimas mūsų tautai padovanojo nuostabų veikalą, kuris ilgą laiką sudarys mūsų simfoninės literatūros ramstį. Jis yra pilnas kūrybinės fantazijos ir nepaprasto orkestrinio išradingumo. Savo orkestro spalvomis „Jūra" eina lygiomis su to laiko orkestriniais išradimais, įvykdytais Richardo Strausso, Cl. Debussy ir kitų. Pagal savo formą „Jūra" yra labiau laisvos fantazijos pobūdžio simfoninė poema. Ji nesilaiko dviejų kontrastuojančių temų, kaip tai reikalautų M. K. Čiurlionies taip mėgiama paveiksluose sonatos forma; priešingai, jis įveda vieną po kitos daugelį įvairių temų, tiesa, jas įvairiai derindamas ir gretindamas. Pagal keletą kartų grįžtančią pirmąją temą gal „Jūra" turėtų tolimo panašumo su rondo forma.

Savo visa nuotaika „Jūra" stovi arčiau prie Vakarų Europos muzikos; joje mažiau mūsų kraštui artimų bruožų; veikalo kosmopolitiškumas išplaukia iš jo plačios filosofinės temos. Kitų Čiurlionies muzikos kūrinių tarpe „Jūra" užima savotišką, nuošalią vietą; ji gal labiausiai prilygsta tokiems didingiems Čiurlionies kūriniams, kaip tapybinė „Jūros sonata" ar kiti jo panašūs cikliniai kūriniai, jei ne savo formos užbaigtumu, tai bent savo nuotaikos giliu prašvitimu ir užsimojimo platumu.

Iš vėlesnio M. K. Čiurlionies kūrybos periodo yra kilęs ir stygų kvartetas. Yra tai itin vertingas veikalas, savo stilium kiek panašus į „Jūrą". Jo turime tik tris dalis: Allegro, lėtąją dalį ir menuetą; reikia manyti, kad buvo projektuojamas dar ir finalas. Pirmosios dalies turime tik atskirus balsus; iš temų perdirbimo, deja, yra pražuvus pirmojo smuiko partija, ir todėl šis veikalas mūsų radiofono kvarteto iki šiol atliekamas praleidžiant temų perdirbimą.

Mums, jaunai atgimusiai tautai, norinčiai eiti kultūros srityse savitu, tautiniu keliu, yra svarbus dar vienas klausimas: kaip mes turime žiūrėti į Čiurlionį, ar kaip į specifiškai tautišką kompozitorių, išreiškiantį savo kūryboje mūsų tautos pradus, ar kaip į europišką kūrėją, nepriklausantį prie nacionalinių krypčių.

Šis klausimas ne taip jau lengva trumpai ir išsamiai išspręsti. Savo nuotaikos pagrindu, savo mistine kryptimi, be abejo, Čiurlionis mums artimas. Jo ilgesys, melancholija, svajingumas — visa tai giliai susiję su mūsų tautos dvasia, su mūsų krašto vaizdais; ypač daug turi Čiurlionies muzika bendro su jo gimtosios Dzūkijos landšaftu. Bet kartu jo negalima pavadinti grynai nacionaliniu, folkloriniu kompozitoriumi. L i a u d i e s d a i n ų m e l o d i j o m i s jis savo kūriniuose beveik nesinaudoja; l i a u d i š k a i s k a m b ą e l e m e n t a i vis kartkartėmis pasirodo jo veikaluose, ypač nuo to laiko, kai įvyko Čiurlionies tautinis atgijimas, kai jis ėmė domėtis liaudies dainomis,

jų melodijas užrašinėti ir harmonizuoti. Kaip tik prieš savo per ankstyvą ir tragingą galą jis vis labiau ėmė įeiti į lietuvių melodijų pasaulį. Šv. Ministerijos St. Šimkaus redaguotame leidinyje randame du paskutinius, IV ir V sąsiuvinius, paskirtus liaudies dainoms; vienas iš jų skirtas fortepijonui harmonizuotoms melodijoms, antras — chorams. Šie visi dainelių subalsavimai vienodo lygio; kartais jie atrodo kiek per daug chromatiški, nevisai sutapę su melodijos stilium, choro dainos — kartais per instrumentinės. Bet šalia to pasitaiko tikrų šedervų, žiūrint ne tik grynai muzikos, bet ir tautiniu atžvilgiu. Pavyzdžiu gali būti, kad ir varijacijos fortepijonui „Bėkit baraliai": yra tai tikras mūsų tautinės muzikos šedevras—taip čia puikiai pagautas melancholiškas, giliai senove kvepiąs dzūkų dainos ūpas, tokiais stilingais, įdomiais, o kartu paprastais harmoniniais rūbais apvilkta ši melodija. Gerai prigijo mūsų choruose ir kai kurios Čiurlionies dainų harmonizacijos, kurių daug randame Šv. Ministerijos V sąsiuvinyje.

Reziumuodami galime vis tik drąsiai pareikšti, kad Čiurlionis, nors ir nėra grynai nacionalinės krypties kompozitorius, bet savo dvasios gelmėse jis vistiek artimas mūsų tautos dvasiai, savo kūrinių bendra nuotaika ją išreiškiąs, nors kartais ir ne taip savitai, kaip tapyboje.

Kalbėdami apie Čiurlionį muziką, negalime praeiti pro dar vieną specifinį, bet itin įdomų klausimą. Juk daugumas Čiurlionies paveikslų turi muzikinius pavadinimus: sonatos, preliudijos, fugos ir t. t. Ar gali muzikas pastebėti ryšį tarp šių abiejų Čiurlionies sričių — muzikos ir tapybos?

Keletą minčių šiuo klausimu jau esame išreiškę, kalbėdami apie didžiųjų Čiurlionies muzikos kūrinių formą. Bet tikro kriterijaus čia, be abejo, trūksta; galima vadovautis tik bendrais, subjektyvaus pobūdžio įspūdžiais. Be abejo, Čiurlionies paveikslai yra be galo m u z i k a l ū s; nėra beveik muziko, kuriam jie nedarytų gilaus ir m u z i k a l a u s įspūdžio. Dideli paveikslų ciklai, kaip sonatos, yra sumanyti prisilaikant muzikališkos sonatos formos; bent apytikriai galima kartais susekti tokius pagrindinius sonatos elementus, kaip dvi kontrastuojančios temos, jų perdirbimas ir t. t. Čia didelio įdomumo sukelia dailininko V. Kairiūkščio analizės. Tiesa, kai kuriose paveikslų sonatose galima pastebėti visose dalyse vieną t e m ą (ar motyvą), kuri atitiktų labiau ne c i k l i n ę (klasišką) sonatą iš keturių dalių, bet greičiau lyg per 4 dalis išplėstą g r y n ą sonatos formą. Tokios vienos dalies sonatos dažnai buvo kuriamos romantikų laikotarpyje. Svarbu tai, kad Čiurlionis, kurdamas savo spalvų sonatas, stengėsi vadovautis panašiais dėsniais, kurie galioja garsų sonatose. Įdomu, kad jo pažiūros į formą buvo

daug griežtesnės tapyboje, negu muzikoje: abu jo stambūs simfoniniai kūriniai labiau panašūs į laisvą fantaziją, ypač „Jūra“.

Dar vienas įdomus bruožas: muzikoje Čiurlionis tik „Miške“ ir „Jūroje“ griebiasi plačių, kosmiškų idėjų; šiaip daugumas jo muzikos kūrinių, tai m a ž o s formos, eskizinio pobūdžio miniatiūros. Tuo tarpu paveiksluose matome kuone perdėm palinkimą prie p l a č i ų formų, p l a č i ų idėjų.

Čiurlionis muzikas, taip pat kaip ir Čiurlionis tapytojas, yra nepaprastas, išimtinis reiškinys mūsų tautos kultūriniame gyvenime. Jis per keliasdešimt metų buvo pralenkęs savo gyvenamąjį laikotarpį. Štai jau praėjo 25 metai nuo jo mirties, o jo muzikos veikalai dabar tik pradeda aktualėti; nė vienas lietuviškos muzikos koncertas nebeišsiverčia be Čiurlionies kūrinių. Lietuvių tauta gali didžiuotis davusi tokį daugiapusiškai genijalų asmenį, galintį ją garbingai atstovauti net dviejose meno šakose. O kiekvienam lietuviui kompozitoriui Čiurlionies veikalų pažinimas yra būtinas, net šventas dalykas.

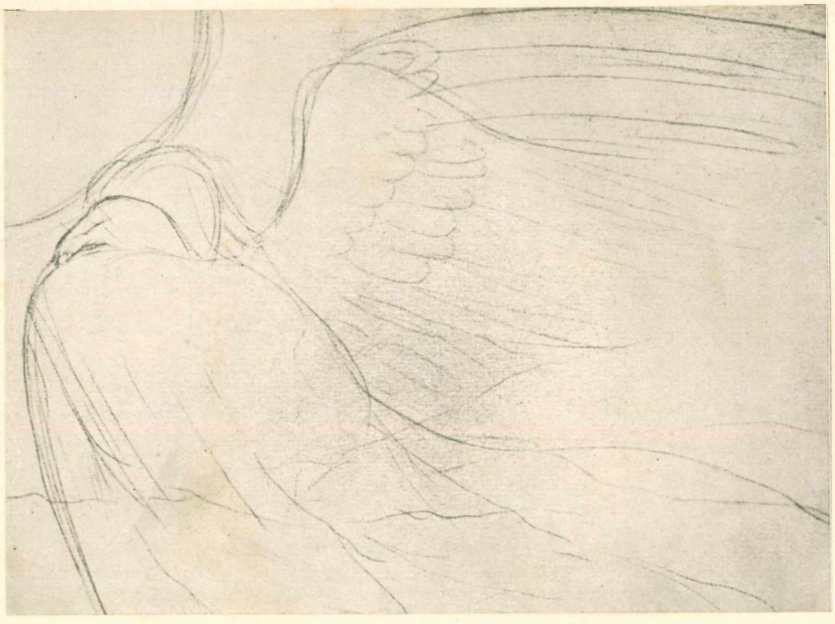

M. K. Čiurlionis. Į saulę.

M. K. ČIURLIONIES TAPYBOS KŪRYBA

Vytautas Kairiūkštis

Visa M. K. Čiurlionies tapybos kūryba, taip turtingai pasireiškusi vos šešerių metų laikotarpyje, yra išimtinai originalus ir sudėtingas reiškinys. Tai liečia tiek Čiurlionies kūrybos formą, tiek ir jos turinį. Todėl negalima Čiurlionies paveikslų suprasti iš karto, iš pirmo žvilgsnio. Ypatingai šiais laikais, kada naujosios meno kryptys iškėlė tapyboje pirmon vieton formalius klausimus, būtent, spalvos, linijos, plokštumų, apskritai — paveikslo konstruavimo klausimus, kada paskutinių dešimtmečių įvykiai, kaip pasaulinis karas su visomis jo pasekmėmis iki gelmių pakeitė žmogaus

psichiką, darydami ją lyg nejautrią, šiurkščią ir lyg nepajėgią tiems išgyvenimams, tai nuotaikai, kuri viešpatavo prieš karą kultūringoje visuomenėje, — šiais laikais sunku yra gilintis į Čiurlionies išgyvenimų pasaulį, sunku yra išsamiai suprasti jo „sonatas", preliudus ir „pasakas". Nelengva yra mums atjausti ir visą jo kūrybos grožį ir nustatyti vietą, kurią užima meno istorijoje Čiurlionis, — tas didelis romantikas tapyboje.

O vis dėlto Čiurlionies kūriniai turi minčių ir jausmų, kurie nuolat iškyla meno istorijos lapuose; jie yra kupini nuotaikos, kuri, lyg išsinerdama iš pačios žmogaus dvasios gelmės, ne kartą buvo apėmusi didžiausius poetus ir rašytojus, ir kuri tam tikrais gyvenimo momentais domina mažiau ar daugiau kiekvieną žmogų. Ir todėl tiems asmenims, kurie kada nors turėjo progos giliau Čiurlionies kūrybą pažinti, kurie panorėjo akyliau pažvelgti į jo kūrybiškos fantazijos nuostabų pasaulį, — visiems tiems jo kūriniai yra brangūs, — tarsi tos didžios ir retos gyvenimo brangenybės, kurias mes trumpo savo gyvenimo kelionėje renkame, slėpdami visam laikui savojo „aš" gelmėse.

ČIURLIONIES TAPYBOS IR MUZIKOS SINTEZĖS KLAUSIMAS.

Vienas iš klausimų, kurį turime pirmiausia panagrinėti, norėdami suprasti Čiurlionies paveikslus, yra Čiurlionies kūrinių ryšys su muzika, Čiurlionies tapybos (ir apskritai — tapybos) ir muzikos sintezės klausimas.

Dažnai galima išgirsti nuomonę, kad Čiurlionis kūręs muzikos vizijas, kad vaizdavęs muziką spalvomis. Tokia nuomonė kilo dėl to, kad Čiurlionis buvo muzikas kompozitorius ir pats kai kuriuos savo paveikslus pavadino muzikos terminais — sonatomis ir jos dalimis (Andante, Allegro, Scherzo, Finale), taip pat „Preliudais" ir „Fugomis". Šitie kūriniai, ypač „Sonatos", labiausiai išgarsino Čiurlionies vardą, bet kartu jie daugiausia sukėlė visokių spėliojimų ir nesupratimų. Ar iš tikrųjų Čiurlionis norėjo atvaizduoti muziką spalvomis? — ir ar galima muzikos ir tapybos sintezė apskritai?

Tapyba ir muzika yra skirtingos sritys. Tapyba, kaip sukristalizuota akies arba regėjimo pojučių ir įspūdžių forma, naudojasi erdve ir r e m i a s i e r d v ė s y p a t y b ė m i s.

Muzika, kaip sukristalizuota klausos arba toninių pojučių ir įspūdžių forma, naudojasi laiku, vadinas, t o n ų t ę s i a m u m u, t o n ų e i l i o j i m u.

Muzikos nėra ten, kur nėra tonų eiliojimosi, tęsimosi laike, kitaip sakant, — vienas

kad ir sudėtingiausias, kad ir didžiausio orkestro atliktas akordas nesudaro muzikos, o lieka vien akordas, fragmentas.

Tapyba reiškiasi paveikslo plotmėje, kitaip sakant, statiškoje erdvėje, kuri nekeičia savo ypatybių, savo išvaizdos, savo linijų ir spalvų. Vadinasi, yra tai organizuotas spalvų, linijų ir formų tam tikroje erdvėje s t a t i š k a s v e i k s m a s.

Netekusi šios statikos, įgavusi tikrą, realią dinamiką, vadinasi, tikrą spalvų, plokštumų, linijų judesį, — tapyba nustoja buvusi paveikslų tapyba, virsdama spalvotu kinematografu. Trumpai sakant: tapyba — tai judesio stoka, statika; muzika — tai judesys, dinamika. Tatai du priešingi dalykai.

Iš to darome išvadą, kad sujungti tapybą su muzika yra negalimas dalykas. Netenka abejoti, kad Čiurlionis gerai tat suprato ir nesiekė tokio sąryšio ir sintezės.

Kodėl vis dėlto Čiurlionis duoda kai kuriems savo paveikslams muzikos terminus, pavadinimus? Ar tat neprieštarauja tam, kas anksčiau buvo kalbėta?

Muzika ir tapyba, arba — garsai ir spalvos, nors jie pasireiškia visai skirtingose funkcijose, kaip laikas ir erdvė, turi tam tikrų kitų, gal būt ne mažiau charakteringų ypatumų, kurie suartina šitas sritis, dėl kurių yra galima ir visuomet egzistuoja regėjimo ir klausos (arba toninių) pojučių ir įspūdžių sintezė (bet ne muzikos ir tapybos sintezė).

Muzikos veiksmą, jos esmę sudaro bendras veiksmas (veiksmų sąjama) jos elementų: garsų ir jų intervalų, ritmo, tonacijos, melodijos, garsų harmonijos ir k. Tų elementų veiksmas yra sudėtingas. Svarbu čia paminėti, kad muzikos elementai (muzika apskritai), be tam tikro jausmų ir įspūdžių įtempimo, iššaukia mūsų vaizduotėje, mūsų pasąmonėje visą eilę asociacijų, kurios kartu su emocijomis ir sudaro savotišką muzikos kūrinio turinį. Bet jei bent kiek įsigilinsime į klausimą, koks yra, kame glūdi veiksmas tokių elementų, kaip melodija, ritmas, tonų santykis (intervalai), kokių asociacijų jie iššaukia mumyse, tai įsitikinsime netikėtai, kad didelį, gal didžiausią vaidmenį tuose muzikos įspūdžiuose vaidina įspūdžiai ir vaizdai paimti ne iš muzikos, bet iš erdvės srities. Iš tikrųjų, jau paprasčiausio tonų santykio (pagal mūsų vidujinį pojutį) apibūdinimas rėmiasi mūsų vaizduotėje erdvės sąvokomis. Kalbame, kad tonas turi „poziciją“, arba „padėtį“, kad tarp tonų yra „intervalas, arba „tarpas“; kalbame apie „aukštus“ ir „žemus“ tonus, sakome, kad tonai „krenta“, „auga“ ir t. t. Yra tai vis sąvokos, paimtos iš mūsų erdvės pajutimo. Iš kur jos kyla? Jos susidaro dėl tam tikrų „melodijos“ pajutimo ypatumų apskritai. Melodijos pagrindas, jos esmė yra tonų „ju-

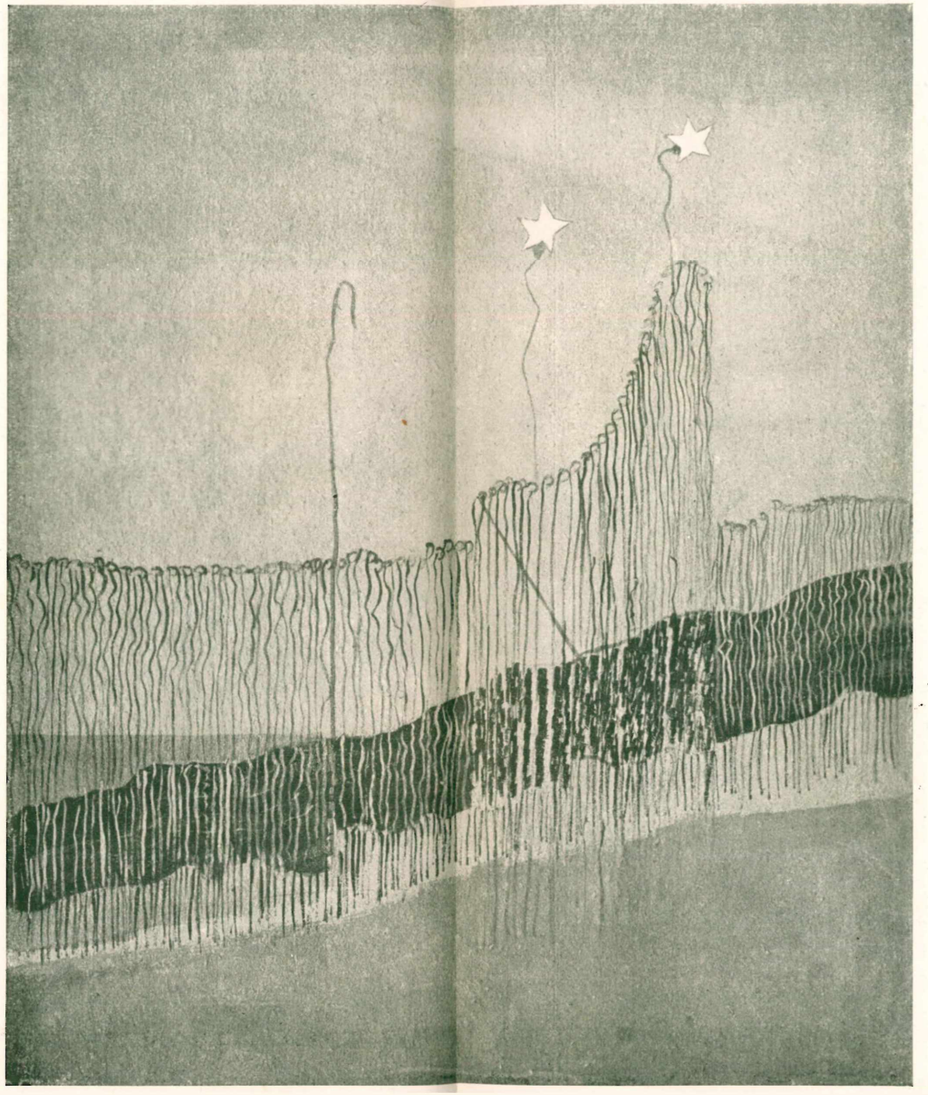

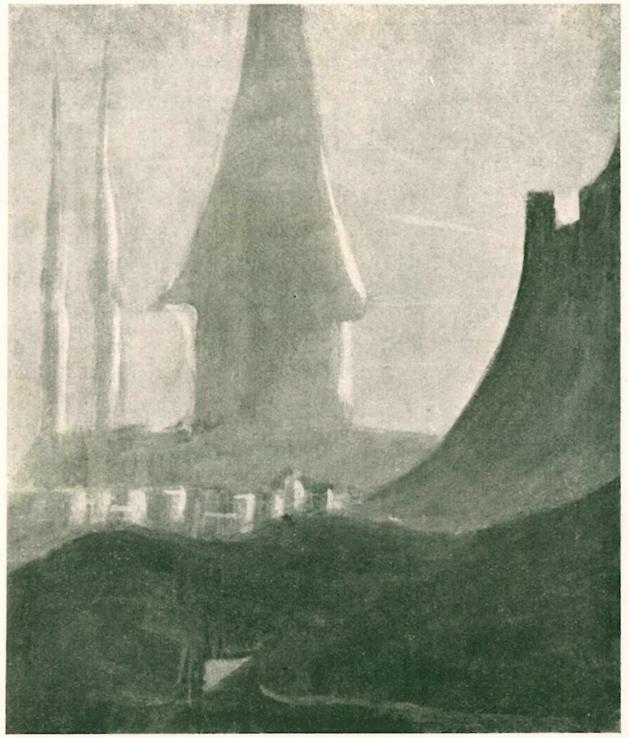

39. Mano kelias. — Ma vie. (triptikas — triptyque).
(tempera — détrempe, 1907)

desys“ (tiksliau — lyg plaukiančios pro tonus kinetiškos energijos judesio pojutis). Dėl šito tonų „judesio“, kuris jungia mūsų vaizduotėje tonus į „melodijos liniją“, į vieną organizuotą vienetą ir nustato melodijos ir muzikos charakterį ir ritmą, mes nenoroms pernešame visus muzikos įspūdžius ir tonų santykius į erdvės sritį, beklausydami muzikos, lyg „projekcijuojame tonus erdvės ekrane“. Šitoje pasąmonėje veikiančio psichinio reiškinio įtakoje randasi visas muzikos klausimo procesas. Ypač sudėtinga, pav., simfoninė muzika, daro mums kažkokios erdvėje veikiančios ir dinamiškai plaukiančios fizinės masės įspūdį. Daugeliui žmonių šitos erdvės asociacijos negauna ryškesnių formų, bet vis dėlto jos vaidina didelį vaidmenį, suartindamos muzikos įspūdžius su įspūdžiais, kuriuos suteikia mums erdvės menas: tapyba, architektūra, skulptūra ir, iš dalies, plastiniai šokiai.

Be erdvės asociacijų, tarp muzikos ir tapybos, arba tarp garsų ir spalvų įspūdžių susidaro bendrumas ir sąsijis taip pat dėl vienodų ar analogiškų jausmų bei nuotaikos, kuriuos iššaukia mumyse garsai — iš vienos pusės, spalvos — iš antros. Kaip žinome, yra muzikos tonų ir šiaip garsų, o taip pat spalvų, kurios veikia mus slegiamai, niūriai; pav., nukrentančioji kvarta muzikoje turi melancholijos ir nuovargio bruožų (ji dominuoja, pav., Šopeno „Nocturne“ G - mol, op. 15, Nr. 3); tapyboje — suderinimas vien tamsiai mėlynų, violetinių, juodų ir pilkų tonų, dažnai taip pat veikia slegiamai, niūriai; yra vėl garsų arba jų intervalų, kurie veikia mus raminamai (pav., mažesnis intervalas — iki sekstos), arba kurie skamba šilima ir melodijos polėkiu (pav., didžioji seksta) ir kurie sužadina jausmus ir bendrą nuotaiką (pav., didesni intervalai už sekstą); panašiai sužadina, pakelia mūsų jausmus šviesių oranžinių, geltonų, rožinių, šviesiai raudonų ir žydrių spalvų suderinimas tapyboje ar gamtoje.

Todėl kai kuriems žmonėms, kurie ypatingai yra jautrūs spalvoms ir apskritai akies įspūdžiams bei muzikai, tarp šitų įspūdžių susidaro toks tamprus ryšys, toks glaudus sąsijis, kad kartais vienas garsas ar muzikos akordas sukelia jų vaizduotėje tam tikros spalvos pajautimą su įvairiu tos spalvos intensyvumu ar grynumu. Yra vėl asmenų, kuriems atskira spalva ar spalvų suderinimas lyg skamba, kaip muzikos garsas ar akordas; tokie asmenys turi lyg „spalvos klausą“.

Muzikos ir literatūros istorijoje randame nemaža pavyzdžių tokių žmonių, kuriems garsai sukeldavo spalvų reakcijas arba kurie turėjo „spalvos klausą“. Prie tokių priklausė, pav., kompozitoriai Berliozas, Listas, Rimskij-Korsakovas ir kiti, taip pat garsus vokiečių rašytojas, kartu muzikas ir dailininkas Ernstas Teodoras

Hoffmannas. Jo veikaluose, ypač „Fantastiškose apysakose Kallo maneroje", randame nepaprastai įdomių pastabų apie mus čia interesuojantį klausimą.

„Atsitinka su manim (rašė tas rašytojas-romantikas daugiau, kaip prieš 100 metų) ne tiek sapne, kiek prieš pat užmiegant, minčių painiavos momente, ypatingai, jei man teko klausyti daug muzikos, kad aš randu tarp spalvų, garsų ir kvapų panašumą (atitinkamumą). Man atrodo, kad visi jie vienodu slėpiningu būdu gimė šviesai žaidžiant (su šviesos žaidimu), ir todėl jie turi susijungti puikiausiame koncerte. Tamsiai raudono gvazdiko kvapas turi man kažkokią užburtą galią, aš nenoroms pasineriu į svajonės būseną ir girdžiu, kaip iš tolo bangomis priplaukia ir atslūgsta gilūs angliško rago garsai..."

Randame jį ir taip išsireiškiant: „Buvau apsivilkęs rūbais, kuriuos buvau pirkęs vieną kartą labai užpykęs ant nepasisekusio trio; jų spalva buvo šiek tiek panaši į C i s - m o l, todėl, bent kiek nuraminti žiūrovams, aš liepiau pridurti prie jų apikaklę E - d u r spalvos..." (iš „Kreislerianos").

Iš šių dienų dailininkų prie asmenų, kuriems spalvos „skamba", kaip muzikos garsai ar akordai, kaip „choras", priklauso, pav., žymus rusų dailininkas abstrakcionistas Vasilij Kandinskis. Štai kaip jis aprašo savo nuostabioje autobiografijoje Maskvos saulėleidį:

„...tai geriausioji Maskvos valanda. Ji — vien paskutinis simfonijos akordas, išplėtojąs kiekviename tone aukščiausią gyvenimą, verčiąs visą Maskvą skambėti lyg didžiulio orkestro f o r t i s s i m o. Rožiniai, lelijiniai, balti, mėlyni, žydri... ugningai raudoni namai ir cerkvės, — kiekvienas jų, kaip atskira daina; pasiutiškai žalia žolė, gaudžia žemai medžiai, arba vėl — tūkstančiais būdų dainuojąs sniegas, arba — nuogų šakelių ir šakų a l l e g r e t t o; raudonas, šykštus, neišjudinamas, tylus Kremlio sienos žiedas, o viršum jo viską savo didumu prašokąs, panašus į triumfuojantį, visą pasaulį užmiršusį allelujos klyksmą — baltas, ilgas, grakščiai rimtas Jono Didžiojo bokšto brūkšnys..." (V. V. Kandinskij. Maskva. 1918).

Muzika, priešingai, sukelia Kandinskiui optinių vaizdų. Apie Vagnerio muzikos įspūdžius jis rašo: „...Mintyse mačiau visas savo (Maskvos saulėleidžio) spalvas, jie stovėjo mano akyse. Pasiutiškos, beveik beprotiškos linijos man vaizduodavosi..."

Regėjimo ir klausos bei kitų įspūdžių ir išgyvenimų sąryšis, jų vieningumas iškyla,

galima sakyti, kiekvieno menininko vaizduotėje ypatingai svarbiausiame, pradiniame kūrybiškos ekstazės momente, kada menininkas gauna įvairių jausmų, įspūdžių bei minčių antplūdį, jų įtempimą, bet dar nekoncentruoja savo kūrybinės minties ir valios vienam kokiam nors įspūdžiui ar vaizdui; toliau — šitie jausmai ir vaizdai įeina į vieną aiškesnę vagą, įgauna vieną formą: klausos, — kaip muzikos ar dainos melodija, arba regėjimo, — kaip spalvų, linijų ir šviesos kompozicija. Tuo būdu meno veikalo atsiradimas, jo susiformavimas yra galutinis šios kūrybiškos ekstazės rezultatas, yra tiktai jausmų ir minčių realizavimas, jų įvilkimas į tam tikrą formą bei techniką.

Reikia dar pridurti, kad gera paveikslo kompozicija visuomet remiasi linijų, spalvotų dėmių ir plokštumų ir t. t. ritmu. Tas ritmas, kuris iškyla žiūrovo vaizduotėje, jam įsigilinant į paveikslo atskiras dalis, — tai tam tikra, vykstanti laike, jo įspūdžių dinamika. Todėl, galima pasakyti, kad tapyba taip pat turi (ar gali turėti) savyje laiko elementų. Dėl to ritmo ypatybių kai kurių didžiųjų menininkų paveikslai, kurie pasižymi ypatingu ritmu ir gilesniu tapybos ir erdvės elementų sukonstruavimu (kaip Giotto, Fra Angelico, L. da Vinci, Rembrandto, Poussino, Cl. Lorraino ir kitų, iš paskutinių laikų — Puvis de Chavanneso, Matisso, Van Gogho, Kandinskio, taip pat Čiurlionies ir kitų) — sukelia mumyse muzikalinės harmonijos nuotaiką.

Čiurlionis nedaug tepaliko literatūrinio charakterio užrašų ar straipsnių. Iš jo laiškų, rašytų savo giminėms ir draugams, kurių keletas buvo paskelbta spaudoje, iš minčių nuotrupų, kurias pateikė jo artimieji, iš jo straipsnio „Apie muziką“, nekalbant, žinoma, apie jo paveikslus, — matyti, kad Čiurlionis turėjo nepaprastą jautrumą spalvoms ir garsams, kaip muzikas — kompozitorius ir kartu kaip dailininkas. Be abejonės, muzika jam duodavo impulsą dailės kūryboje, sustiprindavo ir pakeldavo nuotaiką, gal, įvesdavo į kūrybinę ekstazę. Čia matyti viena Čiurlionies ypatybė: muzikos vaizdai ir įspūdžiai pasireiškia jo paveiksluose ne kaip visai abstrakčios linijos, spalvų dėmės ir formos (kaip tat matome kai kurių vėlesniųjų dailininkų, pav., dailininko Kandinskio paveiksluose), bet tie muzikos įspūdžiai ir vaizdai jam visuomet jungiasi su gamta, su gamtos elementais bei efektais; ir ne tiek su spalvomis, — jų įvairumu ir intensyvumu, kiek su linijine, grafiška išorinio pasaulio forma, pasakyčiau, su gamtos ir daiktų architektonika, su gamtos formų grafišku ritmu ir, be to, su poetine (literatūrine) simbolika.

Kaip akies ir muzikos, ypač dainų įspūdžiai yra susiję tarp savęs Čiurlionies vaiz-

duotėje, kaip gamta, gamtos grožis iššaukia Čiurlionyje muzikos jausmų, galima spręsti, be paveikslų, taip pat iš jo užrašų ir laiškų. „Ritmo monotonija (rašo jis savo straipsnyje „Apie muziką“) — tai viena svarbiausių ir, drįstu pasakyti, gražiausia mūsų dainų ypatybė. Šita monotonija duoda didelį, prakilnų rimtumą ir klausydamas ilgiau pradedi justi jos gilų, mistišką būdą. Lygų monotonišką ritmą randame puikiausiuose didelių kompozitorių veikaluose: kaip antai Beethoveno „VIII simfonijos“ Andante arba „Laidotuvių marše“ iš sonatos A s - d u r, Šopeno 15-to preliudo D e s - d u r vidurinėje dalyje, Čaikovskio VI-ios simfonijos įžangoje. Daug yra panašių klasiškų veikalų, kurie skamba rimtai, vienodai, tarytum a u k š t i, t a m s ū s, s l e g i a n t i k a l n a i (čia ir toliau pabraukta mano, V. K.) ir dėl tos monotonijos giliai įsmenga į sielą“... Aprašydamas tokias liaudies dainas, kaip „Sėjau rūtą, sėjau mėtą, sėjau lelijėlę“, Čiurlionis sako: „Tokių dainų daug. Jos ramios, jų monotonija panaši į a m ž i n ą j ū r o s b a n g ų j u d ė j i m ą ir girdi, tarytum, religišką ilgėjimąsi ir tylų nežemišką nuliūdimą“... Apie kitą dainą („Uždegki močiute dvi liktuži“) šitaip rašo: „Šita forma savo architektūra yra visai baigta. Pirma dalis pasikelia į aukštį ir matome dviejuose keturines su pusgaide; antroje dalyje du taktai puola žemyn keturinėse gaidose, o du taktai keturinės su pusgaide. G r a f i š k a i g a l i m a t a i į s i v a i z d u o t i k a i p p i r a m i d ė s f o r m a. Tose melodijose junti jautrų širdingumą, tarytum klausimas ir atsakymas, pakylanti ir nutylanti jausmo banga“... Laiške (1906. X. 1) savo broliui Povilui Čiurlionis rašo apie Izdebnos kalnus Karpatuose, kur jam teko būti: „Apylinkė puiki; kalnai nors ir neaukšti, bet l a b a i m e l o d i n g i“... Kitame laiške jis sako, kad visi daiktai ir visi žmonės jam vaizduojasi, kaip muzika. (Panašų išsireiškimą sutinkame E. T. Hoffmanno veikaluose: „Muzika, kuri glūdi mano sieloje, per stipriai ir galingai veržiasi aikštėn... ir viskas, viskas man vaizduojasi muzikos pavidalu“. „Kreisleriana“).

Kaip panaudoja Čiurlionis savo muzikos jausmus ir išgyvenimus tapybai? Kokią formą įgauna, kaip riša Čiurlionis muzikos asociacijas su poetine simbolika ir savo filosofinėmis pažiūromis, matysime vėliau, šiek tiek susipažinę su jo kūrinių bendru turiniu, bendra jų prasme.

*

ČIURLIONIES PAVEIKSLŲ BENDRAS TURINYS

Neįmanoma žodžiais atpasakoti minčių, nuotaikos ir jausmų, kurie sudaro Čiurlionies paveikslų turinį. Trumpai, schematiškai bendrąjį turinį, vyriausius Čiurlionies kūrybos motyvus ir jų charakterį, galima apibūdinti taip:

Yra du motyvai, lyg dvi sielos būsenos, subtiliausių atspalvių ir nuotaikų kupinos, iš kurių gimsta visi Čiurlionies kūriniai, — jo „pasakos", „sonatos", „fantazijos" — du motyvai, kuriuos mes randame didžiųjų poetų ir mintytojų veikaluose, — arba du pasaulio pradmens, kurie nuolat priešstatomi, nuolat vienas su antru kovoja — tai gyvybė ir mirtis, mintis ir chaosas, šviesa ir tamsa — du jausmai, dvi nuotaikos lydi šituos pradus — tai meilė, džiaugsmas ir — nuliūdimas, beviltiškas ilgesys ir rezignacija... Šie du motyvai Čiurlionyje yra glaudžiai vienas su antru susiję, dažnai pasirodą kartu tame pačiame paveiksle, kaskart įgaudami vis gilesnę, subtilesnę ir aiškesnę išraišką. Džiaugsmo motyvas ilgainiui vis labiau ima Čiurlionies kūryboje vyrauti ir, galų gale, kai kuriuose jo paskutiniuose paveiksluose pasiekia tokią ekstazę ir tokią giedrą sielos būseną, prie kurios prisiartino tik nedaugelis pasaulinių dailininkų, tarp kitų Italijos (XIV ir XV šimtm.) dailininkai Giotto, Beato Angelico.

Pirmuose savo paveiksluose Čiurlionis atvaizduoja nuostabios melancholijos ir nuliūdimo nuotaiką, kažkokį nerimo jausmą, plaukiantį iš pajautimo gamtoje ir visatoje esančios jėgos, kažkokios visą gyvatą valdančios ir mus slegiančios galybės, gal būt, tos fatališkos jėgos, kurią senovės graikai vaizduodavosi negailestingomis ir pasibaisėtinomis Moiromis, romėnai — Parkomis, niūriomis likimo dievaitėmis. Mes nujaučiame jo paveiksluose (ypač pirmuose kūriniuose) buvimą kažkokios galybės, kurią vienas mėgiamųjų Čiurlionies rašytojų romantikas E. T. A. Hoffmannas — apie kurį minėjome aukščiau, taip pat, kaip ir Čiurlionis, tapytojas ir muzikas-kompozitorius — savo veikaluose vadina „das böse Princip", „die dunkle Macht" („Piktojo principas", „Tamsioji galybė")...

Tai ji, to tamsiojo, kažkokio žiauriojo mūsų visatos valdovo, tamsiojo karaliaus („Rexo") jėga, siunčia mirtį mūsų artimam ir brangiam asmeniui („Laidotuvių" ciklas, repr. 3—9).

Baisioje audroje ta tamsioji galybė perkūnais skaldo kapines ir laužo kryžius... („Audros" ciklas). Ji siunčia tvaną — ne tą biblinį tvaną, bet katastrofišką pražūtį

mūsų idealų — užburtojo, pasakiškojo Miesto, kurį mes matėm padangių žydrynėj ir kurį, štai, jau galėjom pasiekti... („Tvano“ ciklas).

Pirmame šio ciklo paveiksle, už sienos, iki kurios kyla laiptai, žydrame dangaus fone matyti kažkokių rūmų šviesūs siluetai. Toliau, viršum miesto (paveiksle matyti vien kylančių laiptų linija) pasirodo debesys — slibino pavidalu; lyja smarkios liūtys (čia miesto vartai — lyg maldoje iškeltos rankos), ir skęsta bangose laivas ir visas miestas; pagaliau — iš vandens riogso rūmų siluetai... Tas žlugęs miestas — tai lyg mūsų dainų ir mitų „Laimės Miestas“... lyg pasakiškoji Izraeliui „Pažadėtoji Žemė“ ar „Mont Salvage“ (Salvago Kalnas) su Graliu...

Tai ši tamsioji galybė giedrą vasaros dieną siunčia mums skausmą ir nuliūdimą, tamsiais šešėliais atsistodama prieš mūsų akis ir užtemdydama giedrumą ir mėlynos jūros vandens spindėjimą... (Kompozicija, repr. 15).

Mėlynai žalia, saulėta jūra... Pirmame paveikslo plane slenka tamsios figūros su nulenktomis galvomis; viena figūra, kraštutinė iš kairės, temdo saulės diską.

Tylų, kaitrų vasaros vidurdienį mums atrodo, lyg niūri galingo milžino figūra išsikiša iš anapus kalno su paslaptingai pakeltu pirštu ir kyla medžių siluetuose, baltu debesiu ties mūsų galva... („Diena“, repr. 35).

Ar tai ne jo, tamsaus valdovo, didžiulė figūra užstoja mums saulės skaistumą ir šviesą (būtent žinias), teduodama mums tik spindulio, tik minties ir džiaugsmo žybtelėjimą? („Mintis“, repr. 34).

Rodos, nėra kur mums pasislėpti nuo šitos galybės, ir visuomet ji valdo mus; rodos, matom ją tamsiu paukščiu skriejant viršum žmogaus, kuris lyg mažas vaikas pavasario rytmečio šviesoj žaidžia su gėle-piene... („Pasaka“, repr. 40).

Liūdnas yra gęstančiai saulei himnas ilgoje vėliavų procesijoje („Liūdesys“ — vėliavos). Saulėtą, baltą pavasario dieną, kada, rodos, viskas džiaugiasi ir kyla dinamiškai į naują gyvenimą, — stipriau, negu bet kada, jaučiame artimą mirties buvimą ir negailestingą laiko bėgimą... Ar tik ne todėl neramiai suskambo varpas padangių varpinėje, tarp jaunų pavasario šakelių?... („Pavasaris“ — Varpinė), repr. 45).

Mėlyną, vėjuotą vasaros dieną keistą nerimą ir nuliūdimą sukelia mums spalvotos vėliavos, tartum staiga išnešamos pro bažnyčios duris... „Kompozicija“ (Vėliavos).

O kartais atrodo, lyg Demonas viešpatauja pasaulyje, lyg viskas, kas yra šviesu, jam nusilenkia — („Demonas“, repr. 106, ir „Angelas“, repr. 32).

O vis dėlto mes tikime laime, tikime ir žinome, kad yra ji, skaisti ir giedra, kaip

ta brangenybė ir šviesa, kurią laiko savo delnuose atsargiai, su begaline meile figūra, kurios galva plunksnomis ar karūna papuošta... („Bičiulystė", reprod. 38); kad ji, ta mūsų laimė, glūdi meilėje ir prisirišime prie savo gimtinės vietos, prie savo krašto, — kaip matome toje pasakoje, kur seniai karaliai laiko savo delnuose namelius, — gal gimtojo Čiurlionies kaimo pirkeles... („Karalių" pasaka, repr. 100).

Todėl taip skaudu ir neramu, kai mums atrodo, lyg žūva tas šviesos ir aušros pasaulis, toks dar tolimas, nepasiekiamas, aukšta siena nuo mūsų atskirtas... Todėl tad matome, kaip kyla kova, traginga kova tarp gyvenimo ir mirties, tarp minties ir chaoso. Todėl, gal būt, mums toks brangus ir artimas tasai šaulys, kuris, smarkiai ir drąsiai įtempdamas savo lanką, nori pataikyti į niūrų paukštį... („Šaulys" iš „Zodijako ženklų" ciklo, repr. 73); todėl mus žavi linijų ir judesių ritmingumu ant kalno viršūnės tasai centauras, kursai leidžia strėlę į soste sėdintį karalių — Rexą... („Preliudas ir Fuga" (diptikos), repr. 97).

P r e l i u d e: Smarkus linijos kėlimas į kalno viršūnę, kur įtempęs lanką šauna į dešinę pusę centauras. F u g o j e (II-je dalyje): ritmingas linijų kritimas, ir debesų, lyg klūpančių, palenktų figūrų — judesys į dešinę pusę, kur aiškėja soste sėdinti figūra (paveiksle matyt vien tik jos koja, besiremianti į pasaulio rutulį).

Ir štai, vienumoje ir nuliūdime gimsta Mintis, iš karto lyg mažas laivelis su žmogum begaliniame ir pilkame jūros paviršiuje... bet staiga pasikartoja šviesūs ir dideli laivų vaizdai danguje, — tarsi, kažkoks nujautimas tolygybės savojo „aš" su tuo, kas yra Absolutu ir Amžina, lyg nujautimas susivienijimo ekstatiško ir džiaugsmingo su Juo — Absoliutu... („Laivas", repr. 36).

Vienas iš gražiausių minties atžvilgiu Čiurlionies paveikslų: pilkas, bėgalinis jūros tolis su mažu laiveliu ir žmogum, — ir paskui didesniu mastu triskart pakartotas didelio plaukiančio laivo motyvas debesyje, šviesiame, saulėtame dangaus fone...

Ir štai, jau pasibaisėjimą ir nuliūdimą pakeičia džiaugsminga giesmė Begaliniam ir Amžinajam („Himnas", repr. 41).

Nyksta tamsi naktis... Iš pradžių lyg maža liepsna, lyg patsai dailininko genijus užžiebta žvake nušviečia tamsumą... („Viltis" — autoportretas, repr. 33).

Ir štai, — mums atrodo — juodasai paukštis galvotrūkščiais skuba šalin nuo te-

kančios užu kalnų saulės... Tai saulė, sklaidanti tamsa, tai Žinia, kurią nori pranešti mums Čiurlionis! („Žinia“, repr. 37).

Ir ne viena, bet jau šimtai saulių kyla ir spindi „Saulės“ sonatoje! Ir pamažėli, tolydžio plonėja ir gursta aukšta siena, skyrusi mus ir mūsų šalį, kurioje viešpatauja tamsus likimas, — nuo ano žydrojo, nepasiekiamojo pasaulio, ir Čiurlionis, begalinės meilės kupinas, tartum, atskleidžia Izidos uždangą, jau arti, visai arti mato tą tekančios Saulės krantą („Preliudas, repr. 132), mato aiškiai savo gyvenimo kelią, kuriuo jisai turi eiti ir kuriuo jau eina: „Mano kelias“ (repr. 39), „Karalaičio kelionė“ (repr. 104), „Pilies“ pasaka (repr. 109).

„P r e l i u d a s“. Pro permatomą, kiek praskleistą, tarytum nertinę, uždangą matyti šviesi jūra ir tekanti saulė. Saulės spinduliai — tai tūkstančiai lekiančių paukščių.

„M a n o k e l i a s“, triptikas. I dalis: tamsiame slėnyje vingiuoja kelelis, tolumoje — šviesus, žydras dangus; debesys — lyg šviesūs kalnai ar figūra su aukštai pakeltomis rankomis. II dalis: jūros krantas ir takas kyla aukštyn; kartu ritmingai kyla ir kartais nukrinta jausmai — lyg augalai ir žiedai — žvaigždės... III dalis: takas prieina prie bažnytėlės; viršuje — tekanti saulė ir dideli ir šviesūs rūmų — Šventovės siluetai.

„K a r a l a i č i o k e l i o n ė“, triptikas. I dalis: mažam laively žmogus — pasakos herojus plaukia, lyg debesis, pro šalį nejaukių uolų... II dalis: žmogus (—herojus) kovoja kardu su milžinišku, skrendančiu slibinu... III dalis: laimėjęs kovą, žmogus — pasakos herojus lenkiasi prieš didelę, šviesią Karaliaus figūrą, kuri rankomis paliečia jo galvą; dešiniajam krašte matyti laivas.

„P a s a k a“. Aukštai, kalno viršūnėje — pilis; apačioje slenka pilies link trys šviesios figūros.

Pagaliau, — gilaus ir neapsakomo grožio paskutinieji akordai: „Rojus“ (repr. 108), „Angelo“ preliudas (spalvota repr. tekste).

„R o j u s“. Saulėta, plati erdvė; žydintis jūros krantas; laiptai veda kažkur aukštyn.

„A n g e l o“ preliudas. Aukštai, rožinių saulės spindulių pilnoje erdvėje, aukšto tilto laiptais kyla žmonių figūros. Ant pakilumos — sparnuoto angelo sėdinti figūra.

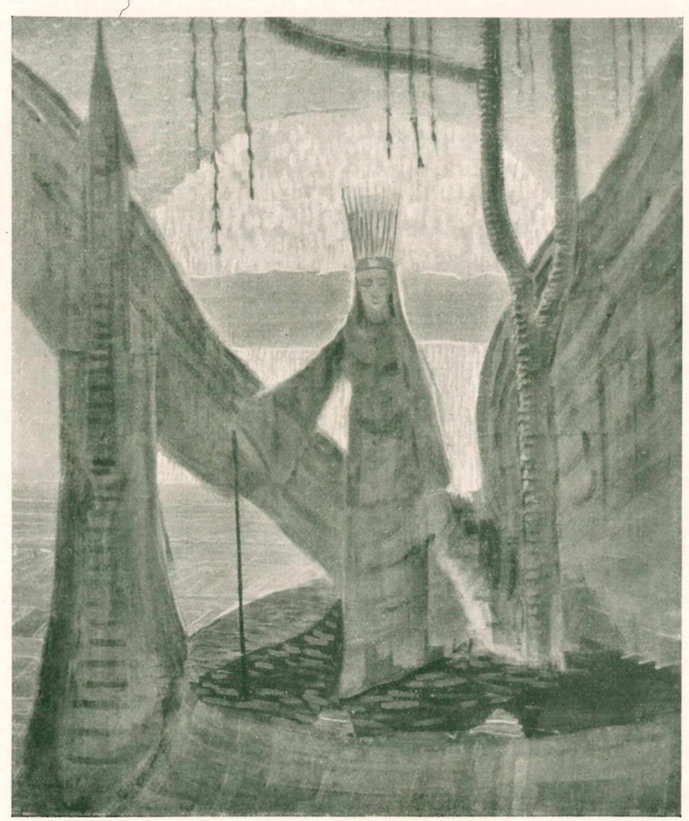

40. Pasaka. — Conte. (trys paveikslai — trois tableaux). (tempera — détrempe, 1907)

...lyg laiptais, ekstazėje, Čiurlionis veda mus vis aukštyn į pažadėtąjį kraštą saulės aukštybėse („Pilies" pasaka) į dvasios giedrumą ir ramumą... („Aukuras", repr. 110, „N o j a u s A r k a", repr. 111).

„P a s a k a". Saulėtas dangus; pilies viršūnė matoma visai arti ir aukštai, prie pat saulės...

„A u k u r a s". Šviesi, melsvai žalia, rami jūra; ant kranto raudonas aukuras, iš kurio kyla į padanges šviesūs dūmai; ant aukuro nupieštas dekoratyvinis motyvas: lanku šaunąs į slibiną su saulės areole aplink galvą centauras (šaulys), tarytum pergyventos kovos atsiminimai...

„N o j a u s A r k a". Po tvano nusenką ramūs vandens; laumės juosta ištįsus per visą giedrą dangų; aukštai, ant uolos — Nojaus Arka; čia pat aukuras ir aukštyn kylą šviesūs dūmai... (Tai vienas iš paskutiniųjų ir kartu vienas iš stipriausių, kompozicijos ir jausmų išreiškimo atžvilgiu, paveikslų).

Šiuose paskutiniuose (sukurtuose 1908 ir 1909 m.) paveiksluose Čiurlionis pasiekia nepaprastai džiaugsmingą harmonijos ir grožio jausmą, tikrai ekstatišką dvasios skaidrumą, kurį, tarp nedaugelio kitų menininkų, pasiekė savo tragingojo gyvenimo pabaigoj, kitas didelis menininkas — muzikas, Beethovenas, kurdamas, anot jo paties žodžių, „Džiaugsmą iš Skausmo" — paskutinę IX-tąją simfoniją...

Išvardintieji Čiurlionies paveikslai nesukurti griežtai tokia tvarka, kaip jie aukščiau paduoti, bet jie iliustruoja vyraujančių motyvų ir nuotaikos išsiplėtojimą, parodo Čiurlionies vidujinės kovos charakterį ir tos kovos atskirus kūrybinius laimėjimus.

Be paveikslų, kuriuose aiškiai iškyla vienas iš dviejų ar abu pagrindiniai motyvai, yra kūrinių, kurių tema yra lyg mąstymas apie mūsų pasaulį, apie kosmosą, — jo atsiradimą, jo grožį bei santvarką. Yra tai „Pasaulio sutvėrimo", „Zodijako ženklų", „Žiemos", „Pavasario" ir „Vasaros" ciklai, taip pat paveikslas „Rex" ir kiti. Prie tų paveikslų galima taip pat priskirti gamtos studijas ir didesnius paveikslus, vaizduojančius mūsų peizažo nuotaiką ir grožį. Pagaliau, atskirą grupę sudaro, daugiausia savo forma ir turiniu sudėtingi paveikslai, kurie lyg vainikuoja visą Čiurlionies kūrybą, — tai jo sonatos.

*

Dievo — pasaulio ir visatos kūrėjo ir valdytojo, visatos harmonijos ir tvarkos šaltinio — idėja, taip pat žmogaus mikrokosmo padėtis pasaulyje giliai domino Čiurlionį nuo pat pradžios jo kūrybiškos veiklos. Ta tema jis yra nupiešęs keletą paveikslų. Tai diptikas (dviejų paveikslų ciklas) „Dievas ir žmogus", triptikas (trijų paveikslų ciklas) „Rex", taip pat atskiras, didelis paveikslas „Rex" ir keletas mažesnių eskizų.

„R e x" (repr. 10—11) — dviejų paveikslų ciklas yra vienas iš ankstyvesniųjų nupieštų pastelėmis Čiurlionies darbų. Pirmame paveiksle Dievas išlipdo iš molio mažą žmogaus figūrą; antrame paveiksle — žmogus, tartum skulptorius, iškala didelę Dievo statulą...

„R e x" — trijų paveikslų ciklas taip pat yra Čiurlionies ankstyvesnis darbas, padarytas pastelėmis. Šitame cikle Čiurlionis nori atvaizduoti Dievo didingumą prieš žmogų. Pirmame paveiksle nupieštas stovįs vandenyse prie kažkokio kranto laivelis su burėmis; II-me paveiksle laivelis su burėmis vos matomas, o krante aiškėja lyg kažkokių kojų pirštai; III-me paveiksle laivelis su būrėmis beveik nepastebimas taškas papėdėje didingos Dievo statulos, iškilusios giedrame dangaus fone...

„P a s a u l i o s u t v ė r i m o" — ciklas iš 13 paveikslų, nupieštų tempera popieriuje (repr. 16—28). Pirmame paveiksle, tamsiai mėlyname fone, matoma visatos pirminės masės (miglotumo) dėmė, II-me paveiksle miglotumas įgauna aiškesnę formą: šviesiu konturu išbrėžtas Rexo — Dievo veido profilis ir karūnuota galva; III-me paveiksle matoma ištiesta pasaulį kuriančioji ranka, apačioj paveiksle išpieštas parašas: „Stań sią" (Tebūnie).

IV, V ir VI-me paveiksluose — atsiskiria vandenys nuo žemės, žiba žvaigždės, teka raudona saulė... Kituose paveiksluose iš vandens pasirodo žydinčių gėlių ir augalų įvairios spalvos ir įvairios formos masės ir linijos... Paskutiniame paveiksle, žalsvų vandenių dugne, rangosi žaltys, — lyg priešingas pirminiam, šviesiam principui (Dievui) pikto simbolis...

„Z o d i j a k o ž e n k l ų" ciklą (repr. 63—74) sudaro 12 nedidelių paveikslų, vaizduojančių saulės kelio ženklus. Tai didinga, kosmiška poema apie saulę, žvaigždes ir begalines visatos erdves, apie mūsų pasaulio uolas ir vandenis, jūras ir tyrumas, apie pasaulio paslaptingumą ir grožį... Čiurlionis pasinaudoja šitame cikle senovės Rytų religijų ir mitų vaizdais. Štai „Naščiai", senovės graikų dievo Neptuno su trinagiu

pavidalu, kuris lieja jūrų ir upių vandenis į tamsias dangaus lygumas; čia „Žuvys“, niūriai plaukiojančios ore ir tamsioje jūroje; „Dvyniai“, stovį ant krašto dviejų statmenų uolų ir amžinai skiriami bedugnės; „Šaulys“, iš kalno viršūnės lanku šaunąs į tamsų paukštį; „Mergelė“, stovinti tarp gėlių ir kelianti savo veidą į žvaigždes; čia ir „Skorpionas“, savo žnyplėmis norįs pasiekti Saulės ženklą; ir „Ožys“, stovįs ant mažos salelės bekraštiniuose jūros vandenyse; čia ir paslaptingai iš horizonto iškyląs „Jautis“... Ir visur danguje žvaigždėmis žiburiuoją žvaigždynų ženklai...

„Ž i e m o s“ ciklas, taip pat, kaip ir „Pavasario“ ir „Vasaros“ ciklai, — tai pusiau abstraktiški, poetiški, nedidelio formato (padaryti tempera) paveikslai, kurie neturi kokio nors literatūrinio siužeto, bet susieti vienu koloritu, viena kūrybine idėja bei nuotaika.

„Ž i e m o s“ ciklą (repr. 51—58) sudaro 8 paveikslai, vaizduoją žiemos gamtos „gyvenimą“ ir to „gyvenimo“ elementų (sniego, ledo...) nuostabią, paslaptingą formą ir konstrukciją... Koloritas jų labai harmoningas, melsvai žalias, šviesiai violetinis.

„P a v a s a r i o“ ciklas (repr. 44—46) iš 3 nedidelių paveikslų vaizduoja ankstyvo gyvenimo kėlimąsi pavasarį laibame medelyje, tarp tirpstančių sniegų ir vandens krioklių; šakelėse, kylančiose į padanges, prie pat varpinės ir jau žydinčioje gamtoje...

„V a s a r o s“ ciklą (repr. 47—49) sudaro 3 paveikslai, vaizduoją vasaros gamtos ramumą, gamtos spalvingumą, saulėtą grožį... Paveiksluose lengvai nubrėžta debesų pavidalo ramiai gulinti figūra, paslaptingos gamtos Jėgos, gamtos Valdovo vaizdas.

„R e x“ (repr. 112). Šitame didžiausiame savo formatu paveiksle, sukurtame 1909 m. Petrapilyje (tempera ant drobės), Čiurlionis norėjo išreikšti savo pažiūras į visatos santvarką, savo jausmus akivaizdoje bekraštinės, didingos visatos harmonijos...

Visas paveikslas — tai viens kitą perverią pasauliai ir erdvės!

Paveikslo pirmame plane vaizduojami pasaulio pradmenys, viso gyvenimo elementai: v a n d u o, ž e m ė, u g n i s ir o r a s (a r b a e r d v ė)... V a n d u o — lyg vandenynas, nuplauna žemės — aukštų kalnų — krantus; ž e m ė s rutulyje deganti ir vandenyje atsispindinti u g n i s — tai lyg gamtos „degąs“ ir nuolat atsinaujinąs (amžinai pakartojąs savo ratą) gyvenimas...

Ant žemės rutulio matomas šviesus siluetas soste sėdinčios karūnuotos Valdovo figūros, su rankomis, lyg atsirėmusiomis į kitą, ne mūsų pasaulio rutulį; jo pečiai

liečia kitus pasaulius, su kitomis žibančiomis saulėmis... Užpakalyje šviesaus sosto, lyg šį sostą ir žemės rutulį apsupąs, aiškėja kitas — tamsus sosto siluetas ir kito didesniojo Valdovo kontūras; jo rankos taip pat atsirėmusios į pasaulių rutulį, jo pečius liečia kiti pasauliai ir kiti šviesuliai... Aukštai — palinkusių angelų eilė, šviečiančios saulės, žvaigždės, mėnulis... Šviesios figūros siluetas, reikia suprasti, vaizduoja kūrybos, gėrio ir šviesos pradmenį... Ką vaizduoja didelis, tamsus Valdovo siluetas? Ar tai yra tam tikro Čiurlionies (fatalistinio) tikėjimo išraiška, tam tikro, tartum senovės graikų, įsitikinimo, kad egzistuoja pasaulyje gyvybės Fatumas, likimas — lyg iš anksto nulemta, nustatyta gyvenimo įvykių eiga, — įvykių, ateinančių su griežtu būtinumu, kaip laiko ėjimas, kaip fizinių reiškinių būtinumas, — n e p r i k l a u s o m a i n e i n u o ž m o g a u s, n e i n u o A u k š t o s i o s B ū t y b ė s v a l i o s?.. Ar tai yra aplamai tam tikrų Čiurlionies pesimistiškų pažiūrų į gyvenimą išraiška? Atrodytų, kad taip, būtent, turime suprasti aną tamsųjį siluetą paveiksle...

ČIURLIONIES PEIZAŽAI

Kūrybiški Čiurlionies vaizdai, kaip minėjome, visuomet yra glaudžiai susiję su gamtos vaizdais bei elementais. Jau patys pirmieji Čiurlionies eskizai ir piešinėliai yra Druskininkų apylinkių vaizdai, taip pat Juodosios jūros maži, atlikti aliejiniais dažais, etiudai. Dirbdamas toliau pastelėmis ir tempera ir vis labiau gilindamasis į Lietuvos gamtos nuotaiką, Čiurlionis moka pastebėti nepaprastai subtilių, nuotaikingų gamtos momentų. Jis ypač mėgsta atvaizduoti pavasario motyvus, vakaro ir ryto dangaus (debesų) efektus. Kurdamas simbolinio turinio paveikslus ar sonatas, Čiurlionis kartu padaro keleta didesnių peizažinių kompozicijų, kaip trijų dalių „Raigrodą" — Druskininkų apylinkės saulėtą, platų vaizdą (repr. 42), „Mišką" (repr. 43), kuriame aukštų pušų viršūnėse matyti karūnos, „Žemaičių kryžiai" (repr. 115), vieną iš geriausių jo peizažinių kompozicijų — nuotaikingas „Žemaičių Kapinės" (repr. 113) ir visą eilę mažesnių kompozicijų, tarp kurių ypač išsiskiria nuostabiai gražios „Gėlės" — „Vakaras", repr. 50.

Peizažinės kompozicijos, net ankstyvesnės, pav., Juodosios jūros etiudai, pasižymi nepaprastu kolorito ir gilumos (tolio) jausmu. Kai kurie nedideli (temperos) peizažai, kaip tamsiai žalias „Jūros etiudas" — su žvaigždėmis ar „Laiveliai" savo subtiliais tonais ir technika (nedaugelių tonų niuansais) primena žinomo dailininko Uistlerio

(Whistler) harmoningus peizažus. Ne mažai Lietuvos peizažo motyvų randame ir Čiurlionies eskizų albumuose (repr. 173); tarp jų kruopštūs piešiniai lietuviškų kryžių ir koplytėlių rodo, su kokia meile ir susidomėjimu studijavo Čiurlionis lietuvių liaudies meno ornamentus (repr. 130, 131, 139, 140), kuriuos paskiau jis taikė ypač savo grafikai. Be atliktų pastelėmis, tempera, aliejiniais dažais ar paprastu pieštuku, Čiurlionis padarė visą eilę nuotaikingų peizažinių motyvų fluoroforto technika.

Subtiliai perkurto ir stilizuoto Lietuvos peizažo motyvų sutinkame ir kituose simbolinio turinio Čiurlionies paveiksluose, sonatose ir kitur. Ir šie motyvai, jų liūdna ar šviesi nuotaika, daro mums tuos Čiurlionies paveikslus suprantamesnius ir prieinamesnius.

ČIURLIONIES SONATOS

Čiurlionies sonatos (iš viso septynios, iš kurių dvi nebaigtos) yra žymiausieji ir originaliausieji Čiurlionies kūriniai. Jie labiausiai išgarsino Čiurlionį, kaip genialų dailininką, ir kiekvienam asmeniui, kuris įsigilina į jų turinį ir formą, savo grožiu ir originalumu daro nepaprastai gilaus įspūdžio.

Sonatų turinys visuomet iškyla labai logiškai ir sutartinai su bendruoju Čiurlionies kūrybos turiniu ir idealizmu ir yra, galima sakyti, tas pats jo kitų paveikslų turinys, būtent, tamsiųjų ir šviesiųjų gyvybės pradmenų kova, tik atvaizduota giliau ir subtiliau. Sonatose Čiurlionies idealizmas įgauna, gal būt, tobuliausią formą, stipriausią kūrybinę dinamiką. Jas bestudijuodami, įsitikiname, kad sonata buvo ideališka forma išreikšti dramatizmui ir konfliktui, kylančiam tarp dviejų pamatinių gyvenimo pradmenų (motyvų), kuriuos minėjome anksčiau.

Formos atžvilgiu Čiurlionies „Sonata“ — tai tam tikra eilė (4 ar 3) paveikslų, kurie savo turiniu ir forma sudaro vieną atskirą, organiškai susijusį vienetą. Sonatos turinys išsiplėčia sonatos dalyse laipsniškai.

Čiurlionies „Sonata“ ne visai atitinka muzikinę sonatą. Čiurlionis sukūrė originalią, savotišką sonatos formą, kurios esmingi, išvidiniai bruožai skolinti iš vadinamosios „sonatinės Allegro“ (t. y. pirmos dalies muzikos ciklinės sonatos), o išorinių dalių pavadinimas ir jų ritmas primena visą ciklinę sonatą (kartu simfoniją). Sonatos turinį (motyvus) ir ritmą Čiurlionis sutvarko taip:

I-oje dalyje, Allegro Čiurlionis padaro temos (ar temų) ekspoziciją, t. y. parodo, išdėsto temą;

II-oje dalyje, Andante — tema perdirbama, pagilinama, išreiškiama nauja forma;

III-oje dalyje, Scherzo (dažniausiai) — Čiurlionis sudaro dviejų temų konfliktą;

IV-oje dalyje, Finale yra dramatinės kilpos (konflikto) atomazga, minties pabaiga.

Be to, sonatose ir kituose Čiurlionies kūriniuose („Preliūduose", „Fugose" ir kitur) matome ir kitų formalių muzikos pagrindų, pav., vieno motyvo pakartojimą įvairiu būdu (tartum „įvairiose tonacijose") viename paveiksle (pav., II-oje dalyje „Pavasario sonatos", „Fugoje" — su medeliais ir kitur), taip pat vaizdavimą viename paveiksle dviejų įvairių motyvų ir kit.

Sonata Nr. 1, arba „Saulės Sonata" (repr. 75—78).

„Saulės Sonata", kaip ir „Pavasario Sonata" — autoriaus pavadinimu „Sonata Nr. 1" ir „Sonata Nr. 2" — buvo sukurtos 1907 metais ir išstatytos „II-oje Lietuvių Dailės Parodoje" Vilniuje 1908 m. pavasarį.

Bendras „Saulės Sonatos" turinys. Himnas Saulei — gyvenimo ir džiaugsmo šaltiniui... Bet, duodama kitiems gyvenimą, pati saulė iš lėto gęsta... Ateis laikas, už milijonų-milijonų metų, ir saulė užges, — ir mūsų pasaulyje viešpataus mirtis ir amžinoji naktis...

I dalis, Allegro.

Gyvas, kupinas judesio ritmas, šviesus, melsvai auksinis koloritas.

Himnas Saulei — šviesos ir gyvenimo šaltiniui, harmonijos simboliui!

Už neaukštos, lengvos sienos, už vartų džiaugsmingas „100 saulių" kraštas, — kur sprogsta, gimsta saulės meteorai... Gyvas, aukštyn kylančios linijos ritmas. Už pilies (kalno) silueto ir toliau, už kitos panašios sienos — kiti saulės kraštai ir erdvės...

II dalis, Andante.

Iškilmingas, ramus, o kartu stiprus paprastų tiesiųjų, apskritųjų ir banguojančiųjų linijų ritmas. Aiškūs gelsvai rudi tonai.

Pagilinimas „Saulės“ motyvo.

Saulės jėga, lyg ugninė spindulių sauja, perveria visą erdvę, visą pasaulį, vandenis ir žemę. Jos jėga — dieviška jėga. Todėl jos simbolis — Dievo apvaizdos trikampis. Aukštai — trys trikampiai — tai lyg saulę apsupančio rato grandys (gal Dievo Trejybės vaizdas)... Žemėje — trys trikampiai — tai tos jėgos atspindys, jos buvimo žemėje ženklas... Degančioji žvakė (paveikslo viduryj) — tai amžinojo, negęstančiojo žemės gyvenimo simbolis...

III dalis, Scherzo.

Lengvas ritmas, šviesus koloritas, bet priešinga dinamika!

Pavasario pasaka apie saulės palaimą žemėje! Gamtoje — medžių kalnuose, tiltuose, drugių eilėse, gėlėse — visur siekimas aukštyn lyg į šviesiai aptemusią, lyg gęstančią saulę... (Šis aptemusios saulės diskas su šviesesniu, neaptemdytu kraštu dabar vos matomas paveiksle; jis gerai matomas spalvotoje reprodukcijoje Lemano monografijoje).

IV dalis, Finale.

Nutilstąs linijų ritmas, ramus, mėlynai violetinis koloritas.

Šviesus saulės aptemimas pavirto naktimi.

Saulė užgeso! Žvaigždėtame dangaus fone voratinklio aptrauktas nutilęs varpas, tai, tarp kitų žvaigždėtų pasaulių, mūsų saulės nebuvimas. Ant varpo, ornamente — trijų pirmųjų sonatos dalių pakartojimas, — tai tik užgesusio gyvenimo tolimas, sustingęs aidas...

Bekraštinė, gili, žvaigždėmis apsėta erdvė... — sonatos pabaiga...

„Saulės Sonatoje“ gilus poetiškas jausmas, filosofiška mintis ir viso kūrinio meno forma įgauna klasiško aiškumo ir ryškumo.

Formaliu atžvilgiu sonata skiriasi nuo kitų sonatų tuo, kad antras, papildomas arba priešingas (gęstančios saulės), motyvas čia išsiplėtoja į atskirą dalį ir baigia visą sonatą. Taip esti ir muzikoje (pav., antruoju, priešinguoju, motyvu baigiasi kai kurios Beethoveno sonatos).

Gražiausia sonatos dalis yra III-oji dalis, Scherzo, su pavasariška, subtilaus ritmo ir kolorito, peizažu.

Sonata Nr. 2, arba „Pavasario Sonata“ (repr. 79—82).

Bendras turinys. Kupinas dinamikos, džiaugsmingas himnas pavasariui ir atgimstančiam pavasarį gamtos gyvenimui.

I dalis, Allegro.

Gyvas, įtemptas, einąs įstrižai aukštyn ritmas. Šviesus violetiškai rudas koloritas.

Pavasarėjant. Aukštai ir apačioje (paveiksle) dar žiemos miege sustingusios medžių eilės... Bet jau nugalėtas žiemos snieguotas slibinas. (Šviesus slibino siluetas, — jo žemyn nuleista karūnuota galva ir ilgas kaklas, iš kurio „krauju“ — kriokliais teka pavasario upeliai, labai išbluko, kaip ir visas paveikslas, ir vos matomas paveiksle). Stipriai kyla aukštyn žemės kranto linija; pavasario vėjo gūsis, palinkusieji medžiai, — visa gamta dinamiškai veržiasi aukštyn... Upokščių vandens kritimai... vandenys, sudarą lyg ežerus, lyg prošvaistes į kitas erdves, į kitus pasaulius...

II dalis, Andante.

Iškilmingas, gilus linijų ritmas. Rausvas, žydriai žalias koloritas.

Stiprėja gamtoje gyvenimo geismas... gamta lyg ištiesia didžiausius savo glėbius, lyg stato milžiniškus malūnų sparnus priešais einančiam gyvenimui!

Nuostabus paveikslas, kupinas ramumo ir kartu gilios, vidujinės dinamikos! Nepaprastai graži išraiška priešpavasariško peizažo ir nuotaikos: apnuogintos žemės ir kalnelių su malūnais motyvas, rožiniai žalsvas dangus su kalnuoto peizažo linija (pakartojo danguje net dukart), su didžiuliu malūnu centre, debesimis ir su dar didesnių, nematomų malūnų sparnų dalimis...

Viso paveikslo ritmas ir motyvai skamba, tartum Fuga muzikoje!..

III dalis, Scherzo.

Gyvas ritmas, stipri dinamika, nukreipta įstrižai aukštyn. Šviesiai melsvas, violetiškai žalias koloritas.

Pavasario ekstatiška pasaka. Gamtos veržimasis į erdves, pavasariškas visos gamtos, — medžių, oro, viso gyvenimo „degimas“ pavirto ugnies degimu, — degančių šakelių — žvakių žybčiojimu...

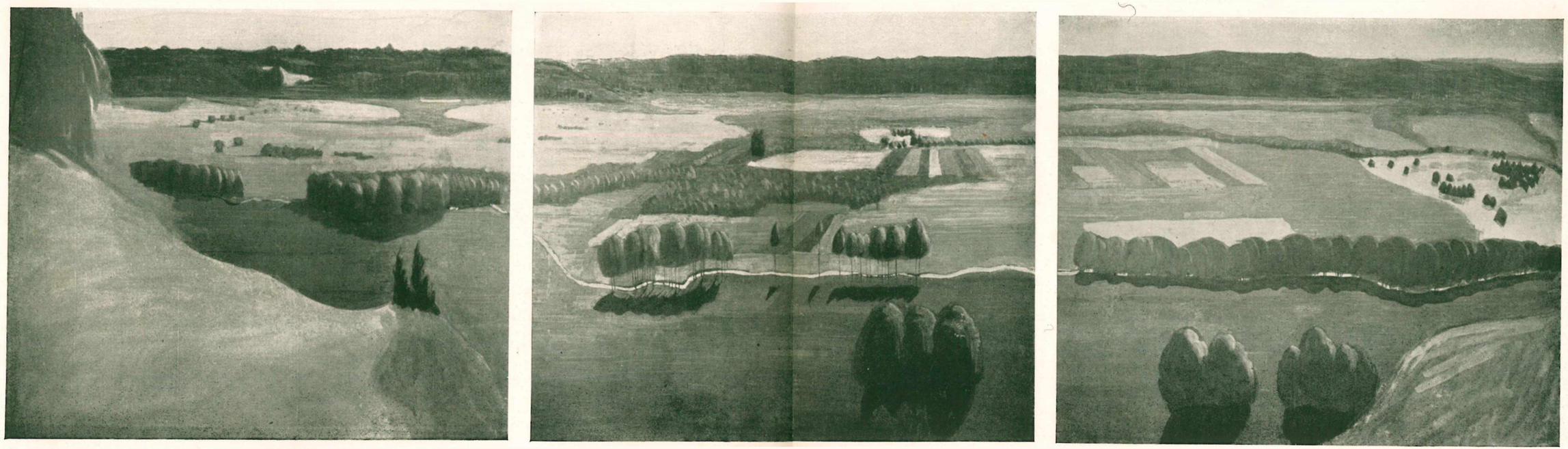

42. Raigrodas (triptikas — triptyque).
(tempera — détrempe, 1907)

Gamtos ir erdvių vieningumo ir bendrumo simbolis — tai ritminė laibųjų pavasariškų medelių eilė aukštybėse... — tai kregždės, perveriančios virpantį orą ir jungiančios du pasaulius: realųjį (mėlyno dangaus su medeliais) ir fantastinį, — degimo pasaulį... Baltam debesyje figūros siluetas su pakeltos rankos pirštu — tai lyg susimąstymo ar įspėjimo motyvas apie greit praeinančias, išnykstančias pavasario (ir viso gyvenimo) linksmybes...

IV dalis, Finale.

Himnas pavasariui. Visos gamtos kilimas aukštyn pavirto realiu vaizdu: spalvotų, šviesių vėliavų kylančia į erdves ilga procesija...

Nors „Pavasario Sonata" lyg ir nevisai užbaigta (ypač jos Allegro ir Finale), tačiau ji yra vienas didžiausių kūrybinių Čiurlionies pasiekimų. Ji giliai stebina mus nepaprastu (joje išreikštu) įkvėpimo šviežumu, kažkokiu jaunuolišku veržimusi, kūrybinės minties (koncepcijos) bei nuotaikos naujoviškumu. Ji labai charakteringa Čiurlioniui, jo kūrybai; joje, galima sakyti, — visas Čiurlionis. Ji visa yra persisunkusi nepaprastai stipria, pavasariška dinamika ir šviesia, saulėta nuotaika... Ir tiktai vienam, trumpam momentui iškyla kažkoks susimąstymas, abejojimas (šitas antras sonatos motyvas sudaro priešingų pagrindiniam — pavasario dinamikos — motyvui nuotaiką, ir todėl figūra nukreipta į priešingą visos sonatos judesiui pusę)... Bet toliau vėl šio motyvo nėra, ir sonata baigiasi nesudrumstu himnu Pavasariui.

Šios sonatos grožį galima atjausti, stebint betarpiškai visą jos konstrukciją, t. y. vieną jos dalį betarpiškai po kitos dalies. Pastebėsime tada, koks geniališkas ir gražus yra perėjimas nuo stiprios, priešpavasariškos dinamikos I-os dalies prie kalnų ir malūnų, prie giedriai žalio dangaus ir gilaus, vidujinio judesio II-os dalies; paskiau (perėjimas) — prie aiškaus, „realaus" pavasario vaizdo, prie tikro, degančio (gamtos) gyvenimo fragmento III-os dalies ir, pabaigoje, — prie panašios, kaip I-oje dalyje, dinamikos, bet labiau liriškos, nuramintos...

Sonata daugiau, kaip kitos sonatos, susieta su betarpiškais, realistiškais vaizdais (toks, būtent, yra apnuogintos žemės I-os dalies motyvas, toks nuostabus peizažas su malūnais II dalies, toks „gamtos fragmentas" su medeliais ir kregždėmis III-os dalies); iš dalies, sonata net kartoja ankstyvesnius vaizdus (toks motyvas su vėliavomis IV-os dalies). Šitie sonatos bruožai, o taip pat jos betarpiškumas, šviežumas,

jos neužbaigtas charakteris, duoda pagrindo manyti, kad ši sonata yra pirmoji iš visų, kurias sumanė sukurti Čiurlionis. Kartu ji rodo, kaip gimė ir kaip genialiai greit brendo Čiurlionies mintis apie sonatų formą. „Pavasario Sonata" ypač stipriai išbluko. Reikia labai gailėtis, kad Čiurlionis nespėjo jos nupiešti patvaresnėje medžiagoje, kaip kad buvo tai numatęs padaryti.

Sonata Nr. 3, arba „Žalčio Sonata" (repr. 83—86). Sukurta 1908 m.

Sonatoje yra du motyvai. Vienas pagrindinis, dominuojąs — tai žalčio motyvas; jį matome visose keturiose sonatos dalyse — tik įvairiai besipinantį su kitu motyvu. Žalčio simbolika nesunku suprasti. Žaltys — pasakose, senovės mituose, liaudies padavimuose, pagaliau, biblijoje — tai išminties simbolis, o dar dažniau (ir be to) — abejo ir pikto simbolis, tai mirties ženklas ir lėmėjas. Antras sonatos motyvas — tai saulėtas peizažas, nupieštas toliau už žalčio arba lyg prasimušąs, pasirodąs pragiedruliuose — ir taip pat iškyląs įvairiomis formomis įvairiose sonatos dalyse.

I dalis, Allegro.

Priešpastatymas dviejų temų, dviejų simbolių: žalčio ir šviesaus peizažo. Žalčio motyvas pakartotas du kartu, — pirmą kartą motyvas dar neaiškus, lyg vingiuojančios upelės pavidalo, o antrą kartą — jau paveikslo vidury — tai didelis ir aiškus, lyg per kolonas besirangąs žaltys. Antras sonatos motyvas — saulėtas peizažas (dviejų kalnelių su dviem medeliais ir lygi medžių eilė šviesiame dangaus fone) taip pat pakartotas paveiksle keletą kartų.

II dalis, Andante.

Šioje dalyje mintis išreikšta stipriau, aiškiau: ore išsidriekęs žaltys — viršum viso pasaulio, viršum žemės ir viršum mažo, bejėgiškai ant bedugnės kranto stovinčio žmogaus — vaizduoja pikto viešpatavimą pasaulyje ir žmoguje...

III dalis, Scherzo.

Aiškėja ir stiprėja dviejų motyvų, dviejų pasaulių konfliktas: pikto simbolis, žaltys, užstoja įėjimą — uždarytus vartus, vedančius į aušros ir kylančiųjų žvaigždžių pasaulį...

IV dalis, Finale.

Vėl, lyg pirmosios dalies motyvas: vingiuojąs žaltys. Bet kaip šis motyvas pakeistas, permainytas! Nebesirangąs, bet lyg bejėgiškai per tris kalnų viršūnes išsitiesęs gulįs visai šviesus žaltys! Jis traukiasi prie karūnos, kurios vis dėlto nepasiekia... Apačioje, pragiedruliuose, saulėto peizažo motyvai...

Aiškėja sonatos prasmė. Pasaulyje viešpatauja piktas ir abejas... Bet yra ir saulėtas, ideališkas pasaulis: Gėrio ir Šviesos... Piktą nugalėti — jį nuslopinti, šviesa ir gėriu nuskaidrinti — yra viso mūsų gyvenimo tikslas ir rūpestis...

Tokia yra sonatos pabaiga ir prasmė. Ši „trečioji", arba „Žalčio Sonata", — yra klasiška sonata savo giliu, ramiu grožiu ir logišku minties (motyvų) išvystymu.

Sonata Nr. 4, arba „Vasaros Sonata". Sukurta 1908 m.

Bendras turinys. Vasara — laikas aukščiausio gyvenimo įtempimo gamtoje, — laikas susidūrimo ir susiliejimo gaivinančių saulės jėgų ir dangaus erdvių su palaimos laukiančia žeme... Bet slėpiningas yra atsiradimas tų jėgų gamtoje — visatoje!

I dalis, Allegro.

Gyvas, gilus ritmas, šviesiai žalsvas koloritas.

Tolimos erdvės, platūs vandenys, plaukią laivai, žemės, kalnai ir rūmai — tai mūsų pasaulio, mūsų gyvenimo turtingumas, jo pilnumas... Liepsnoją aukurai — tai Saulės veiksmo simboliai, nes ugnis — tai Saulės pasiuntinys. Jos liepsna, jos degimas — tai gyvenimo „degimas", tai amžino gamtos keitimosi, jos dinamikos simbolis...

II dalis, Andante.

Ramus ritmas, šviesiai žalsvas koloritas.

Žemės platybių, visų augalų su erdvėmis bendrumas ir vieningumas virto realiu vaizdu: milžinišku, aukštybių siekiančiu medžiu, prie kurio šaknies prisiglaudė žemės darbuotojų pirkelės.

III dalis, Scherzo.

Gyvesnis ritmas, bet priešingas judesys.

Gausus ir daugiariopas yra gilių ir plačių vandenų gyvenimas!..

IV dalis, Finale.

Ramus, iškilmingas ritmas.

Slėpiningas yra gamtos jėgų veikimas ir jų atsiradimas visatos erdvėse!..

„Vasaros Sonata“ yra lyg „Pavasario Sonatos“ tęsinys (tartum, sukurta pendant „Pavasario Sonatai“), bet dominuojanti nuotaika ir ritmas čia skirtingi. „Pavasario Sonata“ — tai džiaugsmingas judesys, veržimasis prie gyvenimo, pavasariška pasaka apie gyvenimo susidarymą, susikūrimą... „Vasaros Sonata“ — tai gyvenimo augimas, išsiplėtojimas, gamtos (visatos) jėgų bendrumas ir turtingumas... Ji kupina statikos, ramumo, susimąstymo...

Techniniu atžvilgiu sonata dar labiau nebaigta, kaip „Pavasario Sonata“, ir turi eskizinį charakterį. Nupiešta ji skysta tempera popieriuje, kontūrai nubrėžti pieštuku. Šioje sonatoje Čiurlionis atsitolino nuo polichromiškos (daugiaspalvės) gamos I-osios, II-osios sonatos ir visą sonatą paišo vieno (šviesiai žalio) tono atspalviuose. Autorius pats laikė sonatą vien eskizu ir ketino ją nupiešti patvaresnėje medžiagoje. Ilgainiui sonata labai išbluko, popierius pageltonavo ir vietomis persišviečia pro spalvas, suteikdamas sonatai pilkų ir monotoniškų tonų, kurių kadaise sonata neturėjo.

Sonata Nr. 5, arba „Jūros Sonata“ (spalv. repr. tekste).

Sonata sukurta 1908 m. ir susideda iš trijų dalių: Allegro, Andante ir Finale.

Bendras turinys. Jūros gyvenimas — ritmas ir grožis; jos gelmių paslaptingumas, jos stichija...

I dalis, Allegro.

Gyvas ritmas, auksiniai žalias koloritas.

Džiaugsmingas yra giedrą, saulėtą dieną bangų antplūdis ir atoslūgis į saulės apšviestą krantą; toli, kalnuotame horizonte, žaliuoja pavasario medeliai; žemčiūgais nubertos jūros bangos; vandens gilumoj zuja žuvys; balta žuvėdra lekia viršum bangų, ir jos lengvas šešėlis skubiai bėga paskui ją.

II dalis, Andante.

Ramus ritmas, violetiškai melsvas koloritas.

Jūros gilumos slepia nuostabų pasaulį: kyla aukšti kalnai, prie jų — jūros pagrobtų, užlietų miestų ir šventyklų griuvėsiai, augalai; rūmuose dar lyg šviesos atspindis; kažkokia rūpestinga ranka laiko paskendusį ir, tartum „gyvą", su pakeltomis būrėmis laivą; kiti laiveliai kiūto jūros dugne... Jūros paviršiuje du laivai — du šviesuliai siunčia į erdves savo spindulių saujas; nuo jų nusileidžia dvi eilės lašų — žemčiūgų. Aukštai, viršum jūros, plaukia išpūstomis būrėmis laivai...

III dalis, Finale.

Bet baisi yra jūros stichija siautimo metu; milžinišku kalnu pasikelia bangos, ir mažučiai laiveliai siūbuoja ir blaškosi mirtingame judesyje... — o vandens žemčiūgai susideda į raidžių inicijalus: „M.K.Č."...

„Jūros Sonata" yra labiausiai pabaigta iš visų Čiurlionies sonatų. Jos kūrybiniai vaizdai labiausiai apibendrinti, stilizuoti; temperos dažų technika taip pat tobulesnė. Linijos turi nepaprasto reikšmingumo ir ritmo. Ypatingai yra graži III-oji dalis, Finale, kurios ritmas ir linijų išraiška primena garsiojo japonų dailininko Hokusai (paveikslo „Banga") ritmą.

„Piramidžių Sonata" (repr. 90—92).

Sukurta 1908 m. Sonata susideda iš 3 dalių: Allegro, Andante ir Scherzo; pabaigos, Finale, sonata neturi.

Bendras turinys. Gražūs ir slėpiningi buvo senovės Rytų kraštai, gyvenę kadaise vienu „Didžiojo Saulės dievo" kultu... Bet artėjo senovės pasaulio žlugimas...

I dalis, Allegro.

Iškyla atsiminimai apie puikius, seniai išnykusius senovės kraštus, gyvenusius kadaise viena idėja, vienu dideliu gyvybę kuriančios ir slėpiningos Saulės jėgos kultu...

Paveiksle už sienos matyti aukšti rūmai, šventovės, bokštai... Pačiame zenite stovi saulė ir leidžia savo gaisrius spindulius į visą pasaulį...

II dalis, Andante.

Verčiamas nemirtingojo gyvenimo idėjos, norėdamas susilieti su amžinuoju Saulės dievu, tarp bekraštinių dykumos lygumų stato senovės Egiptas aukštas, dangų siekiančias, puikias savo monumentalumu ir matematišku tikslumu, Piramides...

III dalis, Scherzo.

Bet, štai, artėja kažkokie kataklizmai; rūstūs perkūnai muša į Piramidžių viršūnes; krenta negyvi kulto tarnai... Šviesus, saulėtas Piramidžių pasaulis gęsta...

Paveiksle, ant laiptų lyg matomos (nukreiptos į kairę pusę) gulinčios žmonių figūros; apačioje — matomas III-osios dalies Egipto piramidžių audros užtemdytas peizažas...

Iškyla tartum naujas, realus pasaulis (paveiksle — viršutinėje dalyje): saulės išdeginta dykuma su užgesusiomis vienišomis piramidėmis ir vieniša palme...

Pagrindinis šio paveikslo motyvas: piramidžių pasaulio žlugimas — yra priešingas I-os ir II-osios dalies motyvams (nuotaikai), todėl ir linijų kompozicijos dinamika šitame paveiksle eina į priešingą (iš dešinės į kairę) pusę.

„Piramidžių Sonata" liko nebaigta. Mes lyg negavome atsakymo, ar žlugo galutinai senovės Saulės Kultas, kas pakeitė senovės Piramidžių kultūrą...

„Žvaigždžių Sonata" (repr. 93—94).

Sonata sukurta 1908 m., yra nebaigta ir turi vien 2 dalis: Allegro ir Andante. Jie vaizduoja du visatos susikūrimo, susidarymo momentus. Pirmas — lyg išėjimas iš pirminio chaoso ir antras — taisyklingų, konstruktyvinių visatos formų ir linijų (judesių) išryškinimas.

I dalis, Allegro.

Gyvas, įvairus ritmas...

Pirminė pasaulių materija plevena, sklaidosi erdvėse; išgiedrėja žvaigždėto dangaus juostos; užsibrėžia erdves dalijančios vertikalinės ir horizontalinės linijos; nusistato pasaulio rutulio forma... O viršum visų pasaulių — šviesus saulės diskas ir baltas karvelis, sėdįs dinamiško kūgio viršūnėje...

II dalis, Andante.

Ramus ir lygus ritmas.

Nusistato visatos santvarka. Spindįs trikampis — Dievo galybės ir apvaizdos simbolis — savo skaidria ir aiškia forma viešpatauja visatoje... Šviesus angelas, lyg tiltu, žengia žvaigždėmis apsėta juosta — viršum bedugnės, kur jau plaukioja žemės sfera. Dar aiškesnės, erdves dalijančios vertikalės ir horizontalės; ritmingesnis ir har-

moningesnis materijų ir žibančių saulių judesys... Bet chaoso pradmuo ne visai nugalėtas: štai, per visą pasaulį, nuo pačių žemumų iki aukštybių, rangosi, mėlynomis žvaigždėmis išmarginta, tamsi juosta, tartum, tamsus žaltys, — arba antitezė, kuri paskiau „pražydės visais pikto žiedais"...

„Žvaigždžių Sonata" yra pati sudėtingiausia sonata technikos — spalvų įvairumo ir erdvės konstruavimo — atžvilgiu.

PAVEIKSLŲ KOMPOZICIJA IR TECHNIKA

Bendras Čiurlionies paveikslų koloritas nėra ryškus ir daugelyje paveikslų atrodo, ypač šiuo laiku, kiek monotoniškas, kartais pilksvas, išblukęs. Tiesa, ankstyvesniuose kūriniuose, padarytuose pastelėmis, kaip „Tvano" ir „Laidotuvės" cikluose ir nedideliuose peizažuose, matome ryškių tonų ir grynai tapybiškų efektų siekimo. Ypatingai, pav., gražus ir įspūdingas mėlynai žalių jūros bangų efektas (kaip ir visa kompozicija) „Skęstančiame laive" iš ciklo „Tvanas"; taip pat spalvingi nedideli ankstyvesnieji peizažiniai motyvai „Kalnai miglose", kur matome kažkokį tragišką, tamsų, mėlynų ir baltai žalių stiprių tonų koloritą; efektingi spalvomis pasteliniai kūriniai, kaip „Kompozicija" (repr. 15), taip pat tamsus mėlynai žalias „Laivas" (repr. 31). Stipresnį koloritą turi taip pat kai kurie ankstyvesnieji temperos etiudai, pav., kupini elegijos Lietuvos laukų vakaro motyvai („Gamtos etiudas" — „Vakaras", „Kibirkštys"), „Pasaulio sutvėrimo" ciklas; iš vėlesnių, palyginti stipresnių, spalvingų tonų turi „Angelo" preliudas, „Pilies" pasaka ir kiti.

Bet daugelyje ir, gal būt, geriausiuose savo kūriniuose („Sonatose", „Zodijako ženklų" cikle, „Preliuduose ir Fugose", dideliame „Rex") Čiurlionis lyg sąmoningai atsisako nuo ryškesnio kolorito ir panašiai kaip Uistleris (Whistler) ir kiti nuotaikingojo, „muzikališkojo" peizažo dailininkai, pasitenkina subtilia 2—3 spalvų gama ir šių negausių tonų niuansais sukuria nepaprastos harmonijos ir erdvės efektų. E r d v ė s i r t o l i o (gilumos) jausmas — tai Čiurlionies kūrinių veiksmo svarbiausias pagrindas; jį matome, kaip jo ankstyviausiuose darbuose (pav., Juodosios jūros etiuduose), taip ir dideliuose peizažinio ir simbolinio turinio paveiksluose. Jame (erdvės ir tolio jausme) geriausiai ir tiksliausiai, plastiniu būdu, pasireiškia Čiurlionies idealizmas, jo veržimasis į kitus pasaulius. Čiurlionies paveikslų linijų (arba linearinė) kompozicija

yra nekomplikuota ir dažnai pasižymi klasišku aiškumu ir paprastumu. Čiurlionis mėgsta pabrėžti, pažymėti paveiksle vertikalines ir horizontalines linijas (kryptis) ir nustato dažniausiai 2—3 dominuojančias, svarbiausias linijas, kurios suteikia jo kompozicijoms rimtumo ir jėgos ir kartu uždarytos, ne fragmentiškos kompozicijos charakterio. Ypač Čiurlionis mėgsta vertikalines linijas kompozicijoje, kas taip pat susieta yra su jo idealizmu (pav., triptikas „Mano kelias", taip pat „Saulės Sonatos" Scherzo, „Piramidžių Sonatos" Andante, „Fuga" su medeliais — techniškai paremtos daugiausia vertikalinėmis linijomis ir gilumos (tolio) jausmu).

Realistiškas piešinys Čiurlionies paveiksluose, — jei kartais reikia nupiešti, sakysime, žmogaus figūra, — yra silpnas, netaisyklingas, bet nereikia užmiršti, kad jo paveikslai ir nereikalauja nei realistiško, reljefiško (skulptūriško) realybės atvaizdavimo, nei ryškių, daiktiškų spalvų, nes erdvės ir grafiškojo (architektoninio) ritmo jausmas (vadinasi, svarbiausios Čiurlionies tapybos priemonės, faktoriai) — nesuderinamas nei su vienu, nei su antru. Grafiškoji gi linijos išraiška, dažnai net realistiškame piešinyje (kaip, pav., gėlių siluetuose „Mergelės" paveiksle, iš „Zodijako ženklų" ciklo) yra nepaprastai vaizdinga ir subtili.

Beveik visi Čiurlionies paveikslai (išskyrus didelį „Rex" ir vieną kitą nedidelį eskizą) nupiešti skysta tempera ar pastelėmis popieriuje. Šitas faktas nulėmė tragišką Čiurlionies paveikslų likimą, nes atrodo, kad daugelio paveikslų vėlesnis (kartais visiškas) išblukimas yra neišvengiamas. Be to, čia glūdi, iš dalies priežastis, kodėl Čiurlionis palyginti mažai yra žinomas vakarų Europoje: dėl medžiagos nestiprumo jo paveikslai negalėjo būti siunčiami į užsienio parodas.

ČIURLIONIES KŪRYBOS ŠALTINIAI, JO ORIGINALUMAS IR JO REIKŠMĖ MENO ISTORIJOJE

Kūrybiškos formos naujoviškumas, kuriuo pasižymi ypač Čiurlionies sonatos, taip pat gilus idealizmas ir originalus kūrinių turinys, iškėlė Čiurlionį į eilę žymiausių ir originaliausių XX amžiaus pradžios dailininkų. Bet gali būti klausimas: iš kur kyla tas Čiurlionies kūrybos charakteris — jo kūrybos forma bei paveikslų turinys? Kokie buvo Čiurlionies kūrybos šaltiniai? Kokie menininkai — poetai, dailininkai buvusieji ar tuolaikiniai padarė įtakos Čiurlioniui?

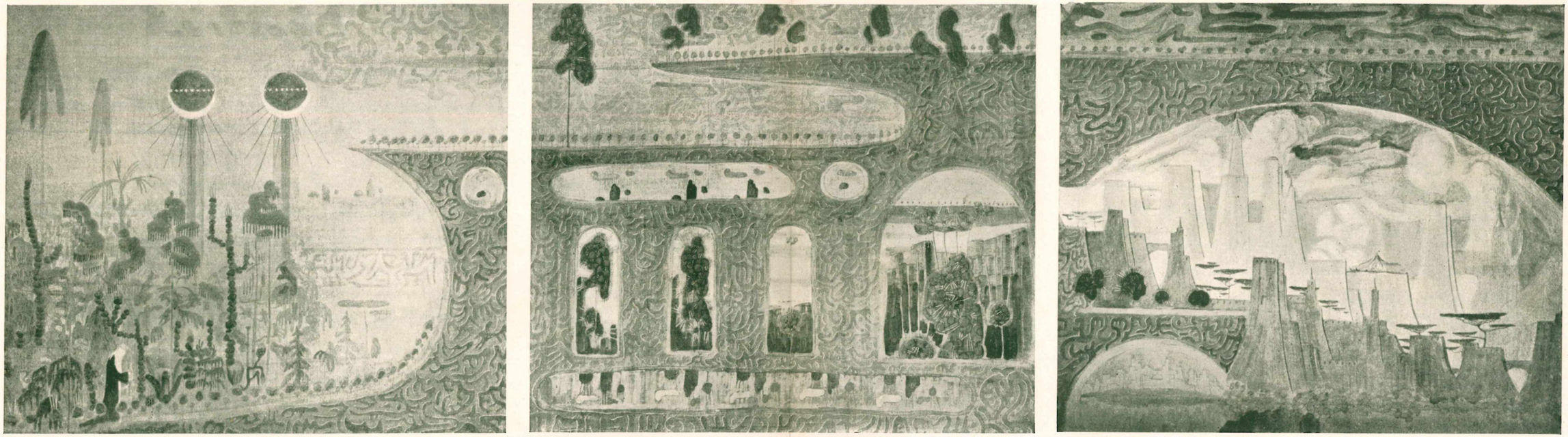

96. Fantazija. — Fantaisie: Prélude, Fugue, Finale (triptikas — triptyque).
(tempera — détrempe, 1908)

Patsai charakteris, arba kūrybos kryptis, būtent Čiurlionies idealizmas, be abejonės, turėjo daug šaltinių ir susidarė, reikia manyti, pirmiausia dėl jo asmeninių polinkių, dėl auklėjimo sąlygų jo namuose ir kitų anometinio gyvenimo Lietuvoje bendro pobūdžio bei politinių, ekonominių ir socialinių aplinkybių. Ypač sunkios prieškarinio politinio gyvenimo sąlygos mūsų krašte turėjo paruošti dirvą tam Čiurlionies idealizmui. Be to, atrodo, kad jo panteistiška pažiūra į gamtą (t. y. identifikavimas Dievo — Absoliuto su gamta, būtimi), jo nuolatinis gilinimasis į pačią gamtos esmę, gamtos tektoniką ir prasmę, pamėgimas senovinės praeities poezijos vaizdų, — pareina taip pat nuo didesniųjų XIX amž. meno ideologų ir teoretikų, kaip John Ruskino, Konrado Fidlero ir kitų. Kaip žinome, ypač šiuodu padarė didelės įtakos XIX amž. antrosios pusės menui.

Kūrybos turinį, kaip matyti iš paveikslų, Čiurlionis ėmė iš savo sielos ir savo išgyvenimų, iš senovės mitų ir pasaulinės poezijos, daug taip pat motyvų ir impulsų jam suteikė mūsų gamta, mūsų peizažas.

Bet ir svetimųjų dailininkų tapyba (ypač renesanso laikotarpio ir anometinė) padarė Čiurlioniui įtakos turinio ir, iš dalies, formos atžvilgiu. Mirties ir gyvenimo kovos motyvų, ar piktosios dvasios, likimo, gyvenimo tuštybių ir pagundų (gyvenimo „vanitas“) vaizdavimą sutinkame jau viduramžio galo ir renesanso dailininkų paveiksluose, o ypač ankstyvesniame vokiečių ir flamandų mene. Priminsime Holbeino medžio raižinius, pavadintus „Bilder des Todes“, (Iš tų raižinių vienas, būtent, „Paskutinis Teismas“ — su sėdinčiu ant vaivorykštės ir visatos rutulio Dievu — net galėjo duoti Čiurlioniui impulsą sukurti didelį „Rexo“ paveikslą), panašia tema A. Dürerio raižinius ir piešinius, P. Bruegelio paveikslą „Mirties Triumfą“, taip pat Baldung Grieno, vėliau A. Rethelio ir kitų dailininkų panašius kūrinius. Ne tik tų paveikslų ir raižinių turinys, bet, iš dalies, jų forma, reikia manyti, buvo Čiurlioniui impulsu jo kūrybai, nes matome (pav., Holbeino „Todesbilder“) vieno to paties turinio kūrinių, paišytų ištisomis serijomis. Ankstyvesnieji Čiurlionies paveikslai taip pat sudaro serijas arba ciklus, kaip „Laidotuvės“, „Tvanas“, „Audra“. Nuo šitų ciklų (susidedančių kiekvieno iš 6—7 paveikslų) Čiurlionis prieina vėliau prie „Sonatų“, taip pat triptikų ir kitų serijų.

Čiurlioniui turėjo įtakos ir antrosios XIX amž. pusės dailininkai simbolistai, kaip Boecklinas, Stuckas, Munchas, Wrubelis ir kiti; jų paveikslų niūri nuotaika atsispindi ypač ankstyvesniuose Čiurlionies darbuose, kaip „Baimėje“, „Audroje“, „Laidotuvėse“,

„Tyloje“, paveiksluose su žalčiu ir kit. Bet reikia pastebėti, kad Čiurlionis greit atsikrato nuo perdaug literatiškos ir kiek miesčioniškos Boecklino ir panašių kitų dailininkų simbolikos, nuo ryškių tonų ir pradeda siekti „grynos nuotaikos“, vartodamas subtilią 2—3 spalvų gamą.

Panašų būdą sudaryti paveikslų harmonijai ir nuotaikai iš nedaugelio spalvų subtilių niuansų, bendro vienspalvio kolorito — matome kai kurių ano meto ar bent kiek ankstyvesnių dailininkų darbuose, tarp kitų žymaus Amerikos dailininko Uistlerio (James Whistler, mirusio 1903 metais), kuris savo nuotaikingus peizažus pavadindavo: harmony in black and white, harmony in rose and blue (harmonija bálta ir juoda“, „Harmonija mėlyna ir rožinė“). Šitie „nuotaikingojo peizažo“ dailininkai, kaip ir ano meto impresijonistai, daug skolinosi iš artimo jiems japonų meno (tai, būtent, matome Uistlerio kūryboje). Čiurlionies paveiksluose taip pat galima pastebėti japonų meno, ypač dailininko Hokusai įtakos, būtent, „Jūros Sonatoje“ ir, iš dalies, grafikoje. Priminsime čia dar nuotaikingus ir poetiškus prancūzų dailininko Eugéne Carriero, mirusio 1906 m., paveikslus. Atrodo, kad šito dailininko stilium yra nupieštas vienas pirmųjų Čiurlionies paveikslų aliejiniais dažais — „Kristus“.

Siekimų bendrumas ar svetimųjų menininkų įtaka, be abejonės, nemažina Čiurlionies reikšmės ir nuopelnų meno istorijai, nes savo kūriniams Čiurlionis davė naują, originalią ir meno istorijoje nesutinkamą formą. Tai liečia ypač jo sonatas, nors pati muzikos (garsų) ir tapybos (spalvų) sintezės idėja ir nėra nauja meno istorijoje.

Ši garsų ir spalvų sintezės idėja turėjo įvairių ir įdomių raidos momentų bei formų meno istorijoje. Jau nuo senovės laikų pastebėta tam tikra analogija tarp tvarkos (suskirstymo) garsų muzikoje ar dainavime ir tarp spalvų tapyboje ar gamtoje.

XVI amž. Italijos humanistai, tarp jų ir Leonardo da Vinči (1452—1519) savo užrašuose mini garsų ir spalvų tam tikrą panašumą; XVII ir XVIII amž. spalvų ir garsų struktūra ir analogija ypač domina matematiką Newtoną (1643—1727), o garsus rašytojas Volteris (1694—1778) sudaro net „spalvų ir muzikos tonų lentelę“; tas pats Volteris mini vieną matematiką, Castelį, (kurį, tiesa, jis vadina „matematikos Donkišotu“), kuris sukonstruavo kažkokį „spalvų klavesiną“, turintį padaryti garsus matomus.

Panašūs bandymai rėmėsi daugiausia „išorinių“, fizinių (optinio ir klausos

įspūdžių) ypatybių panašumu ir buvo lyg vertimas (pervedimas) vienos kategorijos reiškinių į kitą kategoriją. Pastebėta, būtent, kad muzikos ir spalvų „gamos“, t. y. nustatytas suskirstymas, turi po s e p t y n e r i u s pagrindinius tonus; kad, kaip muzikoje, taip ir tapyboje (optikoje) tonus galima d e r i n t i, j u n g t i (muzikoje — į akordus, optikoje — į spalvų suderinimus); kad tas garsų ir spalvų derinimas turi lyg analogiškų ir panašių ypatybių ir t. t.

Muzikos ir tapybos įspūdžių bendrumo ir sintezės idėja gavo aiškesnę ir įdomesnę formą rašytojo (muziko ir tapytojo) E. T. Hoffmanno literatūriniuose veikaluose. Čia jau ne mechaniškas vertimas garsų į spalvas ir šviesą, bet nujautimas ir nustatymas tarp toninių (muzikos) ir akies įspūdžių tamprių ryšių, išnaudojimas tų ryšių bei asocijacijų ir vaizdų savo literatūriniuose veikaluose. Reikia priminti, kad Čiurlionis, kaip pastebi kai kurie jo biografai, labai mėgdavo Hoffmanno veikalus. Yra net tam tikras gimininguma tarp kai kurių Hoffmanno vaizdų ir nuotaikos ir Čiurlionies atatinkamų vaizdų ir išgyvenimų (pav., nujautimas gamtoje esančios ir žmogų, jo likimą valdančios „tamsios jėgos“, „pikto principo“; ir priešingai: gilus nujautimas kažkokio nežemiško, dar nežinomo, už visa gražiausio džiaugsmo, kurį gali žmogus pasiekti gyvenime; vienodas taip pat entuziastiškas nusistatymas muzikai ir kit. (Tą matome iš Čiurlionies paveikslų ir laiškų. Savo broliui Povilui Čiurlionis 1905. III. 2 d. rašo: „Ir, nors nežinau, kas atsitiktų, nenustosiu vilties, kad mes savo kelyje sutiksime didelį džiaugsmą...“).

Antroje XIX amž. pusėje nustatomi dar didesni ryšiai tarp muzikos ir tapybos pagrindų (principų). Beveik vienu laiku su impresionizmu tapyboje, atsiranda, būtent, impresionizmas muzikoje. Jų tikslai kai kuriuo atžvilgiu yra analogiški. Impresionistai tapytojai vaizduodavo dažais oro, šviesos, spalvotų dėmių betarpiškus efektus. Muzikos impresionistai taip pat norėjo atvaizduoti muzikos garsais nuotaiką, kurią jiems suteikdavo gamta ir akių reiškiniai, pav., atvaizduoti šviesos ir spalvų „žaidimą“, jūros bangų „judesį“ ir t. t. Impresionistinėj muzikoj garsai ir akordai išsilaisvino iš nustatytų scholastinių harmonijos taisyklių; akordai ir garsų skalė yra padidinti, garsų bei akordų („toninių dėmių“) technika dominuoja „melodijos linijai“. Impresionistiniai kūriniai gaudavo „orkestrinės nuotaikos“ (kaip C. Debussy „L'après-midi de faune“), šviesos ar vandens žaidimo (kaip M. Ravelio „Jeaux d'eaux“) ir kit. pavadinimų.

Spalvų, šviesos ir muzikos tonų sintezės idėja savaime atgimsta ir ieško naujų formų. Vienas žymesniųjų rusų kompozitorių Skriabinas net bando originalia forma realizuoti šią idėją. Jis sukuria orkestrinę poemą „Prometejus“ („Le poème du feu“) — veikalą chorui, orkestrui, fortepijonui, vargonams ir „šviesos fortepijonui“ („clavier à lumiere“). Šis paskutinysis buvo mechaniškas fortepijonas, turįs pagramzdinti, panerti salę koncerto metu į spalvotos šviesos bangas. Viena tema skambėjo, pav., mėlsvai violetinėj prieblandoj, kita — gaisriame šviesos ir geltonų spalvų spindėjime. Tuo būdu kartu su „garsų“ simfonija turėjo būti „spalvų“ simfonija. Bandymas (darytas 1911 m., t. y. Čiurlionies mirties metais) davė, pagal kritiką, menkų rezultatų ir nepatenkino nei žiūrovų, nei paties autoriaus. Įdomesnių rezultatų davė vėlesnieji, po didžiojo karo, šviesos ir muzikos sintezės bandymai, abstraktiniame kinematografe, bet šitie bandymai mūsų čia nedomina.

Čiurlioniui turėjo būti, be abejonės, žinomos idėjos tokių muzikų, kaip Skriabinas, nes tuo laiku tarp menininkų daug buvo kalbama apie muzikos ir spalvų sintezę. Bet Čiurlionis nuo pat pradžios eina visai kitu keliu. Jo idėja — ne vienlaikiškas garsų ir spalvų „skambėjimas“, kaip Skriabino kūriniuose, bet išnaudojimas asociacijų, kurias iššaukia mumyse muzika, tapybos tikslams, išvedimas jų iš neaiškios psichinės būklės, iš pasąmonės srities ir suteikimas joms plastinės, t. y. linearinės, spalvotos, daiktiškos išraiškos. Kitaip matėme iš paveikslų, toks asociacijų išryškinimas nėra Čiurlionies kūryboje tam tikro muzikos veikalo iliustravimas, bet yra vien plastinės kūrybos priemonė, jos elementas, nors jų impulsas ir gali būti tam tikro muzikos veikalo įspūdis. Šitoms savo plastinėms asociacijoms ir įspūdžiams Čiurlionis pritaikė, kaip minėjome, formalius muzikos pagrindus, būtent, vadinamos „sonatinės Allegro“ formos (savo sonatoms), taip pat muzikalinio preliudo, fugos ir rondo formų ypatybių (sonatoms ir kitiems kūriniams). Ne visi, gal būt, Čiurlionies iš muzikos imti principai (pav., kartojimas įvairiose paveikslo plotmėse vieno ir to paties motyvo) derinasi su tapyba jos dabartine forma (mes nežinome, kokią formą gaus tapyba ateityje, bet „dinamiškoje tapyboje“, pav., minėtas muzikos principas, be abejonės, bus plačiai taikomas), bet šitos detalės neturi įtakos visai Čiurlionies kūrybinei formai, kuri visiškai atatinka jo idealizmą ir technikos priemones.

Čiurlionies kūrybos turinys yra, iš vienos pusės, bendrosios žmonijos idėjos ir bendro, filosofinio pobūdžio mintys, — idėjos apie pasaulio sąrangą, santvarką (paveikslas „Rex", „Žvaigždžių Sonata"...), susimąstymas apie gamtos jėgas („Saulės Sonata", „Vasaros Sonata"...), apie gyvenimo dinamiką ir amžinai pavasarišką gamtos grožį („Pavasario Sonata", „Pavasario" ciklas ir etiudai...), apie gamtos stichijų grožį ir kartu mintys apie gyvenimą ir mirtį („Jūros Sonata", „Laidotuvių" ciklas...), apie kovą, kurią veda tarp savęs gyvenimo pradmenys: tamsa ir šviesa, piktis ir gėris, — ir tos kovos bei žmogaus gyvenimo tikslą („Žalčio Sonata", „Mano Kelias", „Aukuras", „Nojaus Arka"...), pagaliau, atsiminimai apie išnykusius praeities pasaulius („Piramidžių Sonata").

Iš antros pusės, sunkiau suvokiamu Čiurlionies paveikslų turiniu yra jo emocijos, jo kūrinių nepaprasta lirika. Išplaukianti iš Čiurlionies idealizmo, jo idealistinių pažiūrų į pasaulį ir žmogaus gyvenimo paskirtį, ši lirika, kaip matėme, Čiurlionies paveiksluose įgauna kartais čia gilaus liūdesio, čia vėl saulėto, pavasariško džiaugsmo vaizdų.

Svarbiausias ir didžiausias tos lirikos elementas, jos dėmuo yra Čiurlionies gimtojo krašto meilė. Ji sukuria Čiurlionyje Lietuvos praeities vaizdų: įspūdingą, viršum pasakiškojo miesto lekiantį „Vytį" (reprod. 114), paveikslą „Praeitis" — su pilies griuvėsiais. Ja — savo tėvynės gilia meile ir ilgesiu — yra persisunkę visi Lietuvos peizažo paveikslai, lietuvių koplytėlių bei kryžių etiudai; meilės ir ilgesio yra kupini elegiški vakarai — mūsų žaliuojančių laukų ir miškų saulėlydžio motyvai; jų yra Lietuvos kryžių siluetuose, žvaigždėtos nakties mirgėjime „Žemaičių kapinių" paveiksle; o Lietuvos gamtos džiaugsmo ir grožio kupini „Raigradas" — Druskininkų apylinkės vaizdas, „Pavasario Sonata" ir daug pavasario motyvų.

Čiurlionies lietuviškumas pasireiškia ir kitoje meno šakoje. Savo krašto meilė veda Čiurlionį prie lietuviškų dainų rinkimo, chorų organizavimo, prie entuziastiško dainų studijavimo. Jis vienas iš pirmųjų gina lietuviškos dainos grynumą, jos savitą charakterį ir grožį ir giliai tiki į šviesią lietuviškos muzikos ir dainos ateitį. „Ir ateis laikas (rašo jis savo straipsnyje „Apie muziką"), kuomet mūsų kompozitoriai atidarys tą užburtą viešpatiją ir, semdami iš tų turtų sau įkvėpimo, atras širdyje seniai nejudintas stygas ir tuomet visi geriau suprasime save, nes bus tai tikra lietuvių tautos muzika..."

Be to, ar neatrodo mums, kad Čiurlionies lietuviškumo įrodymas yra jo idealizmas ir to idealizmo charakteris? Ar nėra tas jo nuolatinis saulės, pavasario ir aušros motyvų vaizdavimas — lietuvių saulės dainų bei pasakų aidas? — lyg senovės lietuvių ugnies ir saulės-laimės kulto atspindys?.. Nelengva, gal būt, apie tai mums spręsti. Bet, lyg paremdami tą mūsų tvirtinimą, pridursime, kad svetimieji (rusų ir lenkų) kritikai dar prieš didįjį karą, rašydami apie Čiurlionies originalumą, jo kilnų ir nuoširdų lirizmą, žiūrėjo į jį, kaip į dailininką lietuvį.

Žymus rusų meno kritikas J. Tugenholdas taip rašo (laikraštyje „Russkija Viedomosti", 1916. I. 22): „Apie tai, kaip jis (Čiurlionis) mylėjo aplinkumos pasaulį, kalba jo triptikas „Raigradas", — Druskininkų apylinkė, nupiešta su netikėtu švelniu peizažisto intimiškumu. Tokia taip pat gimtosios Žemaitijos meilė jo „Angele" — mediniame kryžiuje kryžkelėje. „Kapinėse" šie piaustytiniai kryžiai jau iškyla visa procesija. Ir čia — vienas iš raktų Čiurlionies kūrybai suprasti. Lamstuota liaudies meno drožyba, kaip ir lietuviškų varpinių bokštai ir lietuviškos mitologijos vaizdai, davė sparnus jo fantazijai ir ji sužydėjo mirijadais lamstų, iš kurių vienas, sakysime, yra jo „Jūros Sonatos" Finale, galįs lygintis su japonų genijaus Hokusai „Banga"...

Kitas rusų kritikas, V. Čudovskis, žurnale „Apollon" (1914, Nr. 3) pastebi: „Čiurlionies nuostabus savitumas šių dienų mene verčia manyti, kad jis iš tikrųjų pagimdytas neliestų savo tautos jėgų".

Mums, kaip ir svetimiems, Čiurlionis bus visuomet genijalus dailininkas, kuris nauja ir originalia, kilnia ir subtilia forma kalbėjo apie žmogaus liūdesius ir džiaugsmus. Dėl to savo turinio ir kūrinių formos naujoviškumo jisai ir bus branginamas visuotinėje meno istorijoje. O mums, lietuviams, Čiurlionis yra dar brangesnis, kaip lietuvių tautos dvasios gyvybės liudytojas, lietuvių tautos dvasios atgimimo skelbėjas.

*

M. K. ČIURLIONIES GRAFIKOS DARBAI IR PIEŠINIAI

Paulius Galaunė

I.

ikalojus Konstantinas Čiurlionis buvo ne tik genialus tapytojas, bet ir pirmasis tarp lietuvių dailininkų stipriai pasireiškęs grafikas. Savo nuoširdžiais grafikos darbais jis ne viename senesnės kartos lietuvių dailininkų žadino norą bandyti dirbti šioje meno šakoje. Taip buvo su šio straipsnio autorium, V. Jomantu, J. Zikaru ir P. Rimša. Tiesa, pats Čiurlionis savo grafikos darbams tokios reikšmės, kaip tapybos kūriniams, neskirdavo. Kai kartą jis susižavėjo anglo Birdsley grafika, jo brolis Stasys Čiurlionis paklausė, kodėl nebandąs savo jėgų grafikoje, tai atsakė: „Broliuk, kai nebeturėsiu dažų, užsiimsiu grafika". Ir vis dėlto, ir dažų turėdamas, Čiurlionis protarpiais imdavosi grafikos ir joje gyveno ne mažesniu meno intensyvumu, negu tapyboje. Tuo būdu atsirado jo fluorofortai, knygoms viršeliai, „Auka", „Rex" kompozicijos, inicialai, gaidoms vinjetės.

Neturint išsamios Čiurlionies biografijos ir tikslių jo kūrinių sąrašų, šiandien sunku nustatyti jo grafikos darbų chronologiją, tikslų jų skaičių, nustatyti faktus, kas ir kaip veikė jo grafikos pamėgimą. Tad savo mintis dėl jo grafikos darbų raidos, technikos savybių, daugiausia remsiu išvadomis iš tų darbų sugretinimo.

Man rodos, kad savo grafikos darbus Čiurlionis pradėjo fluorofortais, kurių jo grafikos darbų bendrame palikime Čiurlionies Galerijoje yra 8 ir dvi, nežinia kur esamų, originalų fotonuotraukos. Tų fluorofortų siužetai ir formatas labai įvairūs, pradedant gamtos vaizdeliais ir baigiant gana didelio formato „Auka". Šie du faktai rodo, kad Čiurlionis fluorofortus darė įvairiu laiku, darė juos dažniausiai laisvai, nepriklausomai nuo tapybinių kūrinių. Galima sudaryti šį visų jo iki šiol žinomų fluorofortų katalogą: „Žiema" (du skirtingi variantai), „Miškas", „Jūra" (dviem spalvomis), „Ramstis-Kon-

treforsas", „Peizažas", „Bokštai", „Vartai" (du paskutinieji dviem spalvomis), fotonuotraukose „Varpinė" ir „Šventykla" ir visai skyrium nuo šių tenka laikyti didelis fluorofortas — „Auka".

Visų šių fluorofortų meninis traktavimas nevienodas: „Žiema" (abudu variantai) daryti labai plonais štrichais, iš dalies drebančios rankos vestais (dangaus fonas), tad veikiausiai čia bus pirmieji jo bandymai, kuomet jo ranka tam darbui dar nebuvo įgudusi. Visuose kituose štrichas žymiai stipresnis, drąsesnis, tad ir vaizduojamoji forma konkrečiai ryški. Spausdinimui rinkta įvairios spalvos: „Žiemai" melsva, kitiems ruda ir dar kitas kuris atspalvis. Tiktai „Šventykloje" ir „Varpinėje" prabilsta Čiurlionies tapybos kūrinių siužetika: „Šventykla" savo formą pakeitė temperoje „Pasaka" (Galerijoje išstatyta 109 Nr.), o „Varpinė" beveik tokia pat pasiliko temperoje „Pavasaris" (Galerijoje išstatytas 45 Nr.). „Žiema", „Miškas", „Jūra" realistiškai traktuoti: „Jūra" veikiausiai bus Juodųjų Jūrų prisiminimas, „Bokštai" prisiminimas kurio nors Čiurlionies lankytų miestų (Vienos? Prahos?) ir tiktai „Vartai" dvelkia svetima Čiurlioniui secesijos stilistika, nors jų motyvų galima matyti viename ankstyvųjų (sunaikintų) jo pastelių.

Kad Čiurlionis savo grafikos darbą galėjo pradėti fluorofortais, galime motyvuoti šiais faktais. Fluoroforto technika atsirado Lenkijoje po 1902 m. Tais metais prof. Tadas Estreicheris Krokuvos menininkų Laščkos, Ruščico, Vyčulkovskio ir Vyspianskio dėmesį atkreipė į tai, kad „fluorovodoro" rūkštimi stiklo plokštelę galima nuodyti lygiai taip pat, kaip azoto rūkštimi nuodijama metalinė plokštelė. Kitaip sakant, tuo būdu grafikoje galima atsiekti tokių pat efektų, kaip ir su akvafortais, o atspaudų atmušimas yra žymiai paprastesnis ir atsieina pigiau. Nors teorija su praktika prasilenkė, nes stiklas labai trapi medžiaga, ir iš jo labai maža atspaudų galima gauti (stiklas gana greit trūksta); nuodijimas gaunamas lygaus gilumo, kurio nebegalima taisyti, ir pagaliau „fluorovodoras" labai kenksmingas sveikatai. Bet kadangi atspaudoms daryti nereikia preso, nes pakanka šepečio, tai vis dėlto šia nauja technika po kelis darbus (ir net keliomis spalvomis, taigi, iš kelių stiklinių klišių) yra padaręs Vyčulkovskis ir Ruščicas. Šią techniką Čiurlionis galėjo sužinoti Stabrausko vedamoje Varšuvos meno mokykloje, kurioje tam tikrą laiką dėstė ir Ruščicas. Ištekliais suvaržytą Čiurlionį ši reprodukavimo technika ir paviliojo, bet jis ją vartojo neilgai, nes man neteko girdėti, kad, be minėtų fluorofortų, būtų žinomi dar kiti.

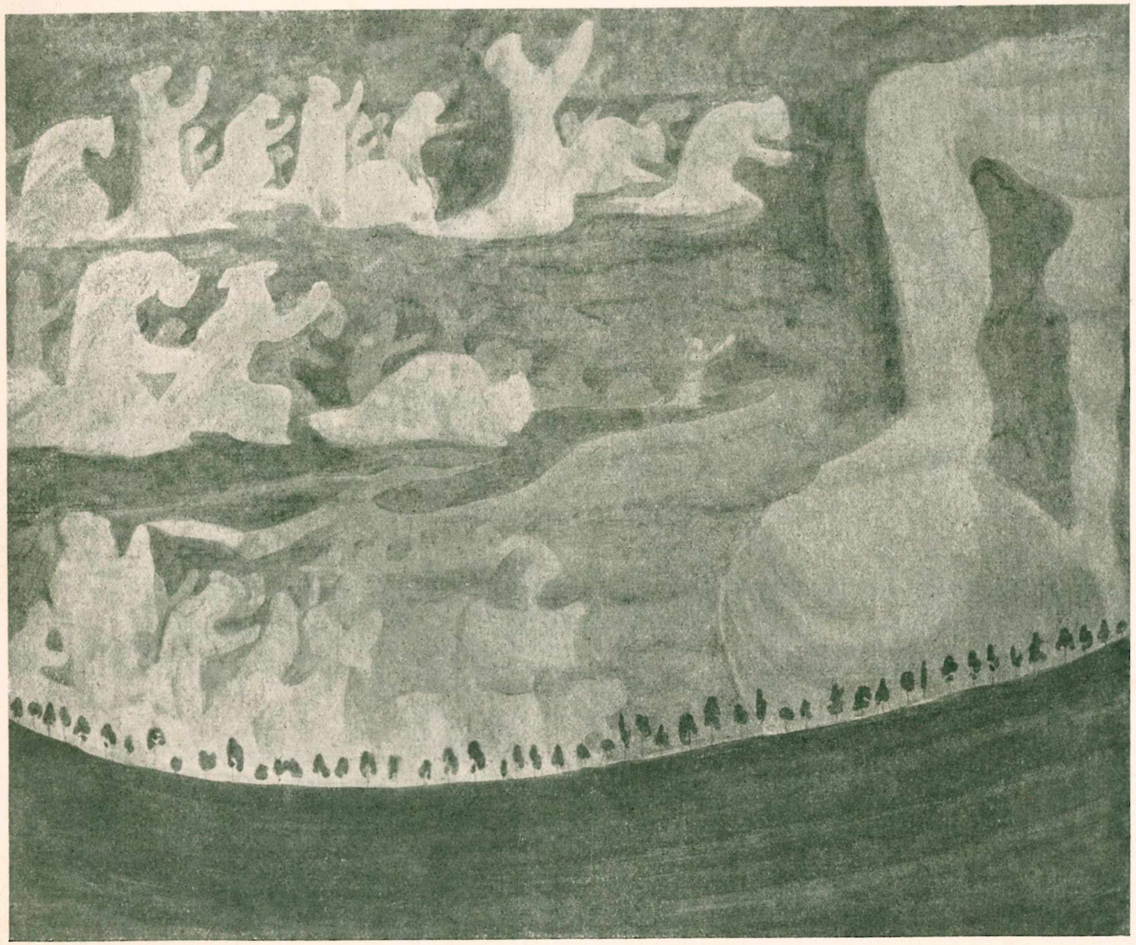

97. Preliudas ir Fuga. — Prélude et Fugue. (diptikas — diptyque)
(tempera — détrempe, 1908)

Tuo būdu fluorofortus galima laikyti pirmuoju Čiurlionies grafikos darbų etapu. Jis juos dirbo Varšuvoje.

Antruoju etapu buvo pritaikomoji grafika — knygoms viršeliai, inicialai. Šis etapas yra susijęs su Vilniumi. Jei neklystu, tuojau po pirmosios lietuvių dailės parodos per Lietuvių Dailės Draugiją buvo paskelbtas konkursas elementoriui „ABC" pagaminti viršelį. Šį konkursą laimėjo Čiurlionis. Šis viršelis vėliau buvo atspausdintas grafiškai, tačiau Čiurlionies Galerijoje esamas jo originalas rodo, kad Čiurlionis jį buvo sumanęs daugiau dekoratyvišką, negu grafišką. Originale dominuoja ne grafiškas elementas — štrichai, juodo-balto dėmės — bet spalvos — tamsiai žalia, juoda ir balta. Grafiškuoju elementu čia buvo lietuviškų juostų raštų motyvas, namų stogai ir tekanti saulė.

Čiurlionies knygoms viršelių antrasis bandymas buvo projektas viršelio Landsbergio-Žemkalnio dramatiniam veikalui „Blinda". Esamasis Čiurlionies Galerijoje originalas rodo, kad Čiurlionis jį padarė skubomis, vargu ar susipažinęs su veikalo turiniu, o tiktai savotiškai pavaizdavęs jo dvasią: tamsaus debesio fone skrenda baltas paukštis, apačioje dirva, kaimas ir saulė. Šie paskutinieji du motyvai primena motyvus viršelio elementoriui „ABC", skrendąs paukštis — Čiurlionies labai mėgiamas motyvas. Bendrai imant, šis viršelis silpnai techniškai padarytas, netobulai sukomponuotas, užrašui „Blinda" nesurasta tinkama vieta, nėra veikalo autoriaus pavardės, viršelio siužetas aprėmuotas sausomis braižybinėmis linijomis. Net sunku, rodos, būtų patikėti, kad tai Čiurlionies darbas, nors netikėti negalima ne tiktai dėl to, kad originale nežinoma man ranka cheminiu pieštuku užrašyta: „M. Čiurlianis Zavadskis nepriėmė", — bet ir dėl to, kad kai kurie grafiško traktavimo savumai, siužetas, išskiesto tušo debesys sako, kad tai Čiurlionies. Šį originalą Galerijai padovanojo p-lė Stanislava Landsbergaitė.

Dėl nežinomų priežasčių taip paviršutiniškai atlikęs „Blindai" viršelį, Čiurlionis visą savo, kaip grafiko, sielą įdėjo į Sofijos Čiurlionienės knygos „Lietuvoje" viršelį. Paprastas ir kuklus savo idėja, šis viršelis labai gražiai sukomponuotas, harmoningai išdėstyti plėmai, ornamentai ir užrašai. Jį ir šiandien galima laikyti vienu gražiausių lietuviškos knygos viršelių. Kiek „Blindos" viršelyje matėme paviršutiniškumo, tiek čia matome nepaprasto kruopštumo ir meilės. Kompozicijai paimtas tiktai vienas motyvas: žemaičių kryžiaus - stogastulpio tulpinis riestas ornamentas, iš kurio gražiai sukomponuota grafiška visuma. Nors šis vienetas čia pakartotas kelis sykius, tačiau nenustoja savo reikšmės, grakštumo ir patrauklumo. Čia dar nuostabu tai, kad Čiurlionis, davęs

visai grafiškų dalykų, išvengė ištisinės linijos: ornamentas ir fonas sudaryti iš mažų apskritimėlių, kurių tūkstančiams išvedžioti reikėjo nepaprasto kantrumo ir kruopštumo. Išdėstytus raštus labai nuotaikingai sieja raudonos spalvos juostos.

Veikiausiai tuo pačiu metu, kai buvo daromas viršelis knygai „Lietuvoje", Čiurlionis pradėjo daryti ir inicialus. St. Čiurlionis M. K. Čiurlionies biografijoje sako, kad inicialų Čiurlionis buvo dirbęs daug ir gražių, tačiau daugumas jų dingo. Čiurlionies Galerijos rinkiniuose yra penkių inicialų (D, V, O, E ir V) originalai (paskutinioji „V" tiktai pradėta pieštuku) ir vienuolikos inicialų fotonuotraukos. Tarp tų dviejų grupių inicialų yra skirtumo. Originalų inicialų kompozicija, technika, palyginus su fotonuotraukų inicialais, rodo, kad tai yra vieni pirmųjų inicialų. Čia dar viskas nesudaro vienos ryškios visumos, tai tiktai bandymai visumai ieškoti. Antroji inicialų grupė pasižymi vienu charakteringu bruožu, tai savo lietuviška dvasia. Juose matome Lietuvos peizažą, mitologijos atgarsį, liaudies meno motyvus. Jie galėjo gimti ir gyventi tiktai Lietuvoje. Šios grupės yra šie inicialai: U, M, T, I, B, V, A, S, J, A ir P. Inicialuose I, A pagrindinis motyvas — suvalkietiška žiurstinė tulpė; U, M — Lietuvos peizažas: U — iš už šilo kylanti saulė, M — trys galingi ąžuolai, tarp kurių žemaičių stogastulpiniai ir koplytstulpiniai kryžiai; T — iš jūros besikelianti saulė su tulpiniais spinduliais, paimtais iš mūsų medinių kryžių spindulių; J — tarp dviejų ąžuolų, kurių šakos baigiasi tulpių žiedais, jūros pakrašty degąs aukuras; S ir P — stogastulpių viršūnės: S — su trimituojančiu angelu iš geležinės stogastulpio viršūnės, P — su trijų stogastulpių viršūnėmis ir viršutiniame dešiniame kampe geležinės viršūnės saulė. Savo dvasia išsiskiria inicialas A su paveikslo „Garsas" (Žinija) motyvu ir M — nakties glūdumoje, tarp žvaigždžių, į viršų skrenda paukštis. Visi šios grupės inicialai padaryti kruopščia technika, dideliu rūpestingumu. Kai kurie motyvai imti „tiesiog iš natūros" — stogastulpių ir jų geležinių viršūnių, bet drauge jaučiama ir Čiurlionies švelni stilizacija.

Čiurlionies Galerijos rinkiniuose esamos gaidoms vinjetės (10 vinječių) taip pat padarytos su dideliu grafišku pietizmu ir kupinos lietuviškos dvasios: aštuoniose jų figūruoja tulpinis motyvas, vienos fonas padarytas iš lietuviško audinio rašto. Čiurlionies gyvenimo kelią žinančiųjų tvirtinama, kad viena tų vinječių melodijai „Kaip mes augom" yra padaryta Čiurlioniui nervų liga sergant, todėl joje ir atsirado keistos juodos tušo dėmės. Visiškai netikėtai vienoje vinjetėje — melodijai „Bėkit bareliai"

Čiurlionis įkomponavo 1909 m. datą, nors Čiurlionis nė viename savo tapybos ir grafikos kūrinių nei datų nedėdavo, nei jų nepasirašydavo.

Iš minėtų Čiurlionies grafikos darbų išsiskiria dar viena grupė, tai grafiškas pakartojimas kai kurių jo padarytų tapybinių kūrinių. Tokios yra grafikos: „Preliudas", „Auka", „Karalių pasaka", „Rex". Šiose grafikose Čiurlionis nieko naujo neieško, bet tai, ką pareiškė tapybos kūriniuose, interpretuoja grafikos linijomis ir juodobalto dėmėmis. Čia tenka konstatuoti, kad ne vienas Čiurlionies paveikslas, ypač iš sonatų, Zodiako ženklų, pasižymi dideliais grafiškais bruožais, pieštais pieštuku. O tarp jo piešinių-eskizų yra ne vienas tokių, kurį, apvedę tušu, gautume grafikos kūrinį, panašų į „Rex" ar „Auką".

Pagaliau, yra dar viena Čiurlionies grafikos darbų grupė — tai laisvų temų grafikos, kartais visiškai neprimenančios jo tapybos kūrinių dvasios. Tokios yra „Moteriškės galva", dvi grafikos p. Sofijos Čiurlionienės nuosavybė ir dar viena kita Galerijos rinkiniuose.

Baigdamas šias savo pastabas apie Čiurlionies grafikos darbus, negaliu nepaminėti jų technikos. Daugumas jų daryti juodu tušu ir vietomis padėti tonai iš praskiesto tušo. Tiktai vieną kartą — „Moteriškės galvoje" — vartojamas švino pieštuko tonas. Iš to galime daryti išvadą, kad Čiurlionies sąmonėje stipriai susigyveno du pradai — grafiškas ir tapybinis. Ir nors jam grafikos linijos grakštumas turėjo nemažesnės reikšmės už spalvinę dėmę, tačiau jis visą savo, palyginti, trumpą kūrybos kelią stengdavosi „turėti dažų" ir grafikai skirdavo tiktai, gal būt, poilsio momentus. Bet ir tais momentais buvo ne amatininkas - grafikas, o kūrėjas.

II.

M. K. Čiurlionies piešinių išliko nemažai, ir jie savo turiniu ir technika gana įvairūs. Visi jie, pradedant ankstyviausiais piešiniais ir baigiant paskutiniaisiais, padaryti ne atskiruose popieriaus lapuose, bet škicams albumėlių puslapiuose. Kelis tų albumėlių, kuriuose yra ir vaikiškų piešinių ir tobuliausiai išbaigtų tapybiniams kūriniams kompozicijų, turi Čiurlionies Galerija, kelis jų turi p. Valė Čiurlionytė-Karužienė. (Tvirtinama, kad jų būta ir daugiau, bet jie dingę.)

Ankstyviausi piešiniai, kurių tarpe yra ir keli bandymai akvarele („Miškas", „Jūra",

„Piramidė"), daryti, veikiausiai, 1903 metais, nes „Jūra" datuota „1903.II.23", o „Piramidė" — „1903.II.21". Savo naivumu akvarelės bandymai nieku nesiskiria nuo piešinių, kurių daugumas, tur būt, yra kopijos iš žurnalų iliustracijų ir padaryti atsitiktine technika.

Visas Čiurlionies piešinių palikimas labai padeda pažinti jų autoriaus meno pasaulį, to pasaulio idėjų gimimą, jų stilistinę ir kompozicinę raidą.

Visų išlikusių piešinių, be jau minėtų kopijų iliustracijų iš žurnalų, vos vienas lapelis yra vadinamųjų croquis, keli lapeliai su žmogaus galvos piešiniais, viena kita žmogaus figūra, vienas lapelis šaržuotų, matyt, autoriaus pažįstamųjų, galvų bei figūrų, keli lapeliai gamtos etiudų, keli žemaitiškų kryžių, o visi kiti — tai būsimiems tapybiniams kūriniams pirmosios idėjos, jų kompozicijos. Todėl daugumą tų piešinių galime laikyti jų autoriaus kūrybos intimiškiausiais išgyvenimais.

Nuo croquis Čiurlionies pereita prie tobulesnio apnuogintos žmogaus figūros piešinio, bet jos pieštos be jokios ypatingos meilės; atrodo, kad jam realistiškai traktuota žmogaus figūra nereikalinga buvo ir tiktai mokyklos programos verčiamas bandė jos vieną kitą škicą padaryti. Kai vėlybesnėse kompozicijose jis įveda žmogaus pavidalą, tai duoda tiktai bendrą jo charakterį, schemą ir jam visiškai nesvarbu, ar tame pavidale kūno dalių proporcijos išlaikytos, ar ne. Tokiais atvejais piešinys gana grubus, šiurkštus. Žymiai didesniu atsidėjimu, pamėgimu, yra traktuoti gamtos etiudai. Jų Galerijoje esamuose albumėliuose randame devynis, kurių trys peizažai, o visi kiti medžių šakelių bei lapelių studijos. Čia Čiurlionis — gryniausio kraujo realistas: medžių šakelės ir lapeliai nupiešti beveik japonų piešinių realistiniu sąžiningumu — lapeliuose net gyslelės išpieštos.

Peizažų škicuose gamtą vaizduoja vienišą: be žmogaus figūros, namo arba kito kurio nors atributo, rodančio, kad ji apsupa žmogų ir jo rankų yra verčiama keisti savo išvaizdą. Taip pat realistiškai yra nupiešti žemaičių kryžiai, kurie didelio įspūdžio darė tokiai pat vienišai Čiurlionies sielai, kokiais yra ir jie Žemaitijos laukuose. Jiems net medelio pašykštėta. Gal dėl to mes tuose kryžių piešiniuose matome ne tik jų menines formas, bet ir jų meninę sielą, kurios paslaptingumui pažinti Čiurlionis savo kūriniais — „Žemaičių kryžiai", „Žemaičių kapinės" — pirmasis atskleidė už-

 dangą.

Kai Čiurlionis imdavo fiksuoti savo idėjų bei jam vienam matomųjų pasaulių vizijas, dažnai tatai darydavo su dideliu vaizdų ryškumu, kompozicijos tobulumu, kaip, pavyzdžiui, piešiniuose „Diena“, „Pilies pasaka“, „Tvirtovė“, „Procesija“ ir t. t. Vaizdų-vizijų ryškumas ir kompozicijos tobulumas kartais yra nuostabūs ir nuostabia technika padaryti. Tačiau kartais idėjos-vizijos „siužetas“ Čiurlionies vaizduotėje gimdavo nepilnai susikristalizavęs, ir tuomet jis daug dirbdavo jai išryškinti. Jis itin daug dirbdavo spręsdamas kompozicijos problemas, kurioms jis savo kūriniuose skyrė labai didelės reikšmės. Todėl gana dažnai kompoziciją jis išplėtodavo daugeliu viens po kito einančių piešinių. Taip, pavyzdžiui, „siužetą“ ciklui „Audra“ (Demonas, sėdįs aukštų uolų viršūnėje) plėtojo per penkis piešinius. „Zodijako ženklams“ kompozicija plėtojama: „Ožys“ — 5 piešiniai, „Šaulys“ — 5, „Kurklys“ — 3. Tačiau nė vienas kitas Čiurlionies kūrinių, matyt, nebuvo jam problematiškai tiek svarbus, kaip „Karalaičio kelionė“. Šiam kūriniui yra 12 piešinių — škicų, kuriuose keičiama ne tik kompozicija, bet ir kūrinio pagrindinės idėjos išraiška, jos vyriausi simboliai.

Labai charakteringi yra du piešiniai triptikui „Himnas“. Jie yra viename lakštelio puslapy ir vienas po kito. Pirmame jų matome vos gimusią idėją ir besikristalizuojančią tiktai šoniniuose triptiko sparnuose. Vidurinė triptiko dalis dar tuščia: dar nežinia kam griežia tie galingi arfininkai, kam maldingai lenkiasi angelai. Ir tiktai antrame piešiny ryškėja siluetas Dievybės, sėdinčios soste, planetinio pasaulio erdvėse. Tos nežinomo veido Dievybės, kurios taip daugely savo kūrinių Čiurlionis ieškojo ir, vargu, ar surado: ir jo paskutinis „Rexas“ tos Dievybės veido neparodė. Šiuose dviejuose piešinėliuose dar kartą tenka atkreipti dėmesį į žmonių figūrų traktavimą. Pirmajame jų jos beveik tiktai linearinės schemos, antrajame tos schemos jau lyg įgyja kūną, ryškią judesių išraišką.

Dabar pažiūrėkime, kokiomis technikinėmis priemonėmis Čiurlionis savo piešinius piešdavo.

Peržiūrėjęs visus jo piešinius, prieini išvados, kad jie buvo jam ne priemonė gamtai studijuoti, bet tiktai savo vidaus pasauliui reikšti — jį fiksuoti. Todėl juose nematome tam tikrų sąlyginių priemonių, kurias kiti menininkai vartoja savo išbaigtuose piešiniuose, pasižyminčiuose iš anksto apgalvotomis linijų kombinacijomis, planų išdėstymu. Čiurlionies piešiniuose dažniausiai viskas taip, kaip gimstančios idėjos, vaizdo pagauta pieštuką vedžioja ranka, todėl jie daryti plona, vienodo spaudimo linija, vos

paliečiant pieštuku popierių. Kadangi šiuo būdu yra padaryti piešiniai ir visiškai susikristalizavusių idėjų, vėliau įkūnytų jo tapybiniuose kūriniuose, tai dažnai atrodo, kad jie yra daryti ne paprastame kūrėjo psichikos stovyje, bet kaž kokiame transe, somnambulizme. Tatai greičiausia išplaukia iš Čiurlionies vizijoniškumo, iš jo gilaus mistiško gamtos pajautimo — tai mums rodo beveik ir kiekvienas jo tapybinis kūrinys. Daugely piešinių dažniausiai matome tik skubiausią fiksavimą jam vienam artimų kosminio sąskambio vizijų. Todėl jie mums ytin yra brangūs savo betarpišku nuoširdumu. Nematyti juose pastangų padaryti piešinį kaipo tokį, kaipo savyje išbaigtą meninę vertybę, tik motyvai, „siužetai". Tačiau visuomet ir visi tie „siužetai" - škicai, ar jie yra labai komplikuotai užsimoti ar traktuojami labai lakoniškai, yra įtikiną.

Prisilaikant menotyrinės terminologijos, Čiurlionies piešinių techniką galime šitaip apibūdinti: vėlybesniuose piešiniuose ji yra beveik vienoda, juose visuose dominuoja kontūrinė linija, arba, vadinamoji apvedžiojimo linija, kuri kartais atrodo taip, lyg būtų perspausta iš kito piešinio, o tuo tarpu dažniausiai ji vos liečia popierių ploniausiu štrichu. Ji yra nedrąsi, kaip ir pats jos vedimo momente nuolatinis galvojimas. Bet kada Čiurlionis iš gamtos škicuoja peizažą, piešia medžio šakelę, tai keičiasi ir linija: ji kartais tampa, kaip žemaičių kryžiuose, didelio paspaudimo linija, su storėjimu ir plonėjimu apvalumui išreikšti, ji yra ir daug drąsesnė ir stambesnė už anų piešinių liniją.

Tiktai peizažuose ir dviejuose „Miesto" ciklo piešiniuose Čiurlionis, be kontūrinės linijos, vartoja ir štrichą, kaipo dėmių išdėstymo priemonę. Tuomet šis štrichas, nors ir be galo minkštas, yra daug šiltesnis, negu kad lapelių užtušavimas.

Bet kokios tos linijos, štrichai bebūtų, veltui juose ieškotume virtuoziškumo, džiugavimo, jų, kaipo priemonių, įvairumo. Jos visos gyvena kažkokiu paslaptingu, tyliu gyvenimu. Reikia pabrėžti, kad ir iš visos Čiurlionies kūrybos dvelkia į mus nepaprasta, nors kartais ir klaiki, tyla, net ir tada, kai jis vaizduoja audrą. Dėl to jo piešiniuose linija — ne pati sau tikslas. Jos efektiškumu jis nesidomėjo. Linija, kaipo tokia, net, pasakysime, pas jį neturi ir kultūros. Ją, gal būt, nevisuomet galima ir vadinti linija. Tai tik individualūs ženklai, vizijų-vaizdų brėžimas. Bet ji visuomet tipinga vienu atžvilgiu: atsiminti, užfiksuoti paprasta akimi neregimų pasaulių susipynimą, kalnus, bokštus.

Mūsų supratimu, Čiurlionis pirm viso ko tenka laikyti savo vizijų piešėju, o ne tapytoju. Jis ne spalvomis protauja, bet viską komponuoja - kuria piešinio pagalba. Gal

būt, dėl to jis ir minėtų piešinių nebandė spalvinti. Kai su vizijų formomis jame gimdavo ir jų spalvinis sąskambis, tai jis pasitenkindavo jų spalvas paženklinti tiktai spalvų pavadinimo pirmomis raidėmis. O spalvų harmonijos savo tapybiniuose kūriniuose Čiurlionis dažnai ir ilgai ieškodavęs. Jo didžiausias kūrinys — „Rexas“ šiandien žinomas visai kitos spalvų gamos, negu jis pirmąsyk buvo padarytas.

Plunksna darytų piešinių užtinkame tiktai du lakštelius su septyniais piešinėliais juose. Štrichas čia visai skiriasi nuo pieštuko štricho. Čia jis dominuoja ant kontūrinių linijų. Ytin gražus tos rūšies „siužetas“, kuriame ant ištiestos rankos delno pirštų stovi kuklus namelis su beržu - svyruonėliu prie jo ir į tai įsižiūrėjusi didelė akis. Tai yra gal perfrazavimas „Karalių pasakos“. Gal jos pirmoji mintis.

Tuose Čiurlionies betemperamentiniuose piešiniuose tiek daug intimiško kuklumo, siužetų ryškumo, jog mes juos turime laikyti ne mažiau brangintinais, negu jo grafikos darbus.

ŽIUPSNELIS ATSIMINIMŲ

A. Žmuidzinavičius

r žinai, — kalbėjo kartą man Čiurlionis, — tas mūsų bernužėlis Karlavičius, kaip cinka cikram dzūkui, nepražiopsojo dainos „Bėkit baraliai“ ir paėmė ją vyriausiu motyvu savo Lietuviškajai Rapsodijai. O vis tik jis tos dainos nesuprato. Tai rugiapiūtės, triumfo daina, piovėjų pabaigtuvių eisenos maršas. Nors nuvargę, eina jie namo laimingi darbą pabaigę. Taip aš ją suprantu, ir kitaip negali būti. Tu paklausyk...

Ir Čiurlionis pradėjo iškilmingai skambinti „Bėkit baraliai“. Be gaidų, be pasiruošimo. Skambino gana ilgai: čia stipriai ir iškilmingai, jog rodos didžiulė armija laimėjusi mūšį, nuo pat saulėtekio iki saulėleidžio triumfaliais žingsniais žengdama, galingai traukė pergalės dainą, čia suskambėdavo tylios nuovargio ir ilgesio gaidos, čia vėl naujos vilties ir pasiryžimo melodijos. Ir vis kaip svajonė pynėsi tas žavus motyvas — „Bėkit baraliai galan valako“. Kai Čiurlionis skambindavo, baigdavosi šio pasaulio gyvenimas: pats menininkas persikeldavo ir pernešdavo savo klausytojus į kitus gražesnius svajonių ir miražų pasaulius.

Sumanė Čiurlionis su savo broliais Stasiu ir Jonu plaukti maža valtele iš Druskininkų Nemunu žemyn į Kauną. Apie šitą savo kelionę jis man kai ką papasakojo.

— Plaukiam — sako — trys karalaičiai plačiuoju Nemunu. Iš aukštų krantų kyla galingų karalių pilys. Iš bokštų mums moja, sveikina žavios karalaitės. Mes plaukiam, nesustojam. Plaukiam į nežinomus pasakiškus kraštus. Taip palikome išdidžią Liškiavos pilį, toliau Merkinės, Krikštonių, Radžiūnų, Alytaus, Rumbonių, Pūnios pilis. Iš laukų dažnai plaukė bernų ir mergų darbymečio dainos. Padėdavom tada irklus ir klausydavom. Iš visur dvelkė pasakiška senovės poezija. Ypač mus sužavėjo plaukiant pro Nemūnaičio ir Radžiūnų laukus išgirsta pradžios rugiapiūtės daina „Vai tu aglala“.

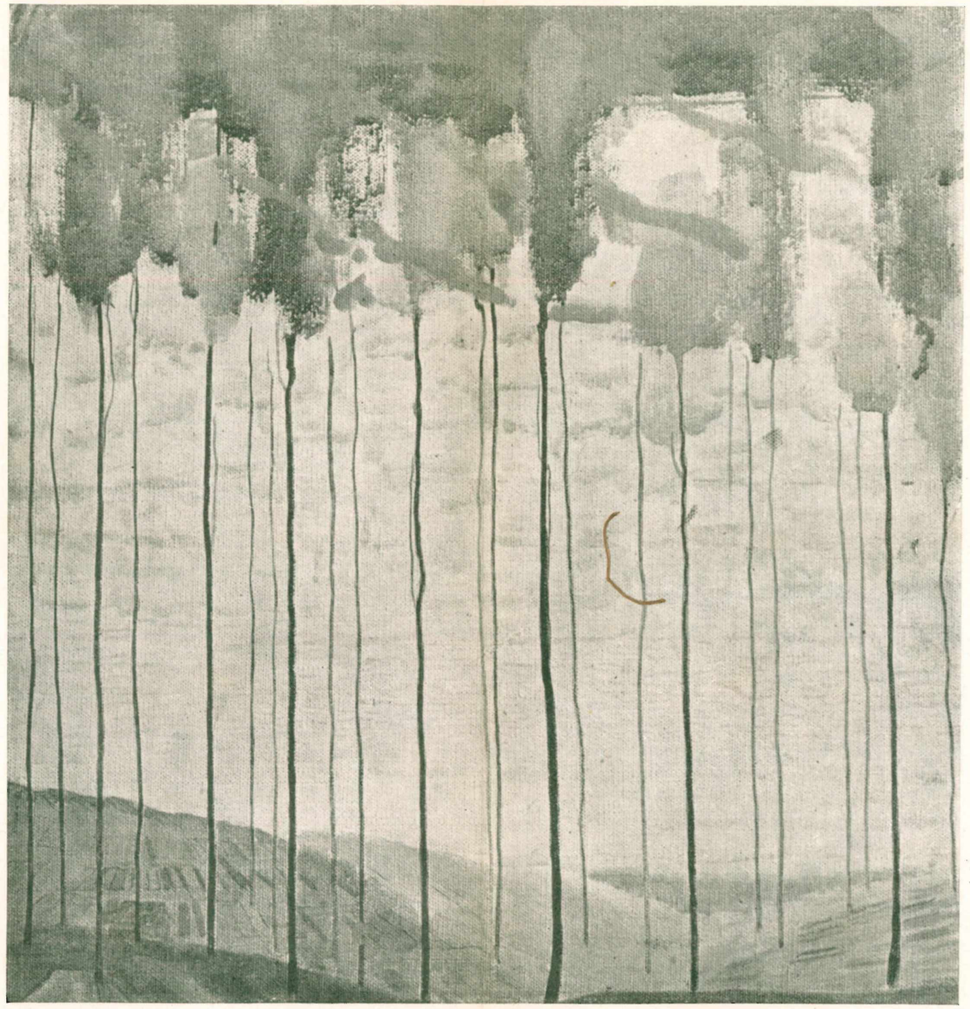

101—103. Vasara. — L'Eté.
(tempera — détrempe, 1908)

Turiu čia pastebėti, kad ši dainelė, iš daugelio gražių dzūkų dainų, iš tikrųjų, bus bene gražiausia. Jos melodija kiek primena dainos „Bėkit baraliai“ melodiją, tik yra daugiau kombinuota, o žodžiai, be abejo, rodo ypatingą senovės dzūkų kultūrą, kur moteris iškeliama ypatingon aukštumon. Tie žodžiai skamba taip:

Vai tu aglala,
Vai tu aglala siūbuonėla,
Tai tu siūbavai rytą vakarėlį,
Pakol neišsiūbavai
Devynias šakelas,
O tų dešimtų viršūni,
Vai tu motula,
Vai tu motula rūpeslyvoji,
Tai tu rūpinais dienas ir naktelas,
Pakol neišauginai
Devynis sūnelius,
O tų dešimtų dukrely.

Kaip eglėje viršum visų šakų išauga viršūnė, taip pat močiutę visą šeimą karūnuoja jos vienintelė dukrelė. Ji statoma aukščiausiai. Tikrai įdomu.

Mūsų Nemunas, be kitų žavių vietų, ypač gražiai ir galingai pasirodo ties Rumšiškėmis. Dar daug aukščiau jis pradeda nerimti ir plačiais vingiais atsimušinėti į aukštus, stačiai į vandenį krintančius krantus. Bet ties pačiu miesteliu velnias jam užvertė vagą. Tai „Velnio tiltas“, kurį mini ir Adomas Mickevičius savo poemoje „Ponas Tadas“. Čia jau Nemunas supyko. Jis ardo savo verpetais dideles uolas, stengdamasis jas nugriauti, bet nepajėgia. Tada šoka per jų viršų, ir burgzdamas veržiasi priekyn. Bet čia jam pastoja kelią antras uolų slenkstis su kyšančiomis aukštyn kelių eilių granito kupromis. Tai „Velnio slenkstis“. Pajutęs jį, Nemunas pradeda mėtytis į visas puses ir, pagaliau, apsiputojęs prašvilpia pro uolas. Bet čia dar ne galas. Jį stengiasi dar kartą sulaikyti žemiau jo vagą užgulusi „Velnio pirtis“. Tik čia jau Nemunas galutinai įsiūtęs. Jis šoka piestu ant uolų, kūliais verčiasi per jas, putomis drebia į visas puses, neria gilyn, stulpais muša aukštyn ir, pagaliau, nugalėjęs visas kliūtis, plačiai ilgai išsitiesęs, lyg pavargęs, ramiai plaukia jau Kauno link. Vargas sielininkams, kai patenka į tuos Nemuno slenksčius. Jei likimas stebuklingai praneša juos pro „Velnio tiltą“ ir „Velnio

slenkstį“, tai trečioje užtvaroje jiems suruošia tikrą „Velnio pirtį“: visus išmaudo, o jų sielius suardo ir sudaužo. Taip būdavo dar prieš keletą dešimčių metų. Dabar Rumšiškių slenksčiai jau suskaldyti, ir iš dugno išimti akmenys kloja mūsų plentus. O Nemunas ties kadaise baisiais slenksčiais jau tik tyliai rangosi ir murma, kai gausingi sieliai ir garlaiviai plaukia jo sriaunia nugara. Bet Čiurlionies pasakojamais laikais Rumšiškių milžinai dar galingai rodydavo savo šiurpų grožį.

Per tuos slenksčius Čiurlionis su broliais keliavo paskutinę savo kelionės naktį.

— Taip plaukėme tris dzienas ir tris nakcis, — pasakojo toliau Čiurlionis, — bet aplamai tai bene žavingiausia buvo paskutinioji naktis. Buvome labai pavargę, padėjome irklus ir, susėdę valties dugne, davėme jai valią. Temo. Po trankymosi į stačias sienas Nemunas taip pat, tartum pavargęs, išsitiesė ir tiesia vaga ramiai plaukė sau tolyn. Tik ties Rumšiškėmis staiga jis pradėjo nerimauti. Valtis susiūbavo, ir plačiais mostais smarkiai pasileido žemyn. Staiga pajutome, kad aplink mus vanduo pradėjo šokinėti ir drebėti, aplink sumirgėjo baltos putos, pro mus bangose praūžė lyg kokios juodos pabaisos akmenys, kelis kartus siūbtelėjome aukštyn ir žemyn ir, pagaliau, net mums kvapą užėmė, slidžiu slenksčiu nuslinkome dar žemiau, kelis kartus mus apsuko, ir mūsų valtis išplaukė į ramesnę putotą lygumą. Nežinau, ar iš didelio nuovargio, ar mus pagavo tingaus užsimiršimo nuotaika, bet mes visi trys, patekę į tą Nemuno audrą, pasijutome lyg kokių milžiniškų supuoklių supami ir nė rankos nepajudinome. Užmerkėme akis ir atsidavėme Dievo valiai. Kas bus, tas bus, kad tik neštų, kad tik suptų, tolyn, tolyn. Ir kai išnešė mus į lygesnį vandenį, mes buvome pasakiškai nuteikti. Visi trys išsitiesėme aukštelninki valties dugne. Tamsiame danguje pamažėl ramiai sukinėjosi čia į vieną, čia į antrą pusę žvaigždės. Užpakalyje vis tilo verdančių bangų klegesys... Tik staiga neramiai sujudėjo ir sumirgėjo žvaigždės, valtis pradėjo drebėti, papūtė drėgna, vėsi oro srovė, siūbtelėjo per valtį šaltos putos, ir vandens pluoštai, ir mes, lyg kokio pašėlusio slibino letenose liūliuojami, per staugiančias ir ūžiančias vilnis pasileidome šokinėti. Kur mes? Kur lekiam? Kas su mumis įvyks? Ar ne vis tiek? Lekiam, ir tiek... Mums pašėlusiai gerai. Tik užmerkėm akis. Ir vėl lygu, vėl žvaigždės ramiai po dangų čia į vieną, čia į antrą pusę slankioja. Tik staiga valtis nuslydo žemyn, net mums viduriuose saldu pasidarė. Dar akimirksnis — pašėlusiai suptelėjo mus į vieną ir į antrą pusę ir šonu trenkė į kaž ką kieto, jog net lentos subraškėjo. Suvirtom viens ant kito. Šiūstelėjo iš viršaus šalta banga. Stasys pašoko ir įsikibo rankomis į

bortus. Dar vienas uolos smūgis į valties šoną, dar antras iš kitos pusės. Apsuko kelis kartus, dar užliejo vandeniu akis, dar pašokinėjome po kriokiančių bangų nugaras ir, pagaliau, išplaukėme į plačią lygumą. Ir tik piktas murmojimas dar kurį laiką vijosi mus iš užpakalio. Tai ne šio pasaulio kelionė. Dangiški paveikslai švietė galvoje. Švelnūs liūliavimai supo bevalį kūną. Jonas, tyliai gulėdamas, spaudė man ranką. Sujaudintas Stasys vėl išsitiesė valties dugne.

Ir toliau ta paskutinė naktis, tai buvo pasakų naktis.

Ilgai taip gulėjome išsitiesę valtyje. Kas būtų, jeigu galėčiau nupiešti visus tuos paveikslus, kurie tada praslinko man prieš akis. Sužavėčiau visą pasaulį.

Atmerkiau akis. Aukštai, skersai per mūsų kelią ritosi rūkuose kamuoliuotos žvaigždės. Slinko jos viena pro kitą, čia aukštyn, čia žemyn pasakiškų rūkų verpetuose. Jas bėrė lėkdamas juodas slibinas. Ore dundėjo nakties audros simfonijos garsai. Iš šonų milžinai stulpai dangų rėmė. O tai būta geležinkelio tilto, kuriuo praėjo dundėdamas naktinis traukinys. Koks puikumėlis!

Trys jauni broleliai gulėjome žvaigždėtą naktį išsitiesę valtyje. O Nemunėlis mus nešė ir liūliavo.

Lyg peiliu pabraukimas per stiklą pažadino mus rusų kalba šūkavimai.

Tai priplaukėme Kauną.

Gyveno anais laikais Vilniuje dvi panelės — Marija Putvinskaitė ir Sofija Gimbutaitė. Abidvi geros patriotės ir geros lietuvių dailininkų draugės. Jos buvo neblogai materialiai aprūpintos ir, juodai valandai užėjus, sugebėdavo vienokiu ar kitokiu būdu jiems padėti. Čiurlionį jos ypatingai gerbė, ir jis būdavo dažnas jų svečias. Ypač dažnai pakviesdavo Čiurlionį ir jo draugus Putvinskaitė. Atsimenu vieną tokį vakarą: po vakarienės ir entuziastingų kalbų įvairiais svarbiais klausimais, kur Čiurlionis visada švelniai ir įtikinančiai reikšdavo savo labai originalias mintis, jis, pagaliau, sėdo prie pianino. Visi nutilome. Skambinti pradėjo mums jau maždaug žinomus kūrinius, bet toliau jau nieks nebežinojo, ką jis skambino. Jo muzika rodė vis daugiau žavingos jėgos, kuri privertė mus visai užmiršti realų gyvenimą.

Iš po jo pirštų kilo čia galingos audros, čia švelnūs liūliavimai, čia begalinis ilgesys, čia vėl visas nusivylimo, drąskymosi ir skausmų pragaras. Pagaliau iškilo didžiulio laimėjimo ir dangiško džiaugsmo galingas himnas. Ir kai jis baigė, visi ilgai dar sėdėjome užkerėti, rodos, negalėdami nei žodžio tarti, nei pasijudinti. Ir tik Čiurlionies po ilges-

nės tylos mielas žodis „nu, nepykit“ pažadino mus iš nežinios, kas čia yra ir kur mes esame.

— Ką čia paskiausiai skambinai? — paklausė viena iš klausytojų.

— Dievaži, pats nežinau, — nuoširdžiai atsakė, šypsodamasis Čiurlionis.

Kalbėdamas apie Čiurlionį, kaipo muziką, prisimenu nuomonę vieno lenkų muzikos kritiko, kuris girdėjęs Čiurlionį. Savo įspūdžius paskui jis pasakojo pažįstamiems.

— Velniškai skambina. Girdėjau jį skambinant savo kompozicijas. Skambino, skambino, čia švelniau, čia smarkiau, pagaliau pagriebė fortepijoną abiem rankom, pakratė ir išmetė pro langą. Na, ką jūs pasakysite?

Į materialius reikalus Čiurlionis žiūrėjo gana savotiškai. Vieną kartą Gimbutaitė, patyrusi iš jo kalbos, kad jo kišenė visai tuščia ir kad jis neturi ne tik už ką pietų, bet ir pusryčių pavalgyti, pasiūlė ir paskolino jam 5 rublius. Antrą dieną jiems vėl teko susitikti. Čiurlionis su tikru pietizmu pasakojo jai apie vieną be galo malonios išvaizdos motiną, kurią jis matė su vaikeliu ant rankų einant gatve.

— Ji atrodė labai neturtinga ir tokia gera, jog kai aš jai daviau radęs kišenėje 3 rublius, tai ji pati nežinojo ką daranti, ir norėjo man ranką bučiuoti. Turėjau pabėgti. Neteko net su ja pasikalbėti.

— Na, o šiandien ar turi dar kiek pinigų? — paklausė, kiek nustebusi, jo geradėja.

— Ne, šiandien aš neturiu nė vieno skatiko, bet kad žinotum — man taip gera — taip gera...

Kitą kartą jis iš kelionės Putvinskaitei, tartum, linksmai rašė:

— Ratatam. Kaip laikotės ir ar nepykstat? Plackartė, kurią man užfundijot, padarė tai, kad bemaž ko nepramiegojau Varšuvos. Ratatam. Iki pasimatymo — nepykit.

Bendrai imant, visą savo studijų ir darbo laiką Čiurlionis gyveno labai skurdžiai, nuolat neprivalgydamas ir atsižadėdamas reikalingiausių dalykų, nekalbant jau apie bet kokius malonumus.

Tik dėl be galo sunkių materialių aplinkybių Čiurlionies kuo ne visi paveikslai yra piešti ant menkiausios medžiagos ir menkos vertės dažais; tai bene ir bus didžiausia priežastis, kodėl jie taip greit išbluko.

Tik vienas paskutiniųjų jo paveikslų „Rex“, jo žodžiais tariant, buvo piештas taip, kaip turėjo būti; taigi, matyt, ir savo formatu ir medžiaga atitiko autoriaus nusistatymą. Tas paveikslas šiuo atžvilgiu ir dabar, be abejo, geriausiai atrodo.

Gražūs P. Vileišio rūmų kambariai. Aukšti, šviesūs. Ant parketo pasieniais galybės paveikslų. Didžiuliai Stabrausko, mažyčiai Lesčinskio, Kalpoko aukso berželiai, marguliuoja krūvos raštuotų juostų, kaišytinių prijuosčių.

— Žiūrėkit, — kalbėjo sužavėtas Čiurlionis, — čia tikra žydinti lietuviška pieva. Jokios simetrijos — tik žvaigždėmis žydi, spinduliuoja. Užplūdimas. „Ui, ui, ui, broleliai mes jaunieji, užpuolė kryžiokai nelabieji", — užtraukė jis, lipdamas ant sienų kabinėti paveikslų. Dvi dienas taip laipiojom; dvi dienas dainavom choru visi, kurie ten tik buvome. O kai atėjo parodos atidarymo diena, Čiurlionis pasipuošė dideliu kaklaraiščiu, sumegstu plačios kokardos pavidalu ir atvedė visą savo šeimyną, kuri atvyko parodos atidarymo iškilmėms iš Druskininkų; taigi, ir tėvą, ir motiną, ir jaunesniuosius savo brolius bei seseris. Buvo linksma ir iškilminga. Čiurlionies paveikslai užėmė atskirą kambarį.

— Norėčiau žinoti, kas tokio dailininko galvoje darosi, — kalbėjo viena panelė savo draugei, žiūrinėdama Čiurlionies paveikslus. — Viskas čia keistai sukasi, požemiai su dangumi maišosi. Tur būt, ir pats autorius, Dievas žino, į ką panašus.

— Ponia, jis iš tikro yra baisus: panašus į slibiną, kuris mergeles ryja. Aš jį pažįstu, — prabilo čia pat stovėjęs nepažintas Čiurlionis.

— Nepykit, — pridūrė jis šypsodamasis ir nuėjo į kitą kambarį.

Viena jauna ponia ilgai atsidėjus žiūrėjo į Čiurlionies paveikslą „Ilgesys". Čiurlionis prie jos priėjo.

— Kažin kiek šitas paveikslas kaštuoja? — paklausė ji dailininką.

— Tūkstantį rublių, — atsakė ramiai Čiurlionis.

Ponia atsiduso.

— Ar jis tamstai tikrai patinka?

— Taip, labai patinka. Ir ta liesutė ranka ištiesta į tolimą miglotą žvaigždę, ir tos švelnios melsvos spalvos...

— Imk jį ponia, nemokamai, aš jį tamstai dovanoju, prašau priimti, padarysi man tamsta tikrą smagumą — ir nepyk... — tarė susijaudinęs Čiurlionis.

Ponia iš nustebimo ir netikėtos laimės žiurėjo į jį plačiomis akimis. Čiurlionis pranyko. Parodai pasibaigus, paveikslas buvo nusiųstas tai poniai į namus.

Apie vieną savo paveikslą „Pasaka" jis man kalbėjo:

— Išėjo du karaliai į mišką. Bet tu, broliuk, nemanyk, kad tai buvo du paprasti

karaliai, ir kad tai buvo paprastas miškas. Tai viskas pasakiška, didinga. Miškas toks, jog ant medžių šakų telpa didžiuliai miestai su rūmais, pagodomis, bokštais. Tai vis ant šakų. Tad, pamanyk, kokios tos šakos. Tai šakos, o koki medžiai, kurie turi tokias šakas! O koks visas tokių medžių miškas! Tokiame miške vaikščioja sau tie du karaliai. Bet kokie karaliai, gali suprasti. Jų liemenys prilygsta medžių stuobriams, arba dar storesni. Toks pat ir jų ūgis. Žinoma, tai milžinai. Jų pasakiški tautiniai rūbai, išdidžios karūnos... Miškas niaurus, tamsus. Jie vaikščioja ir ieško. Ieško, iš kur tame tamsiame miške lyg šviesa šviečia. Ir jie rado ant žemės, tarp galingų tamsių stuobrių, mažutį saulės šviesa spindintį daiktelį. Vienas karalių paėmė tą spindintį daiktelį į rieškučias, abudu žiūri ir stebisi. Kas čia galėtų būti? Neišmanėliai. Tie didieji karaliai niekad to nesupras. O tai juk paprastas, mums taip gerai visiems žinomas, lietuviškas kaimas. Jis spindi pasauliui savo savotiška lietuviška kultūra. Tik jie to nesupranta.

1910 metais, važiuodamas iš Druskininkų į Petrapilį, Čiurlionis sustojo Vilniuje. Ilgai vaikščiojome su juo Neries pakrantėmis ir kalbėjomės įvairiais lietuvių atgimusio meno reikalais. Buvo nervingas, karščiavosi. Projektavo Vilniuje puikiausius dailės rūmus, didžiulį teatrą, filharmoniją. Džiaugėsi, kad viskas puikiai sekasi ir turi sektis. Man, nusistačiusiam tuo metu rimtai apie šiuos dalykus kalbėti ir turinčiam kasdien prieš akis milžiniškus sunkumus, su kuriais tekdavo grumtis, jo kalba pirmą kartą atrodė taip keista ir ne laiku. Čiurlionis tais reikalais visada kalbėjo, tiesa, optimistiškai, bet visada išmintingai ir objektyviai numatydamas kliūtis ir būdus jas nugalėti. Atsisveikindamas aprimo, kaip visada tarė savo paprastą „nepyk“, ir nemalonus įspūdis buvo išlygintas.

— Klausyk. Visuose meno reikaluose ir Dailės Draugijos darbe nuo šios dienos aš tau duodu kart blanche. Valdyboje geriausiai pakeiskite mane kitu nariu. Aš važiuoju ir daugiau, tur būt, nebegrįšiu, — kalbėjo Čiurlionis, kai aš jį lydėjau iš Vilniaus išvykstantį. Bandžiau protestuoti, įtikinėti, bet jis keistai sujaudintas tik rankomis pamojo ir pranyko vagone.

Nebegrįžo.

Tiesa, grįžo — karste.

*

ATSIMINIMAI APIE ČIURLIONĮ

Juozas Tallat-Kelpša

irmą kartą su Mikalojum Konstantinu Čiurlioniu susitikau 1907 metų pavasarį. Ruošiau tuomet chorą Pirmosios Lietuvių Dailės Parodos atidarymo iškilmėms.

Kartą pas mane atėjo dail. Žmuidzinavičius, atnešė keletą Čiurlionies harmonizuotų liaudies dainų ir paklausė, ar mano vedamas choras negalėtų jų išmokti ir per parodos atidarymą padainuoti. Tatai buvo prieš pat parodos atidarymą. Mėgėjų choro negalima taip greit išmokyti, tai A. Žmuidzinavičiaus noro negalėjau patenkinti. Iš pasikalbėjimo su p. Žmuidzinavičium sužinojau, kad į Vilnių yra atvykęs menininkas Čiurlionis ir kad turėsiu progos su juo susitikti, susipažinti. Apie Čiurlionį, baigusį konservatoriją menininką, apie Herbačiauską, rašytoją modernistą, apie tai, kad pasauly yra tokie gabūs, žinomi lietuviai menininkai, teko ir anksčiau girdėti, bet nė vieno jų asmeniškai nebuvau pažinojęs.

Mano vedamo choro bandymai būdavo daromi „Vilniaus kanklių“ ir „Rūtos“ klubo patalpose. „Vilniaus kanklių“ pirmininkas tada buvo žinomas mūsų dramaturgas ir režisierius Žemkalnis-Landsbergis, o valdyboje, be kitų, — p. O. Pleirytė. Kartą vakare, prieš choro bandymą, klubo raštinėje pamačiau vidutinio ūgio, plataus, stambaus sudėjimo, bet išblyškusio, išdžiūvusio veido vyrą. Akys buvo įdubusios ir keistai blizgėjo, taip blizgėjo, kad negalėjau įžiūrėti jų spalvos. Bet kaip tiktai akys ir privertė mane spėti, kad šis nepažįstamasis žmogus ar tik nebus Čiurlionis. Pasirodo, neapsirikau. Raštinėje daugiau nieko nebuvo, tik mudu, ir M. K. Čiurlionis, kreipdamasis į mane žodžiu „kolega“, pats prisistatė. Man buvo labai malonu susipažinti su juo, baigusiu Varšuvos konservatoriją, kai aš tuo tarpu buvau tiktai aštuoniolikos metų Vilniaus muzikos mokyklos mokinys. Kadangi susipažinti su Čiurlioniu labai norėjau, tai dabar mano šis noras išsipildė. Bet gyvenime dažnai taip būna — pasiekę ką nors vieną, tuo-

jau, lyg dėl skirto likimo pusiausvyros išlaikymo, netenkame kito. Taip atsitiko su manim šį kartą. Savo džiaugsmą dėl šios naujos pažinties turėjau skaudžiai apmokėti.

Prasidėjus bandymui, aplink fortepijoną sėdėjo choristai, o užpakaly manęs, dirigento, Čiurlionis ir O. Pleirytė. Staiga išgirstu, kad O. Pleirytė pradeda pašnibždomis kritikuoti mano darbą. Aš ir raustu, ir bąlu, nežinau, ką daryti. Susidarė labai nemaloni padėtis: darbo metu, kada reikia susikaupti, susitelkti, girdi, kaip kitas neįvertina tavo pastangų, ir tai daro akivaizdoj Čiurlionies, su kuriuo ką tik susipažinau. Vietoje to, kad visu atidumu dirbčiau savo darbą, galvojau: „Kokią jis dabar apie mane gali susidaryti nuomonę..." Jaunas būdamas, nežinojau, kaip pasielgti. Norėjau viską mesti, nutraukti bandymą, išeiti. Bet susivaldžiau ir tęsiau bandymą iki pertraukos. Pertraukos metu maniau pagalvoti, ką toliau daryti. Per pertrauką, vėl tame pačiame raštinės kambarėlyje, kuriame susipažinau su Čiurlioniu, jis priėjo prie manęs su šiais žodžiais:

— Kolega, ar neleistum man kiek padirbėti su choru? Aš manau, kad galėčiau būti naudingas.

— Kodėl ne? Prašom, su mielu noru, — atsakiau labai nuoširdžiai, nes tai buvo man išeitis iš nemalonios padėties.

Jis pradėjo darbuotis su choru. Mes tada, be kitų dainų, keturiais balsais mokėmės himną „Lietuva, tėvynė mūsų". Čiurlionis, mokydamas chorą, reikalavo iš jo pianissimo ir ilgo kvėpavimo, visiškai neatsižvelgdamas, ar tai padaryti, ypač mėgėjų chorui, sunku, ar ne. Man iš turimos medžiagos atrodė, kad didelį pianissimo būtų sunku įvykdyti, todėl nenorėjau choro kankinti ir iš jo to reikalauti. Tačiau Čiurlionis pareikalavo, ir choras tą jo reikalavimą, mano manymu neįvykdomą, išpildė: davė tokį pianissimo, kokiu dar niekados nebuvo dainavęs. Be to, toji vieta, kur dainuojama: „...mūs žingsnius telydi. Tegul meilė Lietuvos...", kur jungiasi du kupletai, paprastai buvo dainuojama atsikvėpiant per tų kupletų vidurį, po pirmojo sakinio (...mūs žingsnius telydi...), nes viską išdainuoti vienu atsikvėpimu, nors būtų muzikiniu atžvilgiu gražu, fiziškai beveik neįmanoma. Čiurlionis pareikalavo negalimo dalyko: abi šias eilutes sudainuoti vienu atsikvėpimu. Choras kankinosi, nė vienas negalėjo visko sudainuoti taip, kaip jis reikalavo. Tada choristai pradėjo gudrauti. Kiekvienas ėmė kvapą kur kas gali, bet nepastebimai, ne kartu, ir galų gale Čiurlionis pasiekė tą efektą, kurio norėjo. Susidarė įspūdis, lyg abi eilutės dainuojamos vienu atsikvėpimu. Tada man pasirodė, kad juo daugiau iš choro reikalauji, juo tokį vedėją choristai daugiau gerbia ir, kad griežtai reikalaujant, visko galima pasiekti.

Atėjo Lietuvių Dailės Parodos atidarymo diena. Iš provincijos suvažiavo daugybė žmonių. Atvyko ir Vilniaus generalgubernatorius. Aš galvojau, kas per parodos atidarymą ves chorą, ir ieškojau Čiurlionies. Jo žmonių daugybėje nesuradau. Po trumpos įžanginės kalbos, mano vedamas choras sudainavo himną ir dar porą kitų dainų. („Lietuva tėvynė mūsų" buvo draudžiama vadinti himnu, dėl to mes jį vadindavome tautine giesme).

Tą pat dieną vakare įvyko spektaklis su koncertine dalimi, kurią atliko tiktai choras. Spektaklio metu susitikau Čiurlionį ir pasiūliau jam vesti chorą. Jis atsisakė. Prieš pat koncertinę dalį aš ir choro dalyviai dar kartą ieškojome Čiurlionies, kad jam pavestume chorą diriguoti. Bet jo neradome, — jis pasislėpė ar visai išėjo iš salės. Čiurlionies pasislėpimą supratau taip: jis nenorėjo užgauti manęs, nes aš buvau chorą išauginęs, su juo visą vargą išvargęs, todėl į mano mandagų gestą, kuriuo jam, kaip svečiui, pasiūliau diriguoti, sumanė tokiu būdu susidariusią situaciją išspręsti.

Lietuvoje šioj parodoj Čiurlionies kūriniai pasirodė pirmą kartą. Daugiausia kalbų sukėlė „Rex". Man labiausiai patiko jo „Zodiako ženklai". Parodoje su Čiurlioniu mačiausi keletą kartų. Klausė, kaip patinka jo paveikslai. Atsakiau, kad nieko nesuprantu. Tada jis man pastebėjo, kad kaimiečiai supranta. Vienas kaimietis jam pasakojęs apie vieną jo paveikslą gražią pasaką, kurios jis dar nebuvo girdėjęs. Buvo kalbama apie paveikslą „Prietelybė".

Tai visi su Čiurlioniu susiję mano atsiminimai iš 1907 metų. Tų metų rudenį aš išvažiavau mokytis į Petrapilio konservatoriją. Čiurlionis vėl grįžo į Vilnių 1908 m. Čia apsigyvenęs, ėmė vadovauti chorui ir dalyvauti koncertuose, skambindamas savo veikalus ir klasikus — Beethoveną, Bachą. Chorą vesti jam, kaip man draugai rašydavo, nelabai sekėsi: chorui jis duodavo per daug sunkius dalykus, per daug iš mėgėjų choro reikalaudavo, ir dėl to choro sąstatas nuolatos keitėsi.

1908 m. pavasarį, grįždamas po egzaminų pas tėvus, sustojau Vilniuje. Pasitaikė sekmadienis. Dienos metu inteligentų klube (rusų) buvo S. Kymantaitės paskaita ir dainavo Čiurlionies diriguojamas choras. Choras man labai patiko. Tuojau po koncerto, čia pat susitikau su Čiurlioniu ir parodžiau jam savo konservatorijos egzaminų darbelius. Čiurlionis juos pagyrė ir davė patarimų vasaros darbams.

Jo kviečiamas, kitą dieną nuėjau jo aplankyti. Jisai gyveno vienas kambary — Užupy. Kambarys buvo žemas, bet erdvus. Jame stovėjo siaura geležinė lova, prie jos nedidelis stalelis su kėdute. Prie kitos sienos buvo pastatytas nuosavas Lippenbergo

firmos pianinas. Apie savo pianiną Čiurlionis mėgdavo sakyti, kad jis yra labai geras, nes stiprios konstrukcijos ir pigus — tekaštuojąs 350 rublių. Viršuj pianino ant sienos buvo prikalta pušies šakutė. Prie lovos — kita. Dar pora kėdučių ir lagaminas, kuriame buvo visas jo turtas — rankraščiai; ant pianino žiupsnelis gaidų, ant lango foto aparatas. Tai ir visas jo kambario apstatymas.

Čiurlionis man paskambino savo veikalus, bet man jie buvo neįprasti. Iš pradžių, besimokydamas konservatorijoje, susidurdavau su veikalais aiškaus periodingumo, su klasikais. Čiurlionies naujoji muzika, dėl savo ritminių bei harmoninių savybių, man buvo visai nauja ir todėl nesuprantama. Po to jis man rodė liaudies dainas, atskleisdamas jų grožį ir atvaizduodamas, kaip jose atspindi gamtos garsai, pav., vėjo pūtimas, žirgo žvengimas ir kitkas.

Tada Čiurlionis Vilniuje gyveno versdamasis fortepijono pamokomis, be to, šiek tiek gaudavo už dalyvavimą koncertuose ir choro vedimą. Tačiau gyveno labai vargingai, nes gabesniuosius nemokamai mokydavo, o kai kuriems net pats nupirkdavo gaidų.

1908 metų rudenį Čiurlionis atvyko į Petrapilį, ir dabar man tekdavo dažnai su juo susitikti. Matydavomės beveik kasdieną: Čiurlionis ateidavo skambinti mano pianinu. Tekdavo ir abiem kartu viešai pasirodyti. Tuo metu Petrapily buvo įsisteigęs Lietuvių Klubas. Jame kartą savaitėje būdavo rengiami lietuviški vakarai. Mūsų muzikų buvo mažai, todėl sudaryti kas savaitę programą būdavo sunku. Programai užpildyti ir skambindavome dviese. Pradėjome Haydno simfonijas, o vėliau priėjome prie Beethoveno. Skambinome kokią porą mėnesių. Be to, Čiurlionis skambindavo dar ir savo kūrinius.

Jis atsinešdavo kai kada į klubą savo eskizų albumus. Žmonės žiūrėdavo, bet dažnai škicų turinio nesuprasdavo ir klausdavo, ką jie reiškia. O Čiurlionis tokio klausimo negalėdavo pakęsti. „Piešinys pats turi kalbėti, žodžiais to neišreikši", kartą jis man pasakė. Atsimenu vieną tokį charakteringesnį atsitikimą. Kartą Čiurlionies albumėlyje buvo toks piešinys: žmogus laiko suėmęs rankomis galvą. Rankos juodos, galva spinduliuoja. Prie Čiurlionies priėjo vienas studentas, V. D., ir klausia, kas tuo piešiniu pavaizduota. „Automobilis" — atsakė Čiurlionis susinervinęs. Paskum aš pasiteiravau, kas čia iš tikrųjų yra. „Tai kaip ir žmogaus mintys" — atsakė Čiurlionis.

Rodydavau savo konservatorijos darbus. Vakarais mes skambindavome, ruošdavomės koncertams, gerdavome arbatą ir plepėdavome apie įvairius dalykus.

Tuo metu Čiurlionis dažnai lankydavosi pas Dobužinskius. Eidamas pas Dobužins-

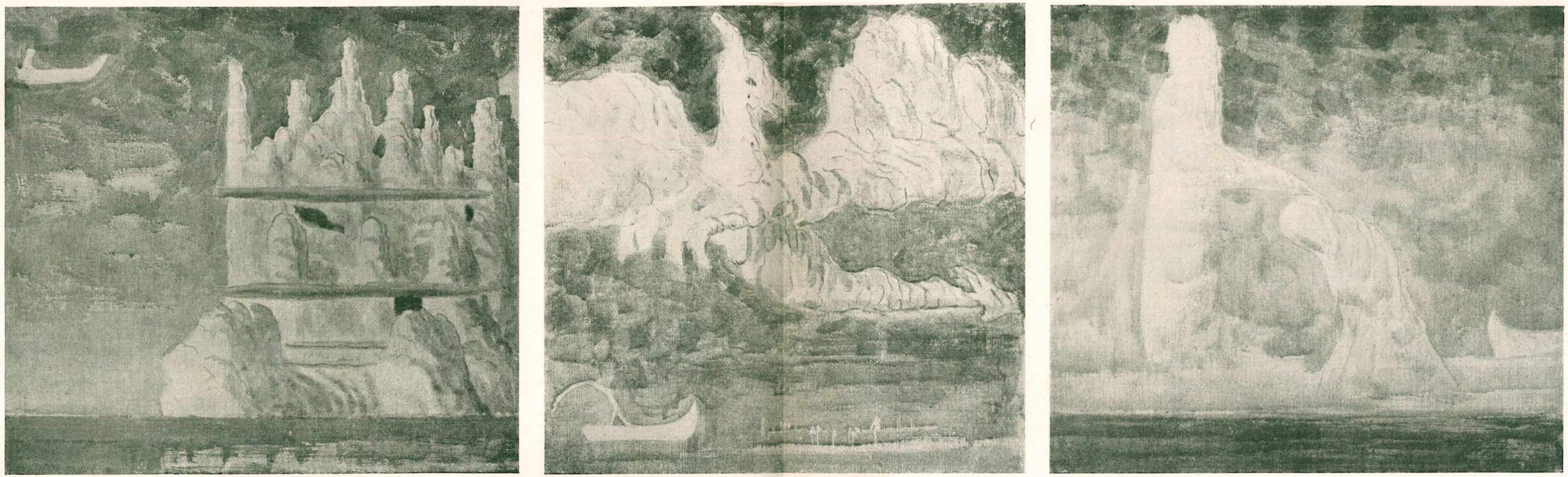

104. Karalaičio kelionė. — Le Voyage du Prince. (triptikas — triptyque). (tempera — détrempe, 1907)

kius, pirma užsukdavo pas mane, užsidėdavo naują kaklaraištį, apikaklę. Kartą nusinešė pas Dobužinskius paveikslą, vaizduojantį Nojaus laivą ant kalno, aplink kurį šviečia vaivorykštė. Grįžęs atgal, buvo trupučiuką susinervinęs. Pasirodo, svečiuose užėjo kalba, kaip šį paveikslą pavadinti. Ponia D. jam pasiūlė pavadinti „Preliudas Si B-mol major", o tatai Čiurlionį labai suerzino. Tas paveikslas vėliau buvo išstatytas parodoje ir pavadintas „Nojaus arka".

1908 m. rusų parodoje buvo išstatyti jo paveikslai. Čiurlionis pasakojo, kad pas jį buvo atėjęs žinomas rusų kritikas Sergiejus Makovskis, kuriam jis išdėstė visus savo paveikslus ant grindų; Makovskis išsirinko parodai tinkamus. Čiurlionis S. Makovskį laikė labai išlavinto, gero skonio kritiku.

Nors parodoje savo kūrinius buvo išstatę daug kitų dailininkų, vis dėlto į Čiurlionies paveikslus buvo atkreiptas dėmesys. Dėl jų savotiškumo tiek publika, tiek kritkai tuojau juos pastebėjo. Daugelį nustebino Čiurlionies duoti paveikslams muzikiniai pavadinimai — „jungimas į vieną tų dviejų meno šakų". Dėl to dalyko jis susilaukė kritikos piktų priekaištų. Čiurlionį tie priekaištai, žinoma, užgavo, tačiau nors tuo raminosi, kad vis dėlto „Geriau tegu rašo, negu visai nutyli", sakė jis man.

Besikalbant su Čiurlioniu įvairiausiomis temomis, jis pasakodavo apie savo muzikos studijas. Pradžią gavo Oginskio orkestre Plungėje, o prieš tai — iš savo tėvo vargonininko. Plungėje jis taip pat pradėjo tapyti. Buvo atvažiavęs kaž koks žymus dailininkas (pavardės neatsimenu) puošti bažnyčios. Čiurlionis, pasinaudodamas dailininko dažais ir drobe, sykį nupiešė didelę žmogaus galvą, didesnę už natūralią. Dailininkas, pamatęs jo darbą, Čiurlionį pagyrė.

Neturtingi tėvai negalėjo sušelpti pinigais mokslą einančio jauno menininko, todėl jis iš namų į Varšuvą nusiveždavo daug kruopų ir lašinių ir taip maitinosi. Retkarčiais, kaip skanumyną, nusipirkdavo dešrelių ir žinojo, kur visoje Varšuvoje yra geriausios dešrelės.

Varšuvos konservatorijoj instrumentaciją dėstė prof. Noskovskis. Kartą, išaiškinęs įvairius atskirus instrumentus, jis mokiniams sako: — „na, o dabar prašome instrumentuoti". Mokiniai klausia, kaip reikia instrumentuoti? Profesorius į tą klausimą atsako kitu klausimu: — „O kaip gi daromas riestainis? Reikia paimti skylę ir ją apdėti tešla. Taip reikia ir instrumentuoti". Tada vienas iš klausytojų atnešė jam parašęs vyriausią melodiją smuikui solo, bet oktava žemiau griežia su smuiku trombonas. Žinoma, tai buvo neinstrumentacija, bet tyčia iškrėstas šposas.

Baigęs Varšuvos konservatoriją ir gavęs iš kunigaikščio Oginskio lėšų tolimesnėms studijoms, prieš vykdamas į Leipcigą, užsuko pas savo kompozicijos profesorių atsisveikinti. Šis jam sako: „Be reikalo tamsta važiuoji, ten nieko naujo nesužinosi". O Čiurlionis dėl tokios profesoriaus nuomonės man pastebėjo: „Aš Leipcige dirbau ištisus metus, ir viskas man buvo nauja".

Leipcigo konservatorijoje M. K. Čiurlionis mokėsi pas prof. Jadassohną. Daugiausia dirbo kontrapunkto srity. Taip pat atsidėjęs lankydavo „Gewandhauso" orkestrą bandymus, kuriuos vedė garsusis dirigentas Niekisch. Čiurlionis šiaip pasakodavo apie tų bandymų šventišką nuotaiką: „9 val. ryto, salėje tamsu, tyluma, girdėti vien garsai — kaip tikroje muzikos šventykloje". Jadassohnui susirgus, klausytojai pamokų eidavo į jo butą. Kartą susirinkusiems mokiniams tarnas pranešė: „šiandien pamokos nebus". Į mokinių klausimą — kodėl, jis atsakė: „Todėl, kad profesorius mirė".

Leipcige Čiurlionis draugavo su vienu švedu. Susidraugavo dėl to, kad abudu nemokėjo vokiškai. Tai ir suvedė juodu į artimesnę pažintį. Švedas kitaip nekalbėdavo, kaip tik švediškai. Čiurlionis taip pat tik savo kalba. Tad kaip juodu susikalbėdavo? Darydavo taip: abu turėjo po didelį vokišką žodyną, jei kuris norėdavo ką pasakyti, kad suprastų antrasis, tai sakydavo „Warten Sie" ir ieškodavo reikalingų žodžių, iš jų sudarydavo sakinį ir taip „šnekėdavosi".

Čiurlionies mėgstamiausi kompozitoriai buvo Bachas, Beethovenas, Wagneris ir R. Strausas. Jis sakydavo, kad tie vardai muzikos istorijoje yra amžini — jie, kaip kolonos, remia visą muzikos pastatą, kiti autoriai stovi tik aplinkui juos. Haydną jis charakterizavo kaip mandagų senuką, kuris nori patikti ponams... „ir iš jo rudo surdoto užpakalinės kišenės kyšojo didelė raudona nosinė su žaliomis dėmėmis, likusiomis nuo uostomojo tabako..." Mendelsonas jam atrodė per daug sentimentalus ir saldus net iki koktumo. „Šopeno veikalai", sakydavo, „gali greit nusibosti, tuo tarpu anų — Beethoveno, Bacho, Wagnerio, Strausso — niekados nenusibos. Iš jų didžiausias yra Beethovenas". Beethoveno kūryboje rasdavo esant ir chopiniškų, ir mozartiškų, ir mendelsohniškų, ir haydniškų, buvusiųjų ir būsimųjų kompozitorių bruožų, bet, žinoma, esminiai, charakteringieji, bruožai likdavo beethoveniški. Čiurlionis įrodinėjo, kad Beethoveno vienos sonatos (31-sios sonatos trečioji dalis, Opus 110) muzikos charakteris visai chopiniškas.

Vokiečių muzikus Čiurlionis visą gyvenimą labai brangino. „Varšuvoje, sakydavo, nėra gerų menininkų, jeigu nelaikyti tų, kurie atvažiuoja iš užsienių. Užtat publi-

ka labai išlavinta ir apie muziką nusimano. Visai kas kita Rusijoje: Petrapily publika iš viso apie muziką mažai ką žino, bet rusų menininkai nepaprastai gabūs ir talentingi".

Apie moteris Čiurlionis buvo nekokios nuomonės, ypač apie jų intelektą. Moteris, jo nuomone, greičiau iš paviršiaus viską pagauna, greičiau orientuojasi ir apsipranta su naujomis gyvenimo sąlygomis, bet sunkiai lavinasi: „kokia buvo, tokia ir palieka, tik iš oro apsišlifuoja".

Čiurlioniui daug vargo sudarydavo paveikslų pavadinimai — ilgai rinkdavosi, kokį duoti kuriam vardą. O žiūrovai buvo pratę, kad kiekvienas paveikslas būtų kuriuo nors vardu pavadintas. Todėl pažįstami, ypač moterys, jam įvairiai patardavo. Iš to Čiurlionis spręsdavo apie jų intelektą. „O vyrai, priešingai, jis sakydavo, sunkiai pripranta prie naujos aplinkos, bet dvasiškai kiekvienas gali lavintis, kilti, tobulėti".

Vis dėlto, pasirodo, ir jo mylėta. Kartą, 1908 m., Čiurlionis per savo vesto choro repeticiją sužinojo, kad Varšuvoje ištekėjo jam artima panelė. Čiurlionis, išgirdęs tą vardą, tik pasviro, visas išbalo, nutraukė bandymą ir susijaudinęs išėjo namo. Aš turiu vieną Čiurlionies knygą — Nietschės „Taip kalbėjo Zaratustra" vertimą lenkų kalba. Joje yra toks įrašas: „Vieną kart pažvelgiau į dvi lygias gelmes — vienai iš jų aukoju kitą. Bronislava. Varšuva, 1906. V. 20". Bet kas toji „Bronislava" ir kiek ji turėjo Čiurlioniui įtakos, iš jo paties neteko sužinoti.

1909 m. rudenį Čiurlionis atvažiavo į Petrapilį vienas, be žmonos. „Taip, sako, bus pigiau". Pasipasakojo, kad per vasarą labai daug dirbo — per parą po 24, o kai kada net po 25 valandas. Tai buvo paskutinieji jo intensyvaus darbo metai.

Vėl dažnai susitikdavome. Eidavome drauge į koncertus, teatrus, repeticijas. Drauge praleidome ne vieną neužmirštamą valandą ir nemiegotą naktį. Čiurlionis dažnai sakydavo, kad turi sumanęs tiek daug naujų paveikslų, jog bijo, kad nesuspės jų visų nutapyti. Matyti juto artėjančią mirtį. Kartais jo elgsenoje tekdavo pastebėti keistų reiškinių. Sakysime, einame gatve. Prie šaligatvio stovi stulpas. Čiurlionis nepraeina pro jį, bet kažkokiu keistu būdu apeina aplink, apie save apsisuka, paskum vėl, lyg nieko ypatingo neįvykę, eina toliau. Aš dėdavausi, kad to nepastebiu, bet kartą jį paklausiau, kodėl taip daro — ką tai reiškia? Atsakė, kad tokiu būdu galima padaryti labai gražių grafiškų figūrų.

Iš teatro pareidavome pas mane, jis sėsdavo skambinti, o aš kaisdavau virdulį. Paskum abu gerdavome arbatą, ir aš skambindavau, o jis snausdavo, atmetęs kojas mano lovoje. Pasnaudę ir prisiskambinę, eidavome pasivaikščioti. Prieš rytą užsukdavome į

arbatinę, kurioje paprastai rinkdavosi tik vežikai. Ji būdavo atidaroma 3 val. ryto. Čia papusryčiaudavome kiaušinienės su arbatine dešra ir, visai išaušus, išsiskirdavome. Toks gyvenimas atsiliepė į mano nervus, o dar labiau į Čiurlionies, matyti, jau kiek sužalotus ligos.

Aš buvau jo absoliučioje įtakoje ir niekad jam nesipriešindavau. Bendrauti su Čiurlioniu buvo ne tik malonu, bet ir labai įdomu. Jis keliais žodžiais, trumpu sakiniu, atskleisdavo man savo gilaus galvojimo rezultatus.

Kartą Čiurlionis man labai pigiai pardavė vieną savo paveikslą. Jį man pasiūlė už vieną kapeiką. „Tai nebrangu", sako, ir aš nusipirkau — „Auką" (dabar jis yra Čiurlionies Galerijoje). Čiurlionis už tą pačią sumą siūlė ir daugiau, bet aš nesutikau jų daugiau tokia kaina „pirkti".

Prieš Kalėdas Čiurlionis paprašė paskolinti pinigų. „Atvažiuos žmona, — sako, — o aš neturiu nė kapeikos". Tada jų neturėjau nė aš, todėl pasiskolinau iš p. Zubrickio (vėliau buv. Lietuvos Valstybės Kontrolieriaus) penkis rublius; tris iš jų daviau Čiurlioniui, du pasilikau sau, ir taip mes išsiskyrėme ilgesniam laikui. Vėl susitikau 1909 m. gruodžio 23 d. Rytojaus dieną, grįžus po pietų namo, radau belaukiančią p. Čiurlionienę. Prašė užeiti pas juos ir nepalikti jos vienos su Čiurlioniu, nes jis jai pasirodęs labai keistas. Nuėjau. Čiurlionis buvo kažko nuliūdęs, nekalbus. Vis stovi prie lango ir pro jį žiūrėdamas kažką niūniuoja. Ponia Čiurlionienė atvežė jam mundštuką „nerūkyk". Čiurlionis bando ant jo užmauti papirosą. Papirosas nelenda. Tada jis nudrožia mundštuką su valgomuoju peiliu ir rūko papirosą per mundštuką, skirtą, kad atprastų nuo rūkymo. Paskui ėmė p. Čiurlionienės bliuzelėje, lyg piešdamas, vedžioti įvairius skrituliukus. Pasirodė aiškūs ligos ženklai.

Netrukus po to Čiurlionis, ligos veikiamas, ėmė vaikščioti po krautuves, pirkinėti brangius baldus, savo žmonai gražiausias sukneles ir viską liepdavęs pristatyti į mebliuotą kambarį; sakėsi norįs tinkamose sąlygose nupiešti žmonos portretą. Tie užsakymai, žinoma, likdavo neišpildyti: p. Čiurlionienė, išeidama, duodavo suprasti, kad tai nesveiko žmogaus darbas. Tuo metu (tai buvo vieni iš paskutiniųjų jo darbų) pradėjo tapyti tokį paveikslą: laivas, kurį valdo angelai. Spalvos tamsios ir raudonos. Ypač ryškiai išsiskyrė raudona spalva su geltonomis saulėmis, kuri atrodė lyg skaudulys. Prie jų pradėjo dėti trikampius, o iš dešinės kertės viršuj leisti lyg spinduliu linijas iš įvairių spalvų taškų. Taip pat pradėjo piešti mano portretą. Bet tai buvo veikiau išdykavimas, negu rimta tapyba. Kur dabar tie paveikslai, nežinau. (Paveikslas „Laivai"

dabar yra Čiurlionies Galerijoje. Red.) Tačiau ta kūrėjo tragedija ėjo į galą — netrukus prasidėjo tikros sutemos.

Sakoma, kad gražiausios menininko dienos yra tada, kada jis gali pajusti visą žmogiškąją esmę ir kurti. Čiurlionis nusiskųsdavo, kad jam sunkiai vykdavo rašyti, ir jis sakydavo: „Rašyti tiek pat skausminga, kaip gimdyti". Bekurdamas — betapydamas, bekomponuodamas, telkdamas galvoje savo būsimųjų veikalų koncepcijas — kartais prasėdėdavo ištisas valandas ar net naktis, negalėdamas įkūnyti savo meniškosios idėjos; dėl to tai, ką sukūrė, ką savo nemirtinga kūrėjo dvasia įspaudė į mirtingus atvaizdus, liko amžinai būsimosioms kartoms.

Sykį man Čiurlionis pasakė: „Dabar aš žinau, kad aš teisingai darau" (piešiu, komponuoju). Iš to posakio galima manyti, kad jis kurį laiką abejojo dėl savo pažiūrų į meno išreiškimą kūriniuose.

Čiurlionis — didelis ir nuoširdus menininkas, visa galva prasikišęs už eilę savo amžininkų. Jo dainų negalėjo tų laikų mėgėjų choras sudainuoti. Jo muzikos veikalų publika, išskyrus mažą išimtį, nesuprasdavo. Savo didesniųjų muzikos veikalų jis negirdėjo, nes mes negalėjome jų išpildyti. Simfoninė poema „Miškas" sukurta keletą metų prieš Pirmosios Lietuvių Dailės Parodos atidarymą, bet pirmą sykį ji buvo atlikta Petrapilyje tik Čiurlioniui mirus. Jo paveikslai buvo taip pat nesuprantami. Man pačiam teko matyti Vilniuje, „Rūtos" klube, vieną paveikslą, pakabintą atvirkščiai. Turėjau ginčytis, kol įrodžiau, kaip tas paveikslas turi būti pakabintas. Skaudu pamanius, kad, jeigu Čiurlionies talentas nebūtų buvęs Rusijoje pastebėtas, kažin, ar mes patys, lietuviai, būtume greitai jį įvertinę.

Kiek jis paprastas ir kuklus gyvenime, tiek „nesuprantamas", mįslingas kūryboje. Tačiau jo kūryboje, giliau pažvelgus, kas eiliniam piliečiui ir gali pasirodyti „keista", iš tikro nieko keisto nėra.

Čiurlionis jungė tapybą ir muziką, nes nė vienas menininkas nėra vien tapytojas, muzikas ar poetas, bet viskas drauge, tik vieną techniką daugiau valdydamas, ir reiškia savo idėjas šioje srityje. Tiesa, Čiurlionis kurdavo kiek kitaip, negu kiti menininkai. Jis dar neaiškią, neryškią, bet reikalaujančią išreikšti nuotaiką, lyg prieblandoje nematomas spalvas, lyg upelio čiurlenime nesančią, bet girdimą muziką, stengdavosi iššaukti savo vaizduotėje ir paversti tikrove. Štai jo nuotaika, jo turimoji idėja realizuojasi: sávo vidiniu regėjimu jis mato tikrus spalvų kontūrus ir linijų bruožus, savo vidine klausa girdi garsus, ritmą, harmoniją. Gimė reali meno idėja. Vidine klausa girdi-

mi garsai virsta tokiais ryškiais, jog juos reikia užrašyti; vidiniu regėjimu, užmerktomis akimis taip aiškiai matomos linijos ir spalvos, jog jas rekia tuojau piešti, tapyti. Tik šiuo būdu kurdamas jis surado savotiškas naujas formas, kuriomis mes dabar stebimės. Vienodai gerai pažindamas ir muzikos ir tapybos techniką, jis paveiksluose piešė sonatas, preliudijas, fugas, ir antraip — muzikos paveikslams davė lyg peizažų vardus, genialiu būdu pakeisdamas laiką erdve. Muzikinių įvykių, kurie plėtojasi laike, eigą jis pakeitė vientisoje erdvės linijoje piešinių eile. Genialus perspektyvos išsprendimas leidžia jam beribėje laiką vaizdžiai sujungti su erdve, nes, iš tikro, ar laikas nėra atstumas, skiriąs įvykius jų eigoje ir jungiąs juos į įvairius vienetus?

Tačiau Čiurlionies veikalų nė, pagaliau, paties jo kūrybos kelio žodžiais apsakyti negalima: visas jo meninis palikimas vaizdžiau už bet kokius žodžius byloja, kokio tai didžio būta kūrėjo.

MANO ATSIMINIMAI APIE ČIURLIONĮ

M. Dobužinskis

rieš atsikeliant Čiurlioniui į Petrapilį, 1908 m. rudenį gavau žinių iš Vilniaus, kad tenai atsirado dailininkas, spalvomis vaizduojąs muzikos temas. „Keistuolio", „dekadento" ir dar griežtesni epitetai, kuriuos aš girdėjau iš mačiusių jo paveikslus ir diletantiškai apie juos sprendusių, vertė mane tiktai susidomėti tuo, matyt, nepaprastu menininku, juo labiau, kad jis, kaip buvo kalbama, yra ir kompozitorius. Mane patį domino ir tas, kad jis lietuvis ir, kaip buvo kalbama, vaizduoja kaž kokią fantastišką Lietuvą. Nors aš gyvenau Petrapily, bet kiekvienais metais būdavau Vilniuje ir žinojau apie prasidėjusį lietuvių tautinį sąjūdį, bet Lietuvos „veidas" tuomet atrodė pridengtas miglomis, poetingas ir mįslingas, ir Čiurlionies atsiradime norėjau matyti kaž kokią pranašystę. Ir kai iš A. Žmuidzinavičiaus laiško sužinojau, kad Čiurlionis rengiasi atvykti į Petrapilį, aš ir tie, kurie jau buvo girdėję apie Čiurlionį, susidomėję laukėme, kad galėtume su juo susipažinti. A. Žmuidzinavičius įspėjo, kad Čiurlionis labai kuklus, nedrąsus. Ir iš tikrųjų, atvažiavęs į Petrapilį, jis nedrįso užeiti nei pas mane, nei pas K. Somovą, kuriam A. Žmuidzinavičius irgi rašė, o kažin kodėl pirma pasiuntė pas mus savo brolį, dar kuklesnį už save patį. Kai pagaliau Čiurlionis atėjo pas mane, gana greit padrąsėjo, ėmė pas mane dažniau lankytis, ir aš turėjau progos arčiau jį pažinti.

Įsikūrė Čiurlionis Vozniesienskio prospekte, prieš Aleksandro turgavietę, tarp Fontankos ir Sodų gatvės, didelio namo kieme. Jo kambarys, siauras ir apytamsis, buvo kaž kokių neturtingų žydų bute, kur cypė vaikai, kvepėjo virtuvė. Čia aš pirmą kartą pamačiau jo fantastiką. Šiame neturtingame tamsiame kambaryje, sagutėmis pritvirtinęs popierių prie sienos, jis tuomet baigė savo poetiškiausią „Jūros sonatą".

Apie matytus Čiurlionies kūrinius aš papasakojau savo draugams, kurie labai jais susidomėjo, ir gana greit pasikviečiau Al. Benuą, Somovą, Lansarę, Bakstą ir Sergiejų

Makovskį (žurnalo „Apollon“ redaktorių), kuriems parodžiau viską, ką Čiurlionis su savim atsivežė. Čiurlionis į mūsų subuvimą neatėjo, nes jį tatai būtų varžę, ir aš su juo iš anksto susitariau, kad jo paveikslus geriausiai parodyti be jo. Makovskis tuomet buvo pasiryžęs surengti didelę meno parodą. Čiurlionies kūriniai visiems padarė tokį didelį įspūdį, jog čia pat vieningai buvo nutarta kviesti jį dalyvauti parodoje „Salon“. Čiurlionies kūriniai pirmiausia visus nustebino savo originalumu ir nepaprastumu — jis į nieką nebuvo panašus — ir jo meno šaltinis atrodė gilus ir paslaptingas. Į galvą ateidavo palyginimas (ir tai ne visiškas) su William Blacku ir Odilonu Redonu, dailininkais, kuriuos Čiurlionis galėjo žinoti, bet ar jis žinojo juos ir ar jie darė jam įtakos, tai klausimas, kurį dar reikia išaiškinti.

Kad Čiurlionies menas kupinas lietuvių tautinių motyvų, tatai buvo aišku, bet jo mistika, visa tai, kas slepiasi už jo muzikinių „programų“, jo sugebėjimas pažvelgti į pasaulio beribes, amžių gelmes — darė iš jo menininką labai platų ir gilų: jis nužengė toliau už siaurą — tautinę ribą.

Kas mus tikrai džiugino Čiurlionies kūryboje ir, būtent, džiugino kaip koks retas radinys, tai jo nuoširdumas, tikroji mistika ir jo meno gilus dvasinis turinys. Jeigu Čiurlionis kai kuriuose savo kūriniuose visiškai ne „meisteris“, kartais nedrąsus ir techniškai lyg ir bejėgis, tai tas mūsų akyse nebuvo jo darbų neigiamoji savybė. Priešingai, jo pastelės ir temperos, padarytos lengva ir muziko ranka, o kartais lyg vaikiškai naiviai, be kokio nors „recepto“ ir be jokio manieriškumo, kartais „nežinia kaip“, lyg pats savaime gimęs, savo grakštumu ir trapumu, kolorito gamomis ir kompozicija rodėsi mums kaž kokiomis brangenybėmis. Jų muzikiški pavadinimai mums atrodė veikiau kurjozu, ta jo meno puse, kuri jo vertinime nesudaro vyriausio elemento.

Čiurlionis su savim atsivežė, palyginti, mažai savo pirmųjų kompozicijų (pastelėmis); man atrodo, kad jis jau meniškai subrendęs nelabai jas mėgo, ir mums visiems, atsimenu, jų drąsiai pabrėžtas simbolizmas tuomet pasirodė per daug literatūrinis.

Gali atrodyti keista, kad Čiurlionies menas, toks ultra asmeniškas ir stovįs visiškai skyrium, taip greit ir karštai mūsų buvo pripažintas. Tatai įvyko dėl to, kad jis buvo individualus ir sudvasintas. „Mir Iskusstva“ (Meno Pasaulio) dvasia kaip tiktai ieškojo asmeniško ir nuoširdaus, jokiu būdu ne išorinio formalizmo, ir todėl Čiurlionis iš karto pasirodė artimas ir savas.

Čiurlionies meną su mūsų menu suartino ir tai, kad jo menas buvo gana grafiškas. Kaip žinome, grafika jį buvo ypatingai patraukusi prie savęs.

Suprantama, kad mano draugai, matę pirmą kartą jo paveikslus, panoro susipažinti su juo pačiu. Nors Čiurlionis ir nemėgo viešumos, tačiau man pasisekė prikalbinti jį nueiti pas. Al. Benuą. Pas Benuą, tam tikromis dienomis, be artimų bičiulių būrelio, taip pat susirinkdavo visi pažangieji Petrapilio menininkai. Tokiame sambūry Čiurlionis juoba galėjo jaustis nejaukiai, tačiau šeimininkų malonus nuoširdumas ir tas, kad niekas iš mandagumo Čiurlionies nekankino klausimais, leido jam ramiai sėdėti kampe, žiūrinėti gausius graviūrų ir piešinių rinkinius ir klausyti kartais labai įdomių pasikalbėjimų. Po pirmojo pas Benuą apsilankymo, jis, berods, tenai buvo dar vieną ar du kartus. Pas mane, kaip minėjau, užeidavo labai dažnai. Petrapily, be Č. Sasnausko, jis pažįstamų šeimų neturėjo; pas Č. Sasnauską jis dažnai būdavo ir kartą su juo buvo pas mane užėję. Mano šeimoje Čiurlionis, matyt, jautėsi gerai ir jaukiai; su mano mažais vaikais buvo labai malonus, sodindavo juos sau ant kelių, juokdavosi iš jų čiauškėjimo ir patį mažiausią vadindavo angelėliu. Atsimenu, su kokiu pasigerėjimu ir dėmesiu žiūrinėdavo jų tikrai įdomius piešinius, kurių aš turėjau visą kolekciją, kartodamas savo mėgiamą išsireiškimą „nepaprastai“. Aš jį, aplamai, atsimenu nuolat ką nors žiūrinėjantį. Aš turėjau gerą meno veikalų biblioteką ir daug graviūrų. Jis nenoromis kalbėjo apie savo kūrinius ir nepakentė, kai jį prašė juos paaiškinti. Jis man pats pasakojo, kad kartą kaž ko paklaustas, kodėl jis savo paveiksle „Karalių pasaka“ ąžuolo šakose išpiešęs mažus miestus, atsakęs: „O kad taip aš panorėjau“.

Tuometinis jo veidas ir dabar man visiškai gyvas: atsimenu jo nepaprastas mėlynas, tragiškas akis su įtemptu žvilgsniu, nepaklusnius plaukus, kuriuos jis nuolatos taisydavo, nedidelius retus ūsus, gerą ir nedrąsią šypseną. Jis sveikindavosi smalsiai žiūrėdamas į akis ir labai stipriai spaudė ranką, kaž kaip ją patempdamas žemyn. Dažnai jis ką nors niūniuodavo; atsimenu kartą, išeidamas, su šypsena ėmė niūniuoti „Egmonto“ pradžią. Mano bute jis mielai lankydavosi ir dėl to, kad galėjo naudotis puikiu nauju Bekkerio rojaliu. Kai Čiurlionis su mumis visiškai apsiprato, jis ištisas valandas skambindavo, labai dažnai improvizuodavo ir ateidavo skambinti kada mūsų nebūdavo namie. Su mano žmona jis daug skambindavo keturiomis rankomis, dažniausiai skambindavo Beethoveno simfonijas (ypač 5-ją), „Egmontą“ ir Čaikovskio 6-ją simfoniją, kurią jis labai mėgo. Skambindavo jis mums savo „Jūrą“. Mane visuomet stebindavo, kaip tylus Čiurlionis prie rojalio virsdavo visiškai kitokiu: skambindavo su nepaprasta jėga ir, rodos, rojalis jo rankose vaikščiote vaikščiodavo.

Pas Benuą jis susipažino su „Šių dienų muzikos vakarų“ draugijos steigėjais P. Nu-

veliu ir A. Nuroku, kuriems davė peržiūrėti savo muzikos kūrinius. Draugijos koncertuose buvo išpildomi pažangiausios Europos ir Rusijos muzikos rinktiniai kūriniai. Čiurlionis ir čia buvo pripažintas. Viename tos draugijos koncerte buvo išpildyta jo simfonija („Jūra“ ar „Miškas“, nepamenu), kurią virtuoziškai skambino pianistė Plockaja-Jemcova. Aš buvau tame koncerte ir mačiau tolimam kampe tyliai sėdintį Čiurlionį. Šis koncertas, rodos, buvo 1909 m. pavasarį. Prieš tai, žiemą, Čiurlionis buvo išvykęs ir sugrįžo su savo jauna žmona, su kuria mes čia pat susipažinome. Jie įsikūrė Malaja Masterskaja gatvėje, šviesiame kambary su dideliais langais, ir čia jis kūrė savo „Rexą“. Aš šį faktą ypač pabrėžiu, nes kai kas laiko šį kūrinį padarytą daug anksčiau. Aš šį kūrinį atsimenu ne visai pabaigtą ir galiu pasakyti, kad šis kūrinys A. Benua ir man patariant buvo padarytas drobėje. Visi mes tuomet labai patarėm Čiurlioniui pabandyti kitokią techniką ir padaryti monumentalinį kūrinį. Gal būt, kad „Rexas“ buvo pradžia naujo, neįvykdyto paveikslų ciklo.

1908/1909 m. surengta „Salon“ paroda, kurioje pirmą kartą dalyvavo Čiurlionis, galima sakyti, buvo jo triumfu. Su mažomis išimtimis kritika įvertino jį teisingai, o Benua apie jį rašė entuziastingai.

Man rodos, kad Čiurlionis išvyko iš Petrapilio anksti pavasarį. Rudenį, kai jis vėl atvažiavo, aš ilgą laiką buvau Maskvoje užimtas Dailės Teatre ir, man nesant, jis mano šeimoje apsilankė kartą ar du, o vėliau dingo. Kai žiemos pradžioje aš sugrįžau į Petrapilį, ėmiau nerimąstauti dėl jo nesilankymo pas mane ir tuojau nuėjau pas jį (jis tuomet gyveno Izmailovo prospekte); radau visiškai sergantį. Apie tai pranešiau jo žmonai į Vilnių ir jo draugui Česl. Sasnauskui ir, po to, aš jo daugiau nebemačiau: jį išvežė į Druskininkus, o vėliau į Varšuvą.

Prieš išvežant Čiurlionį iš Petrapilio, ponia S. Čiurlionienė atidavė man saugoti visus jo paveikslus, ir jie pas mane buvo iki jo mirties.

Tą pačią žiemą, 1910 m. pradžioje, Petrapily įvyko eilinė maskviškės „Sojuz Russkich Chudožnikov“ (Rusų Dailininkų Sąjungos) paroda, kurioje dalyvavo ir Diagilevo „Meno Pasaulio“ dailininkai. Joje išstatėme dar niekur nerodytą Čiurlionies „Pasaką“.

Greit „Sąjunga“ suskilo, ir įsikūrė nauja „Meno Pasaulio“ draugija, suvienijusi Diagilevo grupės dailininkus; tuomet Čiurlionis vienu balsu buvo išrinktas tos draugijos nariu. Pirmoje „Meno Pasaulio“ parodoje Petrapily (1911 m. pradžioje) buvo išstatytas jo „Vyties“ preliudas. Parodos metu sužinojome apie Čiurlionies mirtį. Parodos komitetas N. Roerichą, Al. Benuą, O. Brazą ir mane įgaliojo pasiųsti į Vilnių ant Čiur-

lionies karsto vainiką, kiek atmenu, su parašu apie netekimą genialaus dailininko, mūsų nario.

Čiurlionies paveikslai, anksčiau išstatomieji parodose ir kurie buvo pas mane, buvo pasiųsti Lietuvių Dailės Draugijai į Vilnių, kur minėtoji draugija surengė jo kūrinių pomirtinę parodą (1911 m. gale). Toje parodoje buvo išstatyta viskas, ką Čiurlionis buvo sukūręs. Antroji „Meno Pasaulio" paroda buvo Maskvoje, 1911 m. gale, ir ten, mūsų komitetui prašant, iš Vilniaus buvo pasiųsti Čiurlionies kūriniai, kurie jau buvo parodose Petrapily ir kurių mes dar nebuvome matę. Buvo išstatyta 158 kūriniai (jų tarpe 11 piešinių, 16 kompozicijų be pavadinimų, 32 fluorofortai). Ši „Meno Pasaulio" paroda drauge su pomirtine Čiurlionies kūrinių paroda vėliau buvo perkelta į Petrapilį ir atidaryta 1912 m. pradžioje. Čia Čiurlionies kūrinių buvo išstatyta tiek pat, tiktai p. S. Čiurlionienės, dalyvavusios parodos atidaryme, nurodymais, parodos kataloge kai kurių kūrinių pavadinimai buvo pakeisti.

Tų pačių 1912 m. balandžio mėn. „Meno Pasaulio" ir žurnalo „Apollon" iniciatyva Petrapilio Konservatorijoje buvo surengtas Čiurlionies minėjimas ir jame išstatyti kai kurie jo kūriniai. Šiame minėjime buvo padaryti nuoširdūs pranešimai S. Makovskio, Val. Čudovskio ir Viač. Ivanovo. Pastarasis — poetas ir filosofas, padarė ypač pažymėtiną pranešimą apie Čiurlionies kūrinių mistiškumą.

Vėliau Čiurlionies kūrybai buvo paskirtas vienas žurnalo „Apollon" numeris, kuriame buvo įdėta gana daug jo kūrinių reprodukcijų. N. Butkovskienės leidykla išleido apie Čiurlionies kūrybą iliustruotą monografiją. Laikrašty „Rieč" Al. Benua, žymiausias rusų meno kritikas ir meno istorininkas, išspausdino apie Čiurlionies kūrybą straipsnį, kuris yra vienas nuoširdžiausių ir giliai atjaustų jo kritikos etiudų.

Visa tatai, be kai kurių smulkmenų, daugiau ar mažiau yra žinoma, bet aš čia norėjau pabrėžti tą didelį susidomėjimą ir pagarbą, kurią žadino Čiurlionies menas ir asmuo Petrapilio meno pasauly. Aišku, jei nebūtų Čiurlionis taip anksti miręs, tai neabejotina, kad artimiausioje ateityje jis būtų apsuptas žadinančios kultūros atmosferos. Bet jo likimas buvo nulemtas, ir jis tai, gal būt, jautė, nes taip skubėjo pasisakyti ir per savo trumpą gyvenimą spėjo taip daug sukurti.

Jo mirtis, kurią galima laikyti tragiškai ankstyva, ypatinga šviesa nušviečia mums jo kūrybos paslaptingumą, darydama dar vertingesnį ir didingesnį jo palikimą.

*

M. K. ČIURLIONIES KŪRINIŲ LIKIMO ISTORIJA

V. Čiurlionytė-Karužienė

Mano brolis M. K. Čiurlionis buvo toli nuo medžiaginio pasaulio. Išliedamas savo sielos išgyvenimus tapyboje, jis nelabai rūpinosi tos tapybos priemonėmis bei patvaria medžiaga.

Gal tam laiko ir aplinkybių nebuvo. Jis tikėjosi savo kuriamus darbus ilgainiui tobulinti, gilinti. Tad laikė juos kaip ir eskizais. Jo tapybos darbas buvo dinamiškas: nesulaikomas veržimasis išlaisvinti sielą ir smegenis naujai kūrybinei bangai, kuri nesustabdomai, lyg audringa jūra, užliedavo visą jo esybę.

Daugelis jo paveikslų buvo padaryti pastelėmis; tad labai trapia medžiaga, ne visiškai tinkamame tam reikalui popieriuje. Jei kas ir buvo fiksuota, tai dažniausiai ne jo paties pastangomis ir padaryta mėgėjiškai. Jo vidujinis išgyvenimas paglemždavo jam visą laiką, neleisdavo kūrinį smulkmeniškai išbaigti, padaryti jį techniškai tobulą; viso to nevengia ir didžiausi menininkai.

Materialinė jo kūrinių vertė jo visiškai nedomino. Jei kas pirkdavo jo kūrinį, gerai; jei kam patikdavo kuris iš jo kūrinių, bet neįstengdavo jo nupirkti, tai M. K. Čiurlionis pasiūlydavo jį dovanoti. Dar Čiurlioniui gyvam esant jo kūriniai buvo išmėtyti: vieni buvo parodoje, kiti Lietuvių Dailės Draugijoje, dar kiti pas gimines ir pažįstamus. Tiktai 1911 metais, rengiant pomirtinę parodą, jo kūriniai buvo surankioti ir atgabenti į Vilnių. Tuomet juos rankiojo P. Rimša. Iš Varšuvos keliolika geresnių darbų, buvusių p. Volmanienės nuosavybė, taip pat buvo atgabenti į ruošiamąją parodą. Parodą uždarius, paveikslai buvo laikinai sukrauti visai netinkamame sandėlyje, iš kur tų pačių metų rudenį jie buvo pasiųsti į Maskvą, į ruošiamą „Mir iskusstv“ parodą.

Iš Maskvos paveikslai buvo persiųsti į Petrapilį, kur taip pat buvo suruošta M. K. Čiurlionies kūrinių pomirtinė paroda. Kiek vėliau, 1912 m. 28 balandžio, buvo suruoštas Čiurlionies rytas: Mažojoje Konservatorijos salėje buvo iškabinti jo muzikiniais pava-

dinimais paveikslai, atliktas jo muzikos kūrinių koncertas ir perskaityta eilė paskaitų apie jo kūrybą.

Maskvos ir Petrapilio parodos daug prisidėjo prie Čiurlionies paveikslų, muzikos ir jo asmenybės dar didesnio išpopuliarinimo, negu apie jį žinota Rusijoje 1908—1909 metais. „Apollono" meno žurnale buvo išspausdinti keli rimčiausių tų laikų meno kritikų, Makovskio, Čudovskio, Ivanovo straipsniai. Tuo pat laiku Petrapilyje buvo išleista apie M. K. Čiurlionies kūrybą Lemano monografija.

M. K. Čiurlionies kūrybos kultūringos rusų visuomenės gilus įvertinimas ir pripažinimas iškėlė jį į didžiuosius menininkus. Toks M. K. Čiurlionies įvertinimas daug padėjo giliau jo kūrybą pažinti ir Lietuvoje.

Bet tie laimėjimai Rusijoje turėjo žymios skriaudos Čiurlionies paveikslų išsaugojimui. Kelionėje iš Vilniaus į Maskvą, iš Maskvos į Petrapilį ne vienas jų gerokai nukentėjo, keli žymūs paveikslai, kaip iš „Piramidžių Sonatos", „Nojaus arka", „Juodos saulės" pasaka buvo parduoti.

1913 metais paveikslai iš Petrapilio vėl buvo sugrąžinti į Vilnių ir buvo sukrauti netinkamame, drėgname, be langų Lietuvių Dailės Draugijos sandėlyje. Kai kurie iš jų buvo visai be rėmų, tiesiog suglausti viens prie kito; o kitų, nors ir su rėmais, bet netinkama patalpa taip pat neapsaugojo nuo kenksmingos drėgmės įtakos.

Tais pačiais 1913 metais Lietuvių Dailės Draugija susirūpino Čiurlionies paveikslų lietuvių visuomenės nuosavybėn įgyti fondo steigimu. Paveikslų rinkinys, be paveikslų, priklausančių privatiems asmenims (p. Volmanienei, p. Vileišiui ir kit.), buvo įvertintas 25.000 rublių, kurių sumokėjimas buvo numatytas dalimis per 20 metų. Tam reikalui su velionies paveikslų paveldėtoja, Sofija Kymantaite-Čiurlioniene, buvo sudaryta tam tikra sutartis.

Pagal šią sutartį turėjo būti įgyti tik dideli paveikslai, kurie buvo Lietuvių Dailės Draugijos sandėliuose. Dalis grafikos darbų — fluorofortų, fluorofortų klišių ir dalis muzikos kompozicijų buvo pas Sofiją Čiurlionienę Viekšniuose, kur, kilus gaisrui, žuvo ugnyje.

1914 metais, prasidėjus Didžiajam Karui, daug rūpesčių, nelaimių mūsų kraštui pasipylė. Toje karo suirutėje Čiurlionies paveikslai buvo pamiršti.

1915 metais vokiečiams artinantis prie Vilniaus, skubiai buvo evakuojamos įvairios krašto kultūrinės vertybės, drauge kraustėsi ir žmonės, kuriems karas suardė pastogę.

Šių pastarųjų eilėse atsidūrė ir mūsų šeima. Druskininkai buvo bombarduoti ir vokiečių paimti; Vilniuje taip pat nebebuvo galima gyventi, tad reikalinga buvo iš Lietuvos kraustytis svetur. Mums besiruošiant vykti į Maskvą, kilo sumanymas ir paveikslus ten išgabenti. Susirašius su Sofija Čiurlioniene, kuri tuomet buvo Minske, nusprendžiau Vilniaus neapleisti, kol nesurasiu būdo šiaip ar taip apsaugoti paveikslus nuo galimo bombardavimo ir, kas svarbiausia, nuo supelėjimo.

Motinai ir seseriai išvažiavus į Maskvą, aš pasilikau Vilniuje brolio kūrinių likimu rūpintis. Kreipiausi į p. St. Šilingą, tuometinį vadinamosios Čiurlionies Kuopos pirmininką; bet jis pats skubiai kraustėsi į Petrapilį ir man beveik nieko negalėjo padėti. Daug man šiam reikalui padėjo p. St. Kairys. Jis šiam reikalui sugebėjo surasti lėšų ir padėjo man paveikslus parengti kelionei. Drauge su juo klijavome paveikslų stiklus, vyniojom juos į popierius, krovėme į dėžes. St. Kairys išrūpino vagoną ir po 3 dienų mūsų darbo paveikslai atskirame vagone jau keliavo į Maskvą.

Tą pat vakarą, prieš išeinant traukiniui, prie kurio buvo prikabintas vagonas su M. K. Čiurlionies paveikslais, vokiečiai iš lėktuvų bombardavo Vilnių ir geležinkelio stotį. Laimė, šis bombardavimas mūsų traukinio nepalietė, ir man su paveikslais pavyko išvažiuoti į Maskvą, kurią laimingai pasiekiau.

Maskvoje paveikslus pasiėmė globoti p. T. Naruševičius, Lietuvių Komiteto prezidiumo narys, kurio pastangomis paveikslai buvo sukrauti Maskvos Meno Mokykloje.

Maskvoje paveikslai vėl sukėlė nepaprastą susidomėjimą, rusų spaudoje pasirodė apie M. K. Čiurlionies kūrybą naujų straipsnių, imta skaityti apie jo kūrybą paskaitos. Maskvos meno sluoksniai ėmė rengti Čiurlionies kūrybai nagrinėti vakarus. Ypač čia pasižymėdavo Jurgio Baltrušaičio ir kunigaikštienės Gagarinos namai, kur susirinkusios geriausios meno pajėgos savo tarpe vertindavo Čiurlionies tapybą ir muziką, o vėliau per paskaitas perduodavo savo mintis platesnei visuomenei.

Prasidėjus rusų revoliucijai ir vėliau bolševikams įsigalėjus, Lietuvių Komitetas buvo panaikintas. Ponas Naruševičius išvyko į Ameriką, kiti išsiskirstė po Rusijos miestus, pasitraukė iš lietuvių visuomenės darbo.

Tuo laiku sužinojau iš Maskvos Meno Mokyklos vadovybės, kad patalpa, kurioje buvo sukrauti M. K. Čiurlionies kūriniai, bus jiems reikalinga, ir kad paveikslus manoma sudėti Rumiancevo Muziejuje. Žinojau, kiek kultūros turtų iš Lietuvos yra Rumiancevo Muziejuje ir kaip sunku bus iš ten ką nors atgal išgauti, todėl šis faktas nieko džiuginančio nežadėjo.

Pasitarusi su p. Jurgiu Baltrušaičiu, kreipiausi į V. Mickevičių-Kapsuką, tuometinį Lietuvos Komisarijato pirmininką, ir pasiūliau jam Čiurlionies paveikslams sukrauti rekvizuoti p. J. Baltrušaičio butą.

Pradžioje Kapsukas į šį reikalą pažiūrėjo labai skeptiškai: M. K. Čiurlionies paveikslai, girdi, turį būti muziejuje, nes jiems ten ir vieta, o Čiurlioniui, kad ten esą jo paveikslai, tik garbė.

Po ilgų mano įrodinėjimų, kad paveikslams vieta tik Lietuvoje ir kad reikia ten juos gabenti, Mickevičius-Kapsukas savo nuomonę pakeitė, pažymėdamas, kad tai ilgai užtruks, ir iš viso abejotina, ar pavyks ką nors padaryti, kad paveikslai sugrįžtų į Lietuvą. Pasisiūliau visus su tuo susijusius sunkumus pati nugalėti. Mickevičius-Kapsukas pagaliau patarė, kuriuo būdu veikti, ir davė laiškelį pas vidaus reikalų komisarą. Šis pastarasis pasiuntė mane pas užsienių reikalų ir švietimo komisarus. Švietimo komisarą Lunačarskį man ne taip jau sunku buvo tuo reikalu įtikinti. Jis čia pat parašė raštą, įsakydamas rekvizuoti p. J. Baltrušaičio butą ir jame M. K. Čiurlionies paveikslus ne sukrauti, bet tinkamai iškabinti.

Atgabenus pas p. J. Baltrušaitį paveikslus, paaiškėjo, kad kai kurie jų yra apipelėję, nes Maskvos Meno Mokyklos sandėlyje būta drėgmės. Teko rūpintis restauratoriais. Maskvoje nesunku buvo jų gauti ir tai labai gerų. Bet nesijausdama nei paveikslų savininke, nei kompetentinga spalvų technikoje, nesiryžau Vilniuje ir Maskvoje sugadintų paveikslų spalvai atgauti pavesti restauratoriui. Pasitenkinau tik pelėsių nuo paveikslų nuėmimu, manydama, kad kitus restauravimo darbus atliks Lietuvos menininkai su kitų restauratorių technikine pagalba.

Paveikslų iškabinimas p. J. Baltrušaičio bute buvo tikra šventė. Su manim drauge dirbo ir p. p. Baltrušaičiai, kol butą pavertėme tikru muziejumi. Tuo laiku Baltrušaičių bute susirinkdavo tokios meno ir kultūros žymios pajėgos, kaip p. V. Čudovskis, V. Ivanovas, Grečaninovas, A. Tolstojus, Balmontas, Briusovas ir daugelis kitų.

Atsižvelgiant į tų laikų aplinkybes, Baltrušaičių butas Maskvoje buvo pati geriausia ir saugiausia paveikslams patalpa. Tačiau buvo tai tik laikina priemonė apsaugoti paveikslus pakeliui į Lietuvą. Todėl netrukus ir pradėjau rūpintis paveikslų sugrąžinimu į Vilnių. Tik čia susitikau su griežtu Mickevičiaus-Kapsuko, tuomet įtakingiausio Lietuvos reikalams komisaro, užsispyrimu. Jis man griežtu tonu pareiškė, kad nė nemanyčiau bandyti imtis priemonių paveikslams grąžinti į Lietuvą, kol tenai dar nėra bolševikų valdžios.

Rusijos gyvenimo sąlygos privertė mane palikti Maskvą ir 1918 m. pavasarį sugrįžti į Lietuvą su viltimi, kad gal iš Lietuvos bus galima lengviau paveikti bolševikus ir priversti juos sugrąžinti pasilikusius Maskvoje M. K. Čiurlionies paveikslus.

Tuo metu Lietuva politiškai dar buvo silpna, ir man galvoti apie jos pagalbą neteko. Reikėjo laukti raminantis, kad paveikslams p. J. Baltrušaičio globoje joks didesnis pavojus negręsia.

1918 metų sausio mėn. bolševikai užėmė Vilnių. Mickevičius-Kapsukas, kaipo Lietuvos revoliucinės vyriausybės galva, pasiūlė man vykti į Maskvą ir tenai oficialiai rūpintis Čiurlionies paveikslų sugrąžinimu. Pasiūlymą priėmiau džiaugsmingai ir, įvairiais įgaliojimais aprūpinta, gerų vilčių kupina, išvykau į Maskvą. Nors aš ir labai stengiausi ir p. J. Baltrušaitis man nuolatos teikė paramos, tačiau atsiradusios kliūtys atrodė neįveikiamos. Ir vis tiktai, pagaliau, paveikslams išvežti leidimas buvo gautas. Bet atsirado nauja bėda: nebuvo priemonių tuo leidimu pasinaudoti. Tuo būdu po ilgų beviltiškų bandymų paveikslus išvežti laikinai teko atsisakyti. Keletą paveikslų pavyko man išsiųsti į Vilnių su dailininku Polovinskiu, kuris vėliau, bolševikams iš Vilniaus pasitraukus, paveikslus pristatė į Kauną. Visi kiti paveikslai ir toliau liko pas p. J. Baltrušaitį. Mano įkyrus įstaigų lankymas, kad būtų galima kuriuo nors būdu paveikslus išvežti, turėjo tokių pasekmių, jog man buvo patarta skubiai palikti Maskvą; tai aš ir padariau su blogiausia nuotaika.

1920 m. Lietuvai su Rusija pasirašius taikos sutartį, Čiurlionies paveikslai gana greit buvo atgabenti į Kauną. Bet ir čia, Kaune, jie pateko į sąlygas nė kiek negeresnes, negu jie buvo Maskvoje: ir šį kartą jie buvo sukrauti drėgname, nevėdinamame, absoliučiai tokiems reikalams netinkamame Užsienių Reikalų Ministerijos sandėlyje. Iš ministerijos perkėliau paveikslus į savo butą, kur jie išbuvo apie metus laiko, t. y. kol Švietimo Ministerija neperėmė jų iš Sofijos Čiurlionienės.

Atrodė, kad dabar jau galima bus nusiraminti dėl paveikslų likimo, nes jais jau rūpinosi valstybė. Tačiau ir dabar, ypač pradžioje, pasitaikydavo tiesiog nesuprantamų dalykų. Prisimenu tokius įvykius: 1922 metais, tuojau po to, kai paveikslus perėmė Švietimo Ministerija, buvo susirūpinta jų taisymu ir konservavimu. Į mane, tuomet gyvenančią Berlyne, kreipėsi tuolaikinis paveikslų oficialus globėjas p. Ignas Šlapelis, prašydamas surasti tinkamą restauratorių, susitarti su juo ir užpirkti reikalingos paveikslams restauruoti medžiagos. Geriau, negu bet kam kitam, žinant paveikslų būklę, tokį uždavinį man ne tik nebuvo sunku, bet net labai malonu atlikti. Todėl nedelsdama

kreipiausi, be nurodytų p. Igno Šlapelio asmenų, į Kaiserio Fridricho Muziejaus vadovybę; ji ir nurodė restauratorių dailininką Reuterį, kuris ir to muziejaus paveikslus restauruodavo. Susitarti su p. Reuteriu pavyko palankiomis sąlygomis ir, atsižvelgiant į tuolaikinę Vokietijos infliaciją, visas tas darbas būtų atsiėjęs neperbrangiausiai. Visą reikalingą medžiagą, dažus, fiksatyvus ir t. t. aš nupirkau savo lėšomis. Pasiruošus p. Reuteriui išvykti į Lietuvą, iš p. Igno Šlapelio gavau pranešimą, kad paveikslų restauratorius nebereikalingas, kad ir jis pats ruošiasi pasitraukti iš paveikslų globotojo pareigų, kurios jam įkyrėjusios. Paveikslai vėl kelis metus gulėjo sandėliuose nerestauruoti ir tik, steigiamos Čiurlionies galerijos direktoriumi paskyrus p. P. Galaunę, buvo pasirūpinta būtiniausiu paveikslų aptaisymu.

Pastačius M. K. Čiurlionies vardo Galerijos laikinuosius rūmus ir šiuose rūmuose, be M. K. Čiurlionies kūrinių, dar įrengus ir kitų lietuvių menininkų, lietuvių liaudies meno ir senosios tapybos skyrius, skirtose M. K. Čiurlionies kūriniams dviejose salėse tegalima buvo išstatyti tik 138 M. K. Čiurlionies kūrinius. Visi kiti jo kūriniai, atitinkamai sutvarkyti — aptaisyti buvo saugojami Galerijos sandėlyje.

Perkėlus M. K. Čiurlionies Galeriją į V. D. Kultūros Muziejų ir šio muziejaus patalpose gavus M. K. Čiurlionies kūriniams daugiau vietos, kuone visi M. K. Čiurlionies kūriniai tapo eksponuoti ir, 1937 m. vasario mėn. 16 d., atidarius V. D. Kultūros Muziejaus meno skyrių — M. K. Čiurlionies Galeriją, prieinami lankytojams. Deja, ir V. D. Kultūros Muziejaus rūmuose Čiurlionies kūriniai negavo visais atžvilgiais jiems tinkamai pritaikintų patalpų, tad ir visiškai tinkama jų ekspozicija neįmanoma. Bet vis tiktai turiu vilties pamatyti Čiurlionies kūrinius tinkamoje jiems aplinkumoje, šviesoje...

*

M. K. ČIURLIONIES KŪRINIŲ SĄRAŠAS

Sudarė P. Galaunė

I. TAPYBOS KŪRINIAI

Čiurlionies tapybos kūrinių sąrašą sudaryti šiandien beveik neįmanoma. Nors daugumas jo šios rūšies kūrinių yra Čiurlionies Galerijoje, bet jį dar gerokai reiktų papildyti, kad gautume Čiurlionies tapybos kūrinių pilną vaizdą. Dalis jų autoriaus buvo išdovanota savo bičiuliams Varšuvoje, ir apie juos mažiausiai galime gauti žinių; dalis įvairiose parodose buvo parduota, ir ne visuomet pasiliko žinių, kur ir kam būtent tie kūriniai parduoti. Giminių tvirtinama, kad ne mažai jų autorius sunaikinęs. Antra vertus, Čiurlionis ne visuomet savo kūriniams duodavo atitinkamus vardus. Daryti tatai jį vertęs jo nepaprastas kuklumas, ypač, kai jis pamatė, kad visuomenei jo kūriniai „nepaprastas naujovišlkumas", „nesuprantamas modernizmas..." Tuomet gana dažnai jis duodavo jiems apibendrinančio pobūdžio pavadinimus, kaip fantazija, kompozicija, etiudas. Kai Čiurlionis mirė, bandžiusieji sudaryti jo kūrinių sąrašus (Lemanas, Makovskis, Lietuvių Dailės Draugija Čiurlionies kūrinių pomirtinės parodos kataloge) ėmė jiems davinėti vardus, tai išėjo nemaža painiava: įvairūs asmenys tiems patiems kūriniams suteikė įvairius pavadinimus. Tą painiavą pagilino dar jo kūrinių sąrašas, sudarytas Komisijos jiems įkainoti, kai jie Švietimo Ministerijos buvo įgijami iš ponios Sofijos Čiurlionienės. Tuo būdu supainiota ciklai ir atskiri kūriniai. Ir kai šiandien nori Galerijoje esamų jo kūrinių sąrašą papildyti, reikia gerokai palaužyti galvą, kas iš jo kūrinių, buvusių Lietuvių Dailės Parodose, Galerijoje yra, o ko nėra. Šio Čiurlionies kūrinių sąrašo sudarytojas tam darbui paskyrė ne mažai laiko, atidumo, ir vis tiktai jis neturi pretenzijų šį sąrašą laikyti pilnu ir tobulu. Jeigu jame labai didelių klaidų ir neatsiras, tai mažų neišvengta.

Nelengvas klausimas Čiurlionies kūriniams nustatyti chronologiją. Čiurlionis savo kūrinių nepasirašydavo ir nedatuodavo. Tad ir čia reikėjo vaduotis p. Sofijos Čiurlionienės nurodymais, Lietuvių Dailės Parodų katalogais, Čiurlionies laiškais jo broliui Povilui ir jo kūrinių stilistinėmis savybėmis. Tuo būdu ir šiuo atveju gali pasitaikyti didesnių ar mažesnių klaidų, bet išvengti jų nebuvo galima.

ANKSTYBIEJI DARBAI

1904—1906 m.

Žvaigždutė [*] prie numerių reiškia, kad kūrinys yra Čiurlionies Galerijoje.

I, II, III V LDP reiškia I, II, III, V Lietuvių Dailės Parodą.

Č. Gal. reiškia Čiurlionies Galerija.

1 * **Angelas.** Popierius. Pastelė. 62,5 × 75,2

2 - 7 **„Audros“** ciklas. Popierius. Pastelės.

Meno Akademijos Varšuvoje nuosavybė; buvo išst. I LDP.

8 Iš **„Audros“** ciklo. Popierius. Pastelė.

Lenkų Mokslo Draugijos Vilniuje nuosavybė.

9 * **Berželiai.** Popierius. Pastelė. 32,2 × 36,3

10 **Bokštas.** Popierius. Tempera.

Veikiausiai tai yra tas pats paveikslas, kurio fotonuotrauka Č. Gal. išstatyta 239 Nr. ir pavadinta „Garsas“. Originalas buvo išst. I LDP; kur dabar yra, nežinoma.

11 * **Debesis.** Popierius. Pastelė. 73,2 × 62,8

12 * **Dūdorius.** Popierius. Pastelė. 47,3 × 73,0

13 * **Himnas.** Popierius. Pastelė. 61,5 × 73,5

14 * **Japoniškas peizažas.** Popierius. Pastelė. 62,4 × 73,2

Labai sunaikintas.

15 - 16 * **Jehova.** Popierius. Pastelė. 21,0 × 59,0

Vitražams projektai.

17 * **Jūra.** Popierius. Tempera. 25,8 × 20,5

Įgytas iš p. Volmano.

18 * **Jūra.** Kartonas. Aliejus. 18,2 × 15,2

Įgytas iš p. Volmano.

19 * **Jūros etiudas.** Drobė. Aliejus. 13,5 × 11,0

Įgytas iš p. A. Žmuidzinavičiaus.

20 * **Jūros krantas. Drobė. Aliejus.** 14,3 × 9,3

Įgytas iš p. Volmano.

21 * **Jūros krantas.** Popierius. Pastelė. 73,4 × 62,6

22 - 23 * **Kalnai miglose.** Popierius. Pastelė - tempera. 33,9 × 29,0; 37,6 × 32,4

24 - 26 * **Kibirkštys.** Popierius. Pastelė - tempera. 36,6 × 31,5; 36,4 × 31,5; 36,5 × 31,5

27 **Kiemelis.**

Buvo išst. I LDP; kur yra dabar, nežinoma.

28 * **Kompozicija.** Popierius. Pastelė. 73,2 × 59,8

29 * **„Koncertas“** (Afišai projektas). Popierius. Pastelė. 46,2 × 71,4

30 * **Kristus.** Laisva kopija. Drobė. Aliejus. 61,5 × 78,3

31 * **Kryžius.** Popierius. Pastelė. 73,0 × 62,5

32 - 38 * **„Laidotuvių“ ciklas.** Popierius. Pastelė. 62,8 × 73,6; 73,0 × 62,3; 73,2 × 62,8; 73,0 × 62,5; 62,8 × 73,3; 62,0 × 73,0

39 * **Laivas.** Popierius. Pastelė. 63,0 × 73,0

40 * **Marso pasaulis.** Popierius. Pastelė. 58,5 × 73,0

Veikiausiai tai vienas iš ankstybųjų paveikslų „Pasaulio sutvėrimo“ ciklui. Žiūr. šio sąrašo 62—63, 66 Nr. Nr.

41 **Medis.**
42 **Medelis.**
43 **Miestelis.**

} Buvo išst. I LDP, kur yra dabar, nežinoma.

44 - 45 * Iš **„Miesto“ ciklo.** Popierius. Pastelė - tempera. 27,6 × 25,5; 28,0 × 25,5

Įgyti iš p. Volmano.

46 * **Miško muzika.** Drobė. Aliejus. 58,8 × 76,0

47 * **Moizė.** Popierius. Pastelė. 63,0 × 73,0

Labai sunaikintas.

48 * **Parko etiudas.** Popierius. Aliejus. 23,5 × 19,0

Įgytas iš p. Volmano.

49 - 61 * **„Pasaulio sutvėrimo" ciklas.** Popierius. Pastelė - tempera. 30,5 × 35,5

Įgytas iš p. Volmanienės.

62 - 63 * Iš **„Pasaulio sutvėrimo" ciklo?** Popierius. Pastelė. 62,6 × 71,0
59,3 × 72,5

64 * **Pavojus.** Drobė. Aliejus. 50,5 × 68,0

65 **Peizažas.**

Buvo išst. I LDP, kur yra dabar, nežinoma.

66 **Peizažas.** Popierius. Pastelė.

Originalas vieno asmens Varšuvoje nuosavybė. Gal būti, kad tai yra vienas iš ankstybųjų „Pasaulio sutvėrimo" ciklui paveikslas, kaip Nr. Nr. 40, 62—63.

67 * **Pilis.** Popierius. Pastelė. 62,7 × 73,5

Č. Gal. išst. 12 Nr. ir vadinama „Tvirtovė".

68 * **Procesija.** Popierius. Pastelė. 37,4 × 32,2

69 * **Regėjimas.** Popierius. Pastelė. 59,7 × 73,2

70 - 71 * **Rex.** Popierius. Pastelė. 29,2 × 74,4
61,6 × 74,0

72 - 74 * **Rex.** Popierius. Pastelė. 58,5 × 74,3
59,8 × 73,9

75 * **Rytas.** Popierius. Pastelė. 59,3 × 67,7

76 **Rūstybė.**

Buvo išst. I LDP. Gal būti, kad tai yra tas pats paveikslas, kuris Č. Gal. išstatytas 35 Nr. ir vadinamas „Vėliavos". Čiurlionies kūrinių įgijimo sąraše „Rūstybė" buvo pavadintas vienas iš „Tvano" ciklo paveikslų. Jeigu tai yra visiškai kitas paveikslas, tai kur jis yra dabar, nežinoma.

77 * **Saulė.** Popierius. Pastelė. 74,5 × 61,2

I-jai Lietuvių Dailės Parodai plakato projektas. M. K. Čiurlionies kūrinių parodos (1913 m.) kataloge pavadintas „Saulėtekis".

78 * **Tiltai.** Popierius. Pastelė. 73,0 × 46,8

79 * **Tyla.** Popierius. Pastelė. 72,7 × 42,2

I LDP. ir M. K. Čiurlionies kūrinių parodos (1913 m.) kataloguose buvo vadinamas „Ramybės". Įgytas iš p. Volmanienės.

80 **Tyla.** Popierius. Pastelė. 72,5 × 59,5

P. Baginskio Vilniuje nuosavybė.

81 - 86 * **„Tvano“ ciklas.** Popierius. Pastelė.
73,2 × 59,7
66,8 × 66,7
59,6 × 73,0
63,0 × 63,0
66,6 × 66,6

87 **Triobelė.**

Buvo išst. I LDP., kur dabar yra, nežinoma.

88 - 89 * **Užburtas miestas.** Popierius. Pastelė. 62,8 × 73,2
62,8 × 73,2

90 * **Vakaras.** Popierius. Pastelė. 73,0 × 62,3

91 **Varpinė.**

Buvo išst. I LDP. kaip „Varpinyčia“. Kur dabar yra, nežinoma.

92 * **Veidas.** Popierius. Pastelė. 59,5 × 73,0

93 * **Vėliavos.** Popierius. Pastelė. 73,0 × 62,7

Žiūr. pastabą prie 81 Nr.

94 * **Viltis.** Popierius. Pastelė. 67,4 × 91,6

95 - 98 * **Viršeliams projektai.** Popierius. Pastelė.
30,0 × 36,8
30,5 × 37,7
29,8 × 35,6
30,3 × 36,3

99 * **Angelai.** Popierius. Aliejus. 32,0 × 37,0

100 * **Arfininkai.** Popierius. Aliejus. 31,5 × 36,8

Iš M. K. Čiurlionies dviejų piešinių (Č. Gal. inv. Nr. 1138) matyti, kad paveikslai „Angelai“ ir „Arfininkai“ buvo sumanyti kaip šoniniai sparnai triptikui „Himnas“, kurio vidurinė dalis turėjo būti to paties pavadinimo paveikslas šio sąrašo Nr. 109; Čiurlionies Galerijoje šis paveikslas išstatytas triptiko pavidalu.

1907 m.

101 * **Bičiulystė.** Popierius. Pastelė. 63,5 × 73,4

II LDP. buvo vadinamas „Prietelybė“. Įgytas iš p. Volmanienės.

102 * **Debesis.** Popierius. Tempera. 62,8 × 73,8

Įgytas iš p. A. Žmuidzinavičiaus.

103 * **Diena.** Popierius. Pastelė. 79,9 × 62,8

104 - 105 **Etiudai.**

Buvo išstatyti II-je LDP. ir vienas parduotas p. J. Vileišiui, kitas Dr. Domaševičiui. M. K. Čiurlionies kūrinių parodoje 25 metų mirties sukaktuvių proga 1936 m. p. J. Vileišio nuosavybės etiudas buvo išstatytas „Berželių" vardu, p. Jurgio Domaševičiaus — „Gamtos etiudo".

106 * **Gamtos etiudas.** Popierius. Tempera. 30,2 × 36,0

107 * **Gėlės (Vakaras).** Drobė. Tempera. 28,6 × 26,3

Įgytas iš p. A. Žmuidzinavičiaus.

108 * **Gėlės.** Popierius. Tempera. 31,5 × 36,4

109 * **Himnas.** Popierius. Pastelė. 61,5 × 73,5

Žiūr. pastabą prie Nr. 100. Įgytas iš p. Volmanienės.

110 **Ilgesys.**

II-je LDP. buvo išstatytas kaipo „Ilgėjimas"; buvo p. O. Pleirytės - Puidienės nuosavybė, žuvo Sibire.

111 * **Juozapo sapnas.** Popierius. Tempera. 72,6 × 61,9

112 * **Laivas.** Popierius. Pastelė. 68,0 × 85,0

113 - 114 * **Liūdesys.** Popierius. Pastelė. 82,3 × 66,8
91,5 × 68,0

II-je LDP. buvo išstatytas kaip „Nuliūdimas I" ir „Nuliūdimas II".

115 * **Mano kelias.** Triptikas. Popierius. Tempera. (30,8 × 2) × 36,3 + 46,0 × 54,2

116 - 117 * Iš **„Miesto" ciklo.** Popierius. Tempera. 30,6 × 36,8
31,7 × 36,3

118 * **Mintis.** Popierius. Pastelė. 74,0 × 61,5

119 * **Miškas.** Popierius. Pastelė. 72,8 × 62,0

120 **Naktis.**

Buvo išst. II LDP.; gali būti, kad tai yra tas pats paveikslas, kaip šio sąrašo Nr. 8.

121 * **Allegro.**
122 * **Andante.**
123 * **Scherzo.**
124 * **Finale.**

II. Pavasario Sonata. Popierius. Tempera.

62,8 × 72,8
62,6 × 72,4
62,0 × 72,6
62,2 × 72,6

125 - 127 * **Pasaka.** Popierius. Tempera.

63,0 × 73,3
72,0 × 63,0
62,8 × 72,4

128 - 129 * **Pavasaris.** Popierius. Tempera.

30,2 × 35,0
30,2 × 35,0

Įgytas iš p. J. Vileišio.

130 - 131 * **Pavasaris.** Popierius. Tempera.

31,8 × 36,7
31,6 × 36,5

132 * **Pavasario motyvas.** Popierius. Tempera. 31,5 × 36,5

Čiurlionies Galerijos kataloge (Nr. 26) klaidingai pavadintas „Žiema".

133 * **Praeitis.** Popierius. Pastelė. 75,5 × 66,5

II-je LDP. buvo išstatytas kaip „Praeiga". Perimtas iš buv. Kauno Miesto Muziejaus.

134 * **Raigrodas.** Triptikas. Popierius. Tempera. (72,4 × 3) × 61,7

135 **Saulė.**

Buvo išst. II LDP., kur dabar yra, nežinoma.

136 **Saulėlydis.** Popierius. Tempera.

Ponios Sofijos Čiurlionienės nuosavybė.

137 * **Allegro.**
138 * **Andante.**
139 * **Scherzo.**
140 * **Finale.**

I. Saulės Sonata. Popierius. Tempera.

59,5 × 63,0
58,4 × 63,2
59,5 × 63,0
59,7 × 63,0

141 * **Tyla.** Popierius. Pastelė. 83,0 × 65,5

142 - 144 * **Vasara.** Popierius. Tempera.

30,2 × 36,0
31,3 × 36,4
31,2 × 36,2

145 * **Vasara.** Popierius. Tempera. 28,4 × 36,7

Įgytas iš p. A. Žmuidzinavičiaus.

146 * **Varpas.** Popierius. Tempera. 62,0 × 72,2

II-jai Lietuvių Dailės Parodai plakato projektas.

147 - 158 * **„Zodijako ženklų" ciklas.** Popierius. Tempera. 30,7 × 35,7

II-je LDP. buvo išstatytas, kaip „Žvaigždynas".

159 - 166 * **„Žiemos ciklas.** Popierius. Tempera.

31,2 × 36,5
31,3 × 36,7
31,2 × 36,2
35,8 × 31,2
31,4 × 36,0
31,0 × 36,2
31,5 × 36,5
31,0 × 36,0

167 **Žinia.** Popierius. Pastelė.

II-je LDP. buvo išstatytas „Garso" vardu. D-ro Stonkaus nuosavybė.

1908 m.

168 **Andante.** Buvo išst. III LDP.

169 **Etiudas.** Buvo išst. III LDP.

170 **Etude.**

Buvo išstatytas III LDP. ir per korektūros klaidą parodos kataloge pavadintas „Stude". Kur dabar yra, nežinoma.

171 * **Fantazija.** Prelude, Fuga, Finale. Triptikas. Popierius. Tempera. (70,7 × 3) [× 61,0

Čiurlionies Galerijoje klaidingai vadinamas „Senuko kelionė".

172 * **Allegro.**
173 * **Andante.** } **V. Jūros sonata.** Popierius. Tempera.
174 * **Finale.**

63,0 × 73,4
62,4 × 73,3
62,9 × 73,2

Parodoje „Salon" (Petrapily 1908/9 m.) buvo išstatyti tiktai „Allegro" ir „Andante" iš „V. Sonatos".

175 * **„Karalių" pasakai etiudas.** Popierius. Tempera. 14,3 × 11,5

176 * **„Karalių" pasaka.** Drobė. Tempera. 75,3 × 70,2

177 - 178 * Allegro, Scherzo } Iš **„Piramidžių sonatos".** Popierius. Tempera. 59,7 × 76,6, 69,4 × 53,8

Ši sonata autoriaus buvo vadinama „VI-oji Sonata".

179 Iš „Piramidžių sonatos". Popierius. Tempera.

Pono Pustoškino nuosavybė, Olandijoje. Buvo išstatytas parodoje „Salon" (Petrapily 1908/9 m.), kaip „VI Sonatos Andante".

180 - 181 * **Preliudas ir Fuga.** Popierius. Tempera. 71,5 × 60,6 / 73,0 × 62,6

182 * **Preliudas ir Fuga.** Diptikas. Popierius. Tempera. (73,0 × 2) × 62,0

Buvo išstatytas parodoje „Salon" Petrapily 1908/9 m.

183 **Preliudas.** Popierius. Tempera.

Buvo išstatytas III-je LDP. Kur dabar yra originalas, nežinoma; reprodukciją duoda Lemanas M. K. Čiurlionies monografijoje; Č. Gal. yra šio paveikslo fotonuotrauka ir grafika, žiūr. „Grafikos darbų ir piešinių sąraše" 54 Nr.

184 * **Rex.** Popierius. Tempera. 63,6 × 73,7

185 **Saulėtekis.**

Buvo išst. III LDP. Yra tai „Saulė — I-jai Lietuvių Dailės Parodai plakato projektas" (šio sąrašo 82 Nr.), nes šis projektas „Saulėtekio" vardu buvo pavadintas M. K. Čiurlionies kūrinių pamirtinėje parodoje (Vilniuje, 1913 m.), ar visiškai kitas, šiandien nežinomas kūrinys, sunku nustatyti.

186 **Šaka.** Popierius. Tempera.

Buvo išst. III-je LDP., reprodukcija tos parodos kataloge; kur originalas dabar yra, nežinoma.

187 **Vakaras.** Popierius. Tempera.

Grafo Tolstojaus nuosavybė, Rusijoje.

188 - 190 * **Vasara.**
- Popierius. Tempera. 30,0 × 36,0
- Drobė. „ 47,0 × 49,0
- Popierius. „ 31,6 × 36,3

191 - 192 **Vasaros motyvai.**

Buvo išst. III LDP., kur dabar yra, nežinoma.

IV. Vasaros sonata. Popierius. Tempera.
- **193** * **Allegro** 62,0 × 72,6
- **194** * **Andante** 62,0 × 72,6
- **195** * **Scherzo** 63,0 × 72,9
- **196** * **Finale** 62,0 × 72,5

Šios sonatos „Finale" buvo išstatytas parodoje „Salon" Petrapily 1908/9 m.

197 * **Allegro**
198 * **Andante**
199 * **Scherzo**
200 * **Finale**

III. Žalčio sonata. Popierius. Tempera.

71,8 × 61,6
71,0 × 60,5
71,5 × 60,9
73,1 × 62,4

201 * **Žaliasis perkūnas.** Popierius. Tempera. 76,6 × 59,8

202 - 203 * Iš **„Žvaigždžių sonatos“.** Popierius. Tempera. 61,4 × 72,2
62,5 × 73,5

Šie du paveikslai buvo vadinami „Chaoso“ sonata.

1909 m.

204 * **„Angelo“ preliudas.** Popierius. Tempera. 53,7 × 50,0

205 * **Auka.** Popierius. Tempera. 78,5 × 71,0

206 * **Aukuras.** Popierius. Tempera. 59,5 × 59,5

207 * **Demonas.** Popierius. Tempera. 73,0 × 56,6

208 - 210 * **Draugijos „Rūta“ teatro uždangai projektai.** Popierius. Tempera. 11,8 × 9,6
14,3 × 11,3
10,5 × 10,5

211 **Draugijos „Rūta“ teatro uždanga.** Drobė. Tempera. 500,00 × 200,97

Ponios Jūrašaitienės depozitas.

212 **„Juodos Saulės“ pasaka.** Popierius. Tempera.

J. Stravinskio nuosavybė.

213 * **„Jūratei“ dekoracijų projektas.** Popierius. Tempera. 18,0 × 15,6

214 **Iš kapinių.**

Buvo išst. V LDP., kur yra dabar, nežinoma.

215 * **Karalaičio kelionė.** Triptikas. Drobė. Tempera. (51,0 × 3) × 46,5

216 * **Laivai.** Popierius. Tempera. 69,8 × 46,8

Įgytas iš p. A. Žmuidzinavičiaus. Pono A. Žmuidzinavičiaus laikomas paskutiniu M. K. Čiurlionies kūriniu.

217 - 224 **„Miesto“ ciklui etiudai.** Popierius. Tempera.

Buvo išst. V LDP. Jų vienas orginalas yra Čiurlionies Galerijoje, vienas pas skulpt. Petrą Rimšą, trijų originalų Čiurlionies Galerija turi fotonuotraukas. Kur kiti yra, nežinoma.

225 **Nojaus arka.** Popierius. Tempera.
Pono Baryšnikovo nuosavybė, Rusijoje.

226 * **„Pilies" pasaka.** Popierius. Tempera. 67,1 × 49,6

227 * **Raudonasis perkūnas.** Popierius. Tempera. 61,0 × 61,0

228 * **Rex.** Drobė. Tempera. 133,7 × 147,0
Buvo išstatytas parodoje „Sojuz Russkich Chudožnikov" Petrapily 1909 m. pavasarį. Ponios S. Čiurlionienės pareiškimu, padarytas Petrapily 1909 m. sausio mėn. per tris savaites.

229 * **Rojus.** Popierius. Tempera. 62,0 × 47,5

230 **Rūmai (?)**
Buvo išst. V LDP.; kur dabar yra, nežinoma.

231 * **Saulės pasveikinimas.** (Nepabaigtas). Popierius. Tempera. 71,0 × 56,0
Sprendžiant iš M. K. Čiurlionies piešinių - eskizų, tai galėjo būti vienas iš „Pasaulio sutvėrimo" ciklo paveikslų.

232 * **„Tvirtovės" pasaka.** Popierius. Tempera. 77,0 × 60,0

233 * **„Vyties" preliudas.** Popierius. Tempera. 70,4 × 60,0
Buvo išstatytas parodoje „Sojuz Russkich Chudožnikov" Petrapily 1909 m. pavasarį, ir tos parodos kataloge pavadintas „Pasaka - Miestas".

234 * **Žemaičių kryžiai.** Popierius. Tempera. 31,2 × 36,0

235 * **Žemaičių kapinės.** Popierius. Tempera. 62,0 × 61,5

NEŽINOMOJO LAIKOTARPIO

236 * **Gamtos etiudas.** Popierius. Tempera. 34,1 × 28,6

237 - 238 **Gėlės.** Popierius. Tempera.
Ponios Sofijos Čiurlionienės nuosavybė.

239 * **Kompozicija.** Popierius. Pastelė. 62,0 × 73,0

240 - 241 * **Laiveliai.** Popierius. Aliejus. 36,7 × 31,5
36,5 × 31,2

242 * **Miškas.** Popierius. Tempera. 34,6 × 28,6

243 * **Pasaka.** Popierius. Tempera. 31,5 × 36,7

244 - 245 * **Vakaras.** Popierius. Pastelė. 56,0 × 73,5
62,6 × 73,0

ESKIZAI AKVARELĖMIS IŠ ŠKICŲ ALBUMĖLIŲ, ESAMŲ PAS PONIĄ V. ČIURLIONYTĘ-KARUŽIENĘ

246 - 250 Įvairioms kompozicijoms eskizai.

251 - 252 Peizažams eskizai.

253 „Poezijų“ viršeliui projektas.

254 - 256 „Tylai“ eskizai.

257 „Užburtam miestui“ eskizai.

258 - 264 Vitražams projektai.

Be to, M. K. Čiurlionis savo laiške, rašytame 1905 m. kovo mėn. 20 d. iš Druskininkų broliui Povilui Čiurlioniui, mini, pats jų vertę nustatydamas, šiuos kūrinius:

„Pasakėčia II-ji“ — (nestipri).

„Para“(?) = „Diena“? — 4 paveikslų ciklas — (gera).

„Pyktis“ 1 — (labai geras).

„Fantazija“ — 10 paveikslų ciklas — (kai kurie geri).

„Nuovoka“ etc. — triptikas (nevykęs).

„Sapnas“ 8 paveikslų ciklas — (geras).

Sprendžiant iš M. K. Čiurlionies kūrinių parodų katalogų, nė vienas tų kūrinių nebuvo išstatytas, tad veikiausiai autorius juos bus sunaikinęs.

*

II. GRAFIKOS DARBAI

FLUOROFORTAI

Vienas fluorofortas, be pavadinimo, buvo išstatytas III-je Lietuvių Dailės Parodoje — 1909 m. „Auka" buvo išstatyta V-je L. D. P. — 1919 m. VI-je L. D. P. buvo išstatyta 10 grafikos darbų, bet kataloge nepasakyta, ar tai buvo tiktai grafika tušu, ar jos tarpe buvo ir fluorofortai. Pomirtinėje Čiurlionies kūrinių parodoje Vilniuje (1911 m.), pagal tos parodos katalogą, buvo išstatyta 30 fluorofortų, suskirstytų šitaip: 7 be pavadinimo, 11 — „Rybiniškai", 11 — „Gamtos eskizai" ir „Auka". Čiurlionies kūrinių parodoje Vilniuje 1913 m. fluorofortų buvo išstatyta 11, kurie vėliau perėjo į Čiurlionies Galeriją. Kadangi šiuo metu Čiurlionies Galerijos rinkiniuose yra 9 fluorofortai ir 2-jų fluorofortų fotonuotraukos, tai kyla klausimas, ar Čiurlionies kūrinių pomirtinėje parodoje į 30 fluorofortų skaičių nebuvo įskaityti ir kurios nors kitos technikos Čiurlionies grafikos darbai, nes apie kitus fluorofortus, be tų, kurie dabar yra Čiurlionies Galerijoje ir kurių skaičius atitinka fluorofortų skaičių iš Čiurlionies 1913 m. kūrinių parodos, jokių žinių nėra. Šiuo metu žinomi šie Čiurlionies fluorofortai:

1. **Auka.** Spalvotas.
2. **Bokštai.**
3. **Du medžiai.**
4. **Jūra.**
5. **Kalnuoti laukai.**
6. **Medžiai.**
7. **Pastato ramstis.**
8. **Šventykla** (Fotonuotrauka).
9. **Varpinė** (Fotonuotrauka).
10. **Vartai.**
11. **Žiema.**

TUŠAS

Grafikos darbai tušu buvo išstatyti III-je LDP. — 1909 m., nenurodant jų skaičiaus. V-je LDP. — 1911 m. buvo išstatyta 11 inicialų. V-je LDP. — 1912 m. buvo išstatyta 10 grafikos

darbų, bet be pavadinimų. Čiurlionies kūrinių pomirtinėje parodoje (1911 m.) grafikos darbų tušu buvo išstatyta: 10 vinječių gaidoms, 5 įvairios vinjetės, viršeliui projektas ir 16 inicialų. Šiuo metu Čiurlionies grafikos darbai tušu yra žinomi šie:

12. Auka.
13 - 22. Gaidoms vinjetės.
23 - 27. Inicialai: D, E, O, V ir V.
28 - 38. Inicialai: A, A, B, I, J, M, P, S, T, U, V.
(Originalai dingę).
39. „Karalių" pasaka.
(p. St. Čiurlionies nuosavybė).
40. Kompozicija.
41 - 51. Kompozicijos.
52 - 53. Kompozicijos.
(Ponios Sofijos Čiurlionienės nuosavybė).
54. Laiveliai.
55. Preliudas.
56. Rex.
57. Tulpės.
58. Viršelis elementoriui „ABC".
59. Viršelio „Blindai" projektas.
60. Viršelis knygai „Lietuvoje".
(Originalas dingęs).

III. PIEŠINIAI

A. M. K. ČIURLIONIES GALERIJOS RINKINIUOSE:

1. Aukuras.
2. Baimė.
3 - 7. Demonui škicai.
8. Fantazija.
9. Himnas.
10 - 101. Įvairūs škicai.
102 - 113. „Karalaičio kelionei" škicai.

114. Marso pasaulis.
115 - 117. „Miestui“ škicai.
118. Namelis ir berželis.
119. Pasakai škicas.
120. Pasaka — „Pilis“.
121 - 124. „Pasaulio sutvėrimo“ ciklui škicai.
125 - 127. Peizažų škicai.
128 - 129. Pilis.
130. Preliudui „Vytis“ škicas.
131. Procesija.
132 - 135. „Rexui“ škicai.
136. „Rūtos“ uždangai škicas.
137 - 142. Šakelių škicai.
143. „Šaltiniui“ viršelio škicas.
144. Tiltai.
145. Tiltas.
146. „Vasarai“ škicas.
147. Varpas.
148. Varpeliai.
149. Veidas.
150 - 154. Žemaičių kryžiai.
155. Žmogus su kardu.
156 - 179. „Zodijako ženklams“ škicai.

B. ŠKICŲ ALBUMĖLIUOSE P-IOS V. ČIURLIONYTĖS-KARUŽIENĖS NUOSAVYBĖJE:

180 - 187. Architektūriniai motyvai.
188. „Audrai“ škicas.
189. „Baimei“ škicas. Spalvoti pieštukai.
190 - 198. Devyni modelio škicai.
199 - 207. Devynios dainininkų galvos.
208. „Dienai“ škicas.

209 - 210. Du modelio škicai.

211 - 213. Galvos motyvais kompozicijų škicai.

214 - 215. Galvos piešiniai.

216 - 219. Galvų škicai.

220. Gulinčios žmogaus figūros škicas.

221 - 222. „Japoniškais motyvais“ kompozicijų škicai.

223 - 282. Įvairioms kompozicijoms škicai.
(Jų tarpe 9 spalvotais pieštukais).

283 - 284. „Laidotuvių“ ciklui škicai.

285 - 288. „Miestui“ škicai.

289. „Miško muzikai“ eskizas (Spalvoti pieštukai).

290. Trys modelio piešiniai.

291 - 292. „Moizei“ škicai.

293. „Nojaus arkai“ škicas.

294. Ornamento kompozicija.

295 - 298. „Pasakoms“ škicai.

299 - 305. „Rexams“ škicai.

306. Sapnas. (Spalvoti pieštukai).

307 - 311. Šaržuotos galvos.

312 - 320. „Tvano“ ciklui škicai.

321. „Užburtam miestui“ škicas.

322. „Vėliavoms“ škicas.

323 - 324. Vitražams škicai.

C. PONIOS SOFIJOS ČIURLIONIENĖS NUOSAVYBĖ
PIEŠINIAI PLUNKSNA

325 - 328. Įvairūs škicai kompozicijoms.

329. „Saulės sonatos“ Finale škicas.

*

M. K. ČIURLIONIES BIBLIOGRAFIJA

Sudarė Iz. Kisinas

I. M. K. ČIURLIONIES RAŠTAI

1. Dailės Draugijos konkursas. = Vilniaus Žinios, 1908 m., Nr. 276; Viltis, 1908 m., Nr. 145.
2. Antroji lietuvių dailės paroda.=Vilniaus Žinios, 1908 m., Nr. 25; Žarija, 1908 m., Nr. 5; Lietuvos Ūkininkas, 1908 m., Nr. 5; Viltis, 1908 m., Nr. 12; Draugija, 1908 m., T. IV, Nr. 14., pusl. 237—238.
3. Česlavo Sasnausko „Lietuviška muzika".=Viltis, 1909 m., Nr. 48.
4. Dailės Draugijos konkursas. = Vilniaus Žinios, 1909 m., Nr. 23; Viltis, 1909 m., Nr. 11.
5. Dailės Draugijos muzikalinis konkursas.=Viltis, 1909 m., Nr. 59; Draugija, 1909 m., T. VIII, Nr. 29, pusl. 127—129.
6. Mūsų muzika. Č. Sasnausko „Lietuviška muzika". = Viltis, 1909 m., Nr. 147.
7. Vieversėlis. Liaudies mokykloms lengvesniųjų lietuviškų dainų rinkinys. Balsus pritaikė K. Čiurlionis. Dainas surinko ir savo lėšomis atspausdino Vincas Palukaitis. Pirmoji dalis. Varšuva. J. Pesio ir B-vės „Saturn" spaustuvė. 1909 m. 26+1 p. Kaina 25 kap. 19×12 cm.
   Rec.: Mad-Rietis [M. Reinys]. Draugija, T. VIII, 1909 m., Nr. 29., pusl. 95—96.
8. Apie muziką. = S. Čiurlionienė. Lietuvoje. Kritikos žvilgsnis į Lietuvos inteligentiją. Vilnius, 1910 m., pusl. 59—83.
   Rec.: A. Jakštas [Dambrauskas A.]. Draugija, 1910 m., T. XI, Nr. 44., pusl. 365.
9. Iš M. K. Čiurlionies raštų. = Sekmoji Diena, 1921 m., Nr. 11.
10. Muzikos kūriniai. Les oeuvres musicales. Spaudai paruošė ir suredagavo (Arrangé et rédigé par) St. Šimkus. Švietimo Ministerijos leidinys. Edition du Ministère d'Instruction Publique. Kaunas. Spaudė Berliner Musikalien Druckerei G. m. b. H. 1925 m.
    Sąsiuvinys. — Cahier. I. 7 Preliudai ir Fuga. Préludes et Fugue. Fortepianui — pour le piano. 30 p.
    Sąsiuvinys — Cahier II. 2 Kanonai, 9 Preliudai ir Nokturnas. 2 Canons, 9 Prèludes et Nocturne. Fortepianui — pour le piano. 26 p.
    Sąsiuvinys — Cahier III. Muzikališki Bruožai. Essais Musicaux. Fortepianui — pour le piano. 16 p.
    Sąsiuvinys — Cahier IV. Liaudies Dainos. Chansons Populaires. Fortepianui — pour le piano. 24 p.

Sąsiuvinys — Cahier V. Liaudies Dainos. Chansons Populaires. Chorui—pour le choeur. 12 p.

Sąsiuvinys — Cahier VI. Sanctus ir Neliūskime. 18 p.

Sąsiuvinys — Cahier VII. 14 trumpų preliudų vargonams. 12 p.

11. M. K. Čiurlionies laiškas.= Naujoji Romuva, 1931 m., Nr. 29.
12. M. K. Čiurlionies laiškai.= Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 42.
13. M. K. Čiurlionies laiškai.= Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 49.

II. RAŠTAI APIE M. K. ČIURLIONĮ

1906 m.

1. *M. B. S.* = Birževyja Vedomosti, 1906 m., Nr. 9266.
   Apie Varšuvos meno mokyklos mokinių parodą Petrapilyje.
2. [*Palukaitis, V.*] Spraulys. Čiurlionis. = Vilniaus Žinios, 1906 m., Nr. 123.
3. Peterburgskij Listok, 1906 m. birželio mėn.
   Apie Varšuvos meno mokyklos mokinių darbų parodą Petrapilyje.
4. Pirmoji Lietuvių Dailės Paroda Vilniuje. Vilnius. 1906 m. A. Sirkino spaustuvė. XII p. Parodos katalogas.
   Parodoje buvo išstatyta 33 M. K. Čiurlionies kūriniai (Nr. 1—33).

1907 m.

5. *J-is, K.* Pirmoji lietuvių dailės paroda. II. = Vilniaus Žinios, 1907 m., Nr. 11.
6. Pierwsza Litewska Wystawa Sztuk Pięknych w Wilnie. Wilna A. Syrkina drukarnia. 1907. XII p. 21,8× 10,4 cm.
   Parodos katalogas lenkų kalba. Parodoje buvo išstatyta 33 (1—33 Nr.) M. K. Čiurlionies kūriniai.
7. *Tumas, J.* kun. [Pirmąją Lietuvių Dailės Parodą uždarius] = Vilniaus Žinios, 1907 m., Nr. 38, 39.
8. [*Žymantienė, J.*] Žemaitė. Lietuvių dailininkų paroda — tautiška paroda. = Vilniaus Žinios, 1907 m., Nr. 26.

1908 m.

9. [*Biržiška, M.*] *S. D.* Dėlei Antrosios Lietuvių Dailės parodos (Vieno „kultūros ardytojų" pastebėjimai).= Žarija, 1908 m., Nr. 12.
10. *Bytautas, R.* Aplink mūsų dailės parodą. = Draugija, 1908 m., T. V., Nr. 17, pusl. 23—26.
11. Druga Litewska Wystawa Sztuk Pięknych 1908. Wilno . Druk M. Kuchty, 8 puslp.
    Čiurl. paveikslai Nr. 3—28.
12. *Gira,* Liudas. Antroji Lietuvių Dailės Paroda Vilniuje.=Lietuvos Ūkininkas, 1908 m., puslp. 142.
13. *Hryniewicz,* F. Druga Wystawa Litewska. = Kurjer Litewski, 1908 m., Nr. 52.
14. *Leonardo.* Vtoraja litovskaja vystavka. = Severo - Zapadnyj Golos, 1908. III. 18.
15. [*Mongirdas, Vl.*] *Vl. M.* Įspūdžiai iš Antrosios Lietuvių Dailės parodos.= Vilniaus Žinios, 1908 m., Nr. 78.
16. [*Moravskis, A.*]. *A. M.* Antroji Lietuvių dailės paroda. = Vilniaus Žinios, 1908 m., Nr. 55.
17. [*Pleirytė - Puidienė, O.*] *Vaidelutė.* Ilgėjimos. (Ilgėjimos Nr. 14 M. K. Čiurlianio paveikslų). = Vilniaus Žinios, 1908 m., Nr. 55.

18. [*Pleirytė-Puidienė, O.*] *Vaidelutė.* Klaidžiojančios Žvakelės. Iš cykliaus „Gyvenimo Glėbyje". = Vilniaus Žinios, 1908 m., Nr. 70.
19. [*Pleirytė-Puidienė, O.*] V a i d e l u t ė. Prietelybė. (Antr. Lietuv. Dail. Paroda — M. Čiurlianio paveikslai Nr. 11). = Vilniaus Žinios, 1908 m., Nr. 65.
20. *Profanas.* Profano mintys ir įspūdžiai iš antrosios lietuvių dailės parodos Kaune. = Draugija, 1908 m., T. V., Nr. 20, pusl. 376—386.
21. [*Storasta, V.*] *Vydūnas,* T i l ž i š k i s. Iš kelionės. = Vilniaus Žinios, 1908 m., Nr. 185—188.
22. *Vadič, V.* Litovskaja chudožestvennaja vystavka. = Severo-Zapadnyj Telegraf, 1908 m., Nr. 113.
23. *Życka,* Ludwika, Kilko wrażeń z litewskiej wystawy obrazów. = Goniec Wileński, 1908.III.27.

1909 m.

24. [*Biržiška,* Mykolas] S. D. Trečioji dailės paroda. = Lietuvos Žinios, 1909 m., Nr. 2.
25. [*Dambrauskas,* A.] D r u s k i u s. Trečioji lietuvių dailės paroda Vilniuje. = Draugija, T. VIII., 1909 m., Nr. 30.
26. [*Gira,* L.] S t. L d. Pirmoji pavasario paveikslų paroda. = Viltis, 1909 m., Nr. 21.
27. Trečioji Lietuvių Dailės Paroda. Vilnius. 1909 m. balandis - gegužės. Lietuvių Dailės Draugija. Tip. M. Kuchto, Vilna.
    Parodoje buvo išstatyta 32 M. K. Čiurlionies kūrinių numeriai (1—32 Nr.). Pridėtos 5 M. K. Čiurlionies kūrinių reprodukcijos.

1910 m.

28. Katalog VII vystavki kartin Sojuza Russkich Chudožnikov. S.-Peterburg, 1910 g.
    458 Nr. buvo išstatytas M. K. Čiurlionies „Pasaka", M. Dobužinskio pareiškimu, „Vyties" preliudas.
29. Ketvirtoji Lietuvių Dailės Paroda. Vilnius. Kovas. 1910 m. Lietuvių Dailės Draugija. Juozapo Zavadzkio spaustuvė Vilniuje. 15 + 1 p + 8 pusl. reprodukcijų.
    Buvo išstatyta 8 M. K. Čiurlionies kūriniai.
30. Lietuvių dailės paroda Rygoje. Balandis 1910 m. Lietuvių Dailės Draugija.
    M. K. Čiurlionies buvo išstatyta 27 kūriniai. „Karalių Pasakos" reprodukcija pridėta.
31. *Pečkauskaitė,* Marija . Mintįs apie dailę. = Viltis, 1910 m., Nr. 67.
32. *S[metona], A.* Savoji dailė. = Viltis, 1910 m., Nr. 31.
33. *Tumas,* J. Kun. Tautos poema — varsomis (Atsiminimas IV Lietuvių Dailės Parodos). = Viltis, 1910 m., Nr. 44.

1911 m.

34. A. a. Mykalojaus Čiurlionio laidotuvės. = Viltis, 1911 m., Nr. 38.
35. A. a. Mikalojus Konstantinas Čiurlianis. = Lietuvos Žinios, 1911 m., Nr. 38.
36. A. a. M. K. Čiurlionies brangiam atminimui. = Viltis, 1911 m., Nr. 40.
    Juozo Kosakovskio, Antano Gorskio, Stanislovo Montvilos; „Dainos", Panevėž. „Aido" pirm. pad. Aleksandro Purickio užuojautos.
37. A. a. M. K. Čiurlionies brangiam atminimui. = Viltis, 1911 m., Nr. 43.
    Apie IV. 20. Petrapily, Šv. Kotrynos bažn. įvyks. pamaldas už Čiurlionies vėlę.
38. *Antokolskij,* L. M. Posmertnaja vystavka kartin N. K. Čurlianisa. = Severo-Zapadnyj Golos, 1911 m., Nr. 1655, 1657, 1659.
    Persp. „Viltyje", 1911 m., Nr. 51, 52, 53 (Rusų spauda apie M. K. Čiurlionį); „Lietuvos Žinios", 1911 m., Nr. 53, 54, 55.

39. Čiurlianio laidotuvės. = Lietuvos Žinios, 1911 m., Nr. 39.
40. [*Dambrauskas,* A.] A. Jakštas. J. Baltrušaičio „Zemnyja Stupeni" [Recenzija]. = Draugija, 1911 m., T. XIV, Nr. 53, pusl. 318—324.
41. [*Galaunė,* Paulius] Visuomis. Įspūdžių - atminimų apie a. a. M. K. Čiurlianį žiupsnelis. = Lietuvos Žinios, 1911 m., Nr. 50, 51.
42. *Gira,* Liudas. A. a. M. K. Čiurlionies paveikslų paroda. = Viltis, 1911 m., Nr. 46.
43. *Gira,* Liudas. Čiurlioniui mirus. = Viltis, 1911 m., Nr. 39.
44. *Gira,* Liudas. Del pomirtinės Čiurlionies veikalų parodos. = Viltis, 1911 m., Nr. 61.
45. *Gira,* Liudas. Galiūnas. Eilėraštis. = Iliustruotas „Vilties" priedas, 1911m.
46. [*Gira,* L.] St. Ld. Lietuvių Dailės Galiūno M. K. Čiurlionies atminimui. = Iliustruotas „Vilties" priedas, 1911 m.
47. *Gira,* Liudas. V Lietuvių Dailės Paroda. = Viltis, 1911 m., Nr. 34.
48. *Jurgelionis,* Kl. M. K. Čiurlionies atminimui. = Laisvoji Mintis, 1911 m., Nr. 16.
49. [*Jurkūnas,* Ign.] J. Šeinius. Genijus. A. a. Čiurlianio atminčiai. = Lietuvos Žinios, 1911 m., Nr. 42.
50. Katalog vystavki kartin „Mir Iskusstva". Moskva, 1911 g.
    Parodoje buvo: „Posmertnaja vystvka proizvedenij Nikolaja Konstantinoviča čurlianisa. 313—470 Nr. Nr. 158 paveikslai, 11 piešinių, 16 grafikos darbų, 30 fluorofortų.
51. Katalog vystavki kartin „Mir Iskusstva". S.-Peterburg, 1911 g.
    M. K. Čiurlionies „Vyties" preliūdas šioje parodoje buvo išstatytas Nr. 281.
52. Kitataučių laikraštija apie Čiurlionį (Ištraukos straipsnių iš: Kurjer Wileński (Nr. 71), Goniec Codzienny (Nr. 71), Slowo (Nr. 102), Reč (Nr. 88) = Viltis, 1911 m., Nr. 40, 41.
53. *L. D. Dr. Valdyba.* Lietuvių Dailės Draugijos atsišaukimas. M. K. Čiurlionies Muzikos veikalams išleisti fondas. = Lietuvos Žinios, 1911 m., Nr. 111 .
54. *Liet. D. Dr. Valdyba.* Fondas leisti Mikalojaus Čiurlionies Muzikos veikalams. = Viltis, 1911 m., Nr. 112.
    Atsišaukimas.
55. *Makovskij,* Sergej. M. K. Čiurlianis. † 28 marta 1911 g. = Apollon, 1911 m., Nr. 5, pusl. 23—28.
    Išsp. 5 Č. pav. reprod.
56. *Mamontov,* Serg. [Apie M. K. Čiurlionio paveikslų parodą Maskvoje.] = Russkoe Slovo, 1911 m., Nr. 279.
    Persp. „Viltis", 1911 m., Nr. 148 (Rusų spauda apie M. K. Čiurlionį).
57. *Maskvos Lietuvių Studentų Draugija.* M. K. Čiurlionio paveikslams supirkti fondas. = Aušrinė, 1911 m., Nr. 3.
58. Mykalojus Kastantas Čiurlionis = Aušrinė, 1911 m., Nr. 3.
59. Mikalojus Konstantinas Čiurlianis. = Lietuvos Žinios, 1911 m., Nr. 39.
60. *Mikuckis,* J. A. a. M. Čiurlionio atminimui. Eilėraštis. = Viltis, 1911 m., Nr. 39.
61. M. K. Čiurlionio mirties atbalsiai. = Viltis, 1911 m., Nr 39.
62. Pamiati N. K. Čurlianisa. = Severo-Zapadnyj Golos, 1911 m., Nr. 1644.
63. Penktoji Lietuvių Dailės Paroda. Vilnius. 1911 metai. Lietuvių Dailės Draugijos leidinys. Juozapo Zavadzkio spaustuvė Vilniuje.
    Parodoje buvo išstatyta 17 M. K. Čiurlionies kūrinių ir 11 inicijalų. Pridėtos dvi M. K. Čiurlionies kūrinių reprodukcijos.
64. *P*[*etkevičaitė*], G. Posmertinė Mikalojaus Kastanto Čurlianio Veikalų Paroda. = Lietuvos Žinios, 1911 m., Nr. 51.
65. *P. G.* Atsiminimų žiupsnelis. = Aušrinė, 1911 m., Nr. 3.

66. Posmertinė Mikalojaus Kanstanto Čiurlionies veikalų paroda. Vilnius balandžio 23 — gegužės 8 dieną (Gegužės 6—21 dieną). Lietuvių Dailės Draugija. [Metai nenurodyti]. Juozapo Zavadzkio spaustuvė Vilniuje. 11 + 1 p. + M. K. Čiurlionies portreto reprodukcija.

67. Posmertnaja vystavka proizvedenij Nikolaja Konstant. Čurlianisa. G. Vilno. 23 aprelia — 8 maja 1911 g. Litovskoe Chudožestvennoe Obščestvo. Tip. Josifa Zavadzkago v Vilne. 11 + 1 p. + 1 M. K. Čiurlionies portreto reprod.

68. Posmertnaja vystavka kartin N. K. Čurlianisa. = Severo-Zapadnyj Golos, 1911 m., Nr. 1644.

69. Pośmiertna wystawka prac Mikolaja Konstantego Czurlanisa. Wilno 23 kwietnia — 8 maja 1911 roku (6 maja — 21 maja). Litewskie Towarzystwo Sztuk Pięknych. Druk Józefa Zawadzkiego w Wilnie. 11 + 1 p. + + M. K. Čiurlionies portreto reprodukcija.

70. Prie Čiurlianio mirties. = Lietuvos Žinios, 1911 m., Nr. 43, 44.
Užuojautos ir aukų Č. paveikslams nupirkti sąrašas.

71. [*Pšibiliauskienė,* S.] Lazdynų Palėda. Per realizmą prie idealo. = Viltis, 1911 m., Nr. 42.
Plg. Petras Rimša. Šis-tas apie dailę. Ibid. Nr. 49.

72. *Renard,* Wł. Twórca. (Pamięci M. K. Czurlanisa). = Kurjer Litewski, 1911 m., Nr 91.

73. *Reu.* Wystawa pośmiertna prac M. K. Czurlanisa. = Kurjer Litewski, 1911 m., Nr. 91.

74. *Römeris,* Mykolas. L. Dailės Draugijos sumanymai. = Lietuvos Žinios, 1911 m., Nr. 41.

75. [*Staugaitis,* A.] Skausmas. Mūsų žvaigždės. M. K. Čiurlionies atminimui. = Metraštis - Almanachas „Švyturys", Vilnius, 1911 m., pusl. 84—89.
Prid. Č. atv. + 2 reprod.

76. *Šujskij,* B. N. K. Čurlianis. = Utro Rossii, 1911 m., Nr. 281.
Perspausd. „Viltyje", 1911 m. Nr. 145 (M. K. Čiurlionies veikalų paroda Maskvoje).

77. *Tatai.* Tai buvo kovo 31 d. = Iliustruotas „Vilties" priedas, 1911 m.

78. *V. A.* Litovskaja chudožestvennaja vystavka. Posmertnaja vystavka kartin N. K. Čurlianisa. = Severo-Zapadnyj Telegraf, 1911 m., Nr. 123.

79. Vokiečių spauda apie Čiurlionį (Ištrauka iš laikraščio St. Petersburger Zeitung (bal. 1 d. Nr. 91). = Viltis, 1911 m., Nr. 46.

80. [*Zubrickas,* J.] Turčinskis. Gedimosios pamaldos už a. a. M. K. Čiurlionį. = Viltis, 1911 m., Nr. 47.

81. *Žmuidzinavičius,* A. A. a. M. K. Čiurlionio brangiam atminimui. = Viltis, 1911 m., Nr. 39.

1912 m.

82. *Benois,* Aleksandr. Čurlianis. = Reč, 1912 m., Nr. 39.
Atkarpoje „Chudožestvennyja pisma".

83. *El*[*isonas*], J. Knyga apie Čiurlionį. = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr. 27.
Apie „Mir Iskusstva" rengiamą apie M. K. Čiurlionį knygą.

84. *G.* Čiurlionies skyrius prie Liet. Dailės Draugijos. = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr. 141.

85. *Gira,* Liudas. VI Lietuvių Dailės paroda. = Viltis, 1912 m., Nr. 66, 68.

86. *J. Ch.* Muzikos ir literatūros rytas Peterburge M. K. Čiurlioniui paminėti. = Viltis, 1912 m., Nr. 47.

87. Katalog vystavki kartin „Mir Iskusstva". S.-Peterburg, 1912.
350—451 Nr. Nr. ėjo „Posmertnaja vystavka proizvedenij Nikolaja Konstantinoviča Čurlianisa". Buvo išstatyti tie patys kūriniai, kaip ir Maskvos parodoje 1911 m.

88. *Leman,* B. A. Čurlianis. S-P-Burg., 1912. Izdanie N. I. Burikovskoj „Sovremennoe Iskusstvo" Serija illiustrirovannych monografij. Chudožestvennyja vosproizvedenija — masterskoj „Sovremennoe Iskusstvo". Pervaja Ženskaja Tip. T-va „Pečatnago Stanka" 8 než. + 28 p. + 25 reprod. [Jų tarpe Čiurl. portretas ir 3 spalv. reprod.].
Rec.: Ant. Naujokaitis. = Lietuvos Žinios, 1913 m., Nr. 25.

89. *Liet. Dailės Draugijos Valdyba.* Mikalojaus Kastanto Čiurlionies vardo dailės mokiniui stipendija. = Viltis, 1912., Nr. 54.

90. Malyj Zal Konservatorii. V Voskresenje, 15-go Aprelia 1912 g., Muzykalno-Literaturno-Chudožestvennoe Utro, posviaščennoe pamiati chudožnika - kompozitora N. K. Čurlianisa. 12 pusl. S. PBurg. Tip. Imperatorskich Teatrov.

91. *Moravskis,* A. ir *Rymša,* P. Atminkim savo genijų! = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr. 36—37.

92. *Naujokaitis,* Ant. Koncertas Čiurlionies atminčiai. = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr. 48, 49.

93. *Nemo.* Čiurlionies paveikslai Peterburge (įspūdžiai). = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr 15.

94. *Pleirytė - Puidienė,* O. Įspūdžiai iš VI Lietuv. Dailės Parodos. = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr. 78.

95. *Pleirytė - Puidienė,* O. Vilniaus „Rūtai" žodis apie Čiurlionies uždangą. = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr. 6.

96. *Rymša,* P. ir *Moravskis,* A. A. a. M. K. Čiurlionies atminimui koncertas Peterburge. = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr. 36—37.

97. *Rostislavov,* A. Vystavka „Mir Iskusstva" = Reč., 1912 m., Nr. 36.
Apie Čiurl. pomirtinę kūrinių parodą.

98. Rusų kritika apie M. K. Čiurlionį [Išverstas Aleksandro Benois straipsnis iš Reč 1912 m., Nr. 39]. = Viltis, 1912 m., Nr. 22.

99. Šeštoji Lietuvių Dailės Paroda. Vilnius 1912 metai. Lietuvių Dailės Draugija. Juozapo Zavadzkio spaustuvėje. 31 + 1 p. + 15 pusl. reprodukcijų.
M. K. Čiurlionies buvo išstatyta 10 grafikos darbų.

100. *Šujskij,* B. [Apie Čiurlionies pasakas]. = Svobodnoe Iskusstvo, 1912 m., Nr. 3.

101. [*Zubrickas,* J.] J. Turčinskis. Čiurlionis kaipo tautiškas kompozitorius ir dailininkas (Įžanga Čiurlionies atminimo iškilmei iš balandžio 1912 m.). = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr. 56—57.

102. [*Zubrickas,* J.] J. Turčinskis. Mikalojaus Čiurlionies atminčiai. = Lietuvos Žinios, 1912 m., Nr. 48.
Eilės, skaitytos IV.15 Peterburge, koncerte, pašvęstam a. a. Čiurlionies atminčiai.

1913 m.

103. *Bičiūnas,* V. Čiurlionies dailė ir rusų kritika. = Vaivorykštė, 1913 m., Nr. 4.

104. *Čiurlionies Kuopa.* Lietuvių Dailės Draugija. Vilnius. 31.XII.1913 m., 8 pusl.

105. *Liunas.* M. K. Čiurlionies parodą atidarius. = Lietuvos Žinios, 1913 m., Nr. 126.

106. Mikalojaus Kanstanto Čurlionies veikalų paroda. Vilnius. 1913. Lietuvių Dailės Draugija. VI + 8 + 26 p. M. Kuktos spaustuvė.
Pusl. III—VI M. K. Čiurlionis (1875—1911); M. K. Čiurlionies portreto reprodukcija.

107. M. K. Čiurlionies koncertas. = Lietuvos Žinios, 1913 m., Nr. 144.

108. M. K. Čiurlionies Kuopa. = Lietuvos Žinios, 1913 m., Nr. 124.

109. Septyntoji Metinė Lietuvių Dailės Paroda. Vilnius. 1913 metų. Lietuvių Dailės Draugija. Martyno Kuktos Spaustuvė Vilniuje. 32 p. + 14 pusl. reprodukcijų.

M. K. Čiurlionies vienas kūrinys buvo išstatytas.

110. Vystavka proizvedenij Nikolaja Konstantina Čiurlianisa. G. Vilno, 1913. Litovskoe Chudožestvennoe Obšč. VI + 8 + 2 nž. p.
Pusl. III—VI — N. K. Čiurlianis (1875—1911); M. K. Čiurl. portreto reprodukcija.

111. Wystawa obrazów Mikołaja Konstantego Czurlanisa. Wilno, 1913. Litewskie Towarzystwo Sztuk Pięknych. VI + 9 + 1p.
Pusl. III—VI M. K. Czurlanis (1875—1911); M. K. Čiurl. portreto reprod.

1914 m.

112. *Čudovskij,* Valerian. N. K. Čurlianis (otryvki). = Apollon, 1914 m., Nr. 3, pusl. 22—58.
10 pav. reprodukcijų.

113. *Ivanov,* Viačeslav. Čurlianis i problema sinteza iskusstv. = Apollon, 1914 m., Nr. 3, pusl. 5—21.
11 Č. pav. reprodukcijų.
Tas pat (be reprod.): V. *Ivanov.* Borozdy i Meži, opyty estetičeskie i kritičeskie. Moskva 1916 m., p. 315—351.

114. N. K. Čurlianis. Petrograd, 1914. Izdanie Apollona. 61 p. + 36 p. + + 27 p. iliustr.
Iliustr. tarpe 1 spalvota. Leidiny straipsniai: Viač. *Ivanov* — Čurlianis i problema sinteza iskusstv; Val. *Čudovskij* — N. K. Čurlianis (otryvki); spisok proizvedenij N. K. Čurlianisa.

115. *Steponavičius,* J. Kun. Dr. Čiurlionis ir mūsų dvasios estetikos apsireiškimai. = Vairas, 1914 m., Nr. 1.

1916 m.

116. *Grocholski,* L. Czurlianis. = Kłosy Ukraińskie, 1916 m., Nr. 6—7.

117. *Lopatin,* B. N. K. Čurlianis (K posmertnoj vystavke ego kartin v Moskve). = Solnce Rossii, 1916 m., Nr. 315.
M. K. Čiurl. kūrinių 7 reprod.

118. [*Naruševičius,* T.] T. Norus. Čiurlionies paroda Maskvoje. = Lietuvių Balsas, 1916 m., Nr. 30.

1917 m.

119. *Gaigalat,* W. dr. Litauen, das besetzte Gebiet, sein Volk und dessen geistige Strömungen. Frankfurt a. M. 1917. 179 + 1p.
Apie Čiurl. — pusl. 108—109; 2 kūrinių reprod.

120. *Gaigalat,* W. dr. La Lituanie, le territoire occupé, la population et l'orientation de ses idées. Genève [1917 m.]. 269 + 7 p.
Apie Čiurlionį — pusl. 167; pridėtos 2 kūrinių reprod.

121. *Gira,* Liudas. Mikalojus Kastantas Čiurlionis (Biografijos medžiaga). = Mūsų Kalendorius 1918 metams, Vilnius, 1917 m., pusl. 48—54.

1918 m.

122. *Kairiūkštis,* V. M. K. Čiurlionis. = Santara, 1918 m. Nr. 9(58).

1919 m.

123. *Borič, V.* Apie Čiurlionį (Mirė 1911 m. balandžio 10 d.). = Švietimo Reikalai, 1919 m., Nr. 4, pusl. 6—8. (Vertė S. *Naginskas*).
Persp. Švietimo Darbas, 1920 m., Nr. 8—9.

124. *Ehret,* Joseph, dr. La Lituanie, passé, présent, avenir. Genève-Paris [1919]. 480 p.
Apie Čiurlionį — pusl. 367—368. M. K. Čiurl. portret. ir 5 kūrinių reprod.

125. Laikinosios Revoliucinės Lietuvos Darbininkų ir Vargingųjų Sodiečių Vyriausybės nusprendimas apie Lietuvos Valstybės Muzėjaus įkūrimą. = Švietimo Reikalai, 1919 m., Nr. 2.

126. Laikinosios Revoliucinės Lietuvos Darbininkų ir Vargingųjų Sodiečių Vyriausybės nusprendimas apie M. K. Čiurlionies kūrinių nacionaliza-

vimą. = Švietimo Reikalai, 1919 m., Nr. 2.

127. Liaudies Švietimo Komisariato Nutarimas dėl negalinčiųjų dirbti N. Čiurlionies šeimos rūpinimo. = Švietimo Reikalai, 1919 m., Nr. 4.

128. *Šalkauskis,* Stasys. Sur les Confins de deux Mondes. Genève [1919 m.]. 271 + 1 p.
Pusl. 255—262 kalbama apie M. K. Čiurlionį. Įdėta Č. atvaizdas ir 16 Č. pav. reprodukcijų.

1920 m.

129. *Borič,* V. Apie Čiurlionį. Vertė St. *Naginskas.* = Švietimo Darbas, 1920 m., Nr. 8—9.
Persp. iš Švietimo Reikalų 1919 m.

130. Lietuvių Meno Apžvalgos Paroda. Kaunas, 1920. Lietuvos Valstybės Spaustuvė. 24 p.
M. K. Čiurlionies buvo išstatyta 21 tapybos kūrniys ir grafikos darbai.

131. Lietuvių Meno Paroda. Klaipėda, 1920. Pavlovskio spaustuvė Tilžėje. 31 + 1 p.
M. K. Čiurlionies kūrinių buvo išstatyta: 10 tapybos kūrinių ir 30 grafikos darbų.

1921 m.

132. *K.* Čiurlionies parodoje. = Sekmoji Diena, 1921 m., Nr. 11.

133. Mikalojus Kastantas Čiurlionis. = Sekmoji Diena, 1921 m., Nr. 11.

134. *Pl. Puidienė, O.* M. K. Čiurlionis.= Skaitymai, 1921 m., Nr. 4.

135. *Šlapelis,* Ignas. Beprotybė (Iš rašto „M. K. Čiurlionis"). = Sekmoji Diena, 1921 m., Nr. 11.

136. [*Tumas, J.*] Vaižgantas. M. K. Čiurlionies galerijos klausimu. = Lietuvos Balsas, [1921 m.], Nr. 67.

137. *Žadeika,* V. M. K. Čiurlionies 10 metų mirties sukaktuvių koncertas. = Sekmoji Diena, 1921 m., Nr. 11.

138. *Žilevičius,* Juozas. Dėl M. K. Čiurlionies muzikos kūrinių = Sekmoji Diena, 1921 m., Nr. 11.

1922 m.

139. *Aras Besparnis.* Šis tas apie M. K. Čiurlionies kūrybą. = Mokykla ir Gyvenimas, 1922 m., Nr. 3.

1923 m.

140. M. K. Čiurlionies muzikos kūrinių klausimu. = Gairės, 1923 m., Nr. 5.

141. *Pranas iš Kalnėnų.* Dėl M. K. Čiurlionies šifro. = Tėvynė, 1923 m., Nr. 41—42.

1924 m.

141a. *Šlapelis,* Ign. M. K. Čiurlionies „Zodiako Ženklai" = Milda, 1924 m., Nr. 1.

141b. *Šlapelis,* Ign. M. K. Čiurlionies kūrybos reikšmė meno istorijoje. = Milda, 1924 m., Nr. 1.

1925 m.

142. *Bičiūnas,* V. M. K. Čiurlionies sukaktuvės. = Lietuva, 1925 m., Nr. 205.

143. *Bičiūnas,* V. M. K. Čiurlioniui — mistikui (23.IX. 1875—23. IX. 1925) (Niuansai). = Krivulė, 1925 m., Nr. 21.
Pridėta 10 Č. pav. reprodukcijų.

144. *Bičiūnas,* V. M. K. Čiurlionis. = Lietuva, 1925 m., Nr. 212, 213, 217.

145. *Kai*[*riūkš*]*-tis,* Vyt. M. K. Čiurlionis (1875—1911). = Vilniaus Kalendorius 1926 metams, Vilnius, 1925 m., pusl. 47—54.
Čiurl. atvaizdas ir 4 pav. reprodukcijų.

146. *N*[*iem*]*i,* A. R. Nikolai Ciurlionis.= Uusi Suomi, 1925. X. 25.

147. *Pleirytė-Puidienė,* O. Praeities pažaibai (M. K. Čiurlionies jubiliejų minint).=Lietuva, 1925 m., Nr. 219.

148. *Rimša,* P. Iš mano atsiminimų apie M. K. Čiurlionį.=Lietuva, 1925 m., Nr. 212.

149. *Šlapelis,* Ign. M. K. Čiurlionies kūryba. = Baras, 1925 m., Nr. 9—10.

150. *Šlapelis,* Ign. M. K. Čiurlionis. = Kultūra, 1925 m., Nr. 10.
Čiurl. atv. + 3 pav. reprod.

151. *Vidmantas.* Mikalojus Kastantas Čiurlionis (1875.—IX. 23.—1925). = Lietuvis, 1925 m., Nr. 40.

152. *Žilevičius,* Juozas. Spalvingumas muzikoje ir M. K. Čiurlionis. = Baras, 1925 m., Nr. 9—10.

1926 m.

153. *Jukonen,* Hannes. M. K. Čiurlionis. Liettualainen taidemaalari. Eripainos Jousimiehestä 1926. 20 pusl. [Su 19 reprodukc.].

154. *Makovskij,* S. M. K. Čiurlionis. Vertė P. Gaučys. = Židinys, 1926 m., Nr. 10.
2 pav. reprod.

1927 m.

155. *Bičiūnas,* V. M. K. Čiurlionis. Kaunas, 1927. Lietuvių Dailės Draugija. 32 p. + 2 lent. + 17 pusl. reprod.

156. *Bičiūnas,* V. M. K. Čiurlionis. = Židinys, 1927 m., Nr. 9.
4 pav. reprod.

157. M. K. Čiurlionies kūrinių katalogas. Sudarė P. Galaunė. M. K. Čiurlionies kūrybos apibūdinimas Ign. Šlapelio. Kaunas, 1927. M. K. Čiurlionies Galerijos leidinys Nr. 5. 54 p. + 2 + 22 pusl. iliustracijų.

1929 m.

158. *Ettinger, Paweł.* „Zodjak Ciurlonisa". = Wiadomości Literackie, 1929. III. 3, Nr. 9 (270).
Dvi reprodukcijos iš „Zodijako" - Jautis ir Šaulys.

159. *Galaunė,* P. M. K. Čiurlionies piešiniai. = Židinys, 1929 m., Nr. 1.
3 pieš. reprod.

160. *Van Langenhove,* G. prof. Litauwsche Kunst. I Michel Constantijn Ciurlionis. [3 reprod. M. K. Čiurlionies kūrinių]. = Vandaag, 1929. VII. 1., Nr. 10.

1930 m.

161. *Aleksandravičius,* P. P. M. K. Čiurlionis. = Pavasaris, 1930 m., Nr. 7, iliustr.

162. *Čudovskij,* Valerian. M. K. Čiurlionis. Nuotrupos. Vertė P. *Gaučys.* = Židinys, 1930 m., Nr. 1, 2, 3.
Čiurl. atv. reprod. + 6 kūrinių reprod.

163. *Galaunė,* P. M. K. Čiurlionies Galerija. = Šviesos Keliai, 1930 m., Nr. 2.

164. *Schummer,* E. M. Sztuka litewska i Czurlonis. = Echo Tygodnia, 1930. V. 5, Nr. 9.

164a. *Šlapelis,* Ign. Meno istorijos metmens. Kaunas, 1930 m. pusl. 189.
Rex reprod.

165. *Weisbart,* Joh. Tarp sapno ir tikrovės. Menininko M. K. Čiurlionies dvasia ir kūryba. = Vairas, 1930 m., Nr. 2.

1931 m.

166. *Andziulis,* P. K. M. K. Čiurlionis (20 metų nuo jo mirties sukaktuvių proga). = Ateitis, 1931 m., Nr. 5.

167. *Kajrukszt is,* Witold. M. Cziurlionis, jako malarz (w 20-tą rocznicę zgonu). = Przegląd Wileński, 1931 m., Nr. 11, 12, 13.

168. *Mauclère,* Jean. Art lithuanien. Le musée Ciurlionis, à Kovno. = A. B. C. artistique et littèraire, Paris, 1931 m., Nr. 77.
7 M. K. Čiurl. kūrinių reprod.

168a. *Rūkštelė,* A. Mykolo Konstanto Čiurlionies minėjimas. = Vairas, 1931 m., Nr. 1.

169. *Šlapelis,* Ign. M. K. Čiurlionies testamentas. (Paskaita laikyta Meno Mokykloj M. K. Čiurlionies mirties 20 m. sukaktį minint). = Naujoji Romuva, 1931 m., Nr. 21.

1932 m.

170. M. K. Čiurlionies paminėjimas. = Naujoji Romuva, 1932 m., Nr. 13.

1933 m.

171. *Braziulis,* A. M. K. Čiurlionies dienos Peterburge (Iš prof. M. V. Dobužinskio atsiminimų). = Meno 7 Dienos, 1933 m., p. 91.

172. *H. K.* Ciurlionis. Kunstschilder van het herlevend Litauen. = Pan (Weckblad) Antverpen, 1933.X.27, Nr. 12.
4 reprodukcijos: „Auka", „Rex", „Žemaičių kapinės", „Andante" iš Jūros Sonatos.

173. *Mušaitis,* A. M. K. Čiurlionies kūryba ir kaip ją reikia suprasti.= Lietuvos Aidas, 1933 m., Nr. 72.

173a. *Rūkštelė,* A. M. K. Čiurlionies galerija ir jos kultūrinė reikšmė. = Vairas, 1933 m., p. 214.

1934 m.

173b. *Brensztejn,* Michał. Nauka w Republice Litewskiej. = Nauka Polska, 1934 m., T. XIX, pusl. 225—308.
Pusl. 267—271 Galerja Čiurlionisa.
Persp.: Przegląd Wileński, 1934 m., Nr. 13, 14.

1935 m.

174. *Čiurlionis,* St. inž. Mikalojus Konstantas Čiurlionis. = Naujoji Romuva. 1935 m., Nr. 42, iliustr.

175. *Čiurlionis,* St. inž. M. K. Čiurlionies tautinis renesansas. = Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 42, iliustr.

176. *Galaunė,* P. Ciurlionis. Artiste peintre de la Lithuanie Renaissanse. = Clarté, Bruxelles, 1935. IX., Nr. 9.
4 reprod.

177. *Galaunė,* P. Litauens Kunst.=Samleren, Kobenhavn, 1935. I.
11—16 pusl. kalbama ir apie Čiurlionį.

178. *Galaunė,* P. M. K. Čiurlionies kūriniai svetur. = Lietuvos Aidas, 1935 m., Nr. 22.

179. *Galaunė,* P. doc. M. K. Čiurlionis-menininkas tapytojas. = Akademikas, 1935 m., Nr. 15.
Čiurl. atv. + reprod.

180. *Gel.* M. K. Czurlonis (1875—1911). = Kurjer, 1935. X. 29. (Vilnius?).

181. [*Jakševičius,* V.] Vyt. Alantas. Lietuviškos mistikos kūrėjas. (M. K. Čiurlionies gimimo 60 m. suk. proga).=Lietuvos Aidas, 1935. IX. 21., Nr. 217

182. *Jakubėnas,* Vl. Apie M. K. Čiurlionį — muziką. = Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 42.

183. *Jonaitytė,* P. M. K. Čiurlionis. = Ateitis, 1935 m., Nr. 11.

184. *Kairiūkštis,* Vytautas. Čiurlionies sonatos ir diskusijos apie jas. = Literatūros Naujienos, 1935 m., Nr. 22.

185. *Kairiūkštis,* Vytautas. Labiau susirūpinkime M. K. Čiurlionies kūriniais. = Literatūros Naujienos, 1935 m., Nr. 4.

186. *Kairiūkštis,* Vytautas. M. K. Čiurlionies dailės kūryba. = Vairas, 1935 m., Nr. 5.

187. *K[airiūkšt]-is,* V. Rūpinamasi išleisti Čiurlionies monografiją. Pasikalbėjimas su Čiurlionies gal. dir. P. Galaune. = Lietuvos Aidas, 1935 m., Nr. 217.

188. *Kaveckas,* Konradas. M. K. Čiurlionies muzika. = Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 42.

189. *K. V.* Iš pasikalbėjimo su Povilu Čiurlionimi. = Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 42.

190. M. K. Čiurlionies minėjimas. = Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 42.

191. [*Povilavičius,* St.] Step. Vykintas. M. K. Čiurlionis. = Lietuvos Aidas, 1935 m., Nr. 217.

192. *Rimša, P.* Atsiminimai apie M. K. Čiurlionį. = Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 42.

193. *Rūkštelė,* A. Mikalojus Konstantino Čiurlionies kūryba. = Lietuvos Aidas, 1935 m., Nr. 217.
194. *Rūkštelė,* A. M. K. Čiurlionis ir jo kūriniai. = Jaunoji Karta, 1935 m., Nr. 10.
195. *Štarka,* J. M. K. Čiurlionis — jautrus žmogus. = Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 42.
196. *Valeška,* A. M. K. Čiurlionis. = Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 10—11. 2 pav. reprod.
197. *Vienožinskis.* J. M. K. Čiurlionis— tapytojas. = Naujoji Romuva, 1935 m., Nr. 42.

1936 m.

198. *Algim.* Iškilmingai paminėta M. K. Čiurlionies 25 m. mirties sukaktis.= Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 185.
199. *Ašm.,* J. M. K. Čiurlionio 25 metų mirties sukaktuvės. = Akademikas, 1936 m., Nr. 7—8.
200. *Bendorius,* J. M. K. Čiurlionies muzika, per jo mirties 25 metų sukaktuves. = Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 188.
201. *Bičiūnas,* V. Čiurlionis ir mūsų kultūra. = Literatūros Naujienos, 1936 m., Nr. 8.
202. *Bičiūnas,* V. Mikalojus-Kastantas Čiurlionis. = Mūsų Rytojus, 1936 m., Nr. 32 [Fot.].
203. [*Biržiška,* Vacl.]. Čiurlionies Kuopa. = Lietuviškoji Enciklopedija, Tomas V., Sąs. 10., 1936 m., sk. 1205.
204. Čiurlionies 25 metų jubiliejaus minėjimo parengiamieji darbai. = Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 69.
205. Didysis dailininkas ir muzikas M. K. Čiurlionis. = Ūkininko Patarėjas, 1936 m., Nr. 18.
206. *Didžiokas,* V. M. K. Čiurlionio tapyba. = Vairas, 1936 m., Nr. 5.
207. *Feldšteinas,* C. dr. Spalvų ir garsų menininkas (25-i metai po M. K. Čiurlionies mirties). = Apžvalga, 1936 m., Nr. 20, 21.
208. [*Galaunė,* P.] Čiurlionies kūrybos pradai. = Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 184 [Įžanginis str.].
209. *G*[*alaunė*], P. Čiurlionies vardo galerija. = Lietuviškoji Enciklopedija, Tomas V., Sąs. 10., 1936 m., sk. 1205—1208., iliustr.
210. *Galaunė,* P. Kur reikia ieškoti žinių apie M. K. Čiurlionį. = Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 144.
211. *Galaunė,* Paulius. M. K. Čiurlionis. = Lietuviškoji Enciklopedija, T. V., sąs. 10, 1936 m., ir atsk. atsp. Kaunas, 1936. XII. 4. 8 pusl., iliustr.
212. *Jakūbėnas,* Vl. M. K. Čiurlionis — muzikas. = Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 178.
213. *J. K.* M. K. Čiurlionies muzika. Jo kūrinių koncerto proga. = Lietuvos Žinios, 1936 m., Nr. 94.
214. Iš M. K. Čiurlionies gyvenimo. = Mūsų Rytojus, 1936 m., Nr. 32.
215. *K.* M. K. Čiurlionies minėjimas mūsų konservatorijoje. = Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 192.
216. *Kairiūkštis,* Vytautas. M. K. Čiurlionies dailės kūryba. Jubil. Komiteto 1936 m. išleista šapirografuota paskaita, 16 pusl.
217. [*Merkelis,* A.] A. Dangerutis. Keli M. K. Čiurlionies asmenybės bruožai. = Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 178.
218. [*Merkelis,* A.] A. Dangerutis. Mikalojus Konstantas Čiurlionis.= Mūsų Kraštas, 1936 m., Nr. 16.
219. Mikalojus - Konstantinas Čiurlionis. = Darbas, 1936 m., Nr. 46.
220. M. K. Čiurlionies kūrinių parodos katalogas. 25 metų mirties sukaktuvių proga. 1936. IV. 22 — V. 22. Kaunas, 1936. 20 pusl. Katalogą sudarė: P. *Galaunė,* Vyt. *Kairiūkštis* ir V. *Kuprevičius.*
221. *Pelaitis,* J. Mikalojus Konstantas Čiurlionis. = Pavasaris, 1936 m., Nr. 9.

222. *Pl. Puidienė,* O. M. K. Čiurlionis.= Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 170, 171, 172, 173, 178.

223. *Roerich,* M. M. K. Čiurlionis. Vertė P. Tarabilda. = Naujoji Romuva, 1936 m., Nr. 41.

224. *Smetona,* Antanas. [Kalba, pasakyta Teatre 22 balandžio, minint M. K. Čiurlionį]. = Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 188; Literatūros Naujienos, 1936 m., Nr. 8.

225. *Šlapelis,* Ign. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. = Židinys, 1936 m., Nr. 5—6.

226. *Šlapelis,* Ign. M. K. Čiurlionis. Šaulių Sąjungos Kultūros ir Švietimo Skyriaus paskaita 14 Nr., 3 pusl. [1936 m.].

227. *Tarabilda,* P. M. K. Čiurlionies tapybos charakteristikos bruožai. = Naujoji Sąmonė, 1936 m., Nr. 1.

228. 1875—1911 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Programas „M. K. Čiurlionies 25 m. mirties sukaktuvėms paminėti Aktas Koncertas Valstybės Teatre 1936. IV. 22 d."

229. *Veisbartienė-El.,* E. dr. M. K. Čiurlionio funkcionalizmas ir atgimstančios Lietuvos valia, kaip jo kūrybos šaltinis. = Vairas, 1936 m., Nr. 6.

230. *V[o]r[objevas],* M. dr. Čiurlionis — nežemiško pasaulio tapytojas. = Lietuvos Aidas, 1936 m., Nr. 178.
„Rex" reprod.

231. [*Žlabys, J.*] Juozas Žengė. Mykolas Konstantas Čiurlionis. = Literatūros Naujienos, 1936 m., Nr. 8.

1937 m.

232. M. K. Čiurlionies kūrinių katalogas. Sudarė: P. *Galaunė,* Vyt. *Kairiūkštis* ir V. *Kuprevičius.* Kaunas, 1937. Vytauto Didžiojo Kultūros Muziejus — M. K. Čiurlionies Galerija. Leidinys Nr. 1. 21 + 3 p.
Su M. K. Čiurlionies portretu, reprodukcija iš V. K. Jonyno medžio rėžinio.

233. *Galaunė,* Paulius. M. K. Čiurlionis-grafikas. = XXVII Knygos Mėgėjų Metraštis, kn. II, 1937 m.

234. Galaunė, Paulius, Leedu kultuurmuuseumi direktr. N. K. Čiurlionis (Moni Sona tema loomingust.) = Kaunis Kodu, 1937., Nr. 4.
6 Čiurlionies kūrinių reprodukcijos.

235. *P-nis,* A. Koks Čiurlionio paveikslų amžius. = XX amžius, 1937 m., Nr. 50.

236. *Rannit,* A. M. K. Ciurlionis. = Päewaleht, 1937. IV. 25.

237. *Rannit,* A. M. K. Ciurlionis — maahkunsti ja muusika vahelise siinteegi looja. = Haritlan, 1937.

*

REPRODUKCIJŲ SĄRAŠAS

I. Tekste

Autotipijos: M. K. Čiurlionies atvaizdas. Iš 1907 m. Fleury nuotraukos. 7

M. K. Čiurlionis improvizuoja. M. Dobužinskio pieš. . . . 21

Į saulę. Pieštukas, 1904—1906 34

39. Mano kelias. Triptikas. Tempera, 1907 . . . . . 36—37

40. Pasaka. Trys paveikslai. Tempera, 1907 . . . . . 44—45

42. Raigrodas. Triptikas. Tempera, 1907 . . . . . 52—53

96. Fantazija: Preliudas, Fuga, Finale. Tempera, 1908 . . . 60—61

97. Preliudas ir Fuga. Diptikas. Tempera, 1908 . . . . . 68—69

99. Vasara. Trys paveikslai. Tempera, 1908 . . . . . 76—77

104. Karalaičio kelionė. Triptikas. Tempera, 1907 . . . . . 86—87

Spalvotos:

98. „Angelo" preliudas. Tempera, 1909 . . . . . Prieš tit. lapą

Jūros sonata:
87. Allegro. Tempera, 1908 . . . . . 14—15
88. Andante. „ „ . . . . . 18—19
89. Finale. „ „ . . . . . 30—31

II. Teksto gale autotipijos:

1. Tyla. Pastelė, 1904—1906.

2. Dūdorius. Pastelė, 1904—1906.

3—9. „Laidotuvių ciklas". Pastelė, 1904—1906.

10—11. Rex (eskizai). Pastelė, 1904—1906.

12—13. iš „Audros“ ciklo. Pastelė, 1904—1906.

14. 15. Regėjimas. Kompozicija. Pastelė, 1904—1906.

16—28. „Pasaulio sutvėrimo“ ciklas. Tempera, 1904—1906.

29. „Pasaulio sutvėrimo“ ciklui škicai. Pieštukas, 1904—1906.

30. 31. 32. Bokštas. Laivas. Angelas. Pastelė, 1904—1906.

33. Viltis. (Autoportretas). Pastelė, 194—1906.

34. 35. Mintis. Diena. Pastelė, 1907.

36. Laivas. Pastelė, 1907.

37. Žinia. Pastelė, 1907.

38. Bičiulystė. Pastelė, 1907.

41. Himnas. Pastelė, 1907.

43. Miškas. Pastelė, 1907.

44—46. Pavasaris. Tempera, 1907.

47—49. Vasara. Tempera, 1907.

50. Gėlės (Vakaras). Tempera, 1907.

51—58. „Žiemos“ ciklas. Tempera, 1907.

59—60. iš „Miesto“ ciklo. Tempera, 1907.

61. 62. Gėlės. Debesis. Tempera, 1907.

63—74. „Zodijako ženklų“ ciklas. Tempera, 1907.

75—78. I-oji, Saulės sonata. Tempera, 1907.

79—82. II-oji, Pavasario sonata. Tempera, 1907.

83—86. III-oji, Žalčio sonata. Tempera, 1908.

90—92. iš „Piramidžių sonatos“. Tempera, 1908.

93—94. iš „Žvaigždžių sonatos“. Tempera, 1908.

95. Fuga. Tempera, 1908.

99. Rex. Tempera, 1908.

100. „Karalių“ pasaka. Tempera, 1908.

105. „Juodos saulės“ pasaka. Tempera, 1909.

106. Demonas. Tempera, 1909.

107. Auka. Tempera, 1909.

108. Rojus. Tempera, 1909.

109. „Pilies“ pasaka. Tempera, 1909.

110. Aukuras. Tempera, 1909.

111. Nojaus arka. Tempera, 1909.

112. Rex. Tempera, 1909.

113. Žemaičių kapinės. Tempera, 1909.

114. „Vyties“ preliudas. Tempera, 1909.

115. Žemaičių kryžiai. Tempera, 1909.

116. Varpas. Antrajai Lietuvių Dailės Parodai plakato projektas. Tempera, 1907.

117—118. Draugijos „Rūta“ teatro uždangai eskizai. Tempera, 1909.

119. Draugijos „Rūta“ teatro uždanga. Tempera, 1909.

120—123. „Miesto“ ciklui etiudai. Tempera, 1909.

124. 125. „Jūratės“ dekoracijai ir „Karalių“ pasakai eskizai. Tempera, 1909, 1908.

126. Bokštai. Fluorofortas, 1904—1906.

127. 128. 129. Auka. Varpinė. Šventykla. Fluorofortai, 1904—1906.

130—131. Viršeliai: elementoriui „ABC“ ir knygai „Lietuvoje“. Tušas.

132—133. Kompozicijos. Tušas, 1904—1906.

134. 135. Preliudas. Kompozicija. Tušas, 1907.

136. Rex. Tušas, 1909.

137—138. Kompozicijos. Tušas, 1907.

139. Gaidoms vinietė. Tušas, 1909.

140. Gaidoms vinietė. Tušas, 1909.

141. 142. Sapnas. Fantazija. Spalvoti pieštukai, 1904—1906.

143—144. „Laidotuvių“ ciklui škicai. Spalvoti pieštukai, 1904—1906.

145. 146. Rexui ir „Audros“ ciklui škicai. Pieštukas, 1904—1906.

147—149. „Tvano“ ciklui škicai. Pieštukas, 1904—1906.

150. 151. Kompozicijai ir „Dienai“ škicai. Pieštukas, 1907.

152—156. „Zodijako ženklams“ škicai. Pieštukas, 1907.

157—160. „Zodijako ženklams“ škicai. Pieštukas, 1907.

161. 162. Tiltams ir Kompozicijai škicai. Pieštukas, 1904—1906.

163—165. „Karalaičio kelionei“ škicai. Pieštukas, 1909.

166—167. Rexui škicai. Pieštukas, 1909.

168. 169. „Pilies“ pasakai ir „Aukurui“ škicai. Pieštukas. 1909.

170. 171. Procesijai ir „Tvirtovės“ pasakai škicai. Pieštukas, 1909.

172. 173. Devyni modelio škicai. Peizažas. Pieštukas, 1909.

174. Žemaičių kryžiai. Pieštukas, 1909.

*

REPRODUKCIJOS

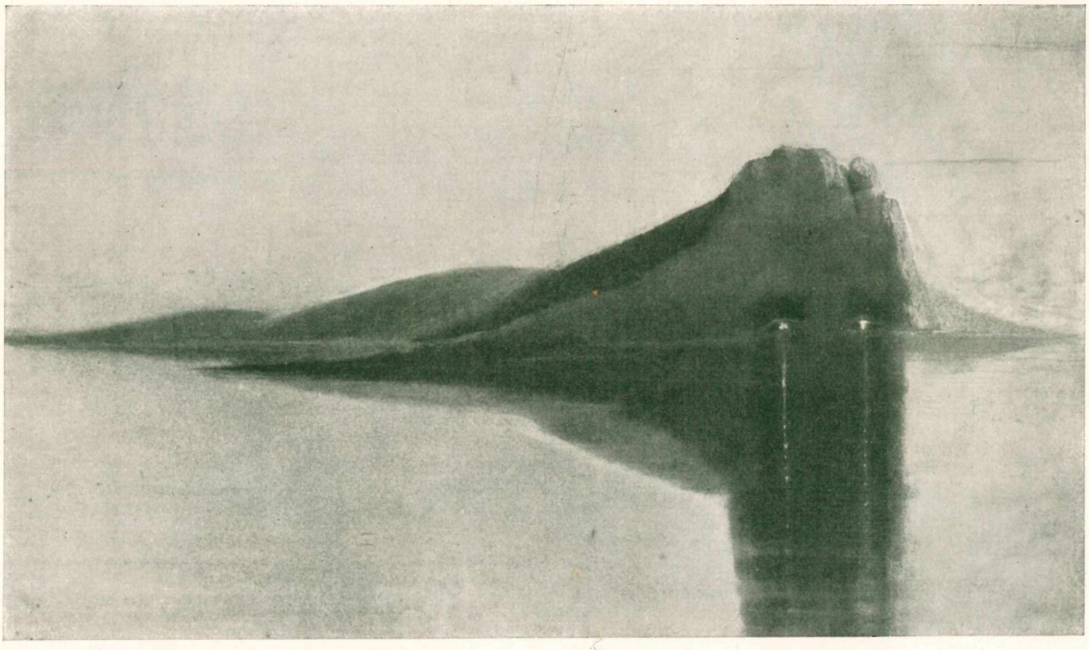

1. Tyla. — Tranquillité.
(pastelė — pastel, 1904—1906)

2. Dūdorius. — Joueur de chalumeau. (pastelė — pastel, 1904—1906)

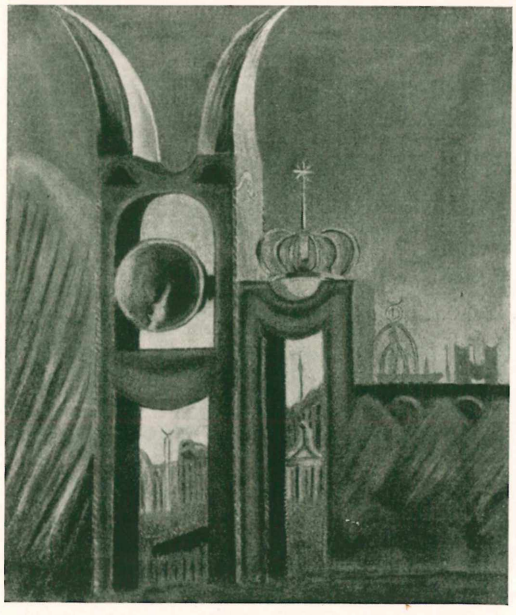

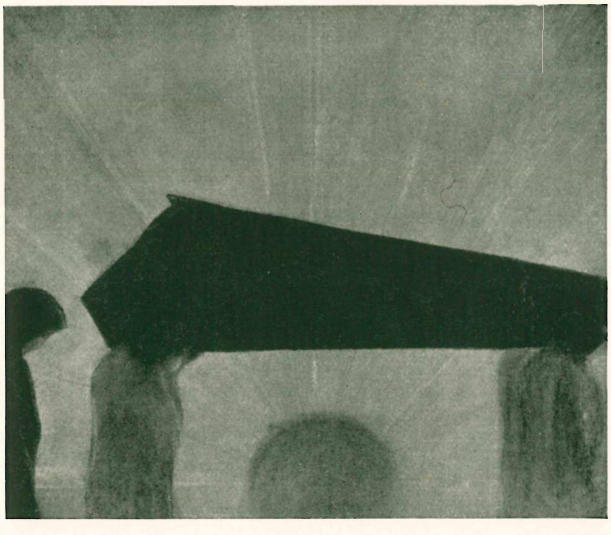

3—4. „Laidotuvių“ ciklas. — Cycle „Les Funérailles“.
(pastelė — pastel, 1904—1906)

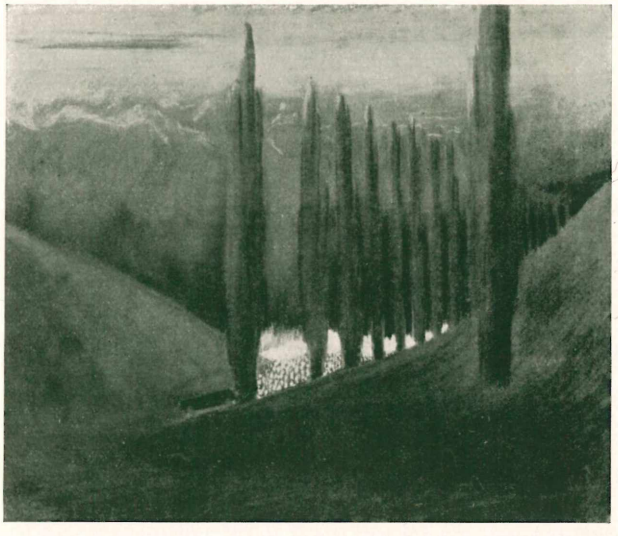

5—6. „Laidotuvių“ ciklas. — Cycle „Les Funérailles“.
(pastelė — pastel, 1904—1906)

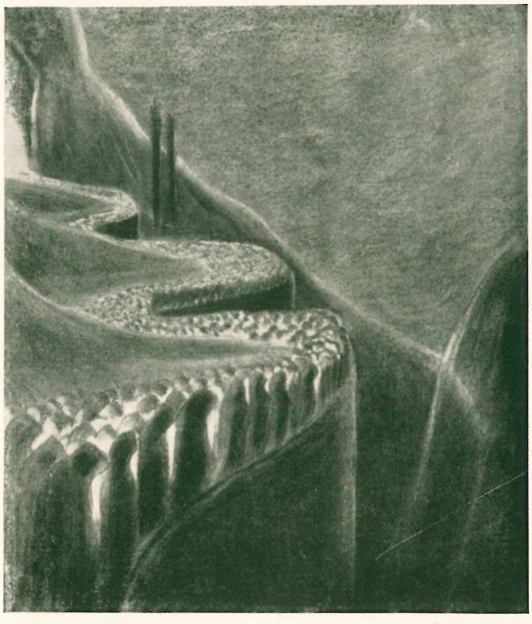

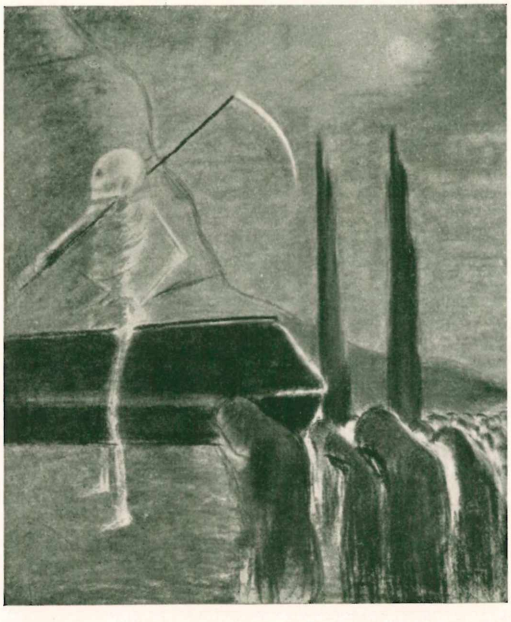

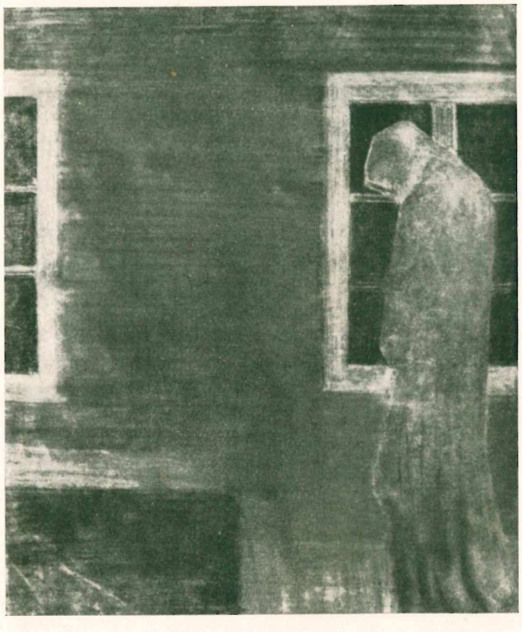

7—9. „Laidotuvių“ ciklas. — Cycle „Les Funérailles“.
(pastelė — pastel, 1904—1906)

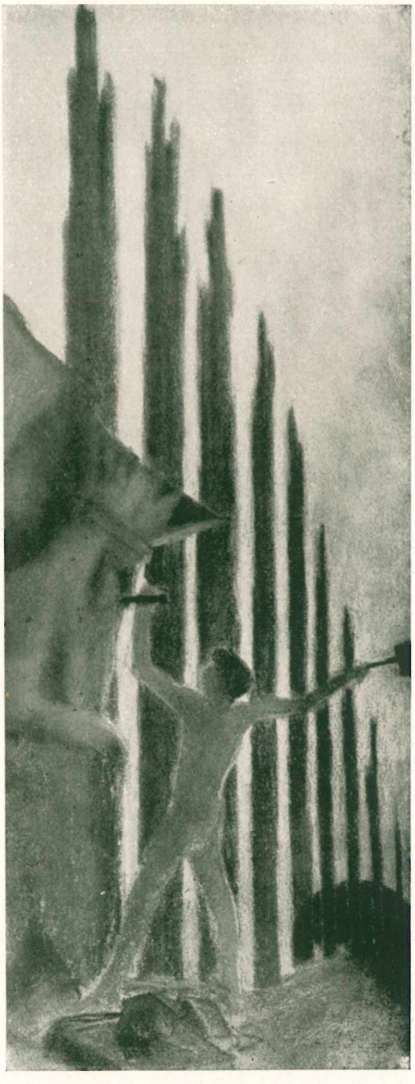

10—11. „Rex“ (eskizai — esquisses).
(pastelė — pastel, 1904—1906)

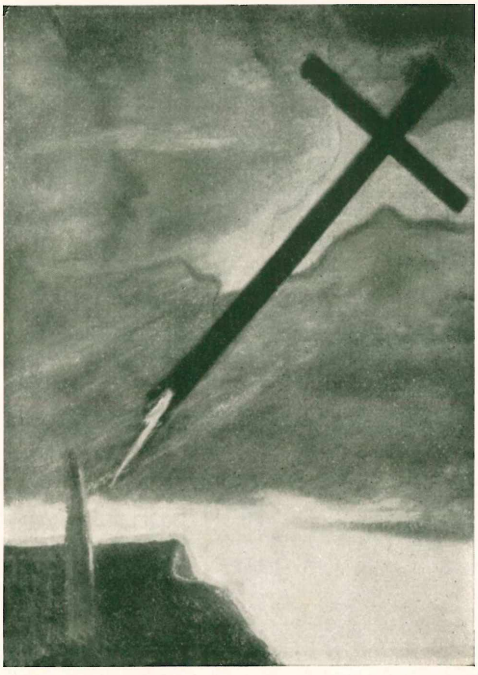

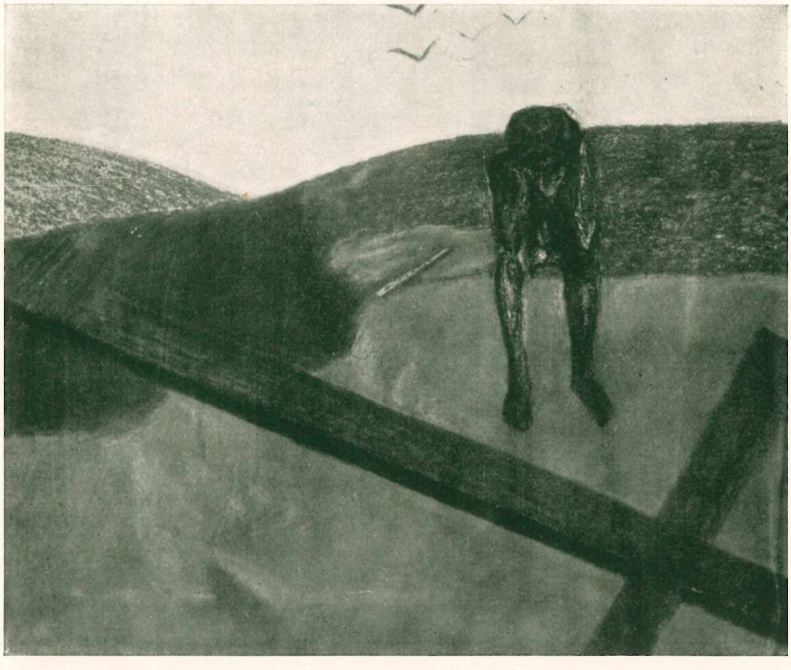

12—13. iš „Audros“ ciklo. — Deux parties du cycle „La Tempête“.
(pastelė — pastel, 1904—1906)

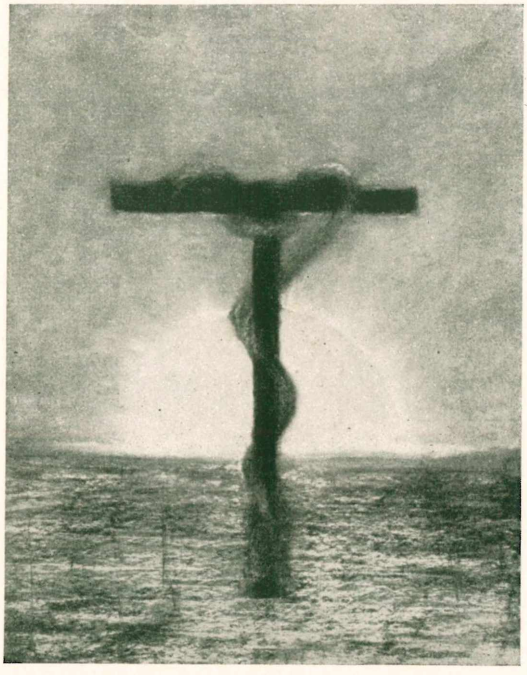

14—15. Regėjimas. Kompozicija. — Vision. Composition.
(pastelė — pastel, 1904—1906)

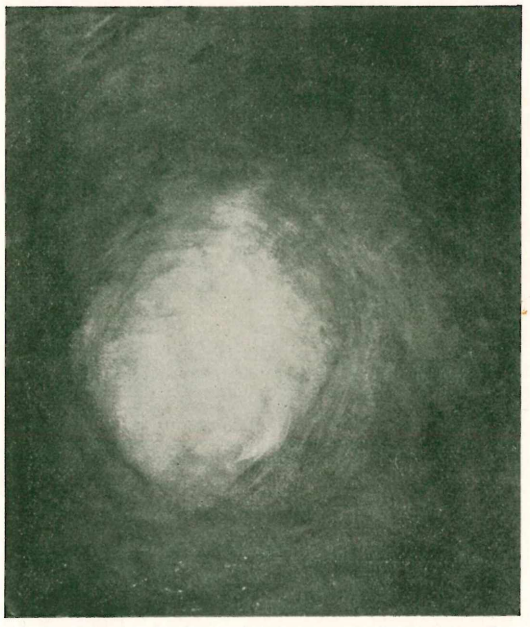

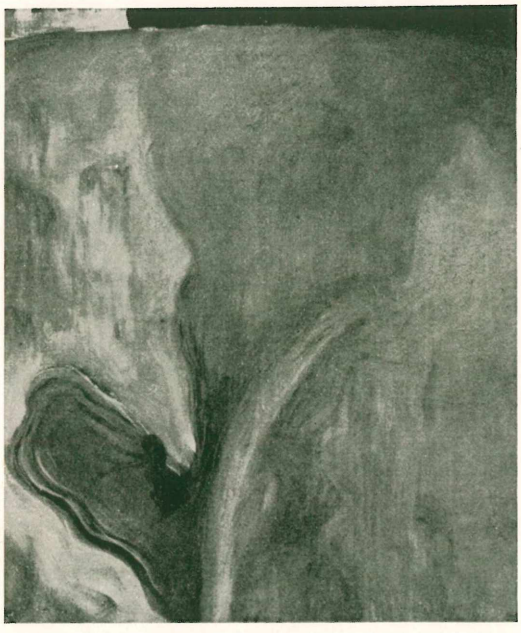

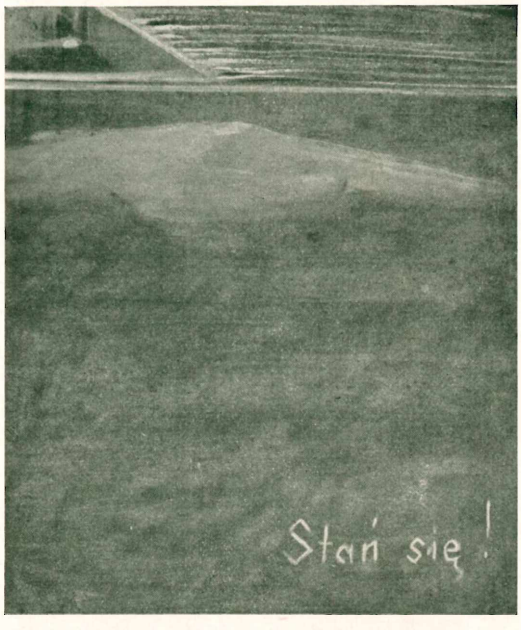

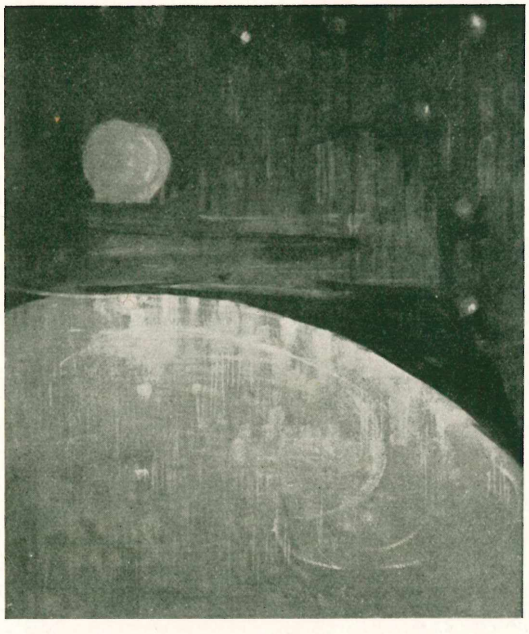

16—19. „Pasaulio sutvėrimo“ ciklas. — Cycle de la „Création du Monde“.
(tempera — détrempe, 1904—1906)

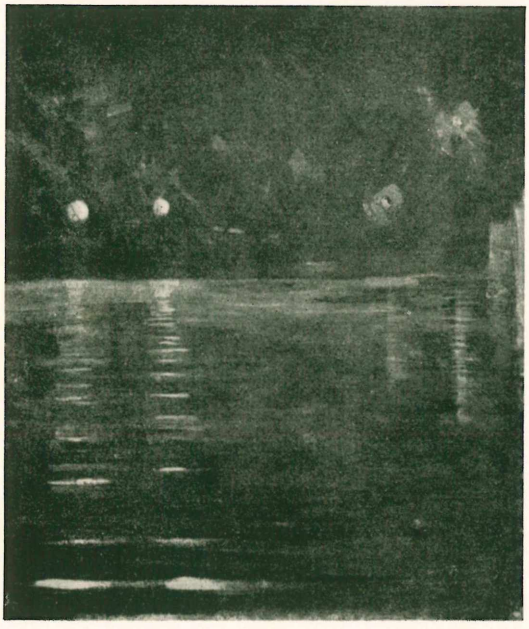

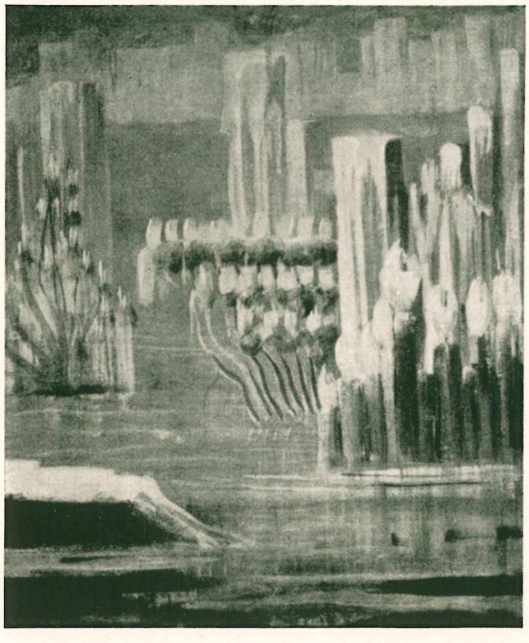

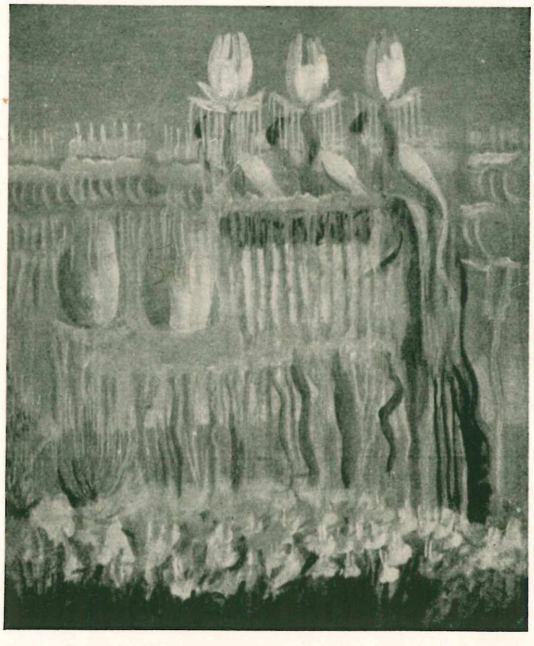

20—23. „Pasaulio sutvėrimo“ ciklas. — Cycle de la „Création du Monde“.
(tempera — détrempe, 1904—1906)

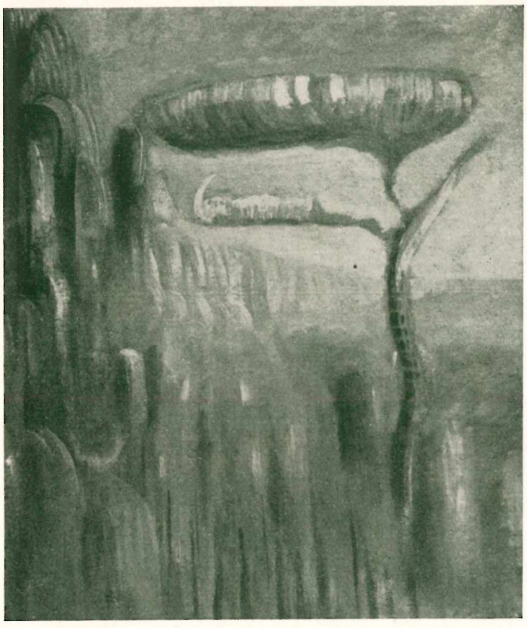

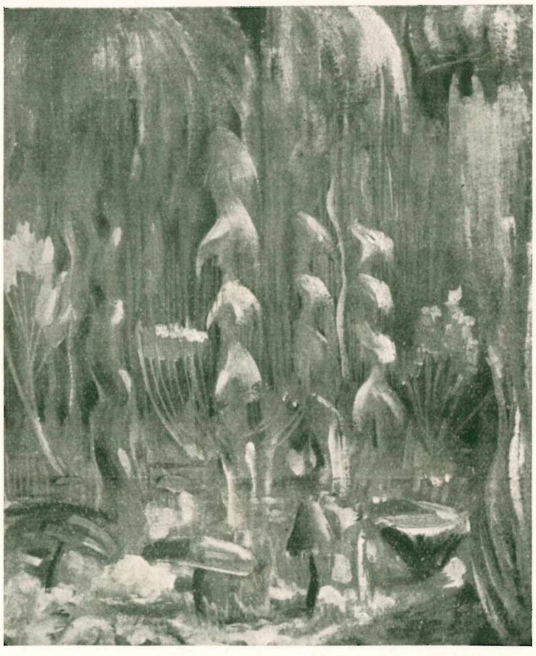

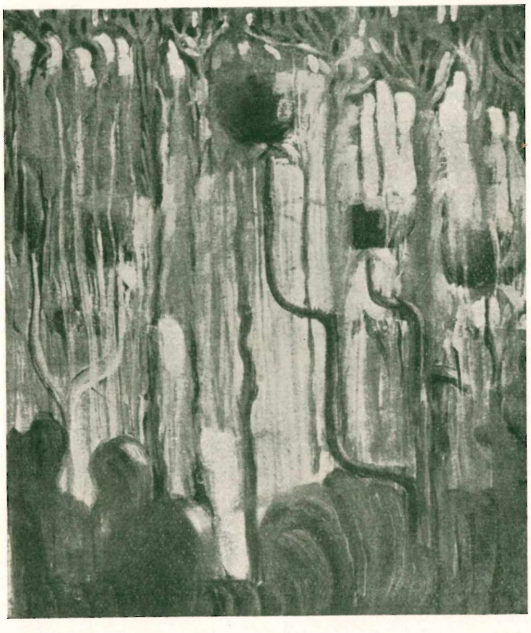

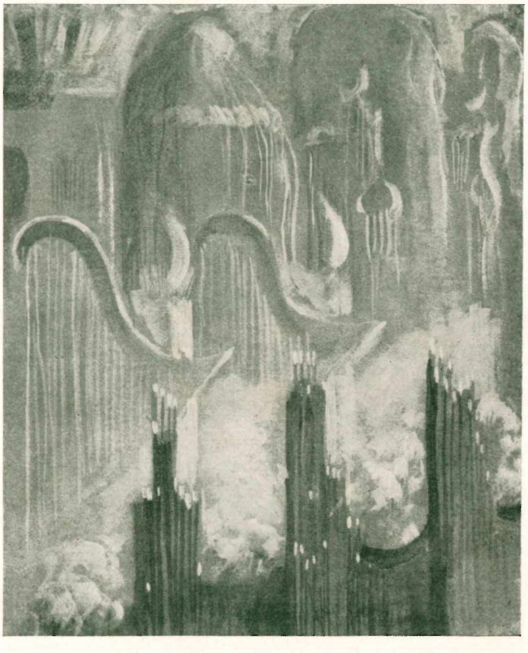

24—27. „Pasaulio sutvėrimo" ciklas. — Cycle de la „Création du Monde".
(tempera — détrempe, 1904—1906)

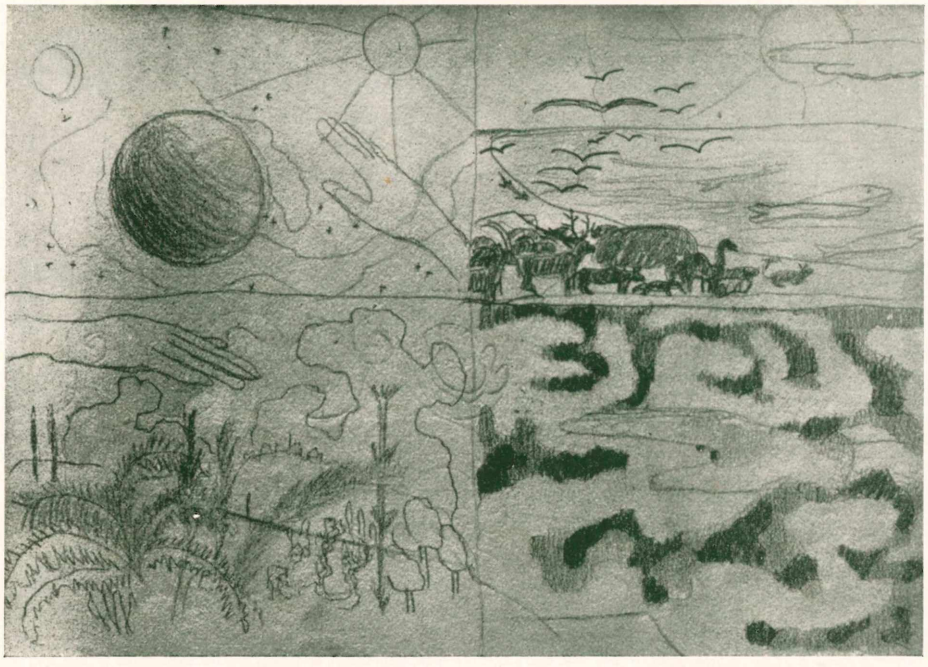

28. „Pasaulio sutvėrimo“ ciklas. — Cycle de la „Création du Monde“.
(tempera — détrempe, 1904—1906)
29. „Pasaulio sutvėrimo“ ciklui škicai. — Esquisses pour le cycle de la „Création du Monde“.
(pieštukas — crayon, 1904—1906)

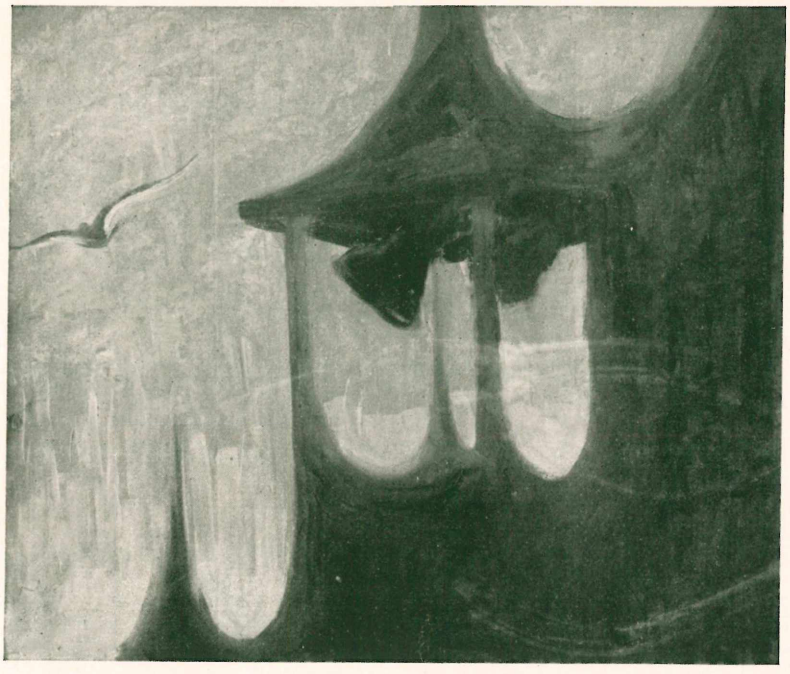

30. 31. 32. Bokštas. Laivas. Angelas. — La Tour. Le Vaisseau. L'Ange.
(pastelė — pastel, 1904—1906)

33. Viltis (Autoportretas). — L'Espérance (Portrait de l'auteur peint par lui-même). (pastelė — pastel, 1904—1906)

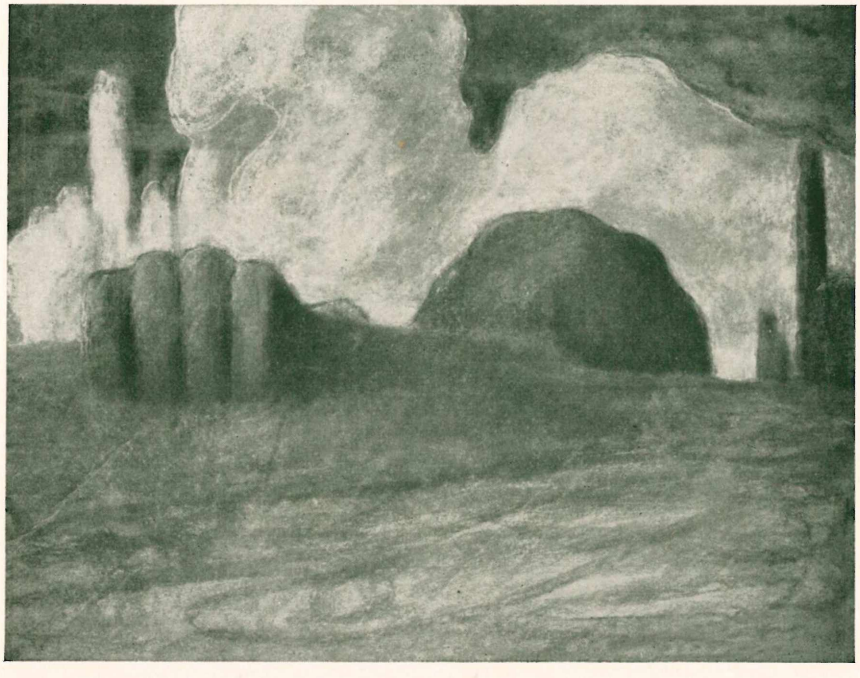

34. 35. Mintis. Diena. — La Pensée. Le Jour.
(pastelė — pastel, 1907)

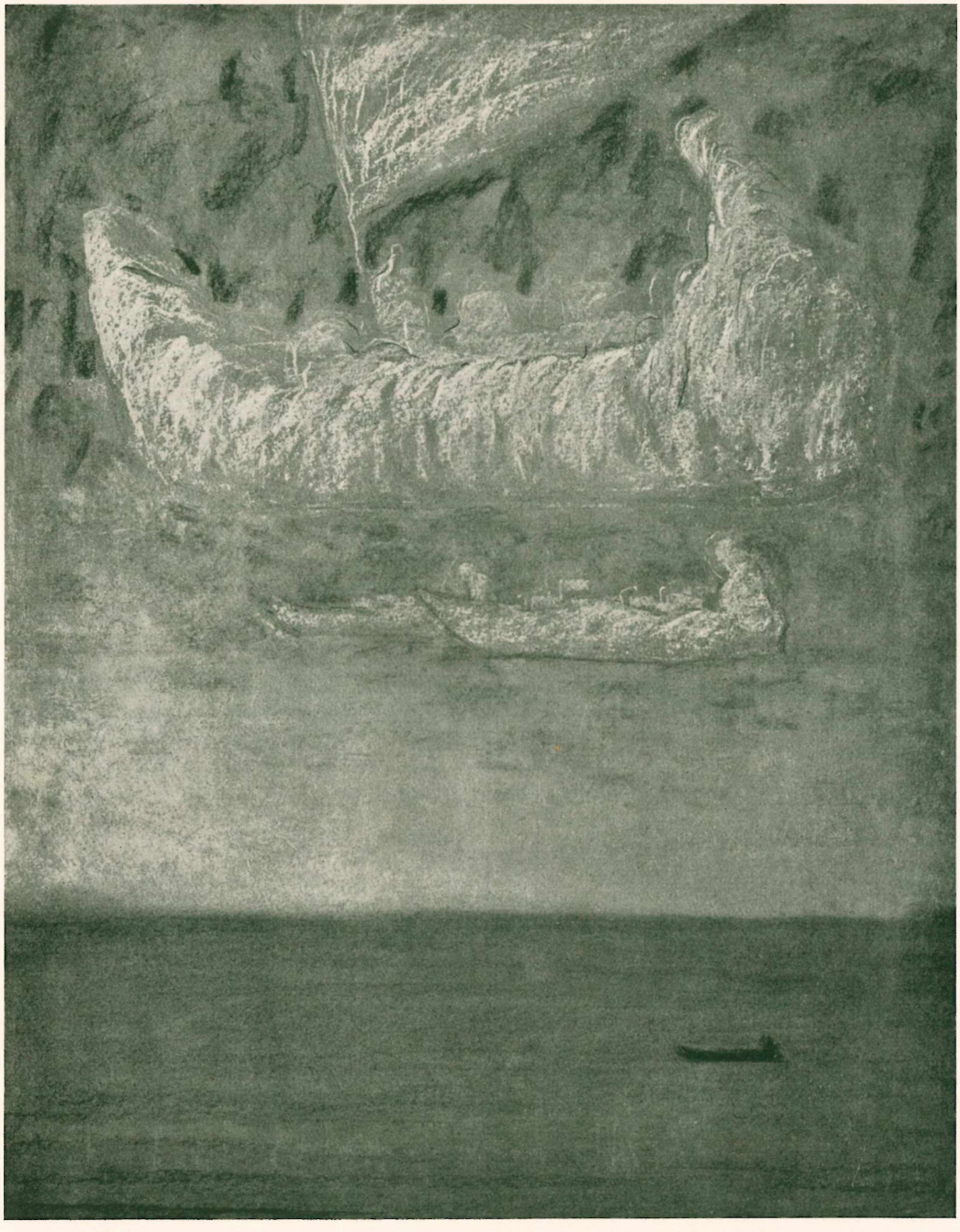

36. Laivas. — Le Vaisseau.
(pastelė — pastel, 1907)

37. Žinia. — La Rumeur.
(pastelė — pastel, 1907)

38. Bičiulystė. — L'Amitié.
(pastelė — pastel, 1907)

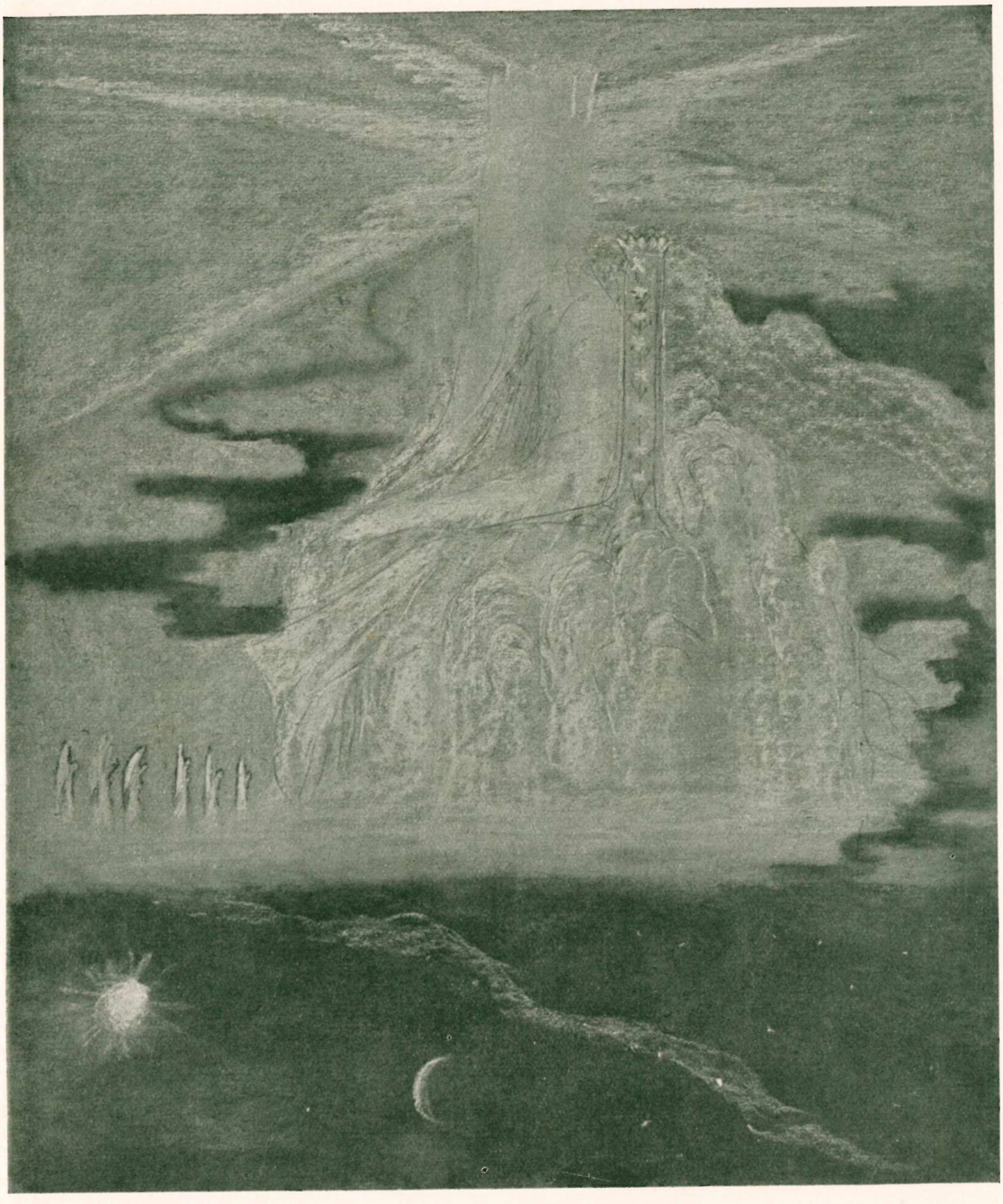

41. Himnas. — Hymne.
(pastelė — pastel, 1907)

43. Miškas. — La Forêt.
(pastelė — pastel, 1907)

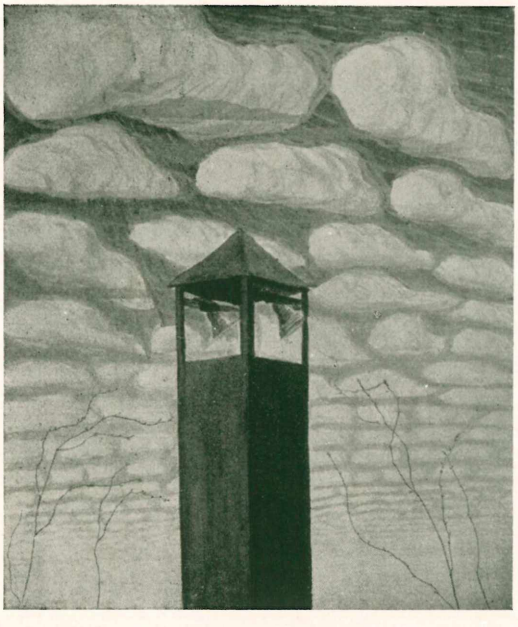

44—46. Pavasaris. — Le Printemps.
(tempera — détrempe, 1907)

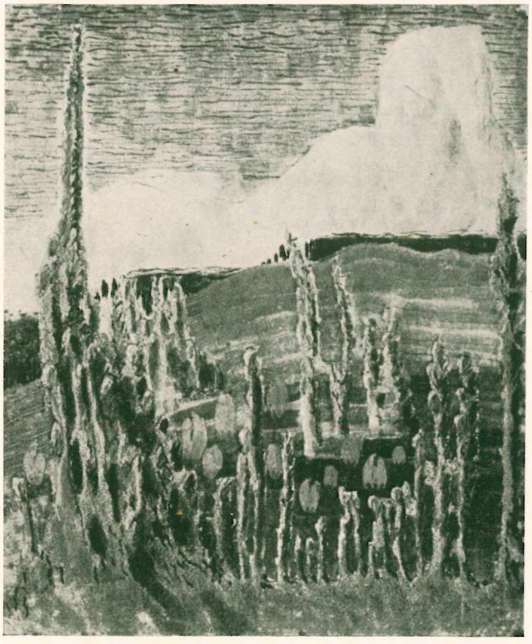

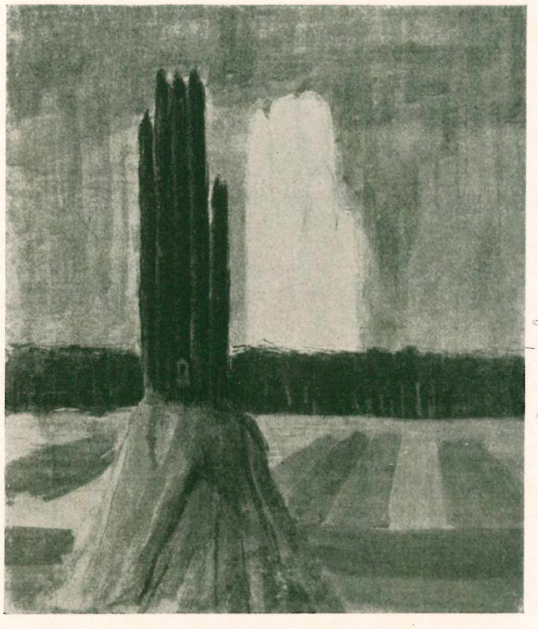

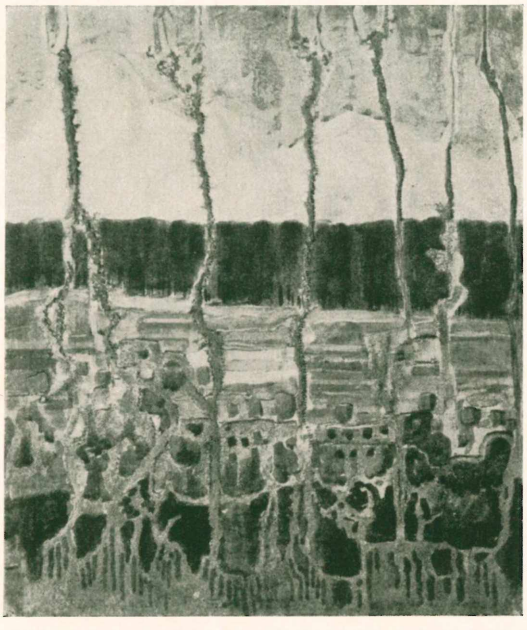

47—49. Vasara. — L'Eté.
(tempera — détrempe, 1907)

50. Gėlės (Vakaras). — Les Fleurs (le soir).
(tempera — détrempe, 1907)

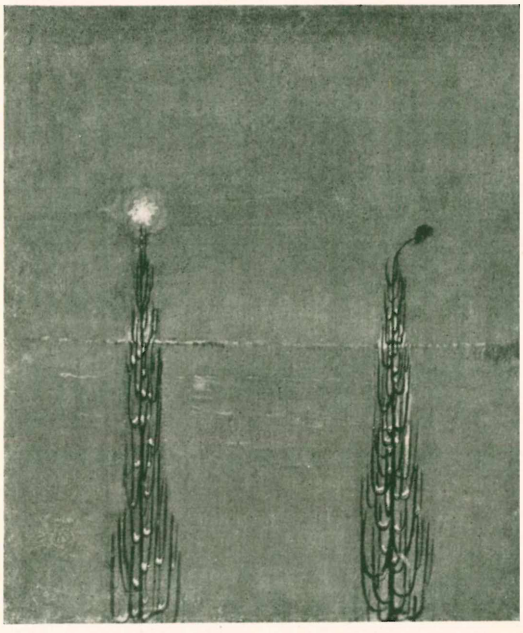

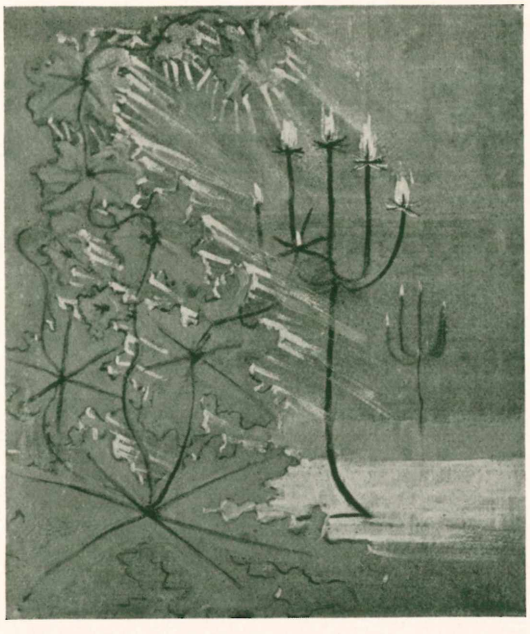

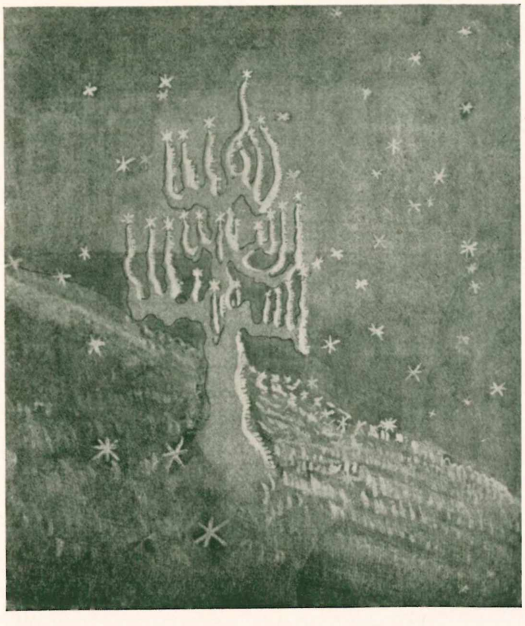

51—53. „Žiemos" ciklas. — Cycle de „L'Hiver".
(tempera — détrempe, 1907)

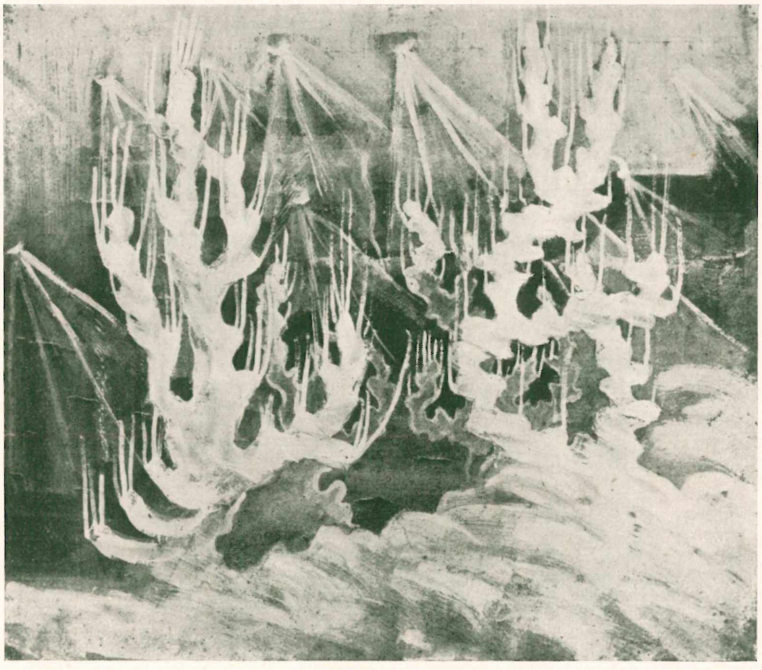

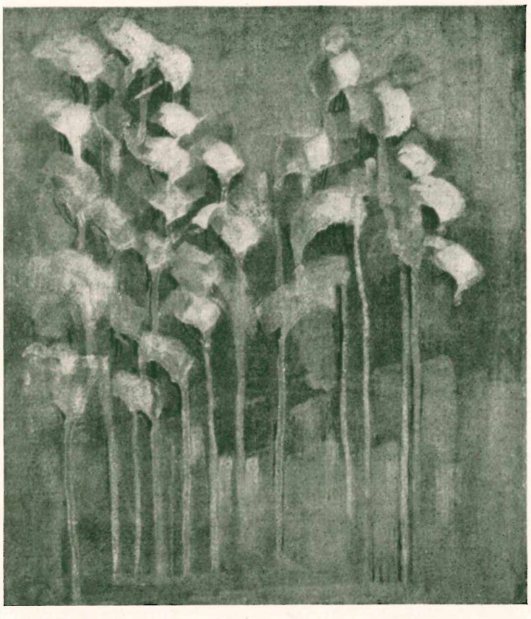

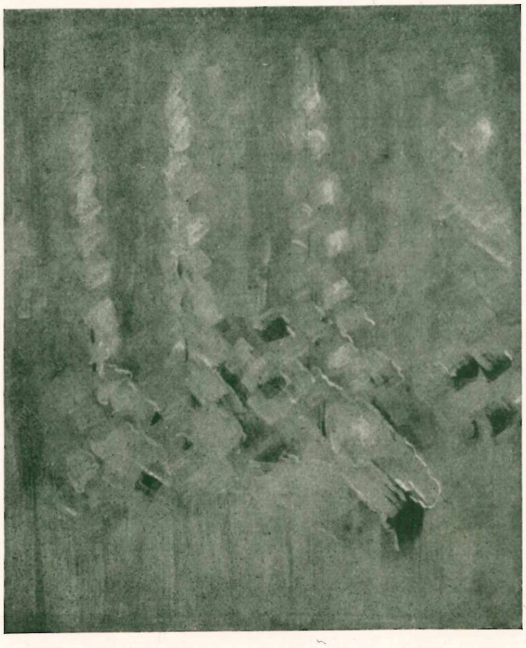

54—56. „Žiemos" ciklas. — Cycle de „L'Hiver".
(tempera — détrempe, 1907)

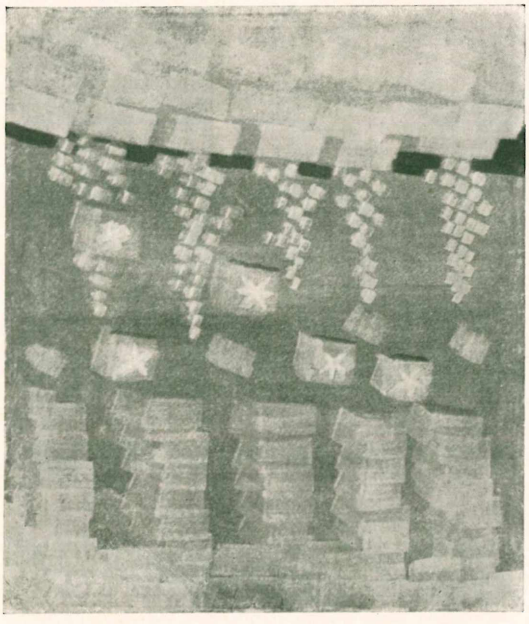

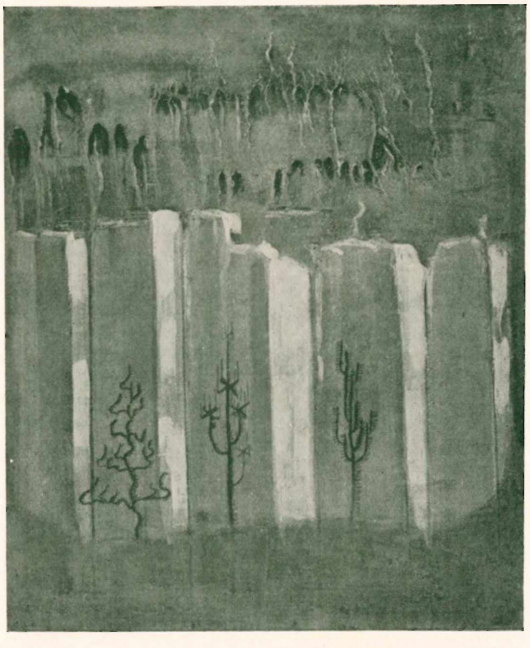

57—58. „Žiemos“ ciklas. — Cycle de „L'Hiver“.
(tempera — détrempe, 1907)

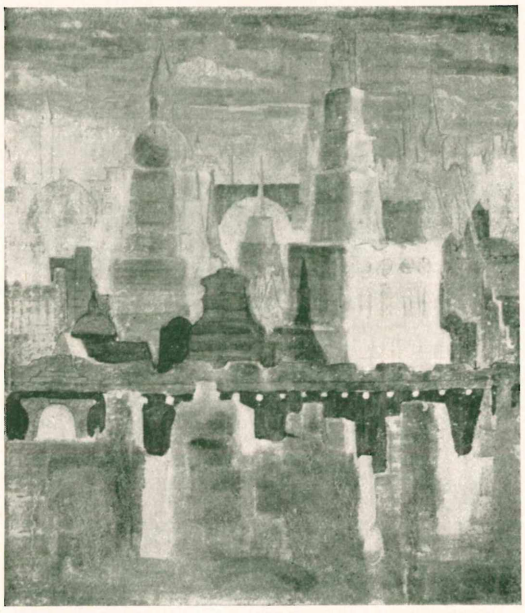

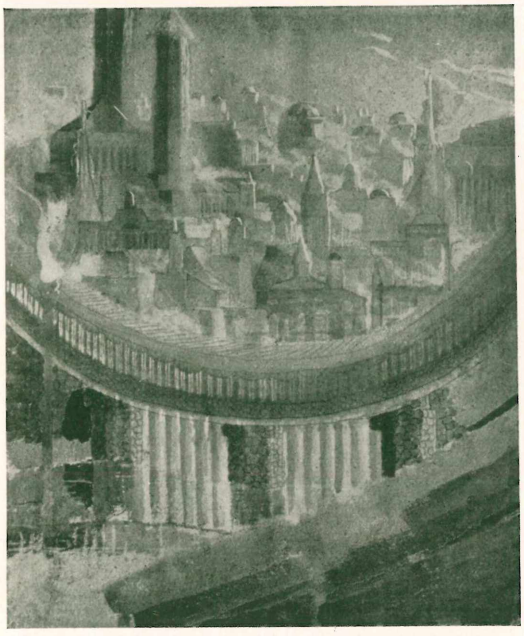

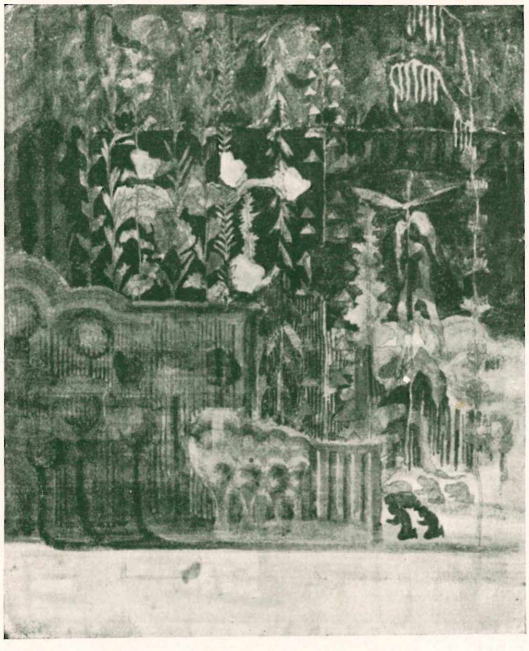

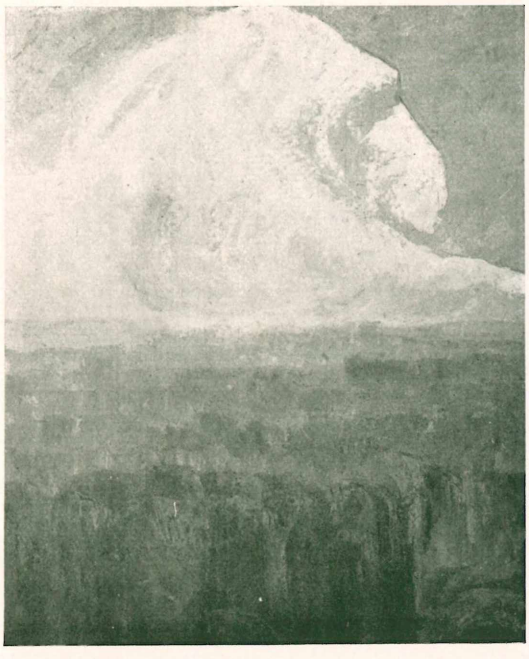

59—60. Iš „Miesto" ciklo. — Deux parties du cycle „La Ville".
(tempera — détrempe, 1907)
61.—62. Gėlės. Debesis. — Les Fleurs. La Nuée.
(tempera — détrempe, 1907)

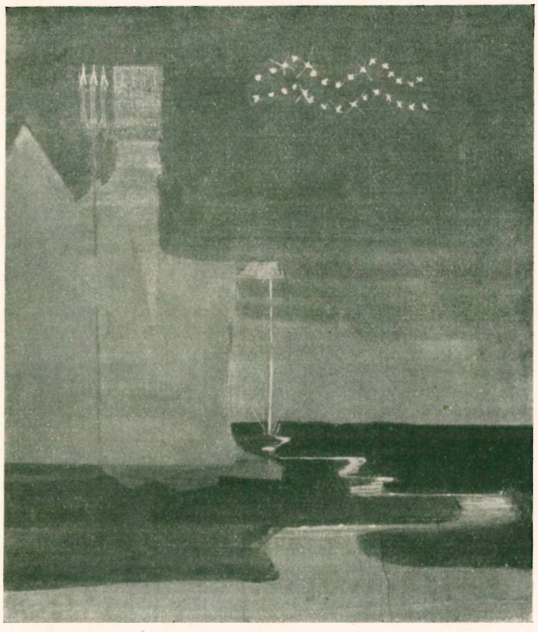

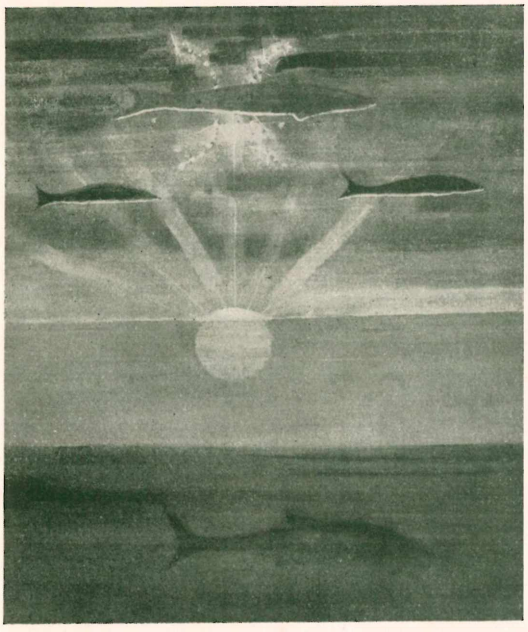

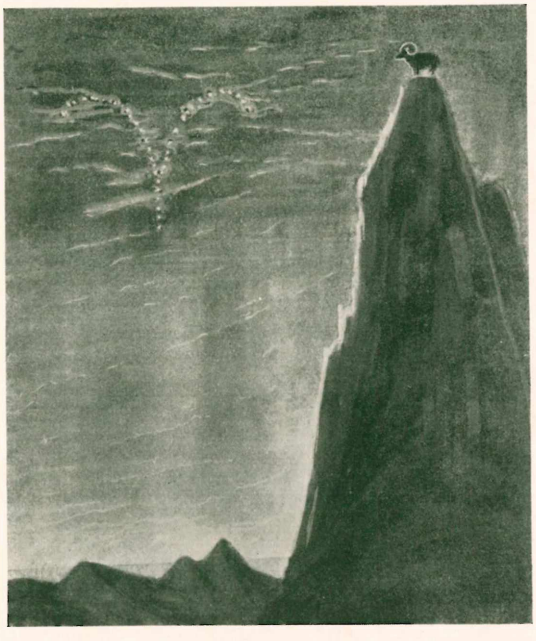

63—66. „Zodijako ženklų" ciklas. — Cycle du Zodiaque.
(tempera — détrempe, 1907)

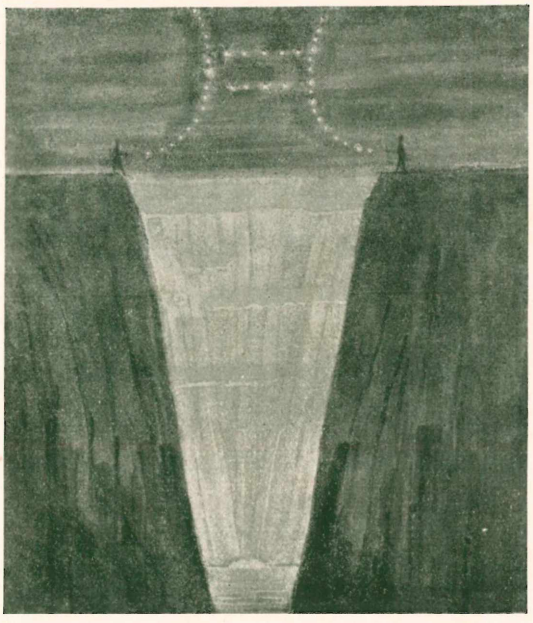

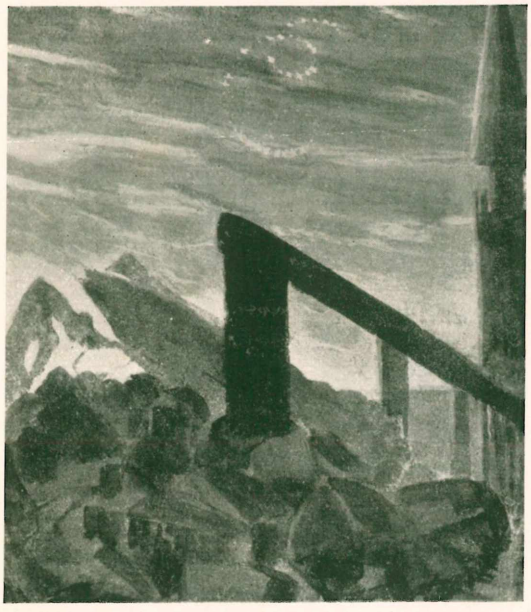

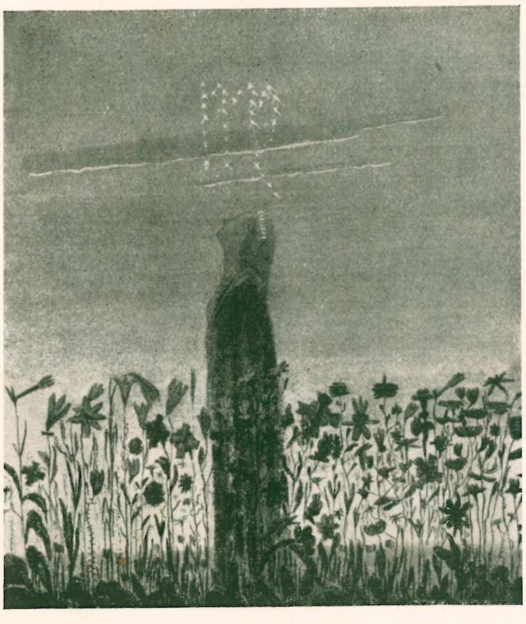

67—70. „Zodijako ženklų“ ciklas. — Cycle du Zodiaque.
(tempera — détrempe, 1907)

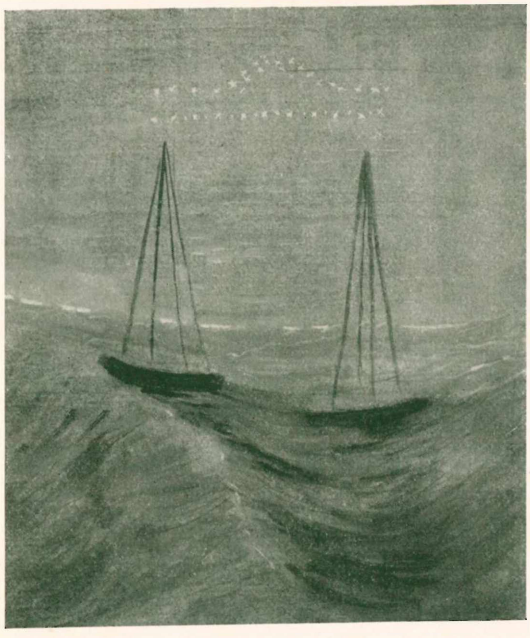

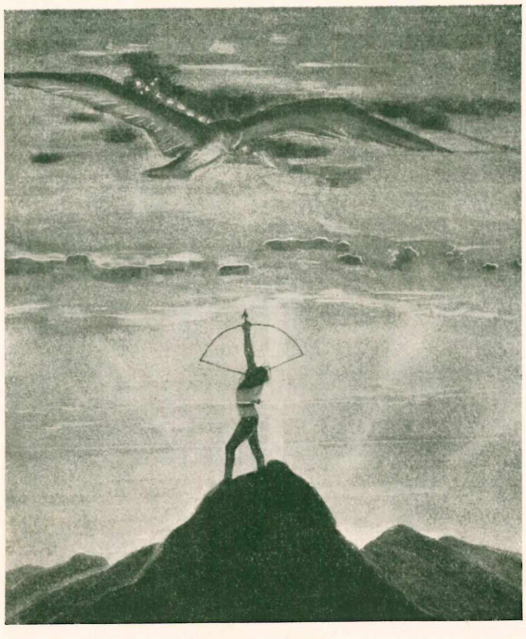

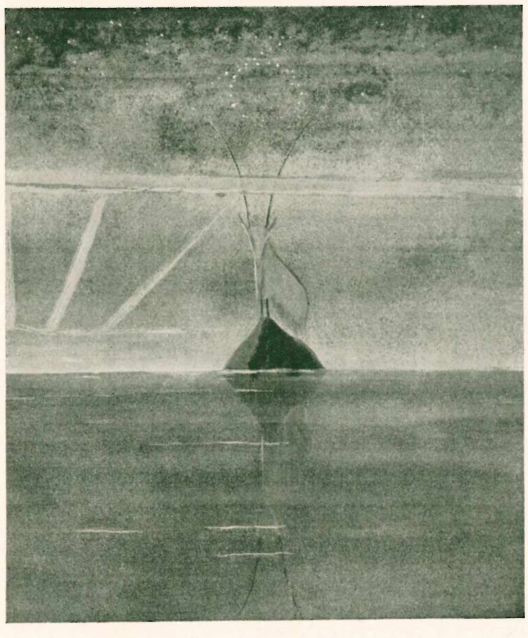

71—74. „Zodijako ženklų" ciklas. — Cycle du Zodiaque.
(tempera — détrempe, 1907)

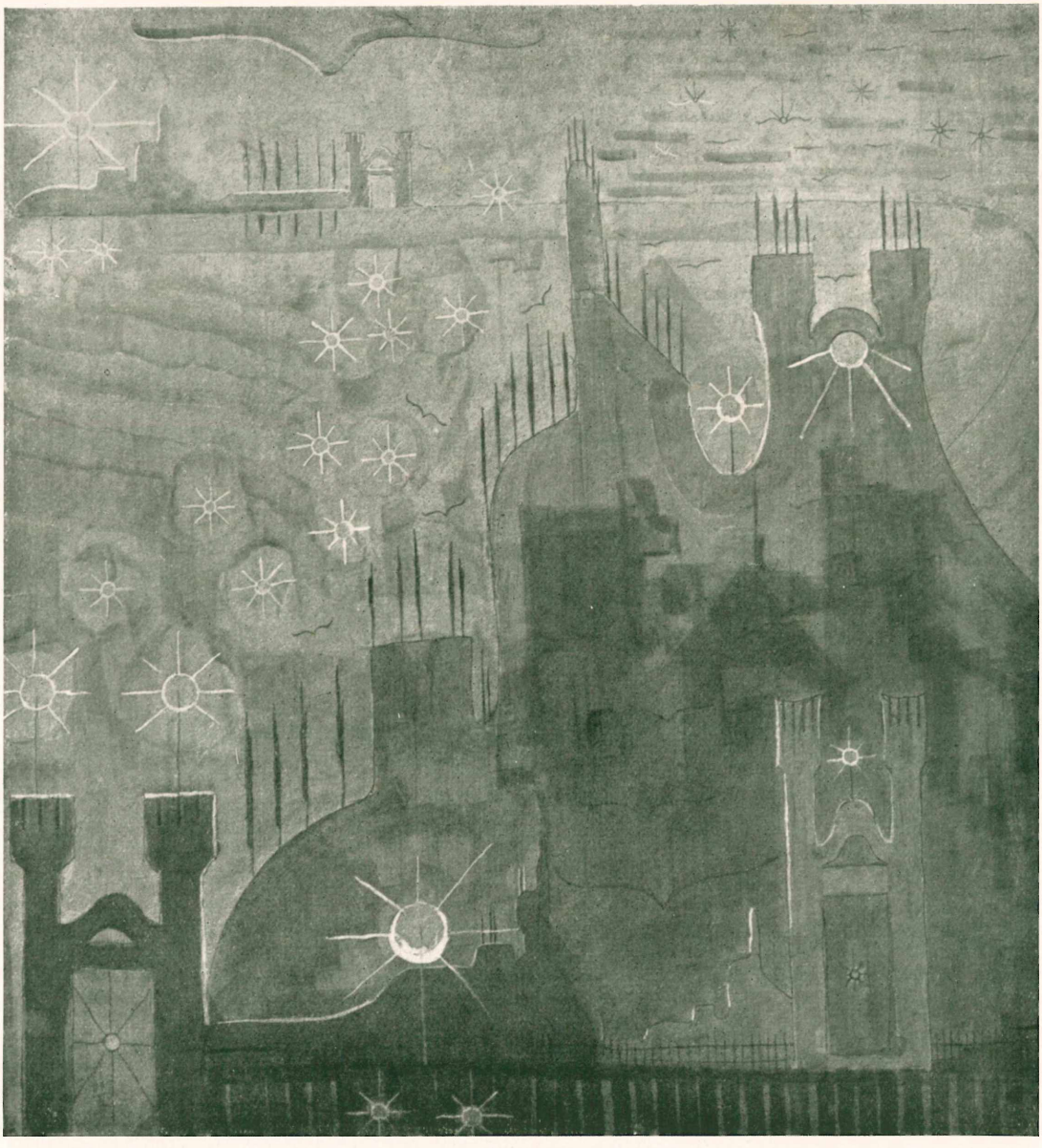

75. I. Saulės sonata. — Sonate du Soleil. Allegro.
(tempera — détrempe, 1907)

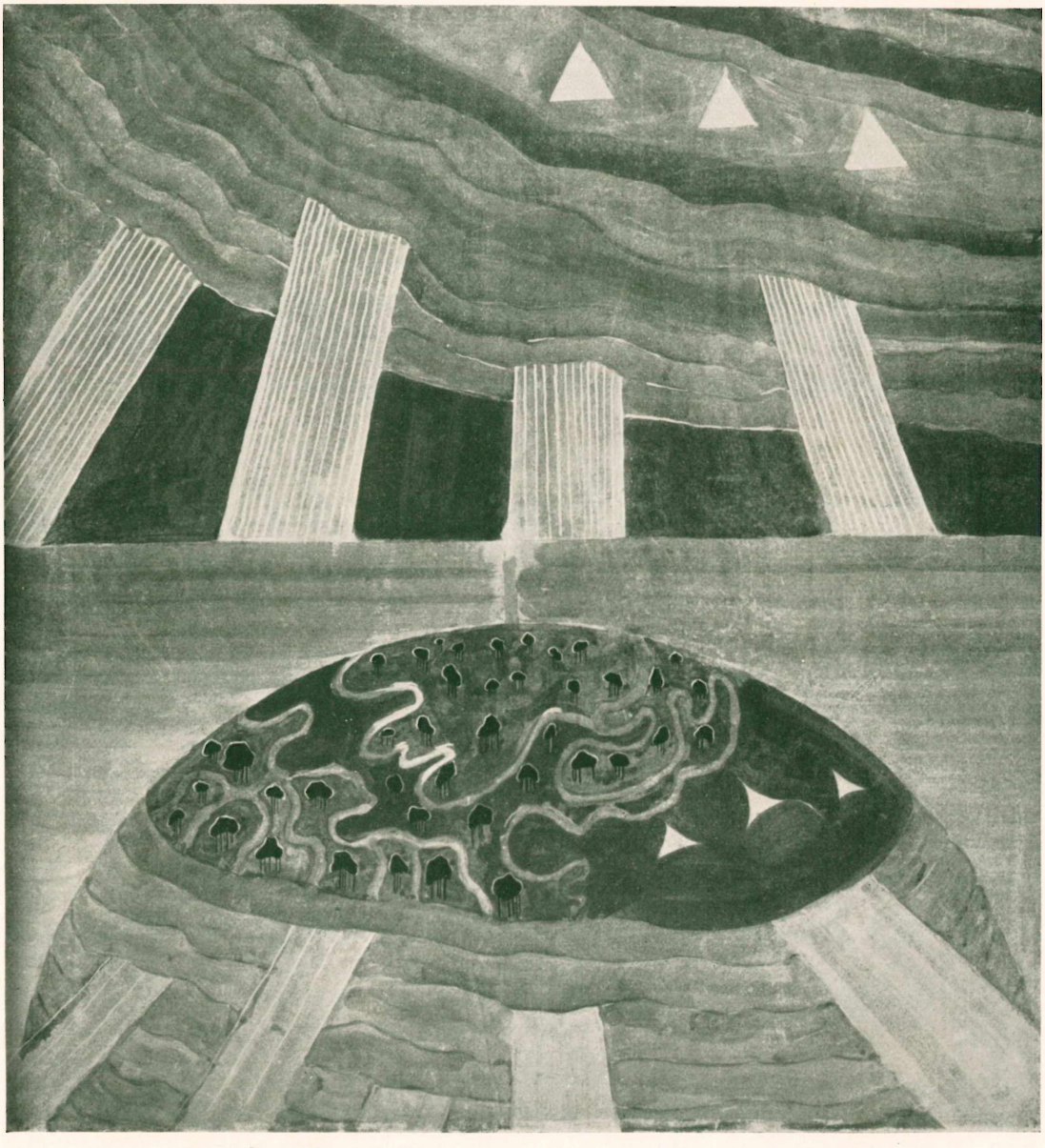

76. I. Saulės sonata. — Sonate du Soleil. Andante.
(tempera — détrempe, 1907)

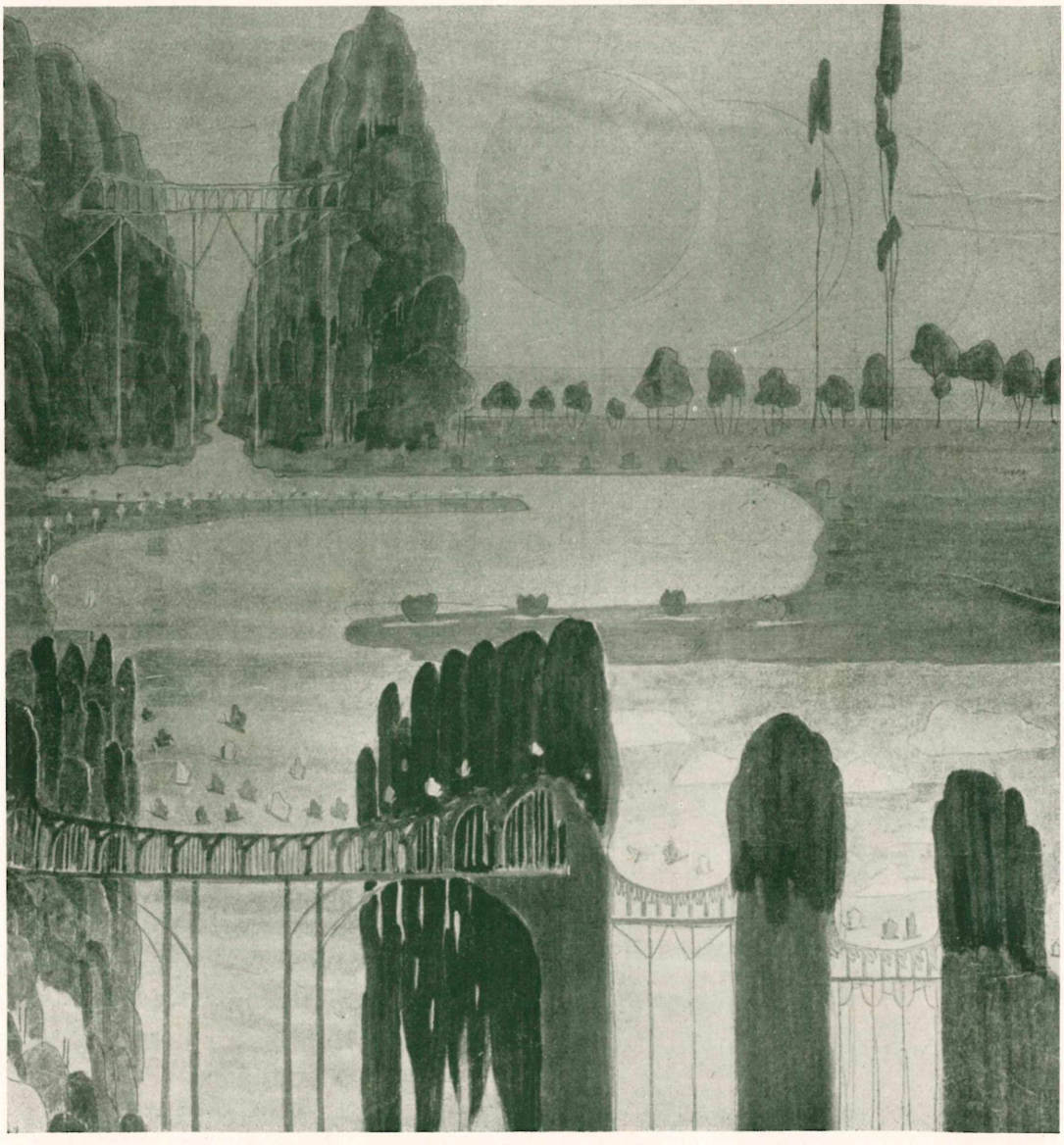

77. I. Saulės sonata. — Sonate du Soleil. Scherzo.
(tempera — détrempe, 1907)

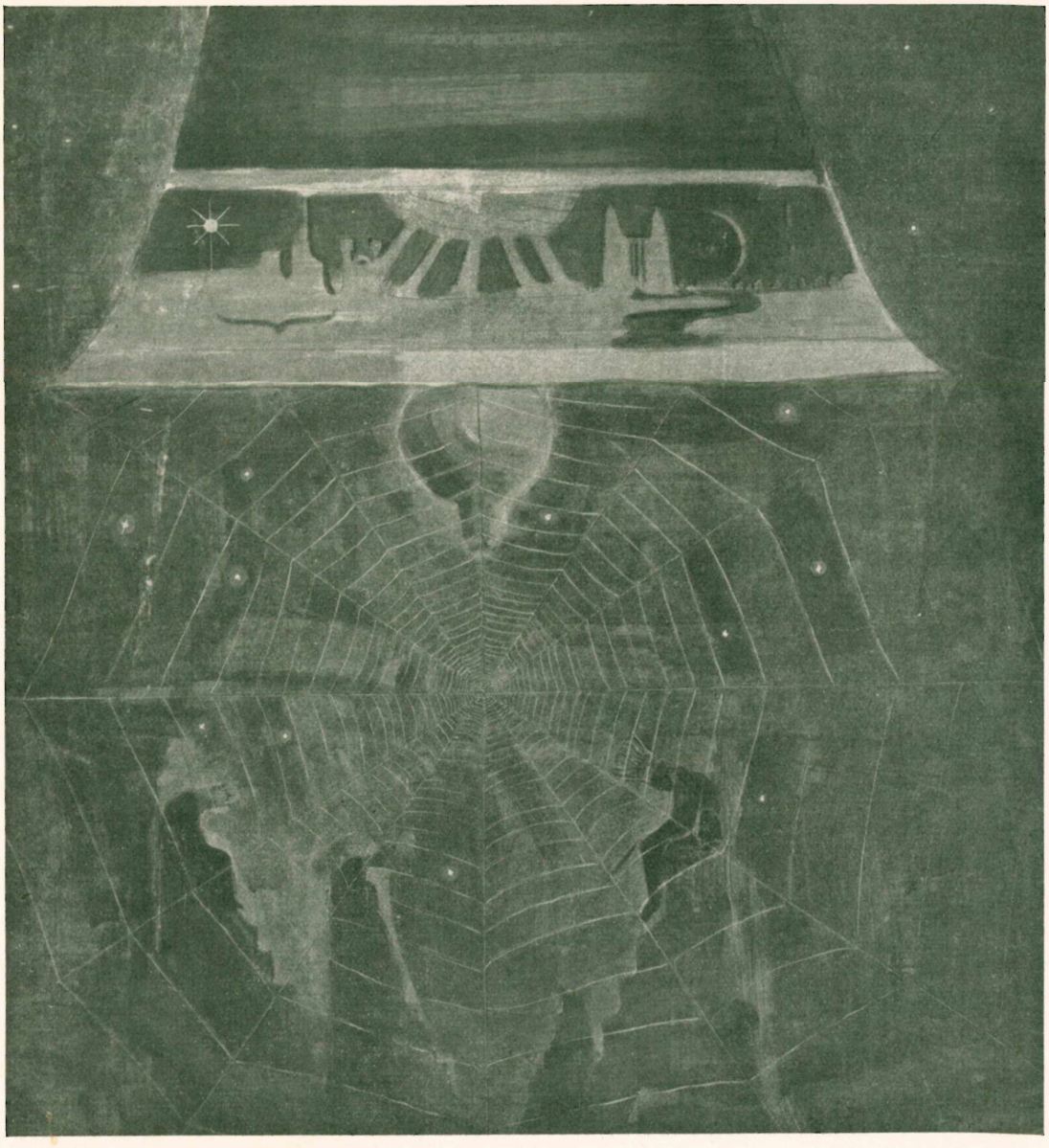

78. I. Saulės sonata. — Sonate du Soleil. Finale.
(tempera — détrempe, 1907)

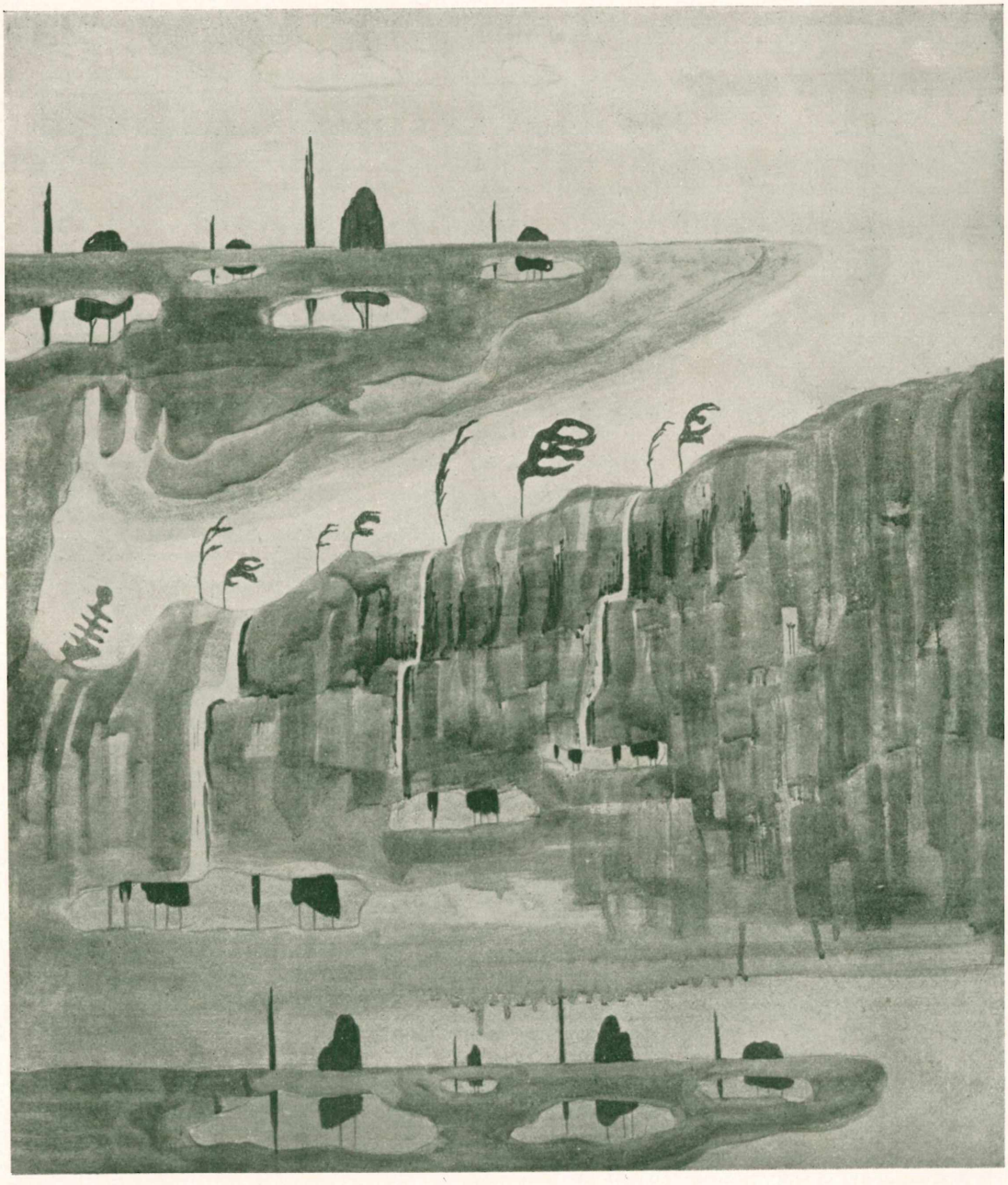

79. II. Pavasario sonata. — Sonate du Printemps. Allegro.
(tempera — détrempe, 1907)

80. II. Pavasario sonata. — Sonate du Printemps. Andante.
(tempera — détrempe, 1907)

81. II. Pavasario sonata. — Sonate du Printemps. Scherzo.
(tempera — détrempe, 1907)

82. II. Pavasario sonata. — Sonate du Printemps. Finale.
(tempera — détrempe, 1907)

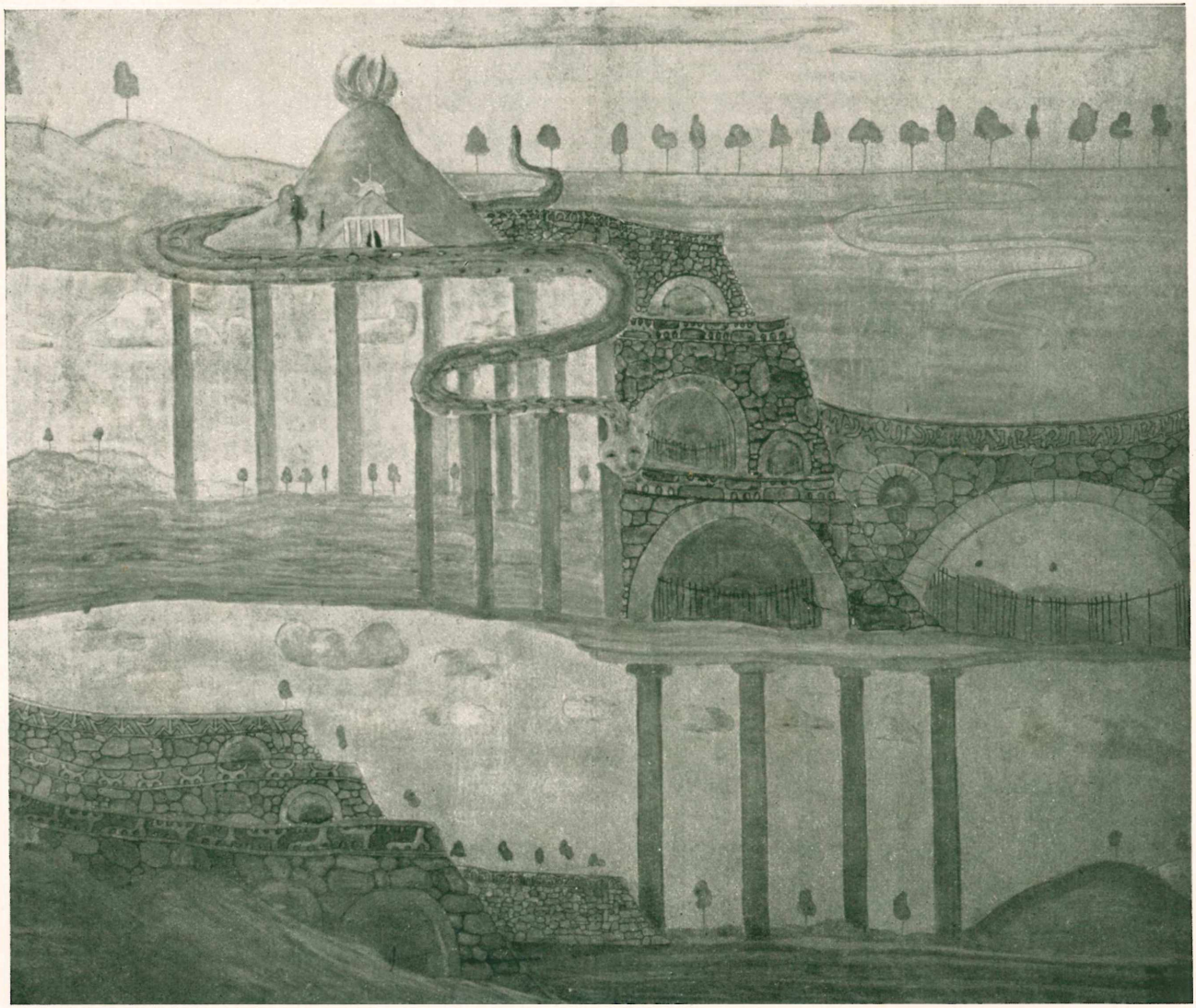

83. III. Žalčio sonata. — Sonate du Serpent. Allegro.
(tempera — détrempe, 1908)

84. III. Žalčio sonata. — Sonate du Serpent. Andante.
(tempera — détrempe, 1908)

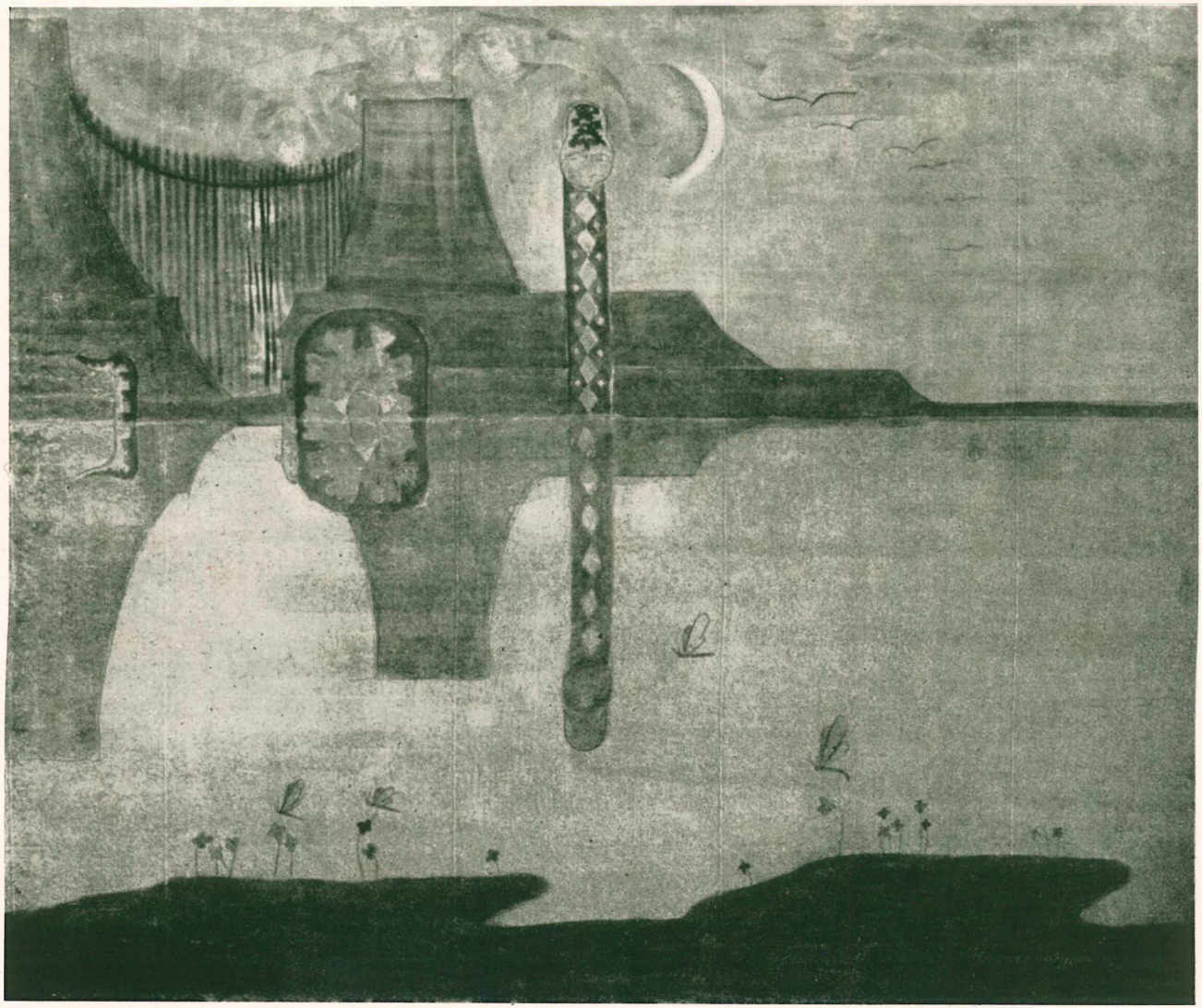

85. III. Žalčio sonata. — Sonate du Serpent. Scherzo.
(tempera — détrempe, 1908)

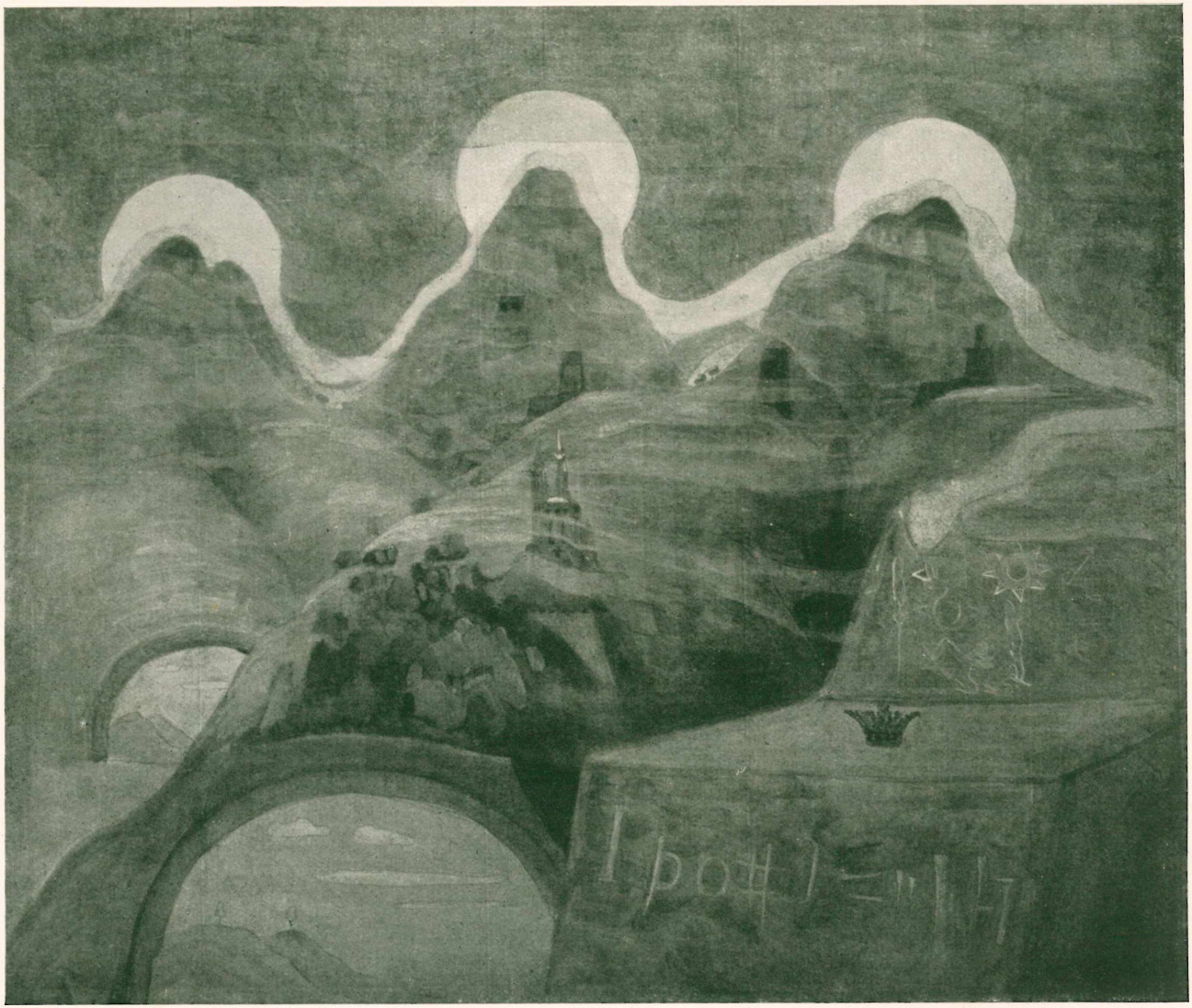

86. III. Žalčio sonata. — Sonate du Serpent. Finale.
(tempera — détrempe, 1908)

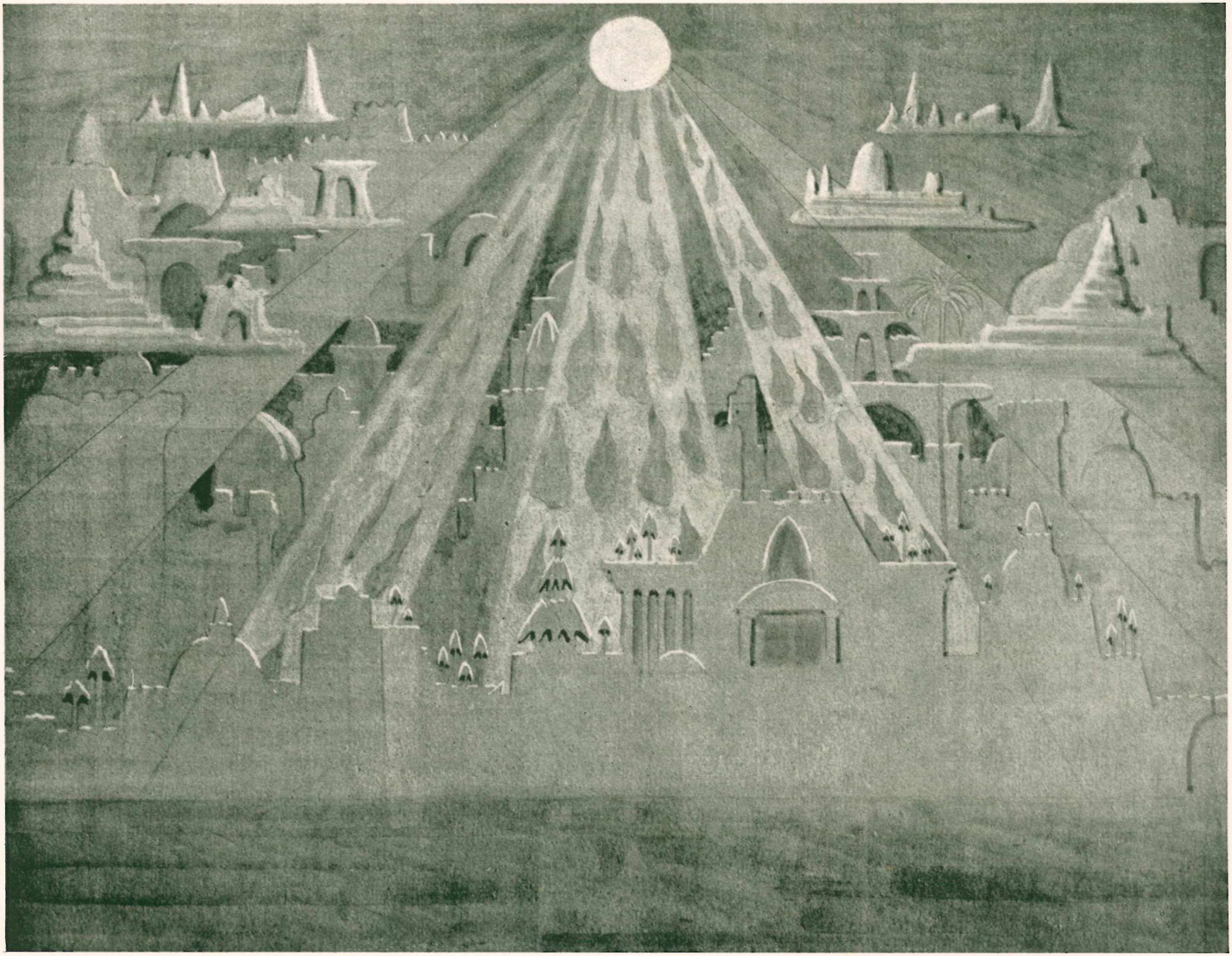

90. iš „Piramidžių sonatos“. — Partie de la Sonate des Pyramides.
(tempera — détrempe, 1908)

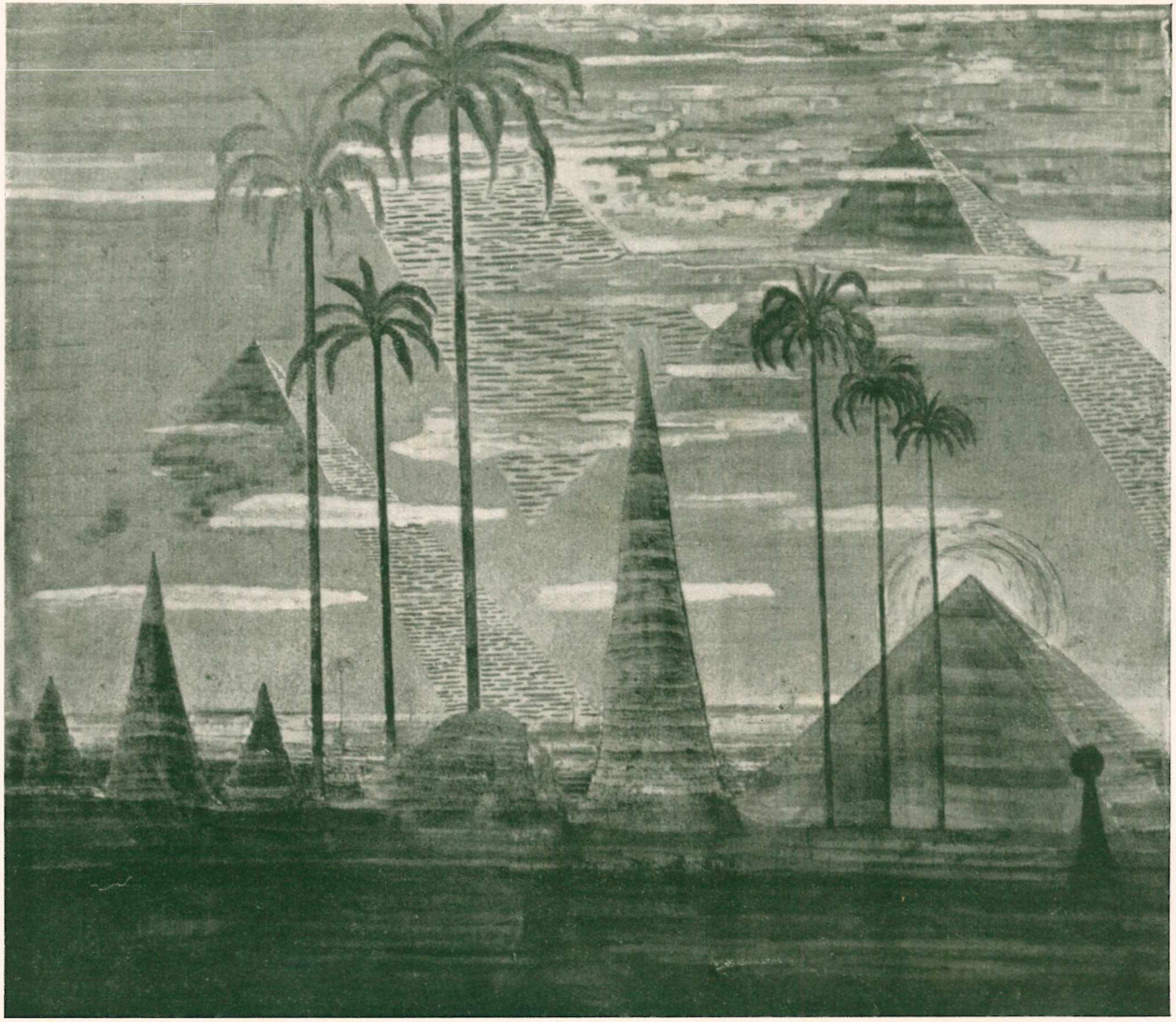

91. iš „Piramidžių sonatos“. — Partie de la Sonate des Pyramides.
(tempera — détrempe, 1908)

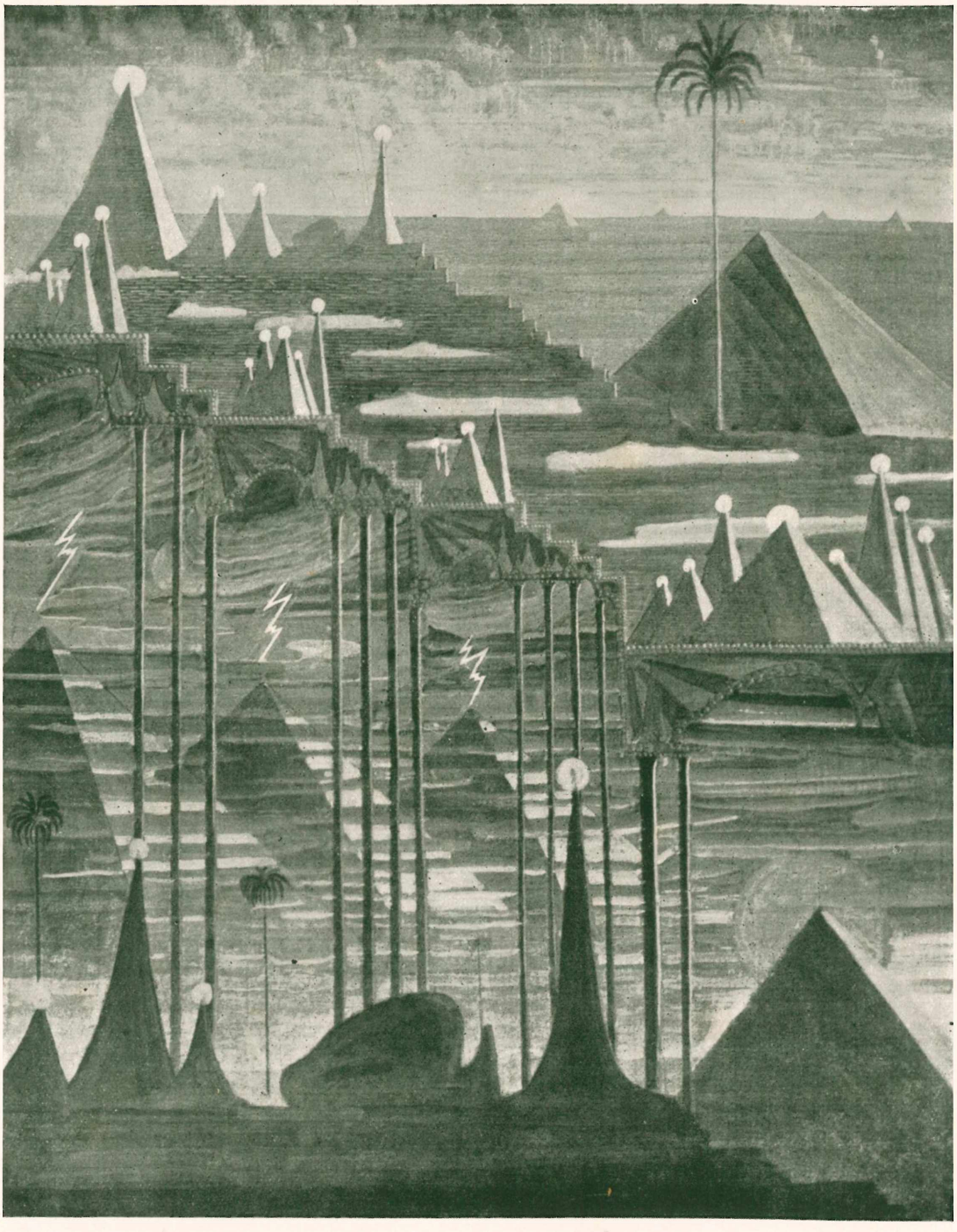

92. iš „Piramidžių sonatos“. — Partie de la Sonate des Pyramides.
(tempera — détrempe, 1908)

93. iš „Žvaigždžių sonatos". — Partie de la Sonate des Etoiles.
(tempera — détrempe, 1908)

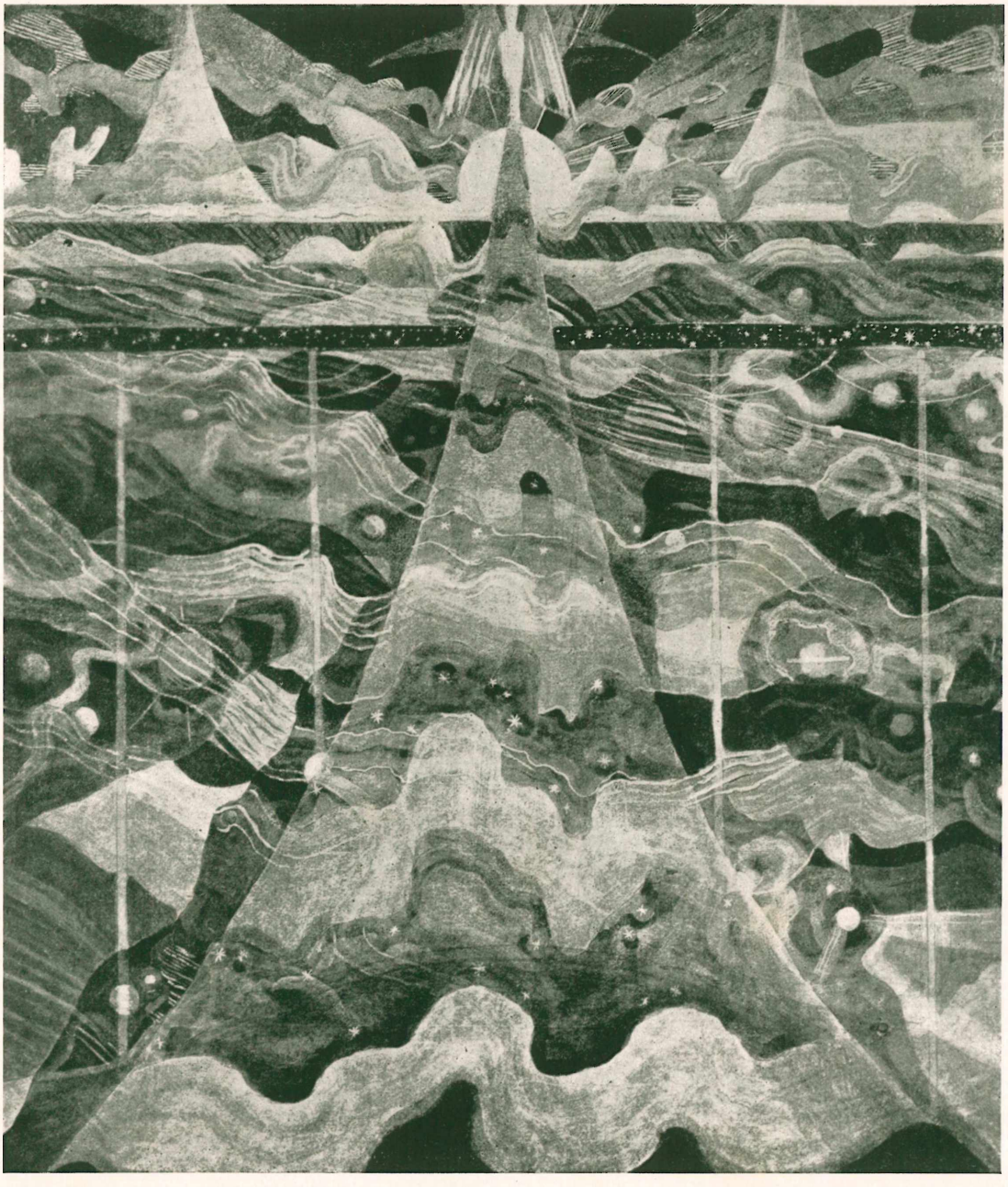

94. iš „Žvaigždžių sonatos". — Partie de la Sonate des Etoiles. (tempera — détrempe, 1908)

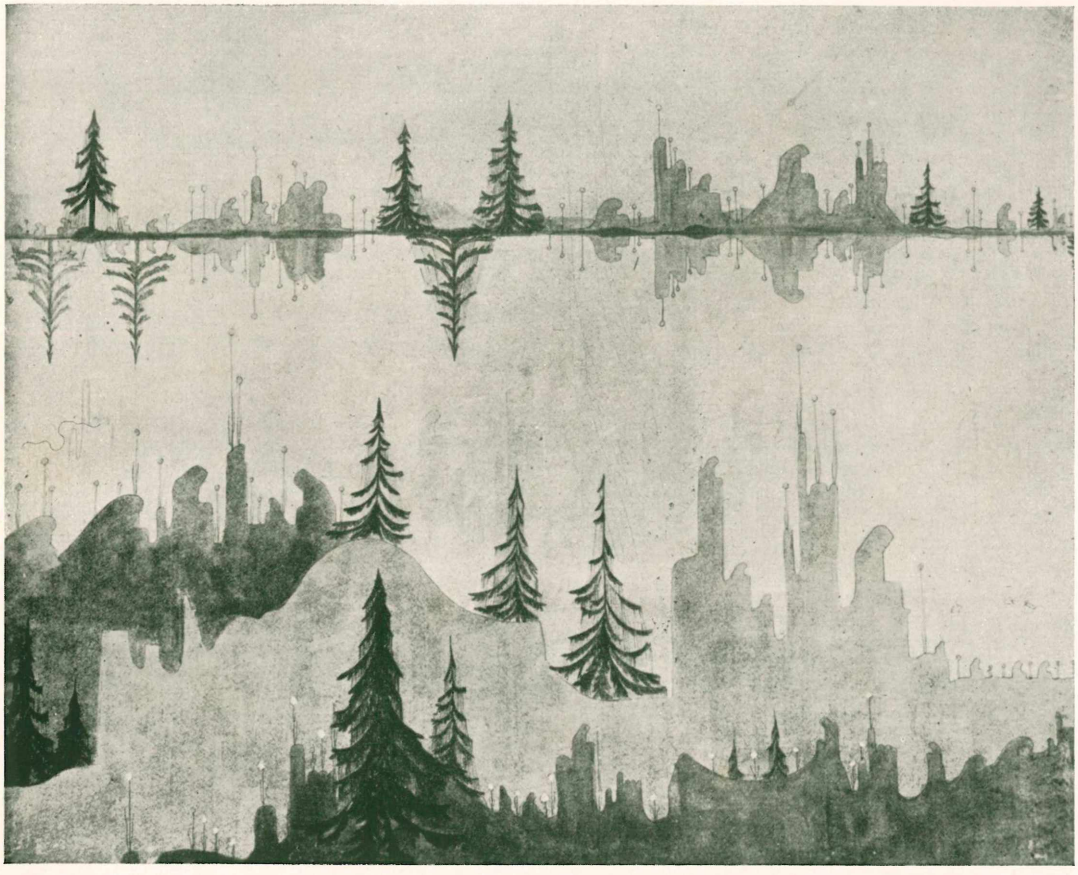

95. Fuga. — Fugue.
(tempera — détrempe, 1908)

99. Rex.
(tempera — détrempe, 1908)

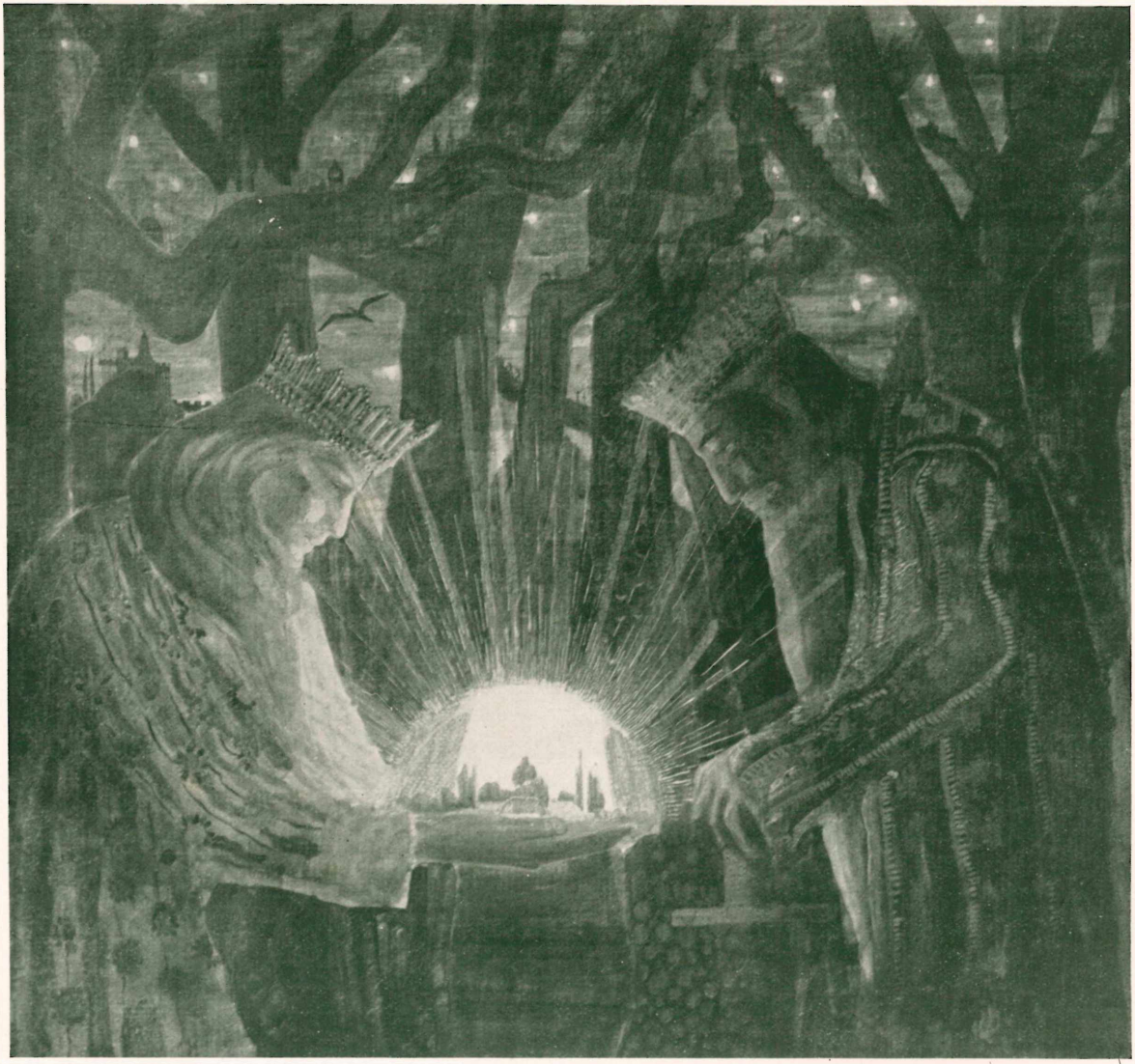

100. „Karalių“ pasaka. — Conte des Rois.
(tempera — détrempe, 1908)

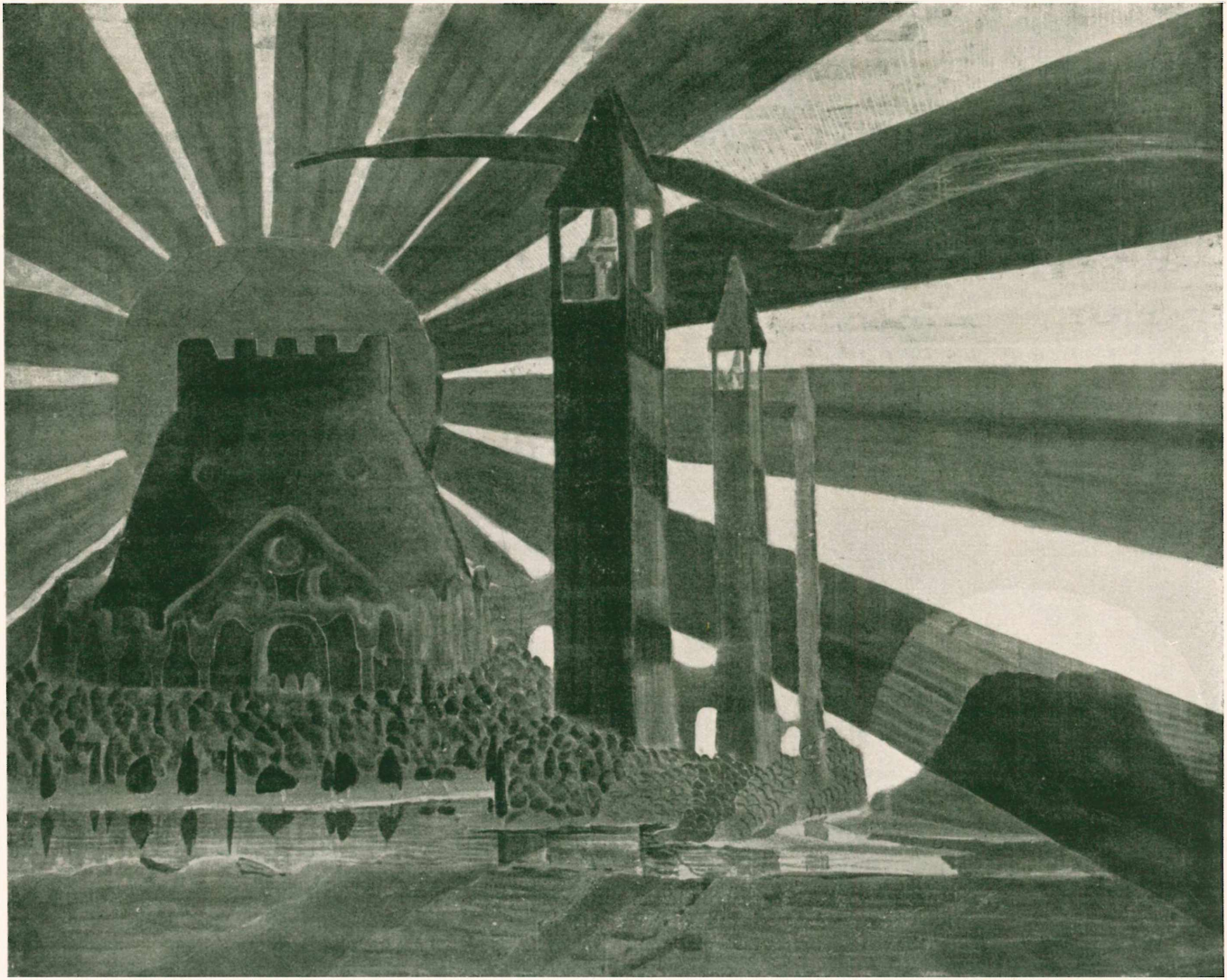

105. „Juodos saulės“ pasaka. — Conte du Soleil Noir.
(tempera — détrempe, 1909)

106. Demonas. — Démon.
(tempera — détrempe, 1909)

107. Auka. — Le Sacrifice.
(tempera — détrempe, 1909)

108. Rojus. — Le Paradis.
(tempera — détrempe, 1909)

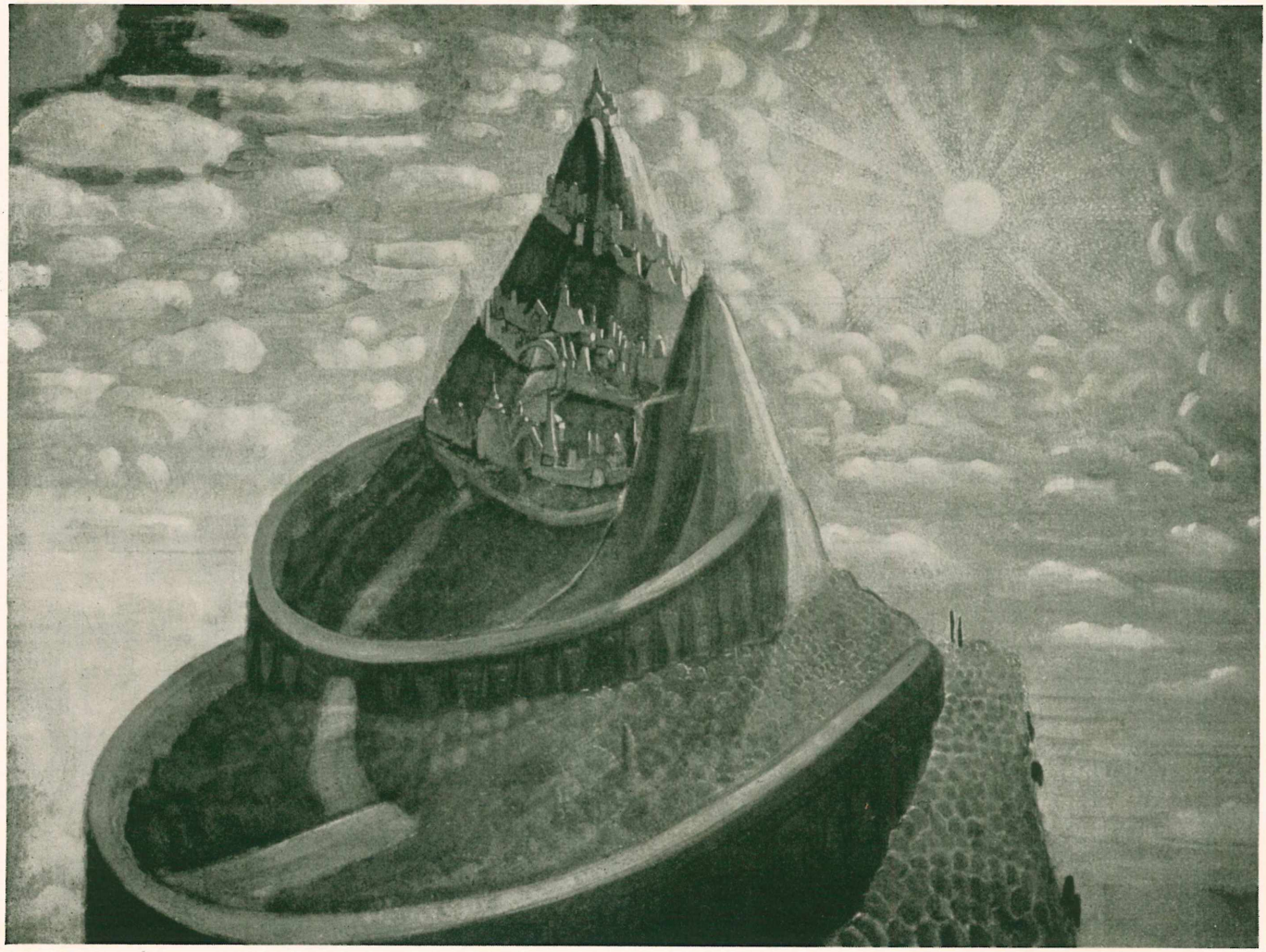

109. „Pilies" pasaka. — Le Château — conte.
(tempera — détrempe, 1909)

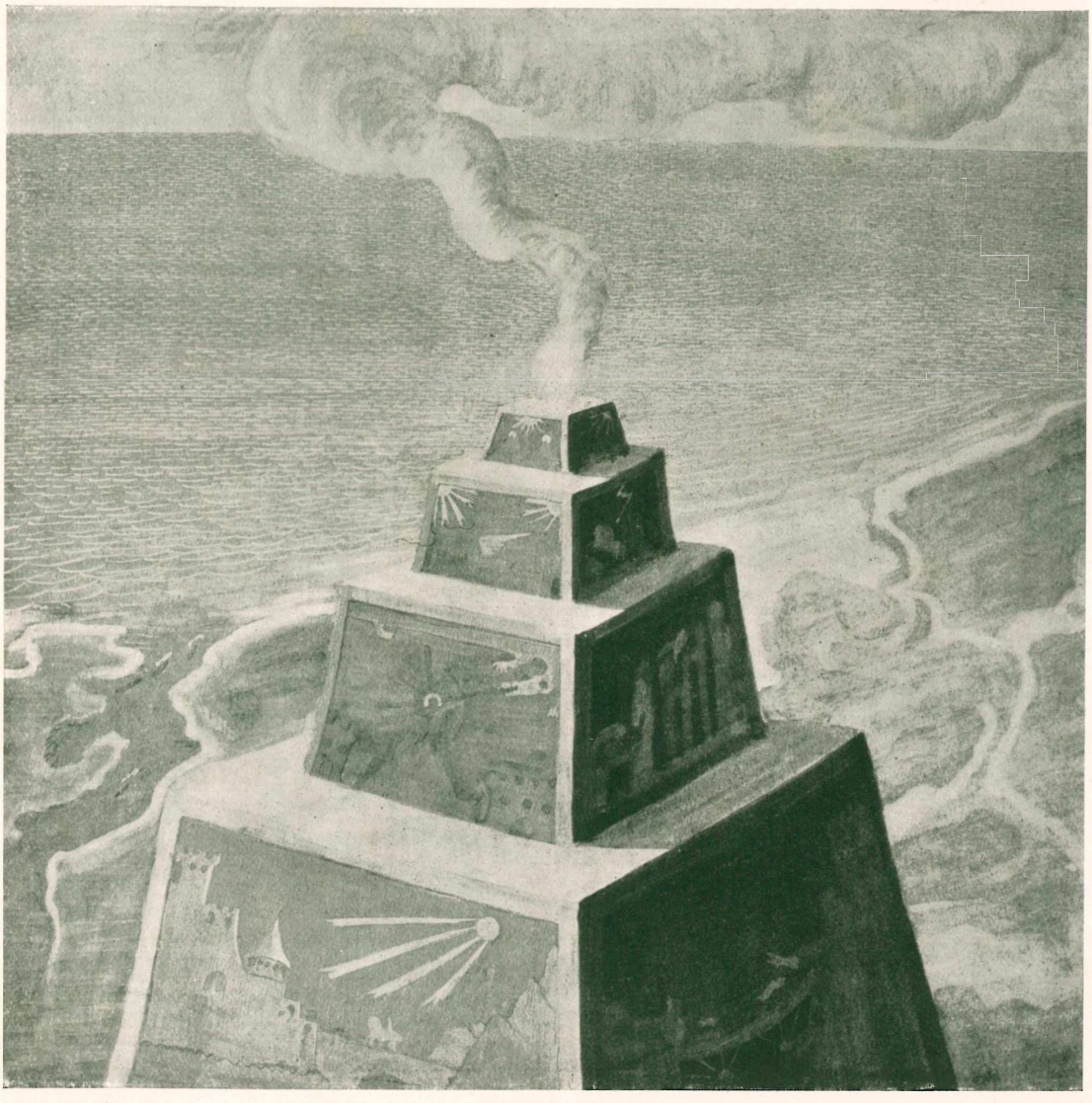

110. Aukuras. — L'Autel du sacrifice.
(tempera — détrempe, 1909)

111. Nojaus arka. — Arche de Noé.
(tempera — détrempe, 1909)

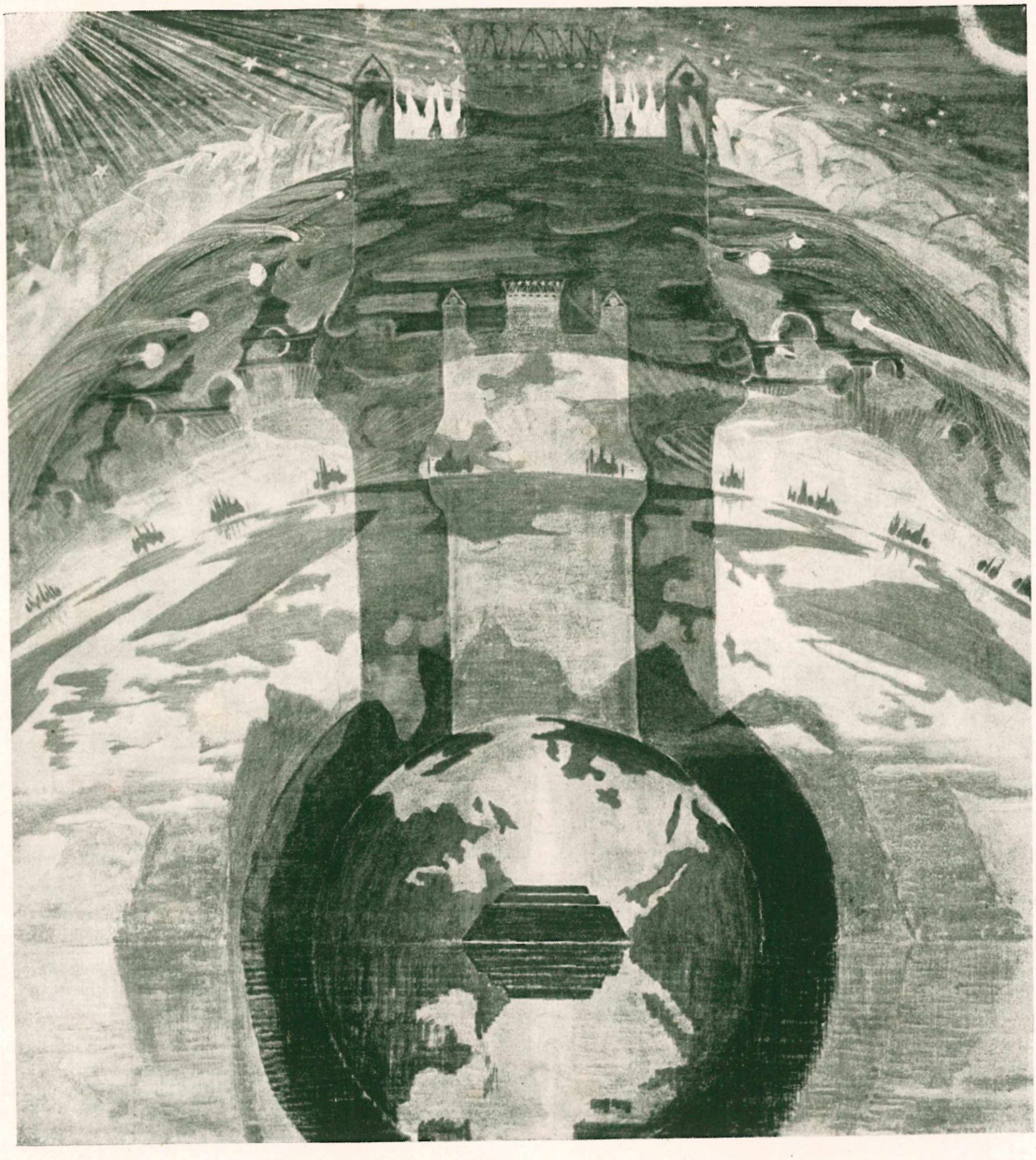

112. Rex.
(tempera — détrempe, 1909)

113. Žemaičių kapinės. — Cimètière samogitien.
(tempera — détrempe, 1909)

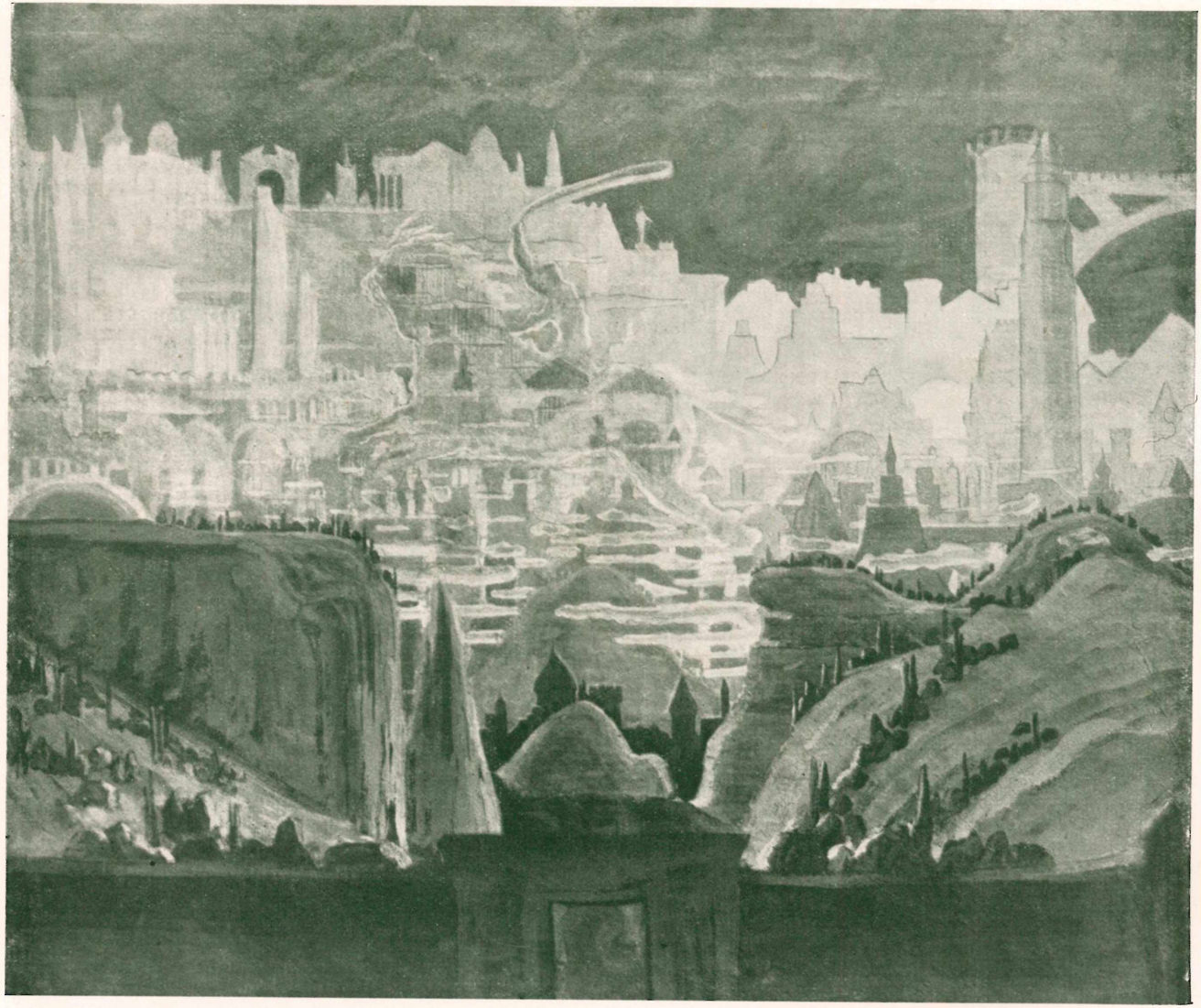

114. „Vyties“ preliudas. — Le Chevalier — Prélude.
(tempera — détrempe, 1909)

115. Žemaičių kryžiai. — Croix de Samogitie.
(tempera — détrempe, 1909)

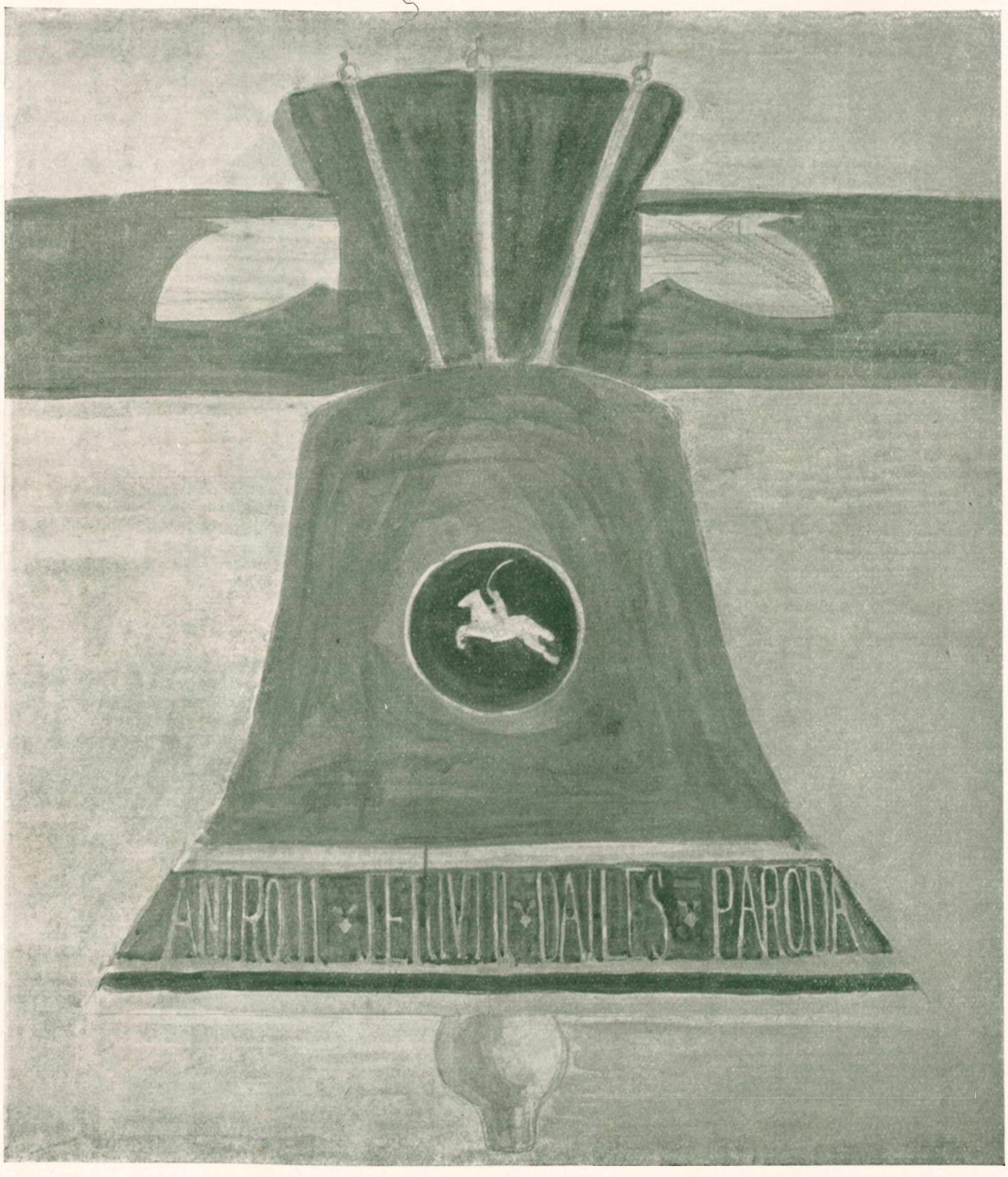

116. Varpas. Antrajai Lietuvių Dailės Parodai plakato projektas. — La Cloche. Projet d'affiche pour le deuxième Exposition d'Art Lithuanien.
(tempera — détrempe, 1909)

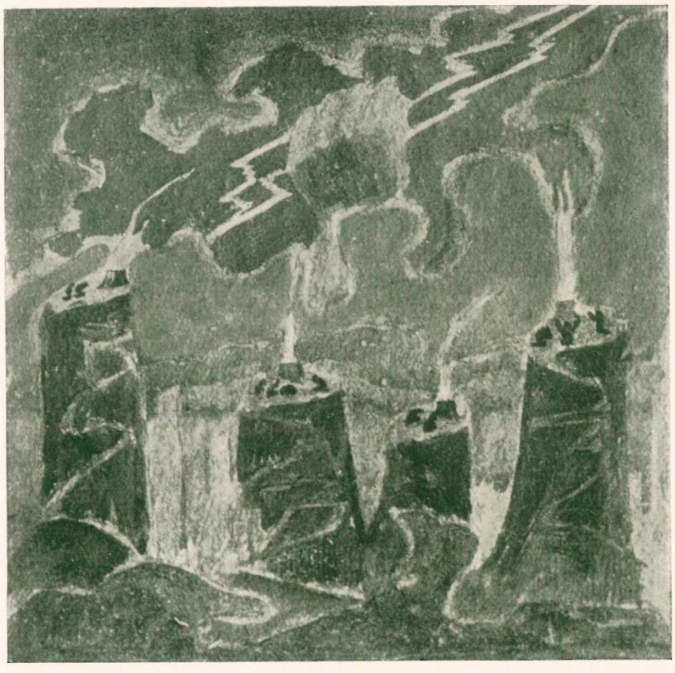

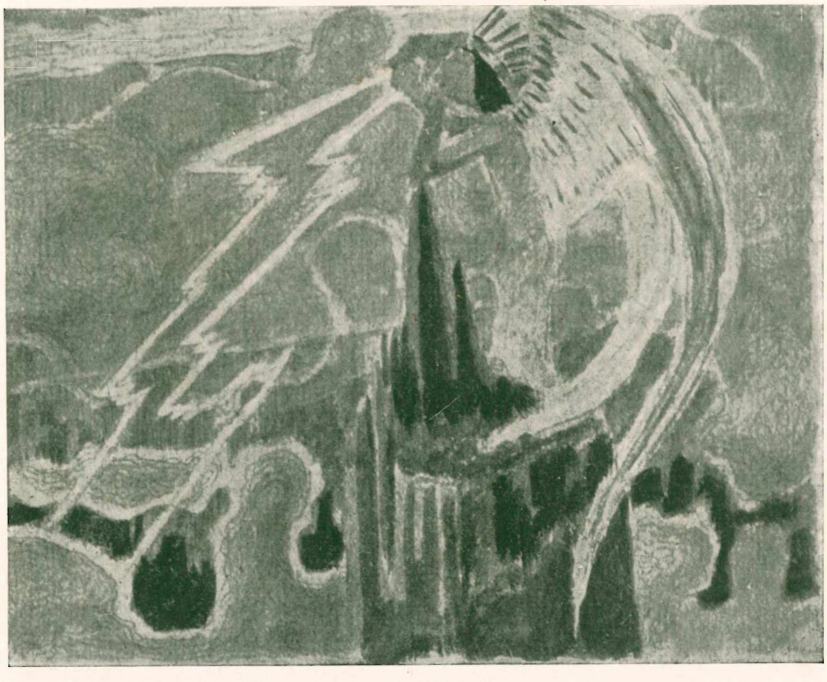

117—118. Draugijos „Rūta" teatro uždangai eskizai. — Deux esquisses pour le rideau du théâtre Rūta.
(tempera — détrempe, 1909)

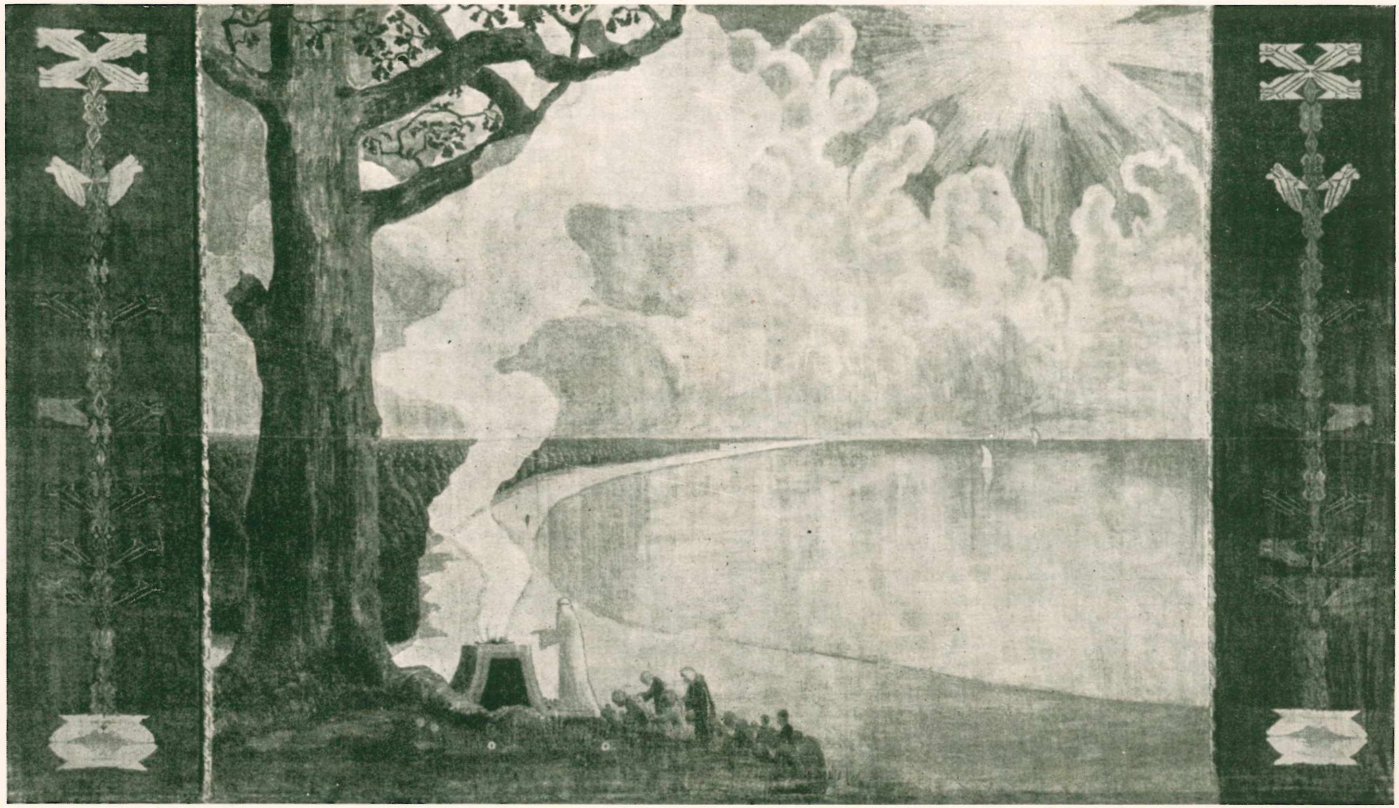

119. Draugijos „Rūta“ teatro uždanga. — Rideau du théâtre Rūta.
(tempera — détrempe, 1909)

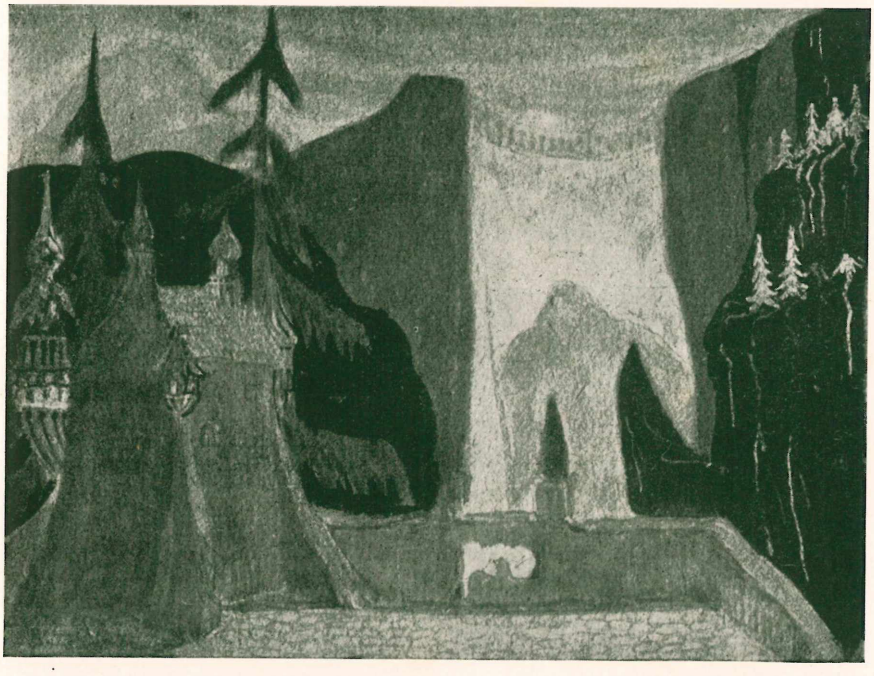

120—121. „Miesto“ ciklui etiudai. — Etudes pour le cycle „La Ville“. (tempera — détrempe, 1909)

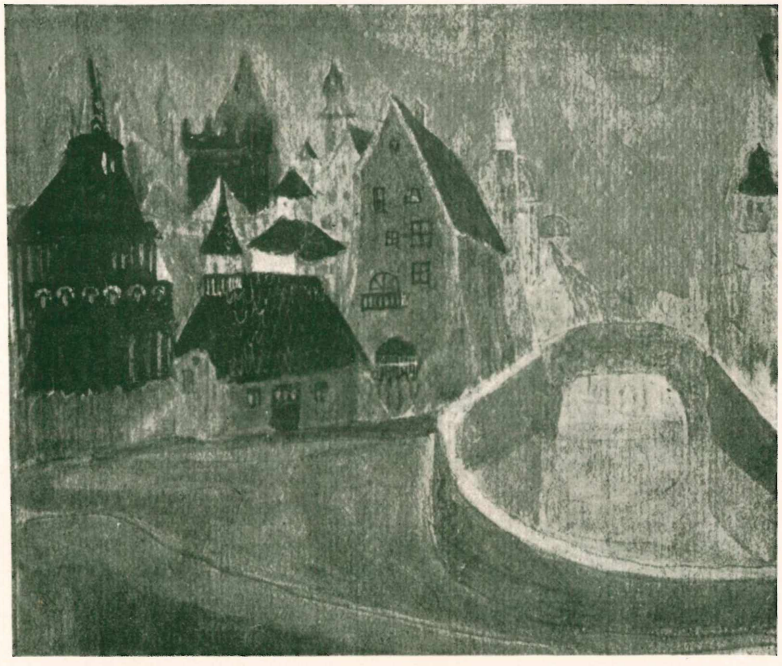

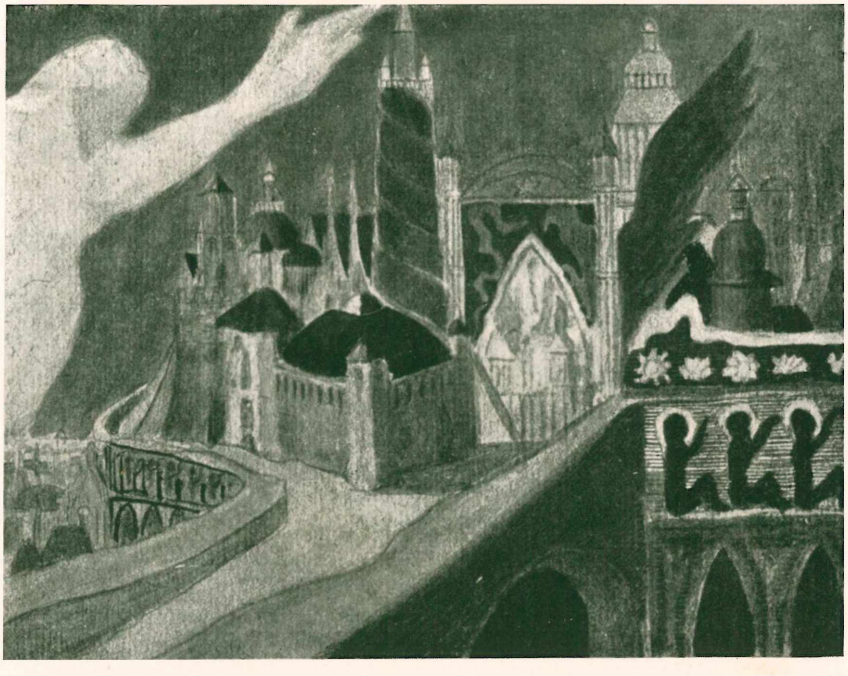

122—123. „Miesto" ciklui etiudai. — Etudes pour le cycle „La Ville".
(tempera — détrempe, 1909)

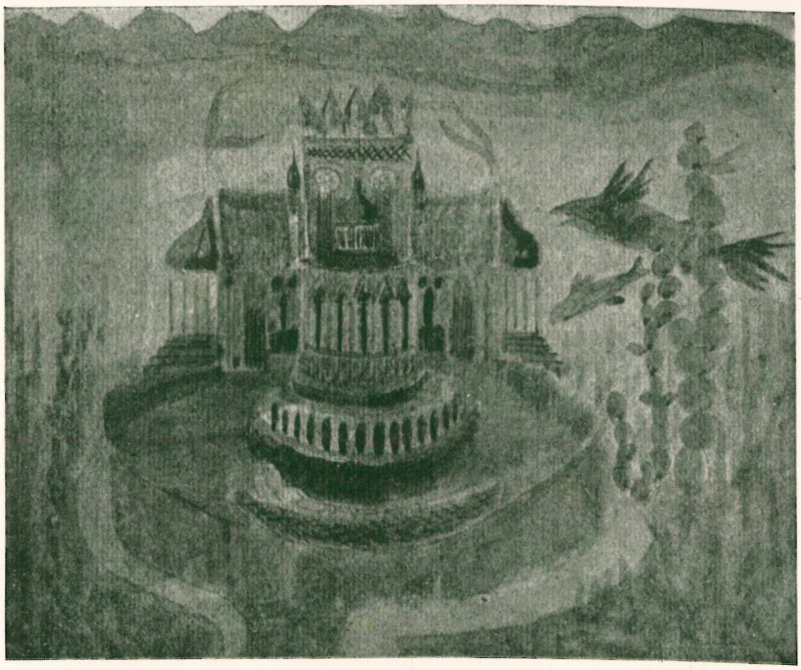

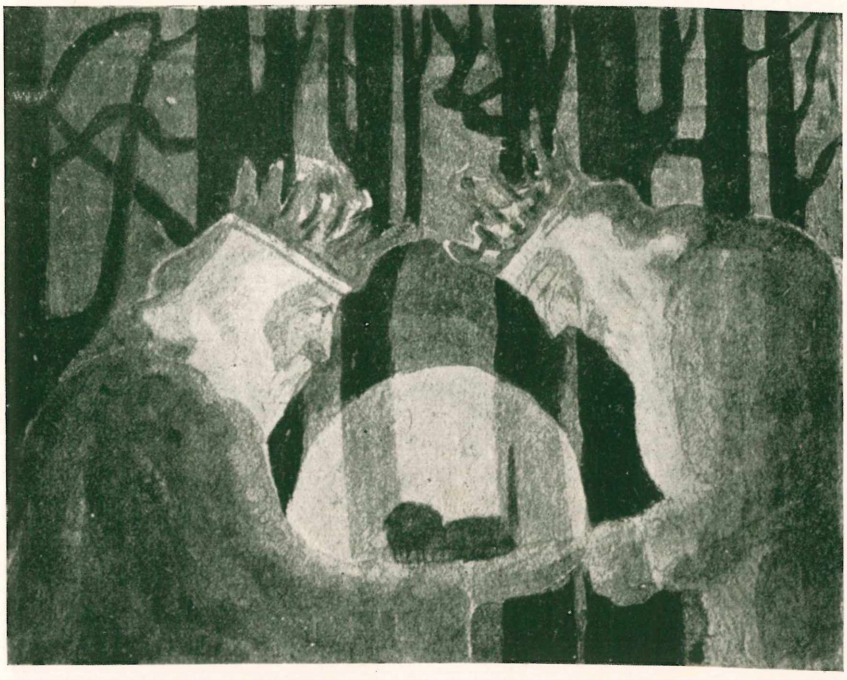

124—125. „Jūratės" dekoracijai ir „Karalių" pasakai eskizai. — Esquisses pour un décor de la pièce „Jūratė" et pour le „Conte des Rois". (tempera — détrempe, 1909, 1908)

126. Bokštai. — Les Tours.
(fluorofortas — gravure sur verre, 1904—1906)

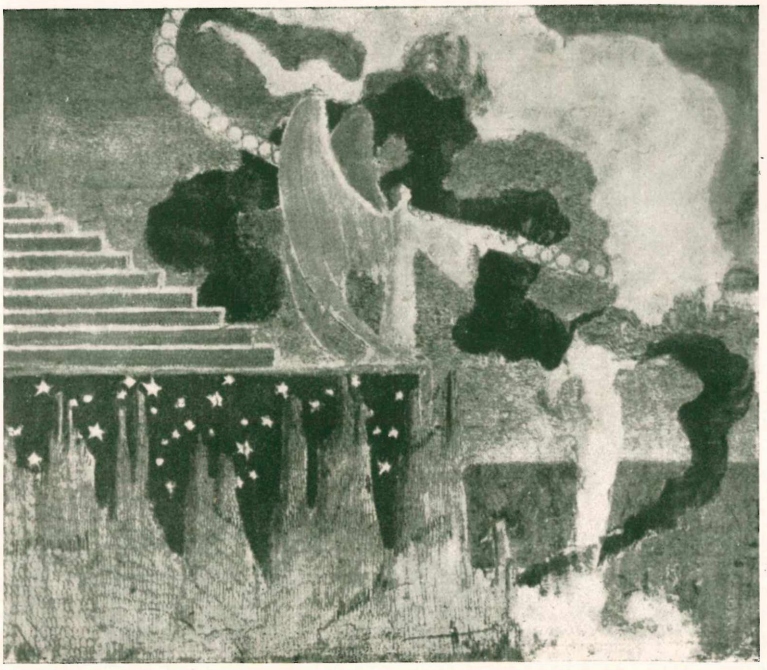

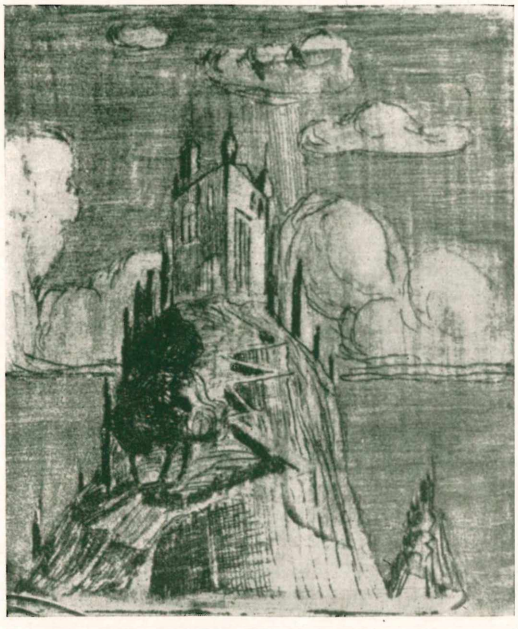

127. 128. 129. Auka. Varpinė. Šventykla. — Le Sacrifice. Le Clocher. Le Sanctuaire.
(fluorofortai — gravures sur verre, 1904—1906)

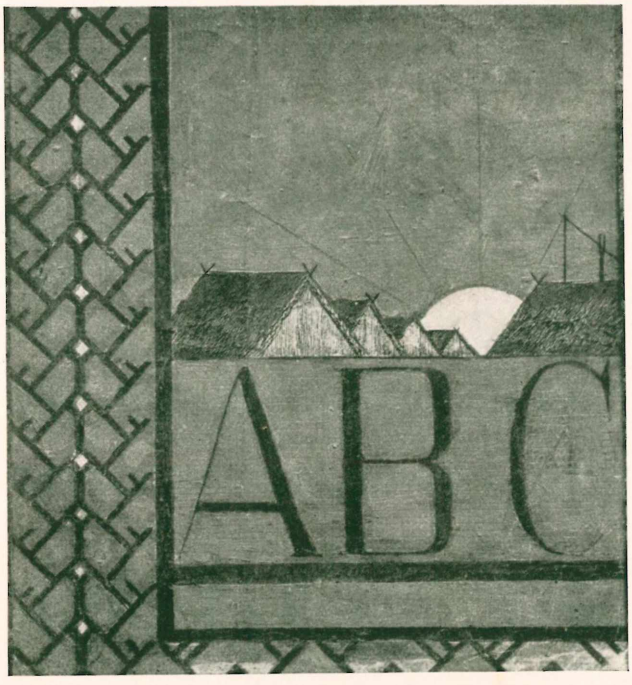

130. 131. Viršeliai: elementoriui „ABC“ ir knygai „Lietuvoje“. — Couvertures pour l'abécédaire „ABC“ et le livre „Lietuvoje“. (tušas — encre de Chine, 1907)

132. 133. Kompozicijos. — Compositions.
(tušas — encre de Chine, 1904—1906)

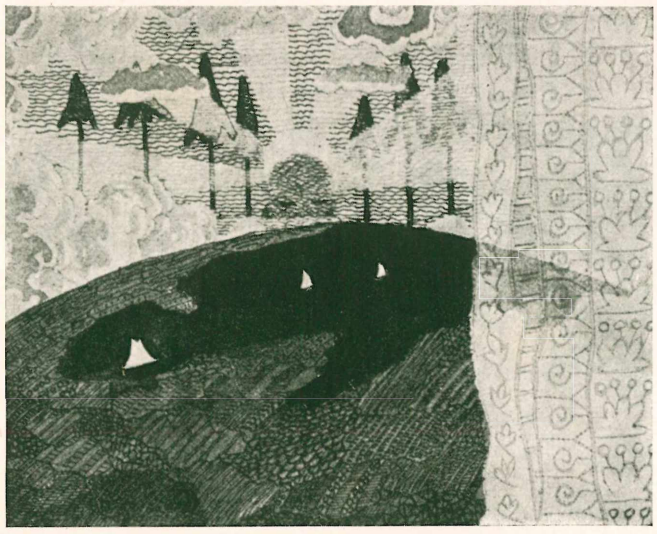

134. 135. Preliudas. Kompozicija. — Prélude. Composition.
(tušas — encre de Chine, 1907)

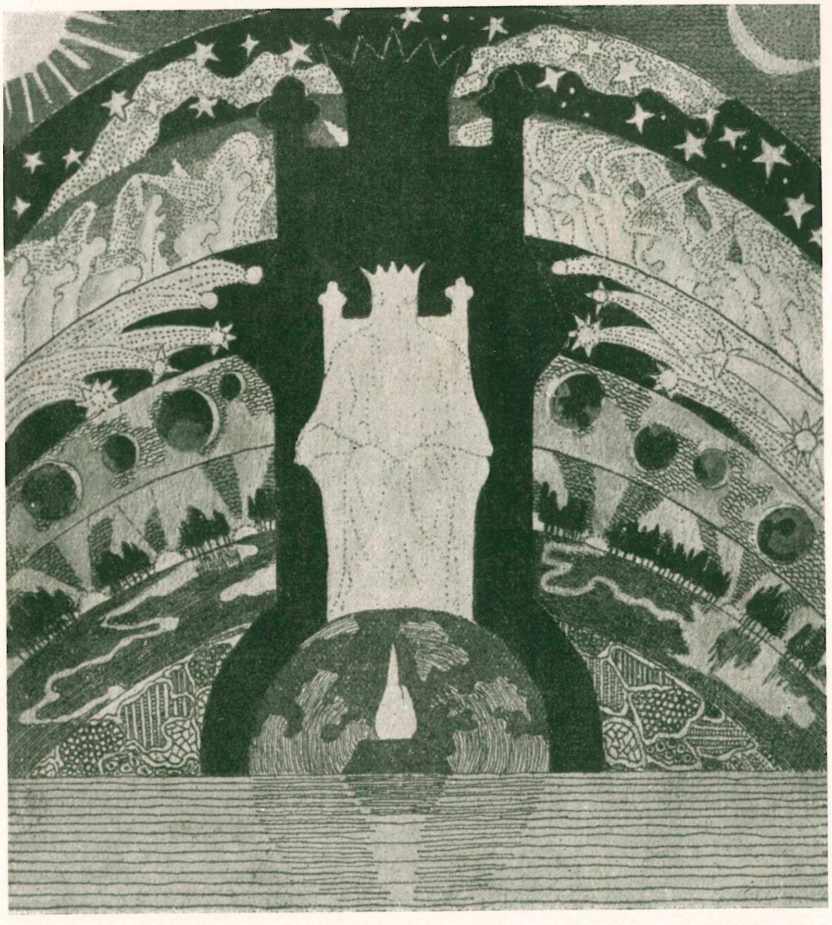

136. Rex.
(tušas — encre de Chine, 1909)

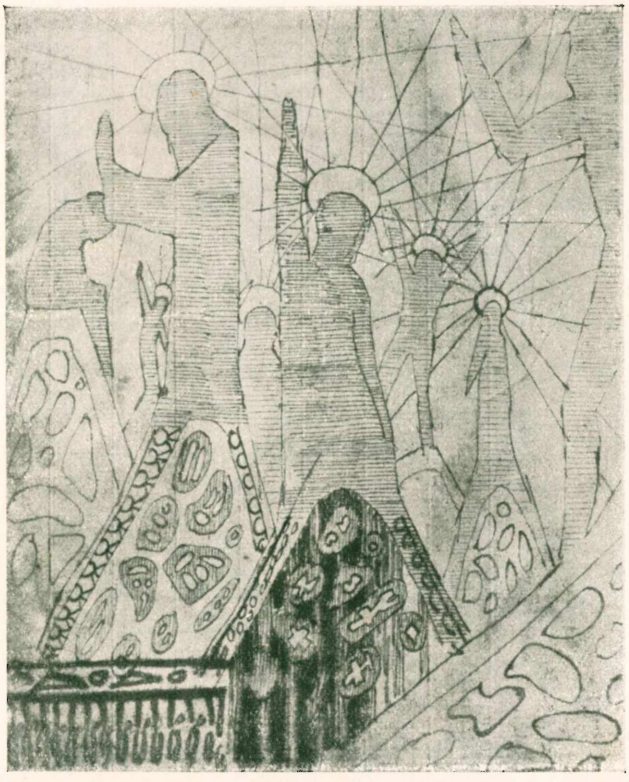

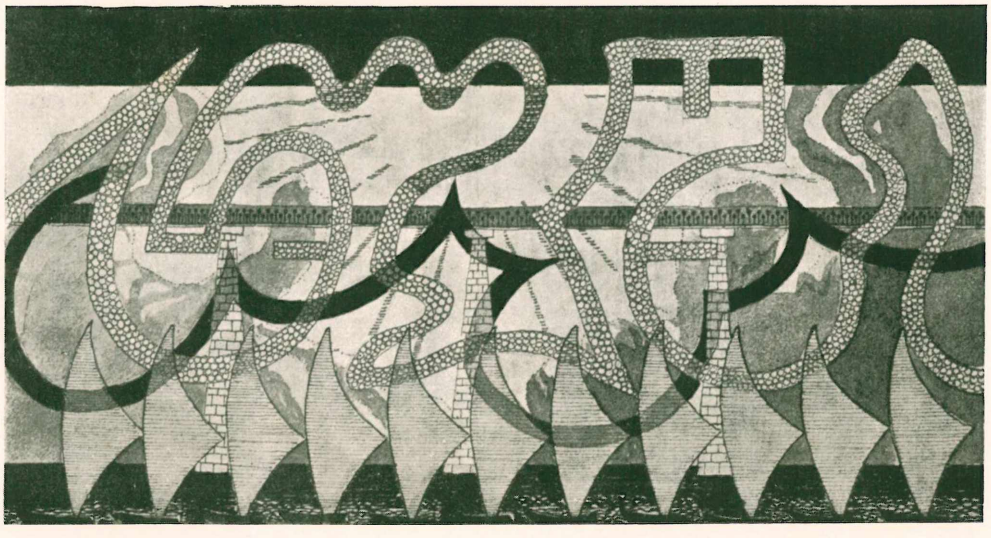

137—138. Kompozicijos. — Compositions.
(tušas — encre de Chine, 1907)

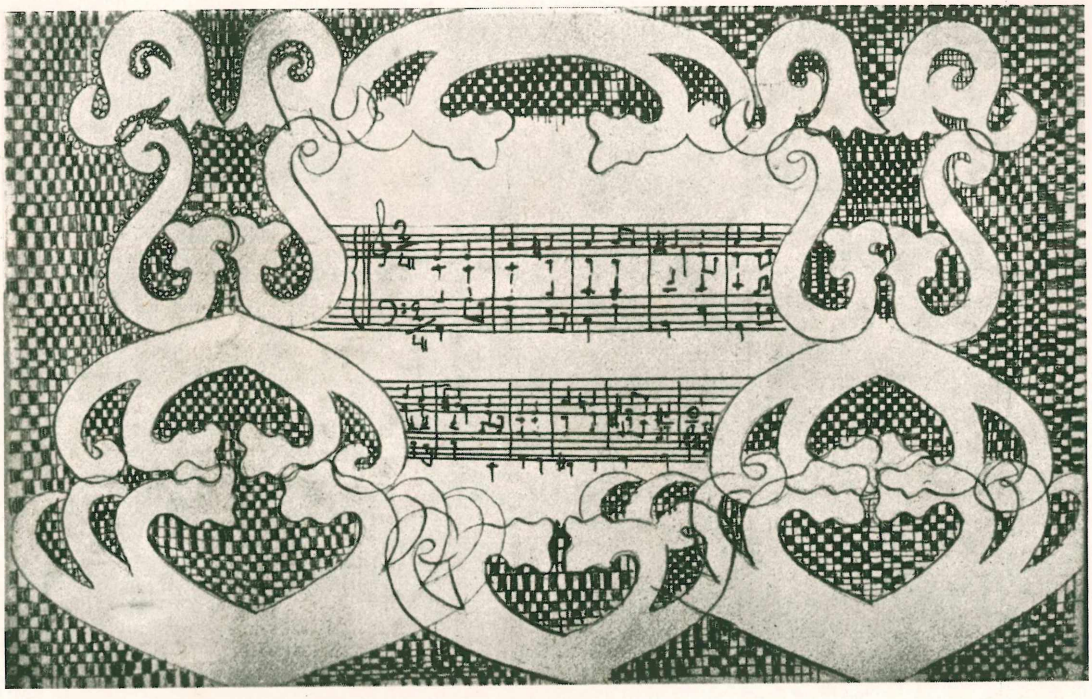

139. Gaidoms vinietė. — Vignette pour ses cahiers de musique.
(tušas — encre de Chine, 1909)

140. Gaidoms vinietė. — Vignette pour ses cahiers de musique.
(tušas — encre de Chine, 1909)

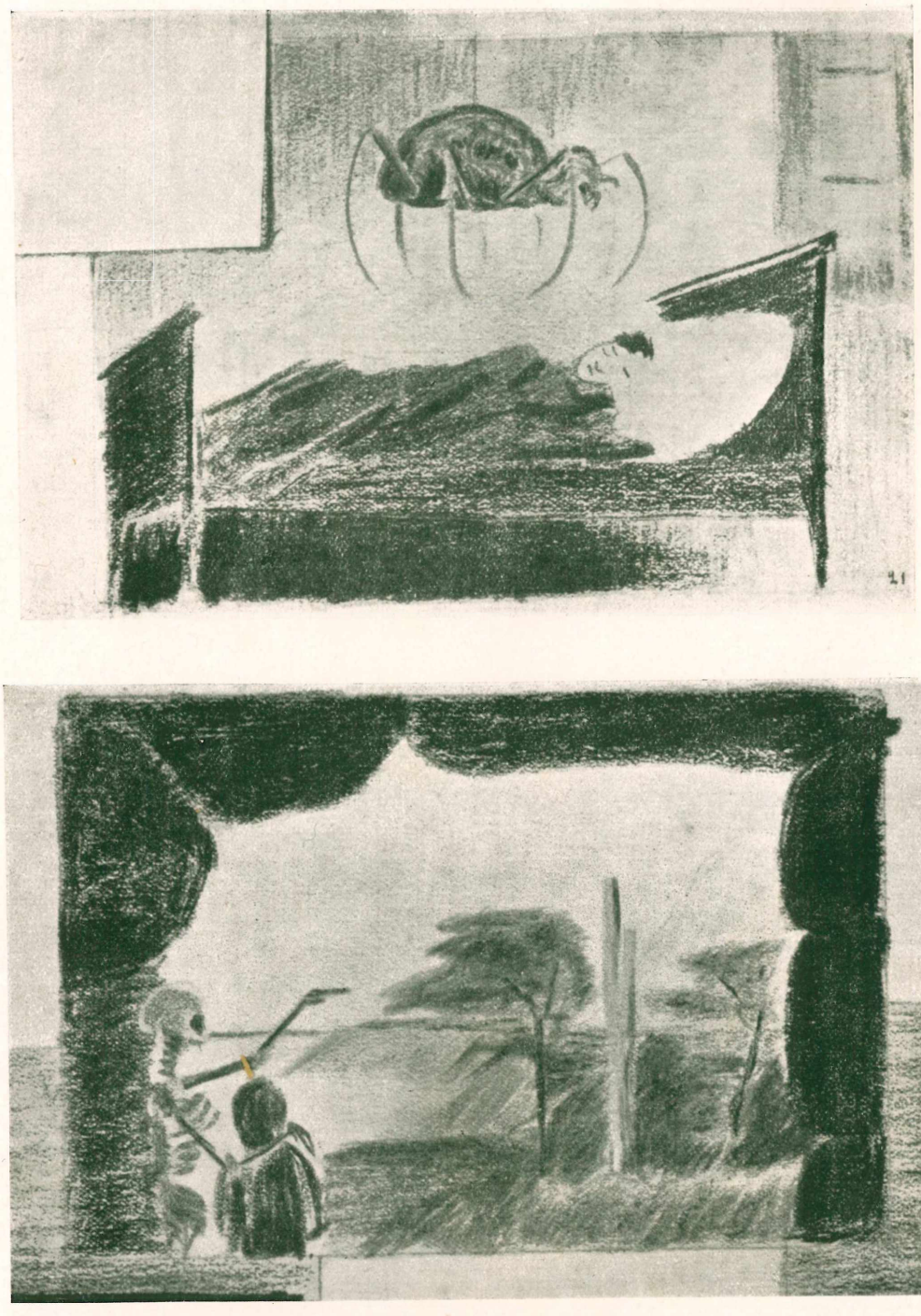

141. 142. Sapnas. Fantazija. — Le Songe. Fantaisie.
(spalvuoti pieštukai — dessins au crayon de couleur, 1904—1906)

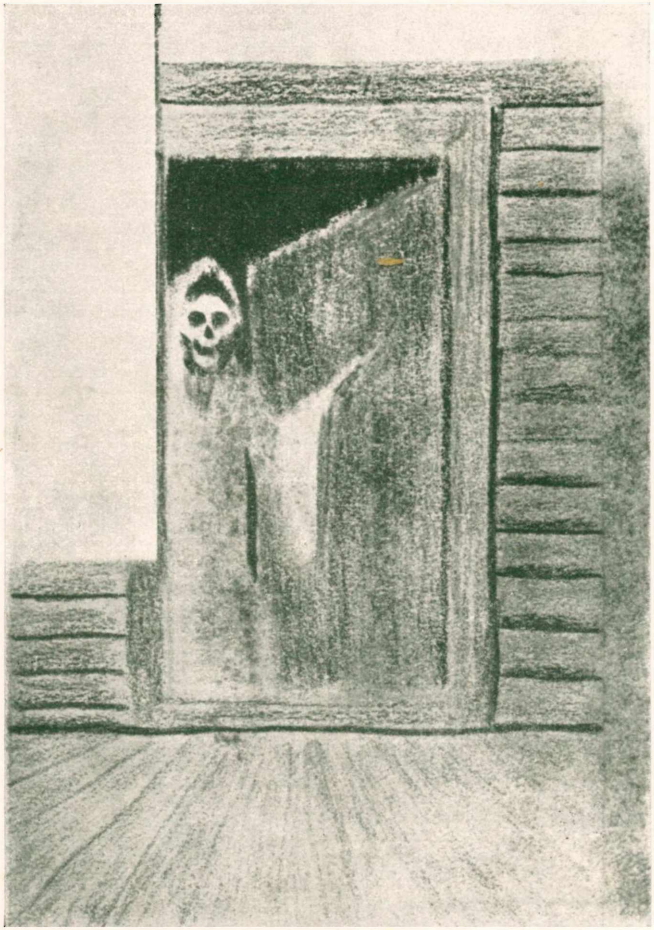

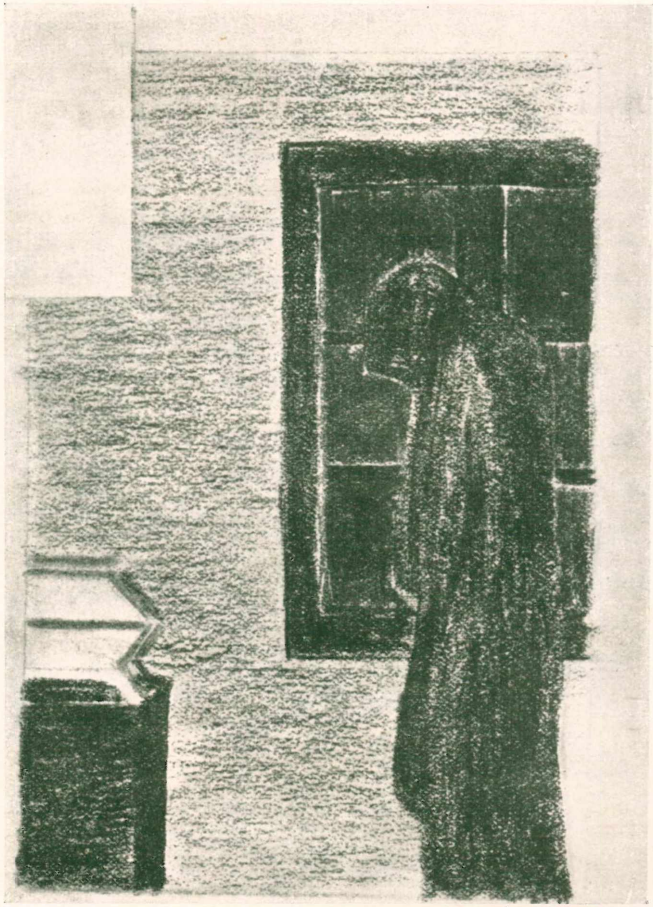

143—144. „Laidotuvių“ ciklui škicai. — Esquisses pour le cycle „Funebre“.
(spalvuoti pieštukai — dessins au crayon de couleur, 1904—1906)

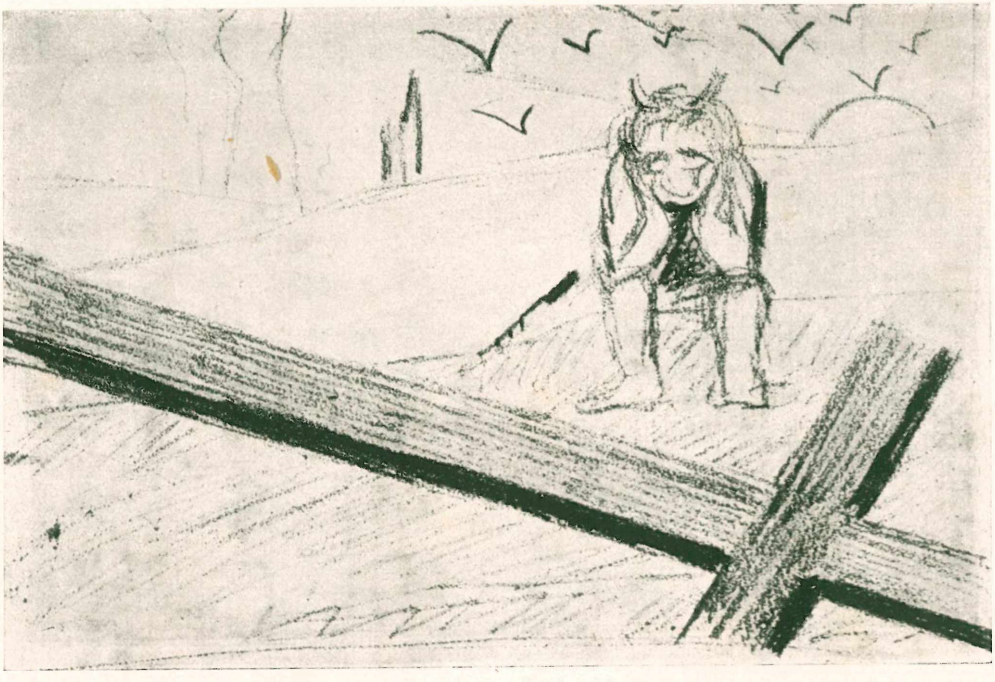

145. 146. Rexui ir „Audros" ciklui škicai. — Esquisses pour Rex et le cycle de la Tempête.
(pieštukas — crayon, 1904—1906)

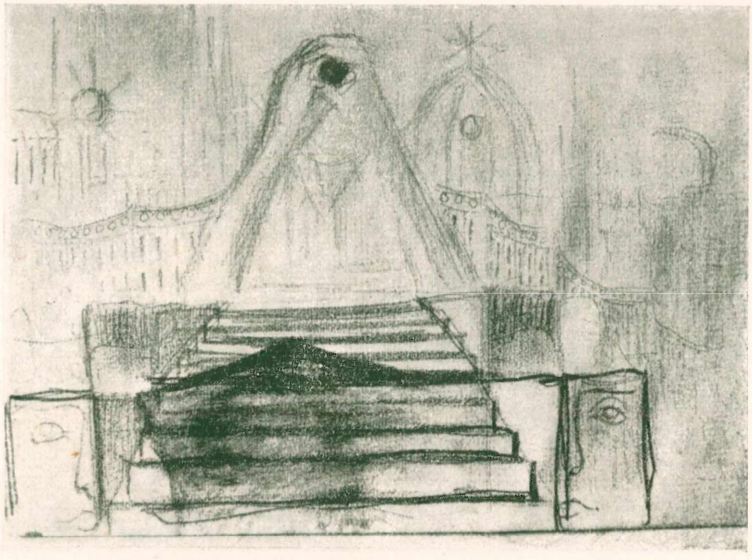

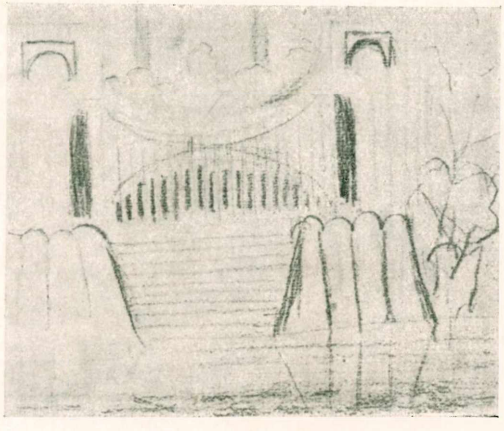

147—149. „Tvano" ciklui škicai. — Esquisses pour le cycle du Déluge.
(pieštukas — crayon, 1904—1906)

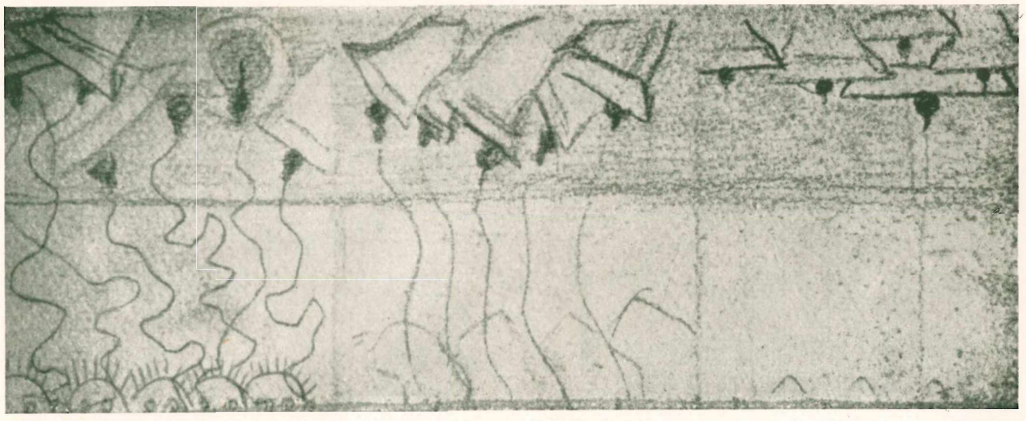

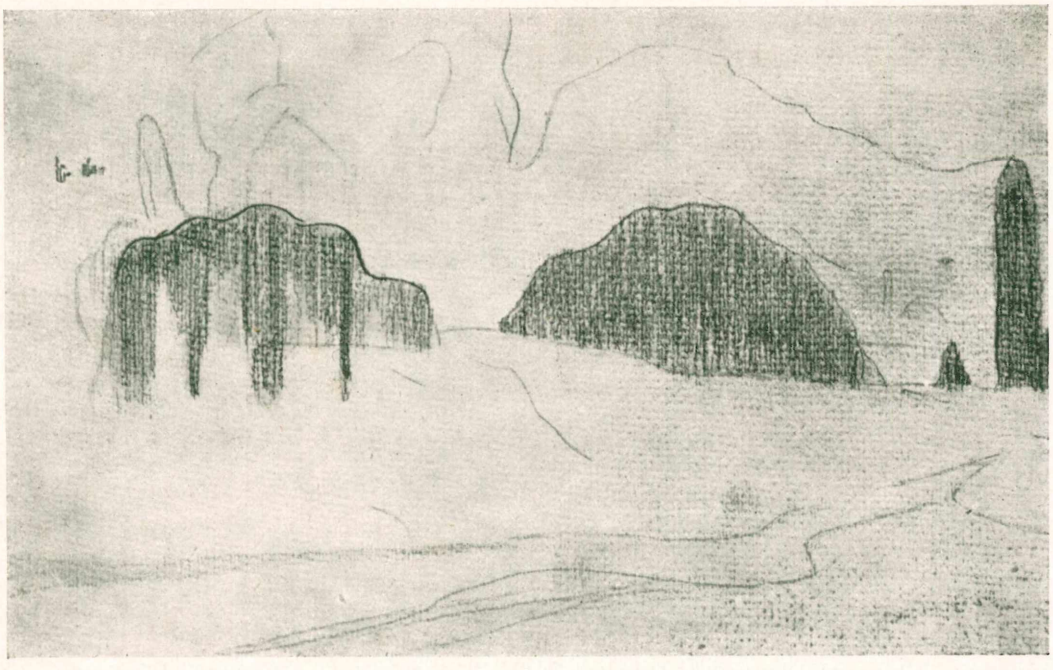

150. 151. Kompozicijai ir „Dienai“ škicai. — Esquisses pour une composition et pour le tableau: „Le Jour“.
(pieštukas — crayon, 1907)

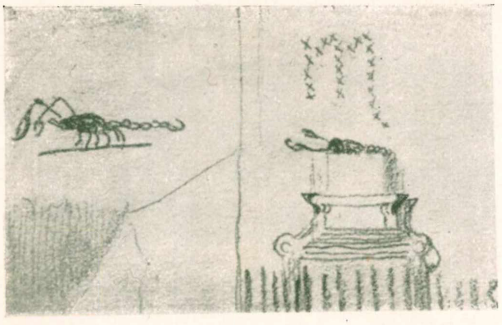

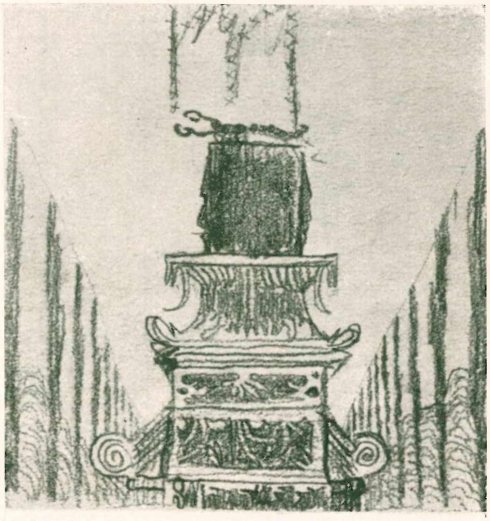

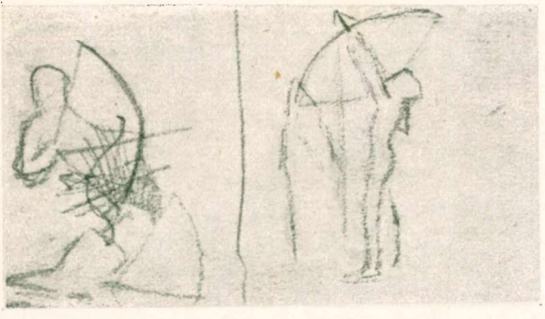

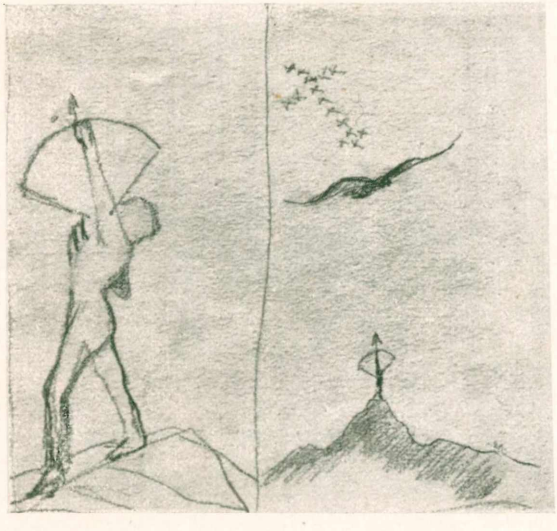

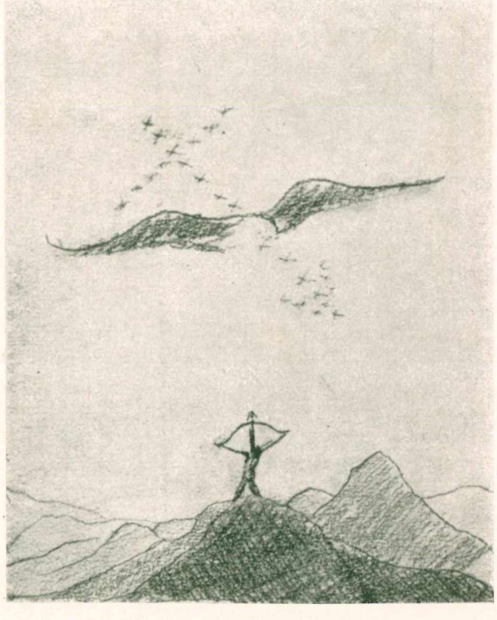

152—156. „Zodijako ženklams“ škicai. — Esquisses pour les Signes du Zodiaque.
(pieštukas — crayon, 1907)

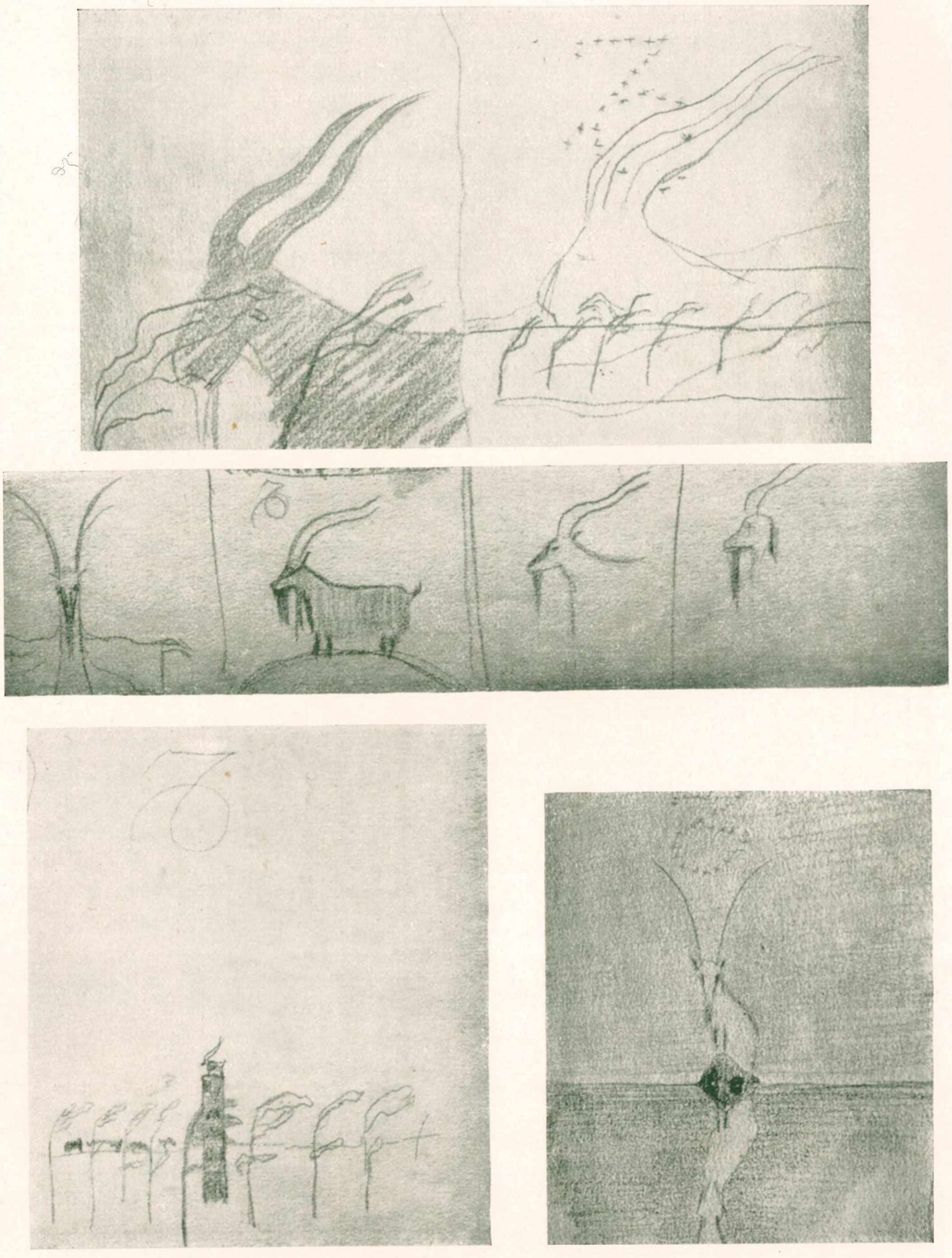

157—160. „Zodijako ženklams“ škicai. — Esquisses pour les Signes du Zodiaque. (pieštukas — crayon, 1907)

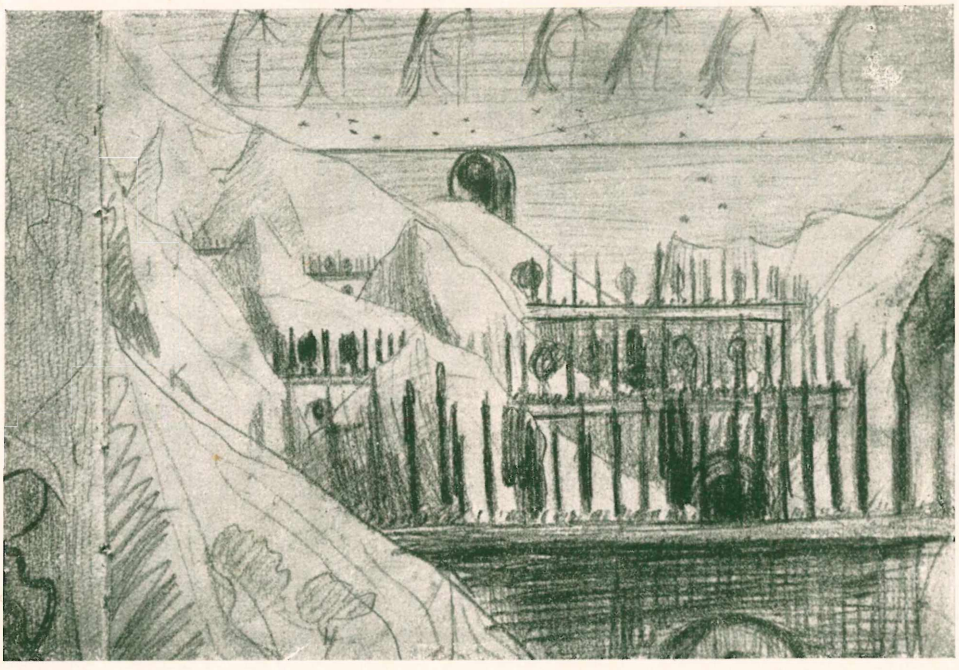

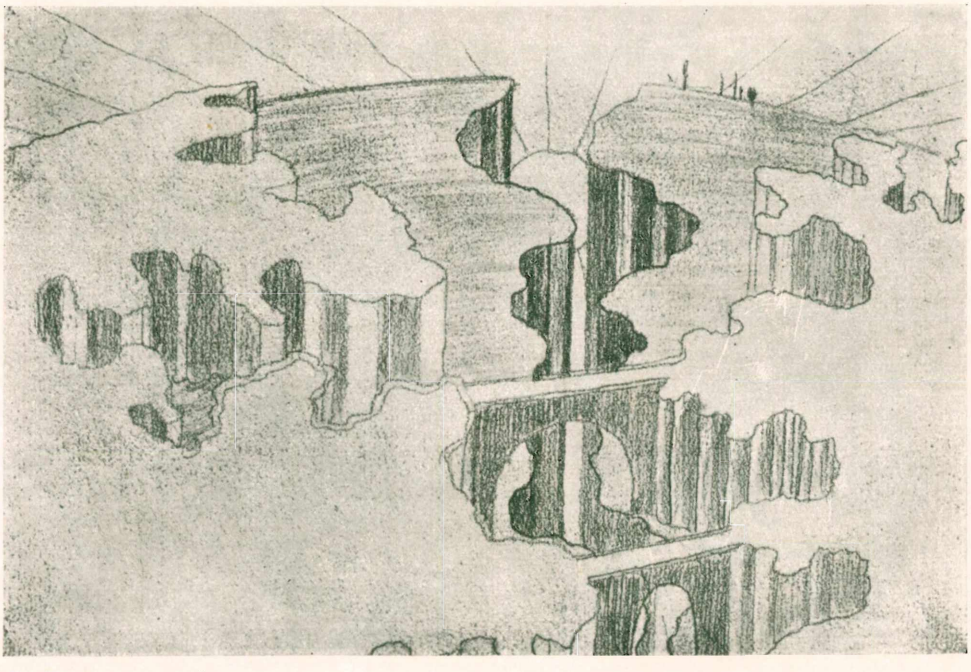

161. 162. „Tiltams“ ir Kompozicijai škicai. — Esquisses pour „Les Ponts“ et une composition.
(pieštukas — crayon, 1904—1906)

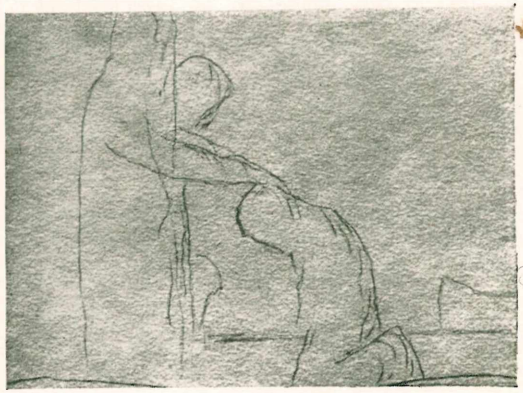

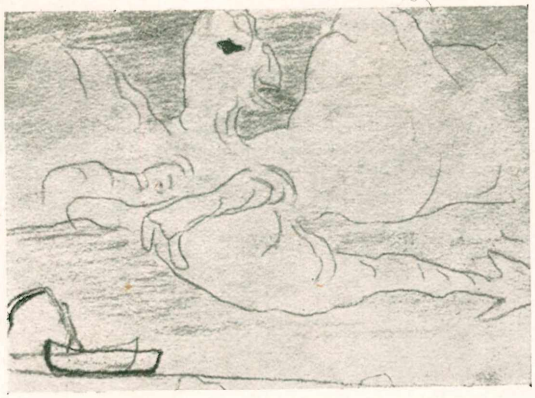

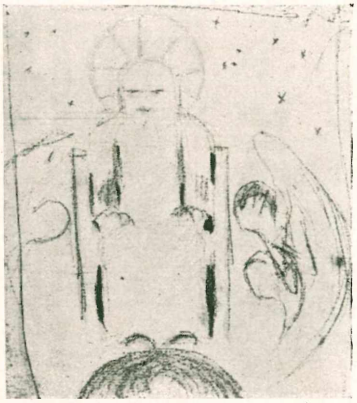

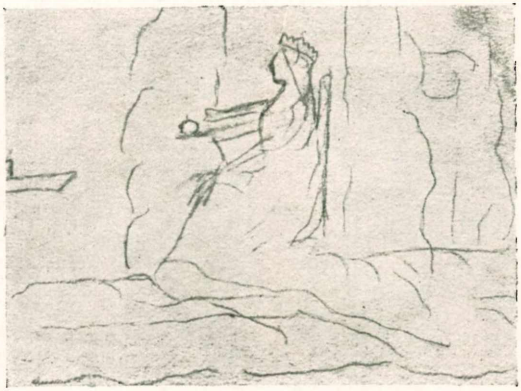

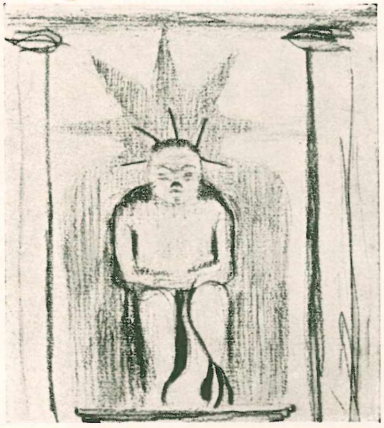

163—165. 166—167. „Karalaičio kelionei“ ir „Rexui“ škicai. — Esquisses pour „Le Voyage du Prince“ et pour „Rex“. (pieštukas — crayon, 1909)

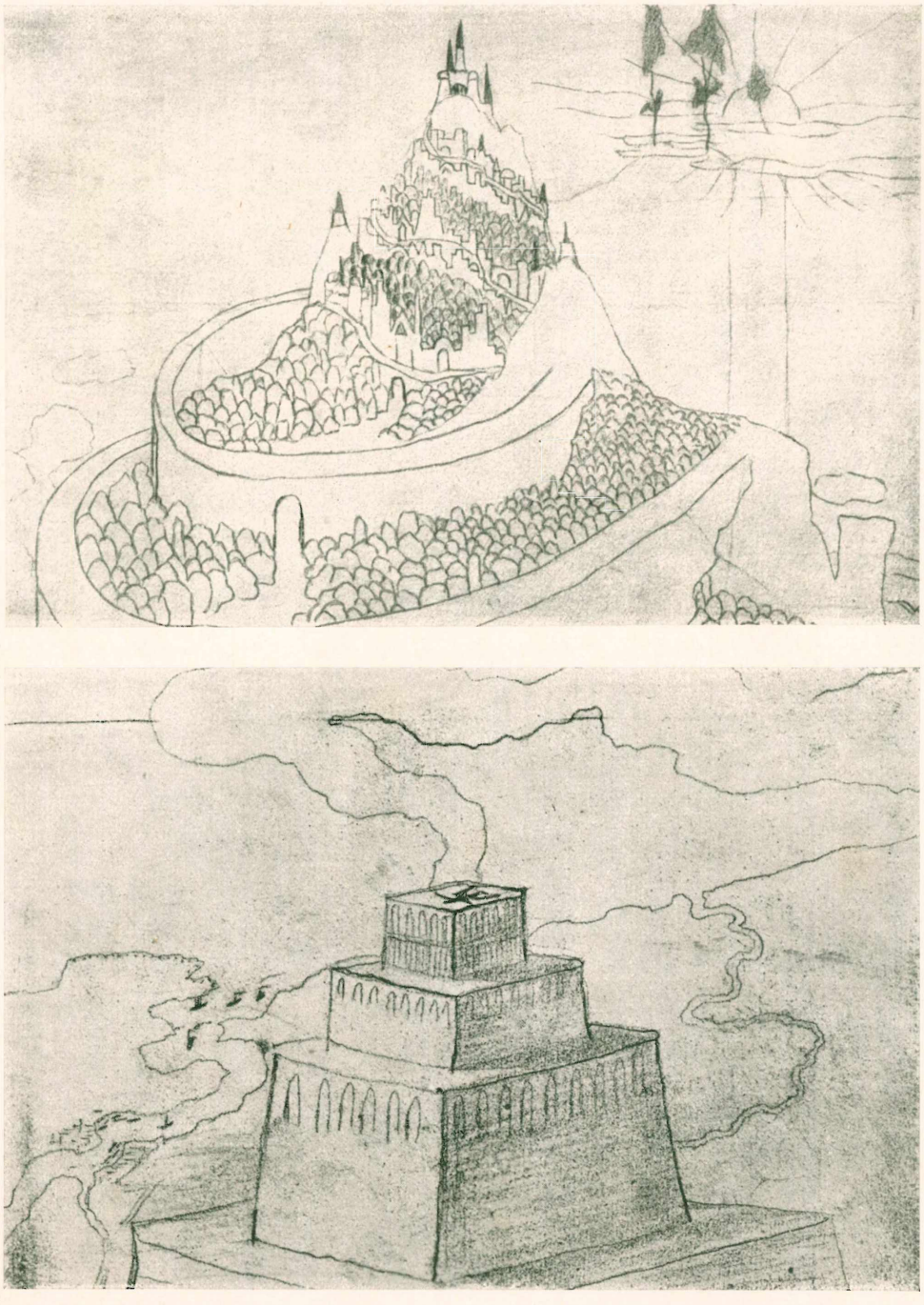

168. 169. „Pilies" pasakai ir „Aukurui" škicai — Esquisses pour „Le conte du Château" et „L'Autel du Sacrifice".
(pieštukas — crayon, 1909)

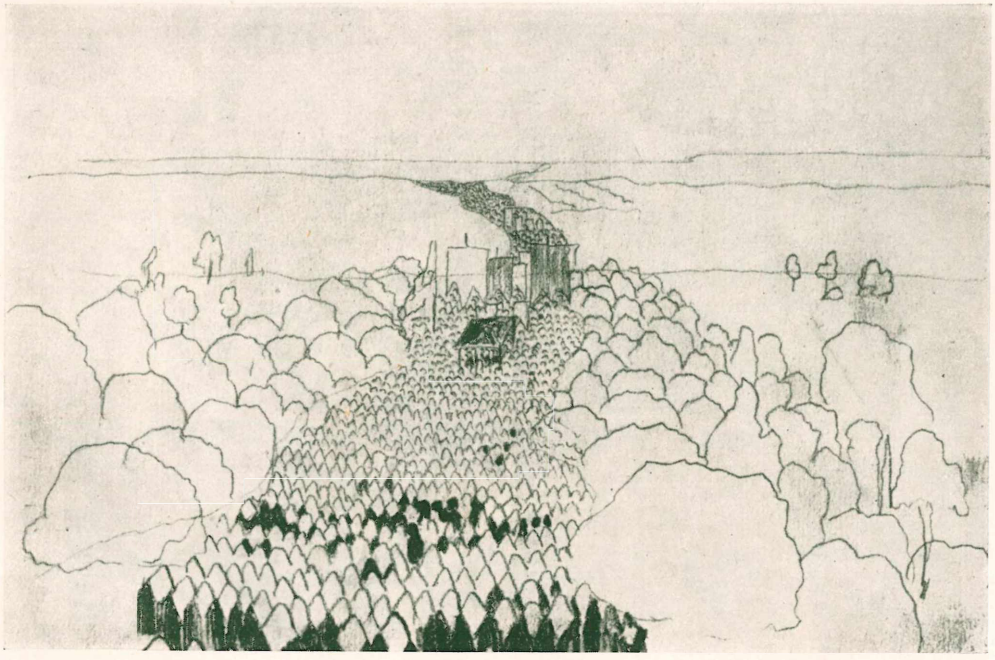

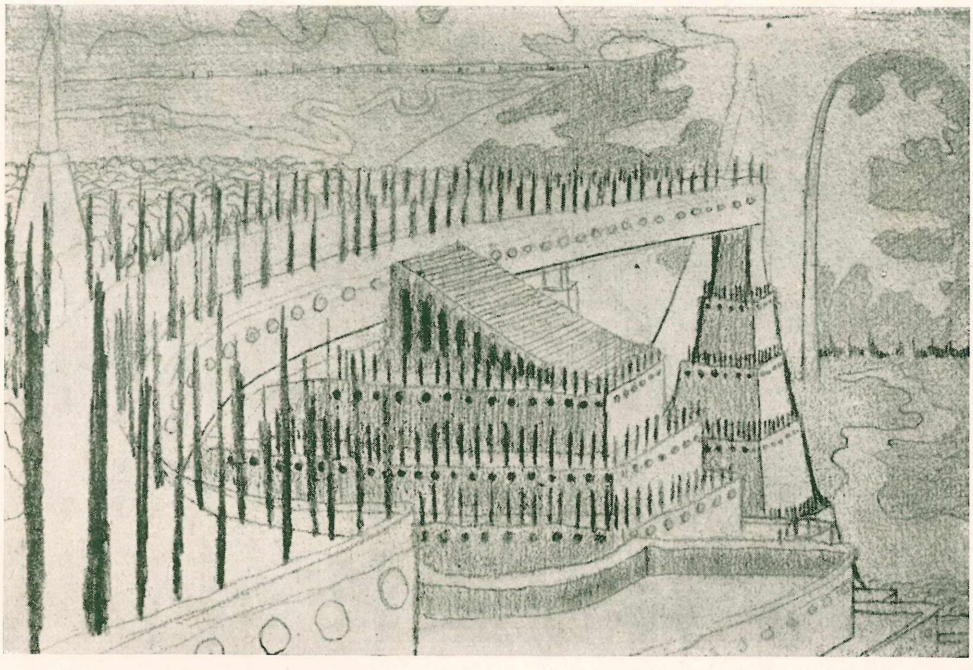

170. 171. „Procesijai“ ir „Tvirtovės“ pasakai škicai. — Esquisses pour „La Procession“ et „Le conte de la Forteresse“.
(pieštukas — crayon, 1909)

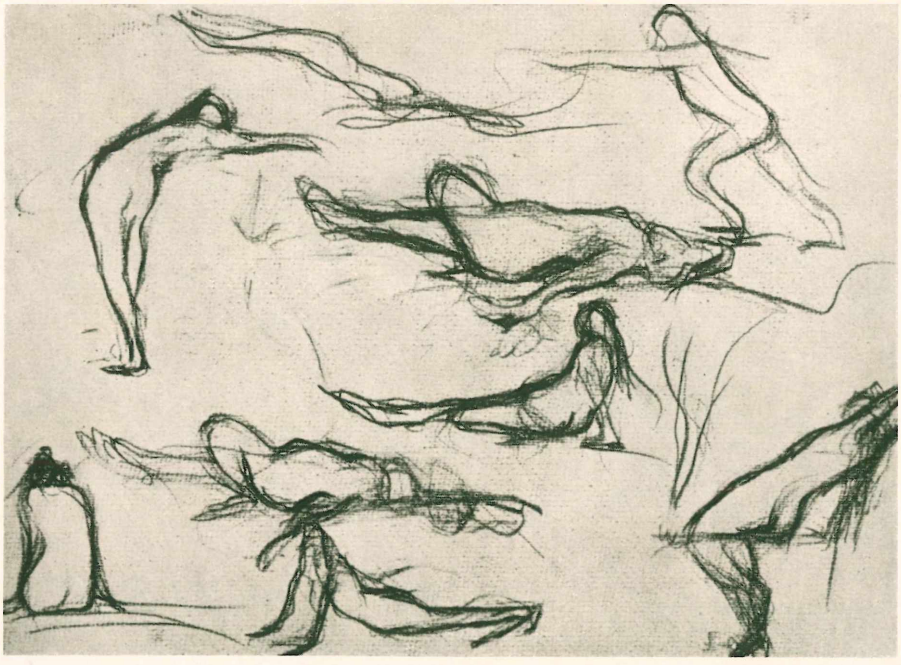

172. 173. Devyni modelio škicai. Peizažas. — Neuf esquisses de nu. Paysage.
(pieštukas — crayon, 1904—1906)

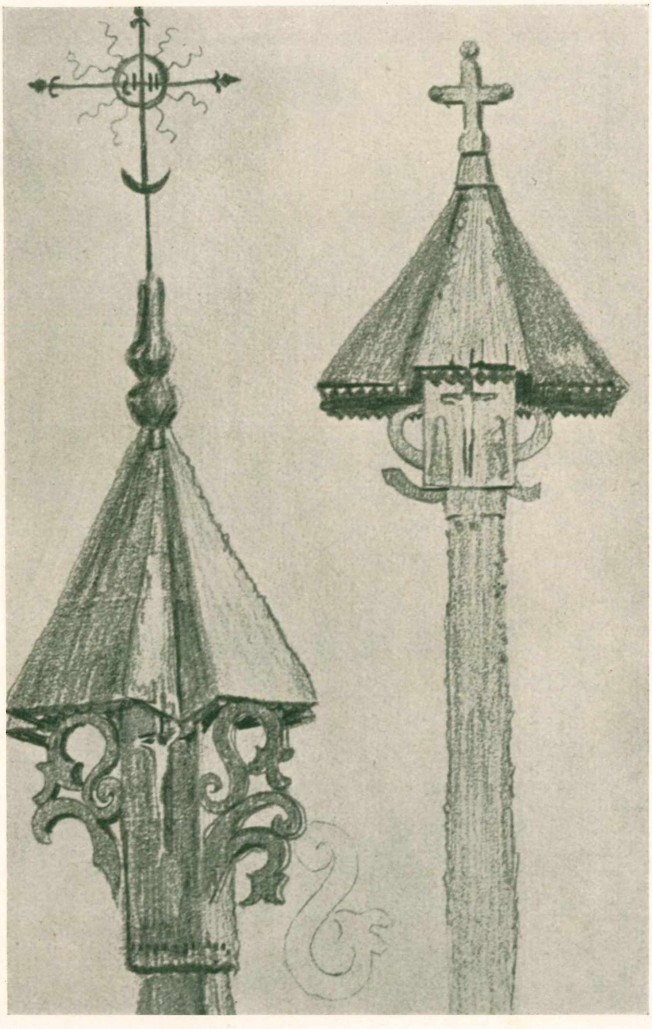

174. Žemaičių kryžiai. — Croix de Samogitie.
(pieštukas — crayon, 1909)

T U R I N Y S

	Pusl.
Redaktoriaus žodis	5
S. Čiurlionis. M. K. Čiurlionies gyvenimo bruožai	9—20
V. Jakubėnas. M. K. Čiurlonis — muzikas	21—33
V. Kairiūkštis. M. K. Čiurlionies tapybos kūryba	34—66
P. Galaunė. M. K. Čiurlionies grafikos darbai ir piešiniai	67—75
A. Žmuidzinavičius. Žiupsnelis atsiminimų	76—82
J. Tallat-Kelpša. Atsiminimai apie Čiurlionį	83—92
M. Dobužinskis. Mano atsiminimai apie Čiurlionį	93—97
V. Čiurlionytė-Karužienė. M. K. Čiurlionies kūrinių likimo istorija	98—103
P. Galaunė. M. K. Čiurlionies kūrinių sąrašas	104—119
J. Kisinas. M. K. Čiurlionies bibliografija	120—131
Reprodukcijų sąrašas.	132—134